

กว่าจะถึง..

"ปากน้ำ เจ้าพระยา"

- เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองสมุทรปราการ
- กว่าจะเป็นเหตุการณ์ "วิกฤติ ร.ศ. ๑๑๒"
- พระสมุทรเจดีย์ และเรื่องราวเบ็ดเตล็ดในปากน้ำ

แต่

คุณแม่อิงมัยเตียง

ผู้ให้ชีวิตและสร้างอนาคตที่ดีเพื่อลูกทุกคน

เลขทะเบียน.....	0 4 2 7 8 6
เลขหมู่.....	จว. ๑๕๙ ๓ ๙๒๓๓
วัน เดือน ปี.....	1 3 ก.ค. 2550

กว่าจะถึง "ปากน้ำ เจ้าพระยา"

ผู้เขียน	สมชาย ใจประดิษฐ์รักษ์
ออกแบบปก	มนัสวี คุณแสน
พิมพ์ที่	โรงพิมพ์ ช.แสวงวามการพิมพ์
	23 ตุลาคม พ.ศ. 2548

หนังสือห้องสมุดเป็นสมบัติของ
ส่วนกลาง โปรดช่วยกันรักษา และ
นำส่งคืนเพื่อใช้ประโยชน์ร่วม

ค ำ น ำ

เมืองสมุทรปราการ เป็นเมืองเก่าที่พัฒนาจากชุมชนประมงปากแม่น้ำเจ้าพระยามาเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในการป้องกันประเทศ พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ทรงให้ความสำคัญแก่เมืองปากน้ำจนถึงกับโปรดเกล้าฯ เฉพาะเจ้านายที่ทรงวางพระทัยที่สุดในการเป็นแม่กองควบคุมการก่อสร้างป้อมกำแพง ตรวจตรา พัฒนาการระบบการสื่อสาร และติดตั้งอาวุธอันทันสมัยมาตลอด เมืองสมุทรปราการจึงมีเรื่องราวน่าสนใจจำนวนมากปรากฏในประวัติศาสตร์ไทย แต่ด้วยเหตุที่พัฒนาการป้องกันประเทศได้ขยายไกลออกไปสู่ชายแดนแทนที่จะตั้งรับกันที่ปากอ่าว ตลอดจนการเดินทางทางเรือได้ถูกแทนที่ด้วยการเดินทางทางอากาศ เมืองสมุทรปราการจึงถูกลดความสำคัญ และถูกละเลยจนไม่หลงเหลือความเป็นปราการด่านสำคัญของชาติ หน้าซ้ำในเวลาต่อมา เมื่อทางราชการมีนโยบายเร่งรัดส่งเสริมอุตสาหกรรม เมืองสมุทรปราการก็ยิ่งต้องถูกทิ้งพ้อค้า นักอุตสาหกรรม และผู้ใช้แรงงานจากต่างถิ่นเข้ามาบุกสร้างถางพงรุกกล้าพื้นที่จนแทบไม่เหลือหลักฐานความเจริญในอดีต

“กว่าจะถึง ปากน้ำเจ้าพระยา” จึงเป็นความพยายามของผู้เขียนในการรวบรวมเรื่องราวในอดีตชุมชนชาวเมืองปากน้ำสมุทรปราการ ที่ใช้เวลากว่า ๒ ปี ในการเข้าออกหอภาพและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ห้องสมุดมหาวิทยาลัย สัมภาษณ์สอบถามข้อมูลจากชาวปากน้ำดั้งเดิม เดินทางสำรวจสถานที่จริง แม้แต่การลงเรือสำรวจแนวคลอง ไปสถานีร่อนน้ำกลางทะเลเพื่อตรวจสอบแนวสันดอนและแนวร่องน้ำเจ้าพระยาที่ชาวปากน้ำหลายท่านอาจไม่รู้จัก ทั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งหลักฐานทั้งทางจดหมายเหตุ รูปภาพทางประวัติศาสตร์ เอกสารหรือบันทึกจากผู้มีประสบการณ์จริง และเรื่องราวคำบอกเล่าต่างๆของบรรพบุรุษที่กำลังจะถูกลืมมาจัดทำเป็นหนังสือ โดยมีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่ประวัติความเป็นมาของชุมชนชาวปากน้ำเจ้าพระยา แก่เยาวชนรุ่นหลังและผู้สนใจทุกท่าน เพื่อปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่ได้เกิดความภาคภูมิใจและหวงแหนในความเป็นชาวเมืองสมุทรปราการ โดยผู้เขียนได้แบ่งแยกข้อความในหนังสือเล่มนี้ออกเป็น ๕ ภาค คือ

1. ข้อมูลทางภูมิศาสตร์แต่โบราณ “ก่อนจะเกิดเป็นปากน้ำบางเจ้าพระยา”
2. เรื่องราวประวัติศาสตร์ การปกครอง และวิถีชีวิตชาวเมืองสมุทรปราการ
3. กว่าจะถึงปากน้ำเจ้าพระยา ก่อนจะเกิดวิกฤติการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ เป็นเรื่องราวส่วนสำคัญที่

ชี้ให้เห็นถึงความพยายามพัฒนาระบบการป้องกันประเทศ ซึ่งมีการทุ่มเทใช้งบประมาณจำนวนมากมาตลอดหลายรัชกาล แต่ก็ต้องจ่ายอัมรับหลังเหตุการณ์ครั้งนั้นว่าเมืองไทยเราไม่มีขีดความสามารถในการต่อต้านมหาอำนาจอย่างฝรั่งเศสได้เลย

4. พระเจดีย์กลางน้ำ เป็นเรื่องราวประวัติความเป็นมา เกร็ดต่างๆ ที่ไม่มีการบันทึกไว้ และพัฒนาการขององค์ศาสนสถานคู่บ้านคู่เมืองสมุทรปราการมาจนถึงปัจจุบัน
5. เรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่เกิดขึ้นภายในเมืองสมุทรปราการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวการค้นหาแนวกำแพงเมือง เรื่องนกนางนวลในอดีต จระเข้ที่ปากอ่าว เนื้อสมันที่ปากน้ำ สามล้อโรงยาฝิ่น มะขามแฉะ และจบเล่มด้วยเหตุการณ์สำคัญเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ เสด็จนิวัติพระนครพร้อมพระคู่หมั้น (สมเด็จพระบรมราชินีนาถ) และภาพขบวนเรือพระที่นั่งผ่านบริเวณหน้าเมืองสมุทรปราการ

ทั้งนี้ ผู้เขียนมีความตระหนักอยู่เสมอว่าไม่ใช่นักประวัติศาสตร์โดยอาชีพ ข้อมูลใดๆ ที่อาจผิดพลาดก็ต้องขออภัยมา ณ ที่นี้ แต่ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องการสืบหาความถูกต้องตามประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผู้เขียนจึงหาญกล้าในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ด้วยความที่恪รอบเรียนผู้มีความรู้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอแนะติเตียน เพื่อปรับปรุงให้เกิดข้อมูลที่ถูกต้องในโอกาสต่อไป

สมชาย ชัยประดิษฐ์รักษ์

โทร ๐๒-๓๘๗-๑๙๐๔

มือถือ ๐๑-๘๔๗-๐๖๐๓

สารบัญ

ภาคที่ 1 ปากอ่าว ลุ่มน้ำเจ้าพระยา

- ปากน้ำเจ้าพระยา	4
- ปากแม่น้ำ ๙ สาย	5
- ปากน้ำเจ้าพระยา	9
- ชุมชนปากแม่น้ำดั้งเดิม บ้าน คลอง บาง เมือง	11
- ชื่อปากแม่น้ำ "บางเจ้าพญา"	16
- นิวอัมเตอร์ดัม กับ ความสับสนเรื่องที่มาของธงชาติไทย	20
- จุดหมายเหตุ "วัดเขารัต" (ราฟาแอลในปัจจุบัน)	22

ภาคที่ 2 เมืองสมุทรปราการ

- จากบ้านบางเจ้าพระยา เป็นเมืองสมุทรปราการ	27
- สมัยกรุงรัตนโกสินทร์	30
- อังกฤษ คิดปิดปากน้ำเจ้าพระยา	32
- บทกวีเมืองสมุทรปราการ	36
- ศาลเจ้าพ่อ กับ ศาลหลักเมือง	39
- ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อ - หลักเมือง	44
- ยุทธศาสตร์การปกครอง และการแบ่งชนชั้น	45
- การปกครอง	46
- วันที่ ๑๖ - ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๘	49
- ราชทินนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ	51
- สมุทธานุรักษ์	52
- วรณฤทธิศรีสมุทรปราการ	54
- กรมการเมือง กรมการอำเภอ	55
- ทาส ไพร่ จีนผูกปี้ และพวกข้อมือขาว	56
- ทะเบียนราษฎร และพาหนะ ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘)	61
- ธรรมเนียมเจ้าเมืองผ่านกลางถนน	62
- พระประแดง นครเขื่อนขันธ์ และสมุทรปราการ	64
- ความเจริญแบบก้าวกระโดด	66
- ชาวจีน	67
- ชาวมอญ	69
- พวกฝรั่ง	71
- ชาวลาว	72
- ศาลจังหวัด	74
- ๕ วัดหลักคู่ปากน้ำเจ้าพระยา	75
- ย่านชุมชนตลาด	87
- ศูนย์ราชการ, วังรัชกาลที่ ๔ (วังสมุทรปราการ)	90
- พลับพลาหน้าเมือง และดอกลำเจียก	93
- ศูนย์ราชการใหม่	94
- ท้ายบ้านตลาด	96
- วัดเขารัต (ท้ายบ้านเขารัต)	98
- สาขลานาเกลือ	100
- ที่มาของคำ "สาขลา"	102
- สาขลา ดินแดนน้ำเทียว	104
- พระปรางค์เอียง วัดสาขลา	105

ภาคที่ 3 "กว่าจะถึงปากน้ำ เจ้าพระยา ก่อนจะเกิดวิกฤติ ร.ศ. ๑๑๒"

- กว่าจะถึงปากน้ำ บางเจ้าพระยา	109
- เส้นทางน้ำของชาวสยามทั่วไป	110
- การเดินทางจากต่างประเทศ	114
- กระจังไฟปากอ่าว (ตะเกียงชุดแรกของไทย)	116
- แหลมลำพูราย	118
- หอส่องเรือเข้าออกแม่น้ำเจ้าพระยา	119
- ที่ทำการโทรเลขแห่งแรกของประเทศไทย	120
- โทรศัพท์ ๓ เครื่องแรกของประเทศไทย	122
- ป้อมพระจุลจอมเกล้า	123
- รถไฟสายแรกของประเทศไทย	125
- นิราศรถไฟสายปากน้ำ	129
- สถานีรถไฟปลายทาง	131
- วิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒	132
- เรือรบฝรั่งเศสเคลื่อนขบวน	137
- ไทยเตรียมรับเสด็จและเตรียมรบ	137
- เปิดฉากยิง	138
- ข้อเสนอที่ฝรั่งเศสเรียกร้องแก่รัฐบาลสยาม	141
- ประกาศปิดอ่าว	141

ภาคที่ 4 ตามรอยพระสมุทรเจดีย์

- ตามรอยพระสมุทรเจดีย์	147
- พระเจดีย์กลางน้ำ ?	148
- ดำริ ก่อสร้าง ปรับปรุงแบบโดยในหลวง ๔ รัชกาล	149
- คำถามเรื่อง พระบรมสารีริกธาตุ	152
- เทียนบูชา ๘ เล่ม ไปทะเล ไม่เคยขาดเลยสักครั้ง	153
- โคลงพระราชทาน	155
- เกาะพระสมุทรเจดีย์	156
- บนเกาะที่มีหาดทราย ?	157
- สภาพรอบเกาะนอกจากทราย	158
- เกาะพระสมุทรเจดีย์ กับ เกาะป้อมผีเสื้อสมุทร	159
- งานบูรณปฏิสังขรณ์	161
- การปฏิสังขรณ์ ปี ๒๔๔๙	162
- วัดพระสมุทรเจดีย์	163
- ครอบครว "รุ่งแจ้ง" ผู้ป็นขึ้นห่มผ้าแดงองค์พระเจดีย์	164
- งานเจดีย์เมื่อวันวาน	166
- เมื่อพระเจดีย์ไม่อยู่กลางน้ำ	169
- ภาพพระสมุทรเจดีย์บนธนบัตร	170

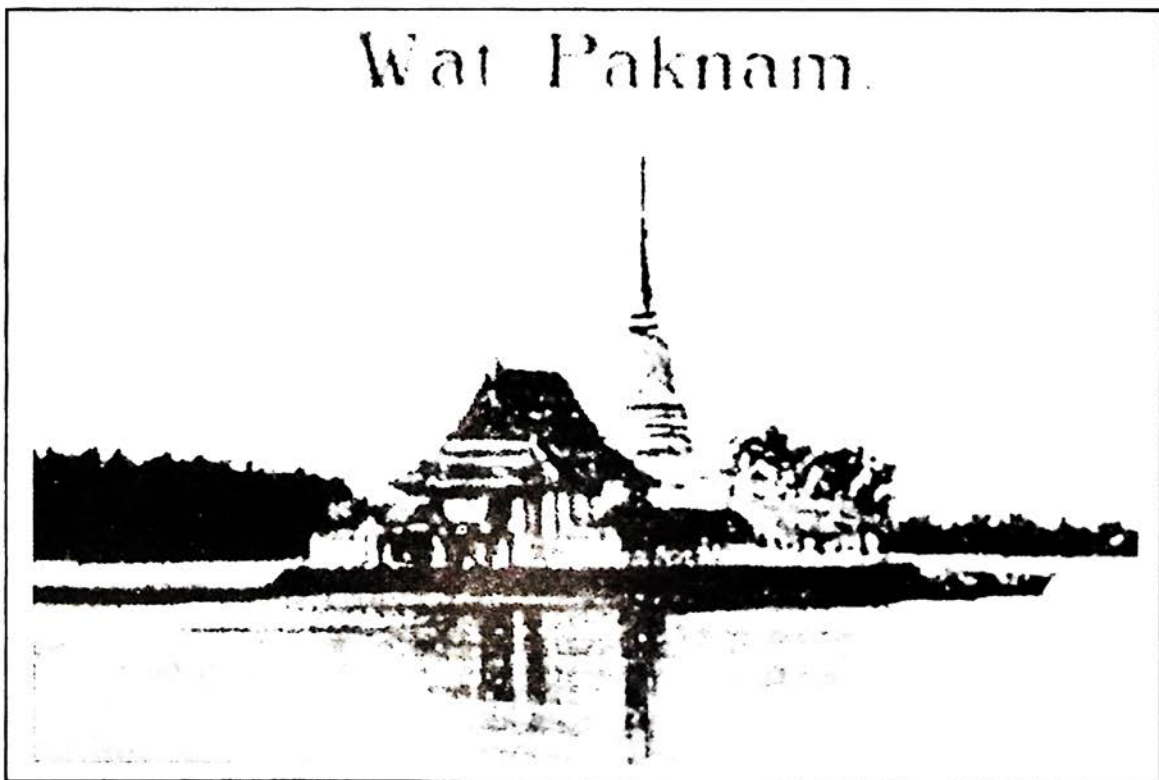
ภาคที่ 5 เรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่ปากน้ำ

- เรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่ปากน้ำ	175
- ป้อมปราการที่เหลือ	177
- ร่องน้ำเจ้าพระยา	178
- ร่องน้ำในสมัยใหม่ (การขุดแม่น้ำใต้ทะเล)	179
- โครงการขุดร่องน้ำ และสร้างท่าเรือคลองเตย	180

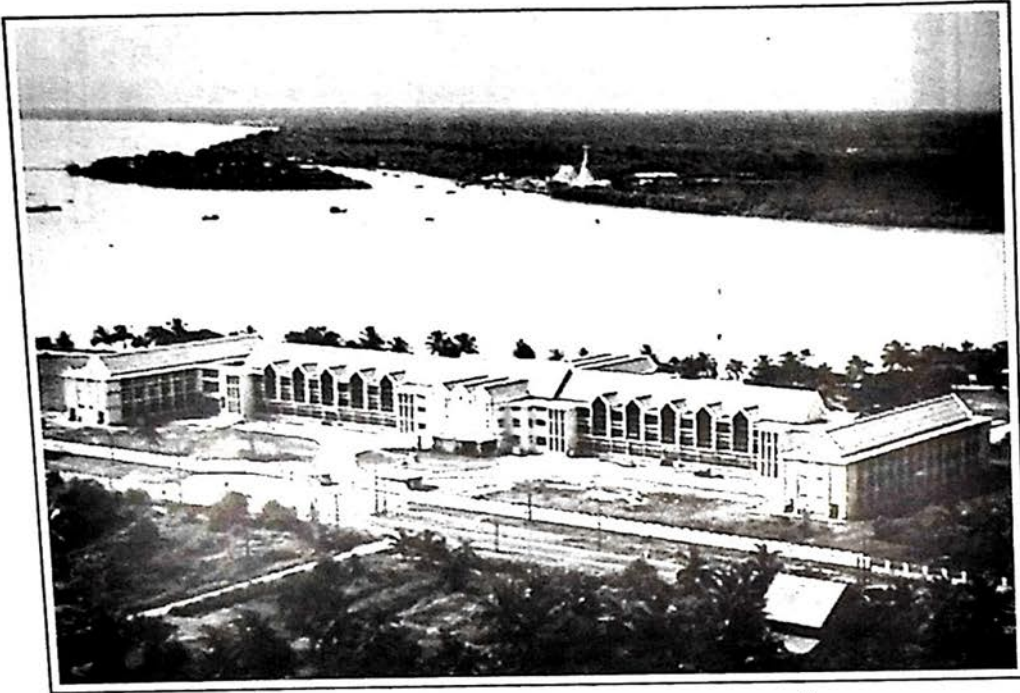
ปากอ่าว สุ่มน้ำเจ้าพระยา

รูป ๑ ภาพถ่ายทางอากาศโดยนักบินอเมริกัน สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ “เมืองสุโขทัยปรากฏการณ์ วันที่ ๘ เมษายน พ.ศ.๒๔๘๕”

รูป ๒ ภาพถ่ายโดย เจ อัน โดนิโอ พระสมุหระเจดีย์ในสมัยรัชการที่ ๕ มีการนำภาพไปทำโปสเตอร์
โดยใช้ชื่อตลาดเคลื่อนกลายเป็น “วัดปากน้ำ” (WAT PAKNAM)

รูป ๓ ภาพถ่ายทางอากาศราวปี ๒๕๐๕ (สังเกตว่าไม่เห็นรางรถไฟสายปากน้ำ บนถนนสุขุมวิทแล้ว)
เป็นภาพ “โรงเรียนนายเรือ เกาะป้อมมิสสิสสมุทร และเกาะพระสมุทรเจดีย์”

ปากน้ำเจ้าพระยา

ด้วยอำนาจแห่งแรงดึงดูดของโลก และการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางภูมิศาสตร์ ที่สูงต่ำไม่เท่ากันของเปลือกโลก ก่อให้เกิดการไหลรวมของน้ำจากแหล่งต้นแม่น้ำหลาย สายทางภาคเหนือของประเทศไทย ลงสู่พื้นที่ต่ำกว่าเพื่อออกสู่ทะเลอ่าวไทยที่บริเวณ ปากน้ำเจ้าพระยา อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเราเคยได้เรียนกันมาตั้งแต่ ครั้งวัยเยาว์เกี่ยวกับแม่น้ำเจ้าพระยา “แม่น้ำเจ้าพระยาเกิดมาจากแม่น้ำ ๔ สาย ปิง วัง ยม น่าน ไหลมาบรรจบกันที่ปากน้ำโพ” แต่ถ้าเราสังเกตจากแผนที่ (ภาพด้านข้าง) จะเห็นว่า จากปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ยังมีแม่น้ำอีกหลายสายทั้งที่เป็นแม่น้ำ สาขา และแม่น้ำหลัก ไหลเข้ามารวมอีกจนกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหญ่ บรรจบ กันตรงบริเวณพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันได้แก่ แม่น้ำน้อย แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำสะแกกรัง และแม่น้ำป่าสัก แม่น้ำทั้งหมด (รวมทั้งปิง วัง ยม น่าน) ดังกล่าว ถ้าเราจับมารวมความยาวของลำน้ำแล้ว จะได้ตัวเลขความยาวถึง ๓,๘๐๐ กิโลเมตร ซึ่งสามารถกระจายความอุดมสมบูรณ์ออกสู่พื้นที่ทั่วทั้งภาคเหนือ และภาคกลางของไทย รวมเป็นจำนวนพื้นที่มากกว่า ๓๕ เปอร์เซ็นต์ของประเทศไทยเลยทีเดียว

ปากแม่น้ำ ๙ สาย

รูป ๕ แผนภูมิแม่น้ำต่างๆ ที่ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา

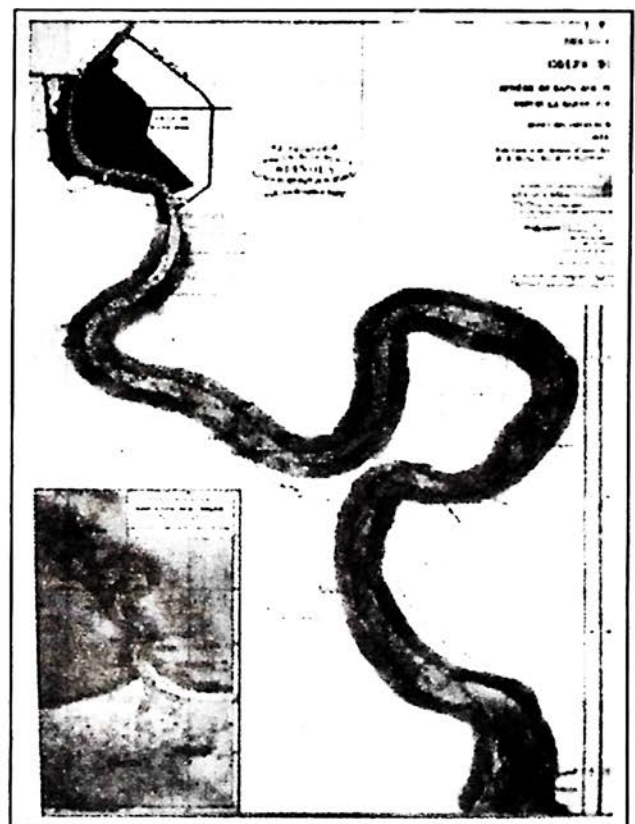
- **แม่น้ำปิง** อยู่ทางซ้ายสุด (ตะวันตก) ของแม่น้ำทั้งหมด มีความยาว ๗๑๕ กิโลเมตร ไหลลงจากต้นน้ำดอยถั่วย เทือกเขาแดนลาว ผ่านเชียงใหม่ ลำพูน ตาก กำแพงเพชร และนครสวรรค์ มีการเปลี่ยนเส้นทางเล็กน้อยหลังจากมีการก่อสร้างเขื่อนภูมิพลที่จังหวัดตาก ลำแม่น้ำปิงไหลลงมาบรรจบแม่น้ำวัง ก่อนไหลต่อลงมาถึงปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์
- **แม่น้ำวัง** มีความยาว ๓๓๕ กิโลเมตร แหล่งกำเนิดอยู่ที่ต้นน้ำที่เรียกกันว่า ผิบน้ำ จังหวัดเชียงราย เป็นแม่น้ำที่ไหลลงมาเชื่อมมาก จนต้องมีโครงการผันชลอความรุนแรงของกระแสน้ำด้วยการสร้างเขื่อนกักลม ที่จังหวัดลำปาง แม่น้ำวังไหลมาบรรจบกับแม่น้ำปิงที่จังหวัดตาก ก่อนไหลสู่ปากน้ำโพ นครสวรรค์

- **แม่น้ำยม** ต้นน้ำอยู่ที่เทือกเขาผีปันน้ำ ที่ฝั่งอำเภอบึง จังหวัดพะเยา ความยาว๗๐๐ กิโลเมตรเป็นต้นแม่น้ำเจ้าพระยาที่ยังไม่สามารถสร้างเขื่อนกักกันน้ำได้ ด้วยเพราะการไหลจากทางเหนือลงมาจะต้องผ่านพื้นที่แก่งเสี้ยนที่มีการขุดค้ำค้ำของชาวบ้านอยู่ตลอด ถ้าเราจัดแม่น้ำปิงคู่กับแม่น้ำยม เราก็จะต้องจัดแม่น้ำยมคู่กับแม่น้ำน่าน ทั้งนี้เพราะแม่น้ำยมไหลมารวมกันกับแม่น้ำน่านที่อำเภอชุมแสง นครสวรรค์ แล้วจึงไหลมารวมกับลำน้ำปิง-วังที่ปากน้ำโพ นครสวรรค์
- **แม่น้ำน่าน** มีความยาว ๗๔๐ กิโลเมตร แหล่งกำเนิดมาจากยอดเขาสูง ๑,๓๐๐ เมตรทางภาคเหนือ ตรงเทือกเขาหลวงพระบาง จังหวัดน่าน ผ่านจังหวัดน่าน อุตรดิตถ์ พิษณุโลก มารวมกับแม่น้ำยม ก่อนไหลไปที่ปากน้ำโพ โดยมีเขื่อนสิริกิติ์ชะลอกระแสความเชี่ยวและเก็บกักน้ำเอาไว้
- **แม่น้ำน้อย** เป็นแม่น้ำสาขาที่ไหลแยกออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท ผ่านสิงห์บุรี อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา และไหลมาบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยาอีกครั้งที่อำเภอบางไทร พระนครศรีอยุธยา แม่น้ำน้อยมีความยาว ๑๔๕ กิโลเมตร
- **แม่น้ำลพบุรี** เป็นอีกหนึ่งสาขาที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอเมือง สิงห์บุรี ผ่านจังหวัดลพบุรี ไปบรรจบแม่น้ำป่าสัก ที่พระนครศรีอยุธยา ความยาว ๘๕ กิโลเมตร หลังรวมกับแม่น้ำป่าสักแล้วก็ไหลเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยาอีกครั้ง
- **แม่น้ำป่าสัก** เกิดจากเทือกเขาเพชรบูรณ์ ในเขตอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ไหลลงมาทางตอนใต้สู่เพชรบูรณ์ ลพบุรี สระบุรี มีแม่น้ำลพบุรีไหลเข้ามารวม แล้วจึงไหลมาบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยา บนพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมความยาว ๕๑๐ กิโลเมตร
- **แม่น้ำสะแกกรัง** เกิดจากเทือกเขาโมโกจู เทือกเขาถนนธงชัย กำแพงเพชร ไหลผ่าน นครสวรรค์ ชัยนาท บรรจบแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดอุทัยธานี ความยาว ๑๘๐ กิโลเมตร
- **แม่น้ำเจ้าพระยา** เป็นแม่น้ำใหญ่ที่เกิดจากการรวมตัวกันของแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ไหลบรรจบกันมาเป็นคู่ (ปิงวัง กับ ยมน่าน) ที่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ โดยมีแม่น้ำน้อย แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำสะแกกรังและแม่น้ำป่าสัก ไหลเข้ามารวมอีกที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก่อนไหลลงสู่อ่าวไทยที่บริเวณปากแม่น้ำ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ความยาว ๓๗๐ กิโลเมตร

มีการหยั่งความลึกของแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง จากกรุงเทพมหานครจนถึงปากน้ำ สมุทรปราการ โดย Mr. John Crawford นักสำรวจผู้ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลอังกฤษให้เข้ามาศึกษาสภาพแวดล้อมของไทยในปี พ.ศ. ๒๓๖๒ (สมัยรัชกาลที่ ๒) พบว่าแม่น้ำเจ้าพระยาที่กรุงเทพมหานคร มีความลึกเฉลี่ยถึง ๑๖.๔ เมตร ส่วนที่ปากน้ำสมุทรปราการ มีความลึกเฉลี่ย ๑๒.๘ เมตร การไหลของแม่น้ำเจ้าพระยาจะละลายเอาทุกอย่างที่ไหลผ่านไม่ว่าจะเป็นแร่ธาตุ สารเคมี ดิน ททราย ขยะ ซากพืช และซากสัตว์ทุกชนิดมารวมกันจนกลายเป็นตะกอนดินดำสะสมกองรวมกันอยู่ที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้เกิดเป็นสันดอนกองมหาศาลปิดปากอ่าวไทยทั้งหมด เป็นเหมือนเขื่อนดินขนาดยักษ์ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ชาวไทยอย่างมากในการป้องกันน้ำเค็มไม่ให้ไหลกลับเข้าแผ่นดินรวดเร็วเกินไปในช่วงน้ำขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็คอยชลอการไหลเชี่ยวของน้ำจืดจากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าสู่ทะเลจนอาจเป็นอันตรายแก่สัตว์ทะเลตรงปากอ่าวไทย ตะกอนดินดำเหล่านี้เมื่อมีการทับถมกันมากๆ เข้า ก็ก่อให้เกิดการงอกของตลิ่งตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยา จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ยื่นไกลออกเรื่อยๆ

รูป ๕ ภาพวาด CARTE DU COURS DE MENEM
“แม่น้ำ” ในปี พ.ศ. ๒๒๘๓

รูป ๖ ภาพวาด GOLFE DE SIAM “แม่น้ำ”
ในปี พ.ศ. ๒๔๐๘

สังเกต ช่วงเวลาต่างกัน ๑๒๕ ปี ปากน้ำเจ้าพระยาขงอกออกไปไกลขึ้นมาก

แม้ลำน้ำเจ้าพระยาจะมีความลึกมาก แต่เมื่อตรวจสอบบริเวณสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาจะพบว่ามีความลึกในช่วงน้ำขึ้นเพียง ๑ ถึง ๒ เมตรเท่านั้น ในสมัยก่อนก็ถือเป็นที่ยึดพอสําหรับการเดินทางของเรือเล็กเข้าออกแม่น้ำเจ้าพระยาได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อประเทศไทยเริ่มมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศที่ต้องใช้การขนส่งทางเรือขนาดกลางและขนาดใหญ่ สันดอนตรงปากอ่าวนี้ก็กลับกลายเป็นอุปสรรคทางการคมนาคมที่ไม่สามารถเดินเรือใหญ่ตรงเข้าสู่แผ่นดินที่เป็นเมืองหลวงได้ ทำให้ต้องจอดเรือใหญ่ไว้ ณ บริเวณสันดอนปากน้ำเจ้าพระยาแล้วค่อยๆ ถายเทสินค้าลงเรือเล็กเพื่อล่องนำสินค้าไปส่งในแผ่นดิน จนเป็นการสิ้นเปลืองในการว่าจ้างเรือเล็กที่จะต้องคอยรับส่งสินค้าถ่ายลำหลายเที่ยว เป็นการล่าช้าเป็นอย่างยิ่ง เมืองสมุทรปราการที่ถูกสร้างขึ้นเป็นด่านเพื่อรับผิดชอบดูแลการเดินทางเข้าออกประเทศไทย จึงเกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงระบบการเข้าออกของเรือใหญ่อยู่ตลอดเวลา

การที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นแหล่งรวมของทุกสิ่งทุกอย่างที่ไหลลงมาตลอดลำแม่น้ำจากภาคเหนือและภาคกลางทั้ง ๙ สาย เป็นพื้นที่ปากทางเข้าออกของเรือขนส่งสินค้าขนาดเล็ก และเป็นจุดจอดเรือขนาดใหญ่ก่อนเดินทางเข้าถึงเมืองหลวงของไทยมาหลายสมัยนี้เอง ทำให้พระเจ้าแผ่นดินของไทยหลายพระองค์ต่างให้ความสำคัญของการสร้างเมืองสมุทรปราการที่จะต้องเป็นทั้งเมืองหน้าด่านในการป้องกันประเทศ และเป็นเมืองที่ต้องคอยให้การต้อนรับสร้างความสะดวกแก่ชาวต่างชาติอีกด้วย ความสำคัญ

รูป ๑ สันดอนปากอ่าว

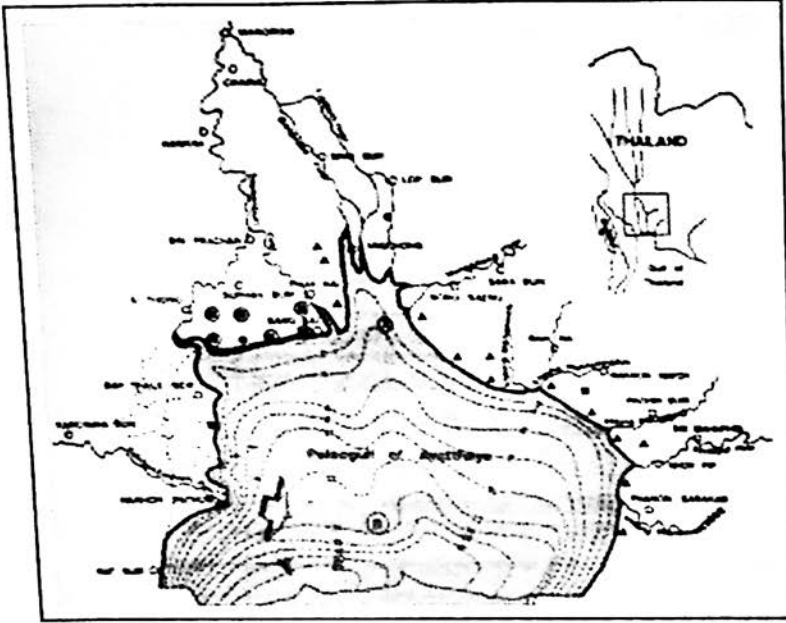
รูป ๘ แผ่นดินงอกหลังเกาะป้อมผีเสื้อสมุทร

หลายด้านนี้จึงทำให้มีการจัดเมืองปากน้ำ สมุทรปราการ เป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของประเทศที่มีเรื่องราวประวัติศาสตร์อันน่าสนใจ ทั้งเรื่องราวต่างๆที่มีการบันทึกเอาไว้ และหลายเรื่องที่กำลังจะถูกลืม

ปากน้ำเจ้าพระยา

จากการสำรวจทางธรณีวิทยาเกี่ยวกับพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดสายพบว่า ในราว ๓๐๐๐ ปีที่ผ่านมา พื้นที่ปากอ่าวไทยนั้นอยู่ทางตอนเหนือของพระนครศรีอยุธยา ตรงจังหวัดอ่างทองในปัจจุบัน ส่วนพื้นที่ๆเป็นแนวชายทะเลอยู่ตรงบริเวณตั้งแต่ราชบุรี นครปฐม พระนครศรีอยุธยา นครนายก และปราจีนบุรี โดยมีแม่น้ำสุพรรณบุรี แม่น้ำบางแพะ และแม่น้ำลพบุรีไหลลงตรงมาทางตอนใต้สิ้นสุดที่ปากน้ำอ่างทอง

แนวสันดอนน้ำตื้นที่อยู่บริเวณปากอ่าวที่มีความลึกเพียง ๑ ถึง ๒ เมตรนี้จะโผล่พื้นดินเลนเป็นแนวกว้างในช่วงน้ำลง แต่จะกลับ กลายเป็นแอ่งทะเลน้ำกร่อยที่ปริ่มขึ้นมาอีกครั้งเมื่อน้ำขึ้นเต็มที่ ขณะเดียวกันน้ำที่ไหลลงตรงปากอ่าวมา แต่โบราณนี้จะไหลเชี่ยวและแรงมากจนมีการละลายของพื้นดิน ซากพืช และซากสัตว์ที่เขาะผ่าน ทำให้พื้นที่ตรงปากแม่น้ำมีการตกตะกอนของซากดินเลนสะสม จนกลายเป็นแผ่นดินกว้างตั้งแต่บริเวณจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ค่อยๆขยายพื้นที่ลงมาจนถึงกรุงเทพฯ สมุทรสาคร

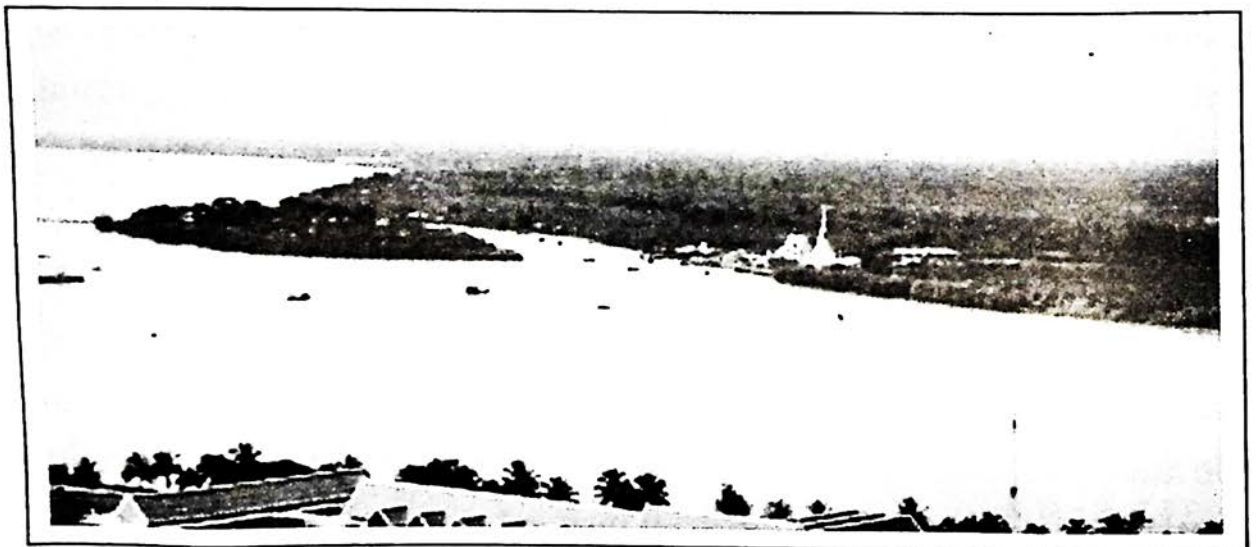

รูป ๘ ปากอ่าวเมื่อ ๓,๐๐๐ ปีที่แล้ว ปากน้ำอ่าวทอง สมัยที่ยุทธยา กรุงเทพฯ และสมุทรปราการยังคงเป็นสันดอนปากอ่าว

สมุทรสงคราม และสมุทรปราการ สังเกตได้ว่า พื้นที่ดิน ดังกล่าวต่อมา มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยเพราะเกิดจากการสะสมของซากต่างๆ และเป็นที ราบลุ่มมีน้ำท่วมถึงอยู่ตลอด ด้วยพื้นดินเดิมเป็นแนวดินเลน การที่ผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ ในเวลาต่อมาจะลงมือขุดคลองสั้นยาว จำนวนมากเพื่อเป็นทางสัญจรจึงเป็นงานที่ไม่ยาก ในขณะเดียวกัน

แผ่นดินที่งอกขึ้นเรื่อยนี้เอง ก็ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงจุดที่เป็น บริเวณปากแม่น้ำอยู่เสมอ จนเป็นอุปสรรคให้เกิดความสับสนไม่น้อยในการศึกษา ประวัติศาสตร์ บริเวณปากแม่น้ำ เมืองสมุทรปราการ ด้วยเพราะทำให้พื้นที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา ตามบันทึกประวัติศาสตร์ หลายฉบับในแต่ละยุคปรากฏเป็นพื้นที่ที่ไม่ตรงกัน

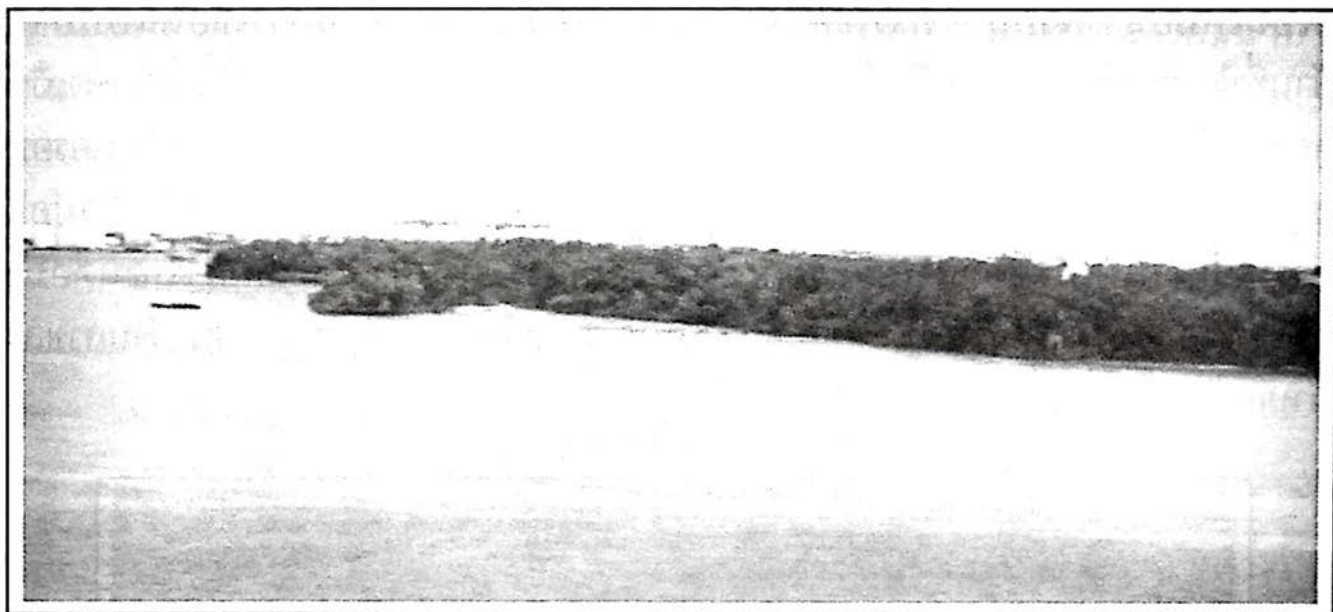
ตัวอย่างเรื่องของตลิ่งงอกนั้น สามารถเปรียบเทียบได้จากบันทึกในประวัติศาสตร์ ๒ ฉบับ ที่ได้บันทึกไว้ถึงพื้นที่ปากน้ำ สมุทรปราการ ในช่วง ๖๐ ปีระหว่างฉบับที่บันทึกไว้ในปี พ.ศ. ๒๓๔๐ กับฉบับที่บันทึกไว้ในปี พ.ศ. ๒๓๙๙ (รัชกาลที่ ๑ ถึง รัชกาลที่ ๔ ของสมัยกรุงรัตนโกสินทร์) พบว่า มีการงอกของตลิ่งปากน้ำเจ้าพระยาถึง ๔ กิโลเมตร

รูป ๑๐ เกาะป้อมผีเสื้อสมุทร เมื่อปี ๒๕๐๕ เรือข้ามฟากจากฝั่งปากน้ำยังแล่นตรงไปพระสมุทรเจดีย์ ปัจจุบัน แผ่นดินบนเกาะป้อมผีเสื้อสมุทรงอกออกมาคั้งพระเจดีย์แล้ว

หรือประมาณ ๖๗ เมตรต่อปี และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา แนวสันดอนปากอ่าวไทยก็ขยายตามออกไปเรื่อยๆเช่นเดียวกัน ในขณะที่ในเวลาต่อมา แม้การงอกของแนวตลิ่งจะเริ่มช้าลง แต่ก็ยังมีปรากฏให้เห็นบ้าง โดยเฉพาะการแคบลงของลำแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มีทั้งสาเหตุจากสันดอนตะกอนสะสมของแม่น้ำเจ้าพระยา สาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงเส้นทางเดินของลำน้ำ และสาเหตุจากการตั้งใจรูกล้าของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียง

รูป ๑๐ เกาะป้อมผีเสื้อ เทียบ รูป ๑๑ ป้อมผีเสื้อปัจจุบัน

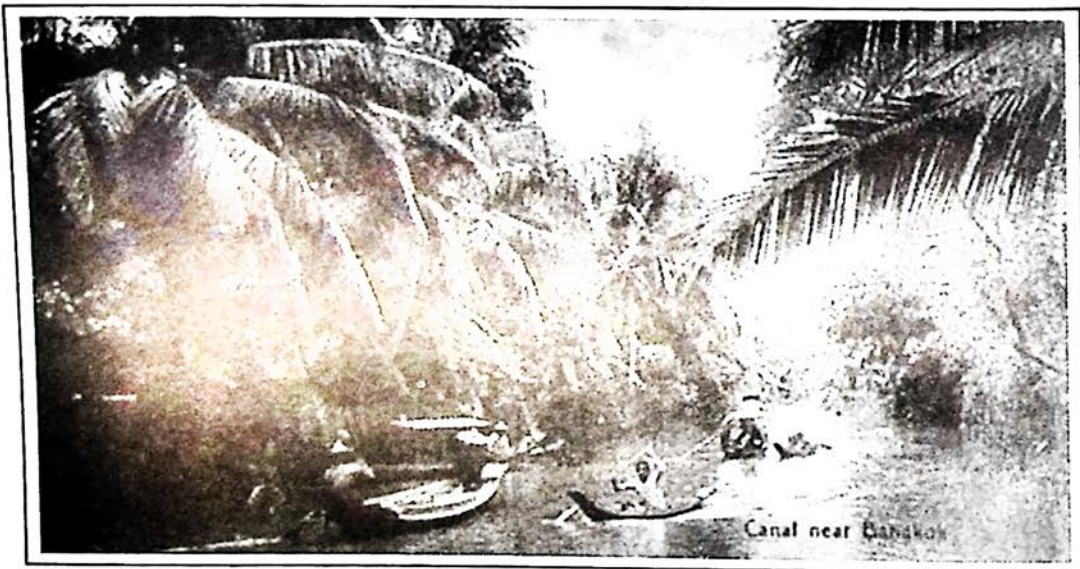
รูป ๑๑ แผ่นดินงอกออกมาจนบดบังพระสมุทรเจดีย์ในปัจจุบัน

ชุมชนปากแม่น้ำดั้งเดิม บ้าน คลอง บาง เมือง

ปากน้ำ เมืองสมุทรปราการ ก็เป็นเหมือนกับเมืองท่าปากแม่น้ำอื่นๆที่แต่เดิมเริ่มต้นด้วยความเป็นชุมชนเล็กๆริมแม่น้ำเจ้าพระยาตรงปากอ่าวไทย แต่ด้วยยุทธศาสตร์ของประเทศและของโลกที่เริ่มมีการให้ความสำคัญกับการเดินเรือทั้งในด้านการขนส่งทางทหาร การเดินทางของคณะทูต และการขนส่งทางการค้า ชุมชนที่อยู่ปากอ่าวซึ่งจะเป็นด่านแรกในการพิจารณาป้องกันศัตรู หรือต้อนรับชาวต่างชาติผู้มาตี จึงบังเกิดเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญขึ้นในเวลาต่อมา พัฒนาการจากชุมชนเล็กๆจนกลายเป็นเมืองนี้ค่อยๆเป็นมานานหลายร้อยปี แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองปากน้ำสมุทรปราการนั้น

ไม่ค่อยมีใครจดบันทึก หรือมักจะถูกบันทึกไว้ประปรายแค่เป็นเพียงทางผ่านของนักเดินเรือทะเลก่อนมุ่งตรงเข้าสู่เมืองหลวงเท่านั้น ทำให้เกิดการลืมเลือนและสับสนจนหาที่มาได้ยาก การที่จะทำความเข้าใจความเป็นมาของเมืองสมุทรปราการให้กระจ่างจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องค่อยๆ กลับไปเรียนรู้ความหมายของคำพื้นฐานในอดีตการก่อตั้งชุมชนเสียก่อน เพราะคำเหล่านี้แหละที่เป็นที่มาของการขยายความหมายสู่ความเป็นบ้านเมืองที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบัน

บ้าน เราจะขอเริ่มต้นพัฒนาการชุมชนแห่งแรก คือ “**บ้าน**” บ้าน เป็นคำไทยเดิมมีความหมายถึง หมู่บ้าน ที่มีการปลูกเรือนอยู่เรียงๆ กัน ปัจจุบันมีการใช้คำว่าบ้านที่เป็นเหมือน “เรือน” การเขียนแบบเรือนก็พัฒนามาเป็นการเขียนแบบบ้านบ้านที่มีการรวมตัวของสมาชิกเป็นชุมชนใหญ่ๆ จนเกิดแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นตลาด ก็เริ่มเรียกบริเวณพื้นที่นั้นว่า บ้านตลาด แล้วก็พัฒนาเกิดคำที่เริ่มเรียกพื้นที่โดยรอบหมู่บ้านที่ขยายกว้างออกไปว่า บ้านในตลาด บ้านนอกตลาด ส่วนบ้านที่ตั้งรวมอยู่ห่างไกลออกไปเป็นชุมชนใหม่ก็เรียก บ้านใหม่ บ้าง ท้ายบ้านตลาด บ้าง จนต่อมาก็มีปรากฏของการเป็นบ้านที่เรียกกันจนเป็นหมู่บ้าน หรือตำบลต่างๆ ก็มี เช่น บ้านสาขลา บ้านแหลมฟ้าผ่า ท้ายบ้าน เป็นต้น

รูป ๑๒ คลองในสมัยที่ยังเป็นทางหลักในการสัญจรไปมา

คลอง เป็นคำไทยที่มาจากภาษามอญแปลว่า “ทาง” ซึ่งแต่เดิมจะใช้กันสามัญที่แปลว่า ทางน้ำ จะเป็นน้ำไหลจากเขาสูงลงมาจนเป็นแม่น้ำใหญ่ก็เรียกคลองได้ทั้งนั้น พื้นที่ปากน้ำเจ้าพระยาเป็นที่ลุ่ม จึงมักจะเกิดเป็นคลองลำน้อยๆ ไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาด้วยเหตุที่คลองก็คือ ทางน้ำ ซึ่งเป็นทั้งแหล่งน้ำกินน้ำใช้ เป็นแหล่งอาหารพวกกุ้ง

หอยปูปลา และยังเป็นเส้นทางที่อาศัยเดินทางได้ง่าย จึงมีผู้คนชอบที่จะอาศัยอยู่ริมคลอง บ้านเรือนที่ปลูกอาศัยอยู่ริมคลองจะมีการเรียกชื่อหมู่บ้านตามชื่อคลองที่อาศัย เช่น บ้านคลองหลวง บ้านคลองตะกาด บ้านคลองมอญ บ้านคลองกลาง บ้านลำพูน (คลองหัวลำพูน) เป็นต้น

ขณะเดียวกัน คลองที่กว้างและลึกลงไปหน่อยอาจมีการแยกของลำน้ำออกไปเป็น คูคลองเล็กๆอีกเรียกว่า **แพรก** คำว่าแพรกจะใช้กันน้อยลงเรื่อยๆ เนื่องจากคลองที่ถือว่าใหญ่กว่า ก็เริ่มจางหายไปกลายเป็นถนน แต่ว่าในสมัยก่อนนั้นปากน้ำเจ้าพระยาเราทั้ง ๒ ฟาก (ฝั่งตลาด กับ ฝั่งคลองบางปลากด) มีแพรกที่แยกออกจากคลองปรากฏอยู่มาก โดยมักจะเรียกตามชื่อผู้หลักผู้ใหญ่ที่อาศัยข้าง ตามลักษณะพิเศษของแพรกนั้นๆบ้าง หรือตามผู้ที่ลงมือขุดลำน้ำแยกจากคลองจนเป็นแพรกก็มี เช่น แพรกนายขึ้น แพรกจีนสอง แพรกนายอิม คลองสามแพรก แพรกกระสา เป็นต้น ปัจจุบัน ยังปรากฏแพรกที่พัฒนาจนใหญ่เหมือนคลองก็มีคือ แพรกตาสา จากแพรกตาสาในอดีตมีการเปลี่ยนชื่อจนเป็นคลองแล้วก็พัฒนาเป็นถนนที่ชื่อ ถนนแพรกษา

รูป ๑๓

คลองปากน้ำ

สมัยรัชกาลที่ ๕

บาง มีผู้ชำนาญภาษาเขมรกล่าวว่า คำว่า “บาง” คือ **ชะวากทะเล** ที่ลึกเข้าไปในแผ่นดินหรือลำน้ำใหญ่ คลองกับบางจึงมีความหมายคล้ายกัน โดยคำว่าบางจะเป็น **ลักษณะคลองที่มีทางตัน**แล้วมีหมู่บ้านตั้งอยู่ โดยเฉพาะท้องถื่นที่อยู่ใกล้ทะเลหรือแม่น้ำพื้นที่ตอนใดเป็นที่ราบลุ่มพอที่จะทำการขุดคลองเชื่อมกับแม่น้ำได้ หรือท้องถื่นริมน้ำที่อยู่ใกล้ทะเล หรือชะวากปากทะเล ถ้ามีหมู่บ้านตั้งอยู่ ก็เรียกว่า บาง อย่างชุมชนริมคลอง

ในกรุงเทพฯ ก็มี บางจาก บางนา บางพระโชนง เป็นต้น ส่วนที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา ก็มีบางอยู่มากมาย เช่น บางปู บางปลาจืด (มีบางหลักฐานเรียกบางปรากฏ) บางนางเกรง บางคลองมอญ เป็นต้น ในขณะที่คลองซึ่งถูกขุดเข้ามาใจกลางเมืองปากน้ำ แต่เดิมเราเรียก คลอง (คู) เมือง จนเมื่อเกิดชุมชนใหญ่ใจกลางเมืองเราก็เรียก บางเมือง

สภาพหมู่บ้านไทยที่อยู่ริมแม่น้ำตามปรกติ ก็จะอาศัยกันอยู่เรียงรายกันไปตาม ลำแม่น้ำ หน้าบ้านเป็นลำน้ำ หลังบ้านมักเป็นสวน ถัดจากสวนก็เป็นทุ่งนา จากทุ่งนา ก็จะเป็นป่าละเมาะ ถ้าออกไกลไปอีกก็จะเป็นป่าเป็นดง สภาพแบบนี้ถือเป็นปรกติที่เราเห็นกันอยู่ แต่ถ้าจะมีการพัฒนาท้องถิ่นด้านในลึกลงไปอีกก็จะต้องมีแผนการขุดคลอง การขุดคลองลึกไปเรื่อยๆก็เป็นการขยายหมู่บ้านออกไปจนกระทั่งทะลุไปอีกเมืองหนึ่ง จากลำแม่น้ำหนึ่งไปจนถึงลำแม่น้ำหรือลำคลองอีกสายหนึ่ง ในจังหวัดสมุทรปราการ ก็มีขุดคลองสำโรงจากแม่น้ำเจ้าพระยาออกสู่แม่น้ำบางปะกง ขุดคลองด่านจากอ่าวไทย ขุดแพรรษาและคลองบางปิ้งจากคลองปากน้ำออกคลองสำโรง สู่เมืองฉะเชิงเทรา จนทำให้พื้นที่เดิมที่เป็นป่าหรือเป็นที่อ้างว่างเกิดหมู่บ้านที่สร้างกันริมคลองขุดใหม่จนเกิดเป็นบาง คือ บางปิ้ง บางเหี้ย (บางบ่อ) และ บางพลี

รูป ๑๔ ชุมชนคลองปากน้ำ บางเจ้าพระยา

เมือง คือ หมู่บ้านที่มีชุมชนรวมตัวกันเป็นกลุ่ม มีการสร้างร่องคูเนินดิน หรือมีรั้ว มีกำแพงกันรอบเป็นขอบเขตโดยเฉพาะ เพื่อป้องกันศัตรูจากที่อื่นยกพวกมาปล้นมาตี เราเรียกหมู่บ้านน้อยใหญ่ที่มีลักษณะนี้ว่า “เมือง” เมืองต่างๆที่สร้างจนเกิดความเจริญขึ้น เป็นศูนย์กลาง จนมีการสร้างเมืองย่อยออกไป เราเรียกเมืองเดิมว่าเป็น **เมืองหลวง** เมื่อแตกเมืองออกไปก็จะเรียกเมืองนั้นว่า **เมืองลูกหลวง** ส่วนเมืองลูกหลวงที่ถูกสร้างให้

เป็นด่านแรกในการป้องกันศัตรูก็ถือว่าเป็น “**เมืองหน้าด่าน**” คำว่าเมืองจึงไม่นับที่พื้นที่บ้านเรือนว่าจะกว้างใหญ่หรือเป็นพื้นที่เล็กๆ แต่ให้ถือการก่อสร้างเนินป้อมและกำแพงเป็นสิ่งสำคัญ

พระประแดง ที่เป็นชุมชนเล็กๆทางฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยาแต่โบราณ ก็ถูกตั้งป้อมค่ายจนเป็น**เมืองพระประแดง** จนเมื่อชาวมอญเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง มีการก่อสร้างขยายป้อมสร้างกำแพงแข็งแรงขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ ก็มีการก่อตั้งเมืองหน้าด่านเป็น **เมืองนครเขื่อนขันธ์**

รูป ๑๕ ป้อมนาราช

รูป ๑๖ กำแพงป้อมนาราช

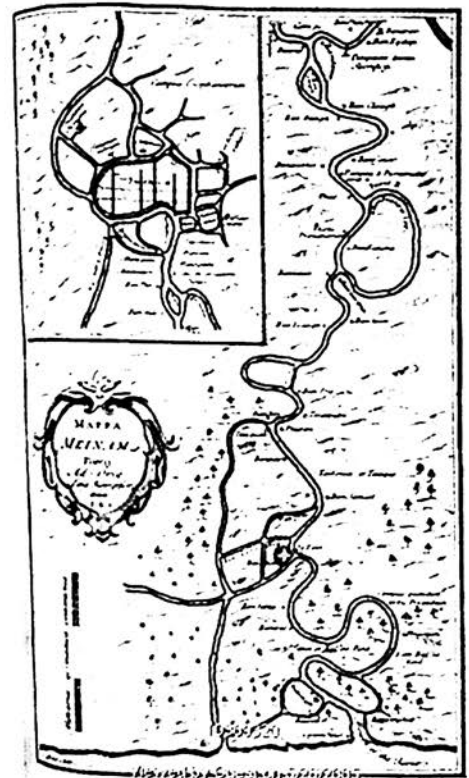

ที่ปากน้ำเจ้าพระยา ซึ่งแต่เดิมก็เพียงเป็นหมู่บ้านชาวประมงเล็กๆ มีหลักฐานปรากฏของการสร้างป้อมเป็นเมืองมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนต่อมาในปี ๒๓๕๗ สมัยรัชกาลที่ ๒ โปรดให้สร้างเป็นป้อมปราการที่แข็งแรงขึ้นเพื่อป้องกันศัตรูทางทะเล โดยตั้งให้เป็นเมืองหน้าด่านทางทะเลมีกำแพงรั้วรอบขอบชิดก็ถูกเรียกให้เป็นเมือง จนสุดท้าย เมืองที่มีป้อมปราการอยู่ริมทะเลตรงปากอ่าวไทยดังนี้จึงได้รับการขนานนามว่าเป็น “**เมืองสมุทรปราการ**” โดยมีจุดประสงค์หลักของการก่อสร้างเมืองทั้ง ๒ เมืองนี้ (พระประแดง และ สมุทรปราการ) ก็คือเป็นเมืองหน้าด่านแรกๆที่จะคอยดูแลและป้องกันศัตรูที่จะเข้ามาทางทะเล ในขณะที่เดียวกันก็เป็นพื้นที่ให้การต้อนรับขับสู้มิตรประเทศ ตลอดจนลูกค้าต่างๆที่จะเข้ามาทางอ่าวไทยนี้ด้วย

ชื่อปากแม่น้ำ “บางเจ้าพระยา”

ตามหลักฐานโบราณนั้น แม่น้ำเจ้าพระยามีปรากฏเป็นเพียงเส้นแสดงลำน้ำตามแผนที่อย่างหยาบๆในลักษณะของการบอกเล่าเท่านั้น จนต่อมาจึงค่อยๆมีการให้รายละเอียดมากขึ้นทีละน้อยที่เป็นแผนที่ เช่นตามแผนที่ของฮอนดิอุส (Hondius) ชาวเบลเยียมเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๕๖ มีปรากฏเพียงเส้นที่ลากเป็นความหมายของลำแม่น้ำสายหนึ่ง แต่ไม่มีชื่อเรียกว่าอะไร และเมื่อสืบค้นต่อไปยังแผนที่ต่างๆ ก็ไม่เคยมีการบันทึก ชื่อลำน้ำสายนี้เอาไว้ จนกระทั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงเริ่มมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรภายใต้ชื่อเต็มว่าเป็น “**แม่น้ำเจ้าพระยา**”

มีคำถามว่าทำไมแม่น้ำสายนี้จึงได้ชื่อว่า “แม่น้ำเจ้าพระยา” ชื่อนี้ถูกเรียกมาอย่างไร ยังไม่มีใครสามารถตอบได้ เพราะได้แจ้งมาแล้วข้างต้นว่าตามแผนที่โบราณนั้นมีการกล่าวไว้เพียงกว้างๆ ตรงลำน้ำสายนี้เพียงคำว่า “**Menam R.**”

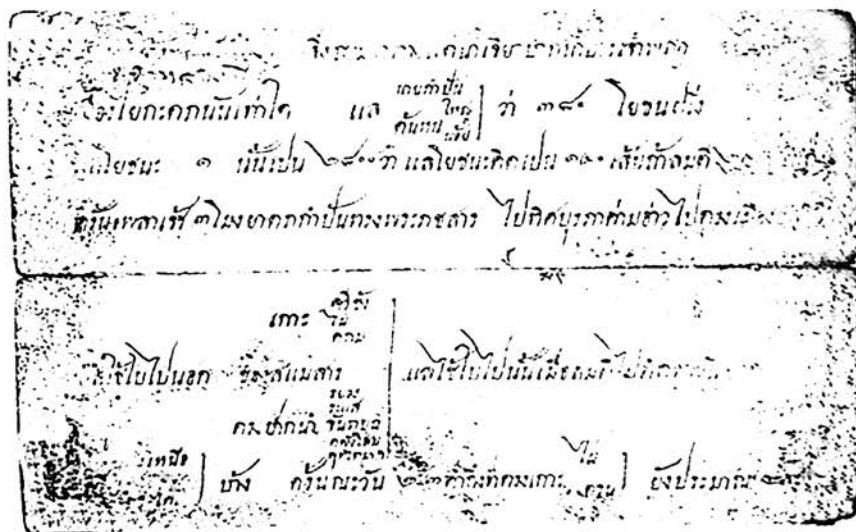

รูป ๑๑ แผนที่สมัยอยุธยา Meinam “แม่น้ำ” ที่ยังไม่ปรากฏชื่อต่อท้าย

(R. คือ River ที่แปลว่าแม่น้ำ) บ้างก็เขียนว่า “**Meinam**” นั่นก็คือการเรียกเป็นคำ แม่น้ำ เฉยๆ ซึ่งเราอาจเปรียบเทียบกับการเรียกลำน้ำทางอีสานติดกับลาวว่า แม่โขง หรือ การเรียกลำน้ำ แม่งลอง ที่อยู่ใกล้ตัวเรา ด้วยแต่เดิมาก็ยังไม่มีการใช้คำว่า แม่น้ำ นำหน้า เป็นไปได้หรือไม่ที่คำว่า “แม่น้ำ” ก็คือคำเฉพาะชื่อของลำน้ำสายนี้ คำว่า แม่น้ำเจ้าพระยา เพิ่งเริ่มปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อมีชาวต่างชาติคือ เซอร์จอห์น เบาริง เขียนไว้ในหนังสือ The Kingdom and People of Siam กล่าวถึงคำว่า Meinam ปี พ.ศ. ๒๓๙๓ แปลได้ความว่า

“คำว่า แม่น้ำ ในภาษาไทยเป็นสามัญนามสำหรับเรียกแม่น้ำ เนื่องจากชาวสยามเรียกแม่น้ำทุกสายว่า แม่น้ำ คำนี้จึงใช้อย่างเดียวกันกับคำว่า River ในภาษาอังกฤษ คนสยามจะเรียกลำน้ำใกล้ตัวที่สุดว่า แม่น้ำ แล้วต่อด้วยชื่อเมืองหรือชื่อหมู่บ้านที่สำคัญ”

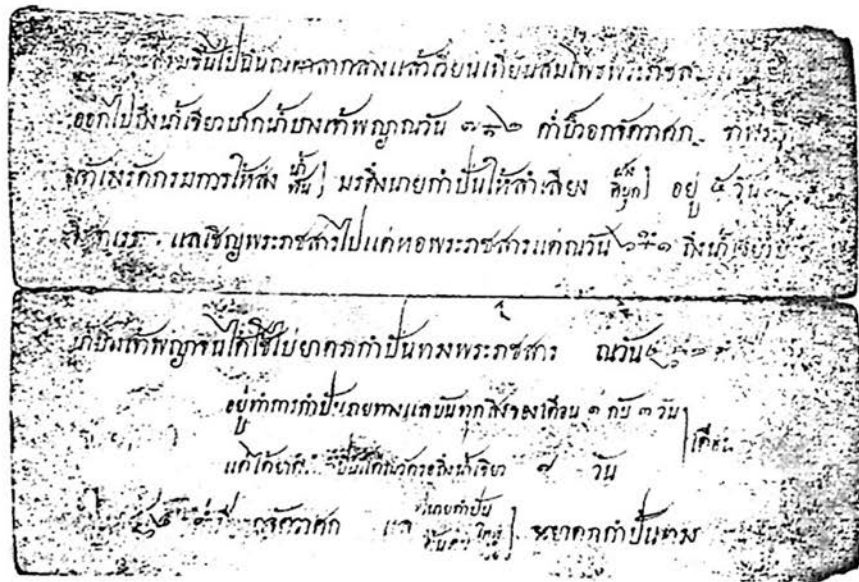
ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่ามีแม่น้ำหลายสาย หรือแม้แต่สายเดียวกันที่ถูกเรียกหลายแบบตามชื่อเมือง ตามชื่อบาง หรือตามชื่อหมู่บ้านที่ไหลผ่าน เช่น แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำสุพรรณบุรี แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำมะขามเต่า ส่วนบริเวณปากแม่น้ำที่ไหลลงสู่อ่าวไทย ก็จะเรียกกันตามสถานที่หรือเมืองที่ไหลลง เช่น ปากน้ำปราณ ปากน้ำระยอง ปากน้ำประแส ปากน้ำบางปะกง แม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อไหลลงสู่อ่าวไทยตรงบริเวณชุมชนที่เรียกกันว่า “บ้านบางเจ้าพระยา” จึงมีการเรียกปากแม่น้ำที่ไหลลงมาตรงชุมชนนี้ว่า “ปากน้ำบางเจ้าพระยา”

รูป ๑๘ บันทึกราชทูตลังกาดับเคียงกัน เรียกชื่อ “ปากน้ำบางเจ้าพระยา”

อย่างไรก็ตาม ในหนังสือพงศาวดาร ปี พ.ศ. ๒๑๐๒ ตอนรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช กล่าวว่า พระยาละแวกเจ้ากรุงกัมพูชายกกองทัพเรือ “เข้ามาทางปากน้ำพระประแดง” ซึ่งหมายถึงตรงทางลงอ่าวไทยปากลำแม่น้ำเดียวกัน ต่อมาก็มีจดหมายเหตุของราชทูตไทยที่พาคณะพระสงฆ์ไปเมืองลังกาในสมัยรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ เมื่อปีออก พ.ศ. ๒๒๙๕ กลับได้กล่าวเอาไว้ต่างกันว่า มีราษฎรพากันลงเรือแห่คณะสงฆ์ลงไปส่งถึง “ปากน้ำบางเจ้าพญา”

เหตุที่มีการกล่าวชื่อปากน้ำไว้ ๒ ชื่อต่างกันนั้น สามารถอธิบายได้ว่า ปากแม่น้ำเดิมอยู่ที่เมืองพระประแดง จึงเรียกชื่อตามถิ่นฐานเดิมว่า ปากน้ำพระประแดง ด้วยเหตุที่ปากแม่น้ำบางเจ้าพระยาในตอนแรกนั้นยังไม่เกิด ในเวลาอีกร่วม ๒๐๐ ปีต่อมา (ปี พ.ศ. ๒๑๐๒ ถึง ปี พ.ศ. ๒๒๙๕) เมื่อคลื่นอกรุกทะเลออกไปเรื่อยๆทางฝั่งขวา (หันหน้าลงตามการไหลของลำแม่น้ำ) จนเกิดแผ่นดินหน้าปากอ่าวไทยใหม่ มีฝั่งตรงข้ามที่เป็นฝั่งตลาดในปัจจุบันเป็นชุมชนตรงชะวากทะเลที่เป็นคลองตันแห่งหนึ่งตรงตามคำนิยามของคำเรียก บาง มีเอกสารบางฉบับกล่าวว่า เคยเป็นที่อยู่ของเจ้าพระยาในสังกัดกรมท่า ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้จึงเรียกปากแม่น้ำที่เกิดขึ้นใหม่แห่งนี้ตามบรรดาศักดิ์เจ้าพระยาท่านนั้นว่า ปากน้ำบางเจ้าพญา

รูป ๑๕ บันทึกราชทูตลังกาฉบับเดียวกัน เรียกชื่อ “ปากน้ำบางเจ้าพญา”

สำหรับข้อความตามจดหมายข้างฝ่ายราชทูตลังกา (เข้ามาขอพระสงฆ์จากเมืองสยามไปช่วยฟื้นฟูศาสนาพุทธที่ล่มสลายลงอันเนื่องมาจากสงครามความขัดแย้งกันเอง และการขยายคำสอนของศาสนาอื่นที่กำลังเข้าสู่ลังกาอย่างแข็งขัน) มีการบันทึกเรื่องราวการเดินทางทั้งการเข้าสู่ปากอ่าวกรุงศรีอยุธยา และตอนเดินทางกลับออกไปพร้อมราชทูตและพระสงฆ์ของสยาม มีการกล่าวไว้หลายครั้งมากเกี่ยวกับพื้นที่ปากอ่าวกรุงศรีอยุธยาว่าเป็น ปากน้ำบางเจ้าพญา

“วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๒๕๔ ทอดสมอปากอ่าวกรุงศรีอยุธยา เวลา ๑๑ โมง.....ลงเรือเล็กแล่นใบเข้าปากน้ำบางเจ้าพญา มีข้าราชการไปบอกข่าวที่กรุงศรีอยุธยา”

“ล่วงอีก ๗ วัน มีข้าราชการไทย ๓ คนมาเยี่ยม.....มอบของต้อนรับ คือ มะพร้าวอ่อน มะพร้าวห้าว หมากพลู เป็นต้น.....ต่อมาข้าราชการกรมการเมืองสมุทรปราการ ๒ คนมานำร่องพาเรือกำปั่นแล่นเข้าปากน้ำบางเจ้าพญา ไปจอดที่ตำบลอัมตอดัมที่พวกวิไลนครสร้างไว้ที่ปากน้ำ”

สังเกต คำสมัยนั้นใช้ “ปากน้ำบางเจ้าพญา”

ต่อเมื่อมีการบูรณะเมืองใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งราชวงศ์จักรี โดยการย้ายจากฝั่งเมืองพระประแดงเดิมที่ซึ่งเป็นพื้นที่ตลิ่งอกใหม่ พื้นดินไม่คงทนนัก ข้ามมาอีกฝั่งหนึ่งตรงบางเจ้าพระยาให้เป็นเมืองหน้าด่านที่อยู่ใกล้ทะเลมากขึ้น ทรงพระราชทานนามเมืองใหม่แห่งนี้ตามชื่อเดิมที่มีมาแต่สมัยอยุธยาว่า เมืองสมุทรปราการ ส่วนคำเรียกตามความในจดหมายเหตุต่างๆ ตลอดจนตามที่ชาวบ้านตรงปากแม่น้ำนี้เรียกกันติดปาก กลับเรียกให้สั้นลงในภายหลังโดยตัดคำว่า “บาง” ออกไปกลายเป็น ปากน้ำเจ้าพระยา เฉยๆ คำเดิมที่เคยใช้ พญา ก็ถูกเปลี่ยนมาใช้เป็น พระยา

“พญา” แปลว่า เป็นใหญ่ หัวหน้า เจ้าแผ่นดิน

“เจ้าพระยา” เป็นบรรดาศักดิ์ที่สูงกว่าพระยา

ส่วนพื้นที่ปากแม่น้ำนี้จะเป็นที่มาของชื่อ แม่น้ำเจ้าพระยา ตลอดสายที่เรียกกันหรือเปล่านั้น ถ้าจะถือเป็นเหตุเพื่อความภาคภูมิใจของชาวปากน้ำเจ้าพระยาก็ถือว่าได้เหมือนกัน

นิวมสเตอร์ดัม กับ ความสับสนเรื่องที่มาของธงชาติไทย

สังเกตคำกล่าวจากราชทูตลังกาข้างต้นที่บันทึกเอาไว้ว่า

“.....เรือกำปั่นแล่นเข้าปากน้ำบางเจ้าพญา ไปจอดที่ตำบลอัมเตอดัมที่พวกวิสันดา
สร้างไว้ที่ปากน้ำ.....”

รูป ๒๐ เมืองนิวมสเตอร์ดัม ที่ปรากฏหลายจุดในสมัยอยุธยา ที่ทำให้เกิดความสับสนในที่มาของธงชาติไทย

ตำบลอัมเตอดัมนี้ มีปรากฏในแผนที่โบราณที่แตกต่างกันหลายฉบับ บางแผนที่กำหนดไว้อยู่ที่เมืองพระประแดง แต่ด้วยข้อความที่กล่าวไว้ในบันทึกหลายฉบับ ว่าอยู่ตรงพื้นที่ปากคลองบางปลากด จึงเป็นการยืนยันว่าไม่ใช่พื้นที่เมืองพระประแดง เพราะบางปลากดนั้นอยู่ตรงปากน้ำสมุทรปราการ หรืออาจเป็นได้ว่าการก่อตั้งไว้หลายแห่งรวมถึงที่พระประแดง

เดิมตำบลอัมเตอดัมเป็นที่ตั้งสถานีสำหรับถ่ายลำ และเก็บสินค้าของพวกวิลันดา (ฮอลันดา) ผู้ซึ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ใช้เป็นที่พักและคลังเก็บสินค้าก่อนมีการลำเลียงเข้าออกจากกรุงศรีอยุธยา ชาววิลันดาเข้ามาค้าขายกับไทยตั้งแต่สมัยแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ จนในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ชาวฮอลันดายังคงจงรักภักดี และทำความดีความชอบไว้มาก พระองค์จึงโปรดพระราชทานที่ดินฝั่งตะวันตกริมคลองบางปลากรดเหนือที่ตั้งเมืองสมุทรปราการขึ้นมาเล็กน้อย เรียกว่า “นิวอัมเตอดัม” (อัมเตอดัมใหม่) มีการสร้างบ้านพัก หอคอยสังเกตการณ์เดินเรือ และคลังเก็บสินค้าใหญ่โต นอกจากนี้สมเด็จพระเอกาทศรถยังได้แต่งตั้งชาววิลันดาขึ้นเป็นขุนนางปฏิบัติหน้าที่นายด่านลำและดูแลความเรียบร้อยบริเวณปากอ่าวอีกด้วย ปัจจุบัน เมืองนี้ถูกน้ำกัดเซาะจนไม่พบร่องรอยของอัมเตอดัมใหม่แห่งนี้แล้ว

ที่บริเวณนี้มีบันทึกของผู้รวบรวมประวัติศาสตร์ในพื้นที่ปากน้ำเจ้าพระยา กล่าวว่า เป็นที่มาของกำเนิดธงชาติไทยตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๖๖–๒๒๓๑) ในช่วงที่ไทยมีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ ครั้งหนึ่งเรือของฝรั่งเศสแล่นเข้ามาทางปากแม่น้ำเจ้าพระยาถึงป้อมปราการที่ตั้งเรียงรายอยู่ เวลานั้นไทยยังไม่มีธงชาติเหมือนประเทศอื่นเขา จึงนำธงของฮอลันดาชักขึ้นแทน ฝรั่งเศสไม่ยอมค้ำบัลลังก์ชาติของฮอลันดา จนคนไทยต้องหยิบผ้าสีแดงผืนหนึ่งชักขึ้นแทน ฝรั่งเศสจึงยอมค้ำบัลลังก์แดงแดงจึงกลายเป็นธงชาติไทยนับแต่บัดนั้น จนในสมัยต่อมาจึงได้มีการเปลี่ยนเป็นธงช้างและธงไตรรงค์เช่นในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม มีหนังสือที่จัดทำโดยคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๕ ชื่อหนังสือ “จดหมายเหตุการณ์อนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์” ได้กล่าวไว้ (หน้า ๒๓) ในเรื่องตำนานกำเนิดธงชาติไทยนี้ว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นที่กรุงเทพฯ ด้วยมีบันทึกของผู้ที่เดินทางมากับเรือเลอโวตูร์ของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๒๒๓ จากปากน้ำเจ้าพระยาผ่านป้อมที่บางกอก โดยกล่าวไว้ว่า

“เมื่อเรือเลอโวตูร์ได้มาถึงสันดอนเมืองสยาม มีรับสั่งว่าเมื่อเรือนี้ผ่าน ป้อมบางกอก ให้ป้อมที่บางกอกยิงสลุตรับ เป็นธรรมเนียมมาช้านานแล้วที่เรือต่างๆของสยามมักจะ ชักธงฮอลันดา เพราะเหตุว่าคงจะมีคนรู้จักมาก ว่าเป็นเรือค้าขาย และฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินสยามจนทุกวันนี้ก็ยังห้ามมิอย่างใดเป็นเครื่องหมายไม่ เจ้าเมืองบางกอกไม่รู้ จะชักธงอะไรจึงได้ชักธงฮอลันดาขึ้น กับต้นเรือเลอโวตูร์ให้คนมาบอกเจ้าเมืองบางกอกว่า

ถ้าจะให้เรือฝรั่งเศสสุดป้อมแล้ว ก็ให้ลดธงฮอลันดาลงเสีย และถ้าไม่มีธงชาติอื่น จะชักแล้ว ก็ให้ชักธงอย่างใดอย่างหนึ่งก็แล้วแต่พอใจ เจ้าเมืองบางกอกจึงได้เอาธงฮอลันดาลงเสีย แล้วชักธงสีแดงขึ้นแทน”

การกำเนิดธงชาติไทยจะเป็นด้วยตำนานของผู้ใดนั้น ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันของนักประวัติศาสตร์ที่ฝ่ายหนึ่งก็ใช้บันทึกของชาวฝรั่งเศสที่กล่าวว่าเกิดขึ้นที่ **“ขนอนบางกอก”** (ขนอน คือ ด่านเก็บค่าผ่านทาง) ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งก็เชื่อว่า การเดินทางเข้าสู่ขนอนบางกอกนั้นจะต้องผ่านด่านแรก คือ **ป้อมปราการที่ปากน้ำ** เสียก่อน พร้อมกับการยืนยันหลักฐานด้วยความที่มีชาวฮอลันดาสร้างเป็นหมู่บ้านอาศัยอยู่ตรงคลองบางปลาจืด ซึ่งสอดคล้องกับการชุธงชาติฮอลันดาขึ้นก่อนที่จะถูกเปลี่ยนเป็นธงแดงเมื่อถูกทักท้วงจากเจ้าหน้าที่บนเรือฝรั่งเศส

จดหมายเหตุ “วัดเขารัต” (ราฟาแอลในปัจจุบัน)

ชาวไทยแต่เดิมมักไม่มีการบันทึกเรื่องราวไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวบ้านธรรมดาที่อยู่นอกเมืองหลวงด้วยแล้วก็เป็นเรื่องยากมาก ด้วยเพราะจะหาชาวบ้านที่รู้หนังสือไม่ค่อยมี ส่วนใหญ่จึงต้องอาศัยบันทึกต่างๆ ของชาวต่างชาติที่เคยเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองไทย อย่างเช่นพวกที่ถูกส่งมาทำงาน หรือกลุ่มที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ชาวต่างชาติกลุ่มนี้จะต้องจัดรวบรวมข้อมูลทำรายงานส่งกลับไปยังประเทศแม่ที่ตัวเองรับภารกิจมา แต่ก็ด้วยเหตุที่ต่างคนต่างก็มีจุดประสงค์มุ่งเข้าไปที่เมืองหลวงของไทยเท่านั้น ชื่อ ปากน้ำเจ้าพระยา จึงมักจะปรากฏเพียงแค่ว่าเป็นทางผ่านหรือเป็นที่จอดเรือบริเวณนอกสันดอน ก่อนได้รับอนุญาตให้เข้ามาภายในประเทศได้

สมุดจดหมายเหตุที่เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงสภาพพื้นที่ของปากน้ำเจ้าพระยาจริงๆ ก็เห็นจะเป็นบันทึกของมิสชันนารีชาวฝรั่งเศสที่เคยเดินทางมาปากน้ำเจ้าพระยาเพื่อเผยแพร่คำสอนของศาสนาคริสต์ ท่านเป็นผู้บุกเบิกรุ่นแรกของ **วัดเขารัต** ที่ตำบลท้ายบ้านชื่อ **วัดอัครเทวดาราฟาแอล** (เขารัต มาจากคำว่า **เขารัตเดียรตี** หมายถึง ผู้ที่ไม่เชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนใหญ่ใช้ทั้งกับชาวไทยและชาวต่างชาติที่นับถือศาสนาคริสต์) ท่านผู้เขียนนี้เป็นพระผู้ใหญ่ที่ชื่อ ๑๗๗๑ ลาโน ท่านได้กล่าวไว้ในสมุดหมายเหตุของมิสซัง A.M.E เล่ม ๘๗๖ หน้า ๘๙๘ อ่านได้ความว่า

“15 เมษายน 1674 (พ.ศ. ๒๒๑๗) ๖พณฯ ท่านลาโนพร้อมกับคุณพ่อซังเดอบัว และเณรผู้หนึ่งชื่อ ยวง ได้เดินทางลงไปแพร่ธรรมในหมู่บ้านแห่งหนึ่งใกล้อ่าวสยาม”

“25 เมษายน 1674 ๖พณฯ ท่านเองกำลังอธิบายคำสอนแก่กลุ่มคนนอกศาสนาซึ่งฟังด้วยความประทับใจ”

“30 เมษายน 1674 ๖พณฯ ท่านลาโนกลับจากการเผยแผ่ธรรมที่หมู่บ้านใกล้ปากอ่าวสยาม คราวนี้ขึ้นสู่อยุธยาและเล่าสิ่งซึ่งนำความปีติยินดีเป็นอันมากคือ ที่หมู่บ้านซึ่งกล่าวข้างบนนี้มีคริสตังสำรองราว ๘๐ คน มาฟังคำสอนทุกวันด้วยความประทับใจ”

รูป ๒๑ ภาพวาดชุมชนชาวสยามริมแม่น้ำโดยจิตรนาการชาวต่างชาติ

ความอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

“ต่อจากนั้นอีกไม่กี่เดือน พระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานอนุญาตให้สร้างที่พัก และวัดน้อย ที่หมู่บ้านซึ่งอยู่ตรงปากน้ำบางเจ้าพระยาริมอ่าวไทย.....จากที่ปากแม่น้ำนี้ต้องเดินทางจาก กรุงศรีอยุธยา ลงมาบางกอกอีกไม่เท่าไร.... ใกล้ปากแม่น้ำ มีโรงสวดหลังหนึ่ง ผู้รับศิลาบป มีชาวสยามบ้าง ชาวเบญ บ้าง และอีกชาติหนึ่งซึ่งทางยุโรปไม่รู้จัก แต่ที่นี้เรียกว่า ชาวกวย”

พระเจ้าอยู่หัว ในที่นี้ก็คือ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ชาวเบญ คือ ชาวมอญ ที่อาศัยอยู่ตลอดแนวตั้งแต่พระประแดงจนถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา มีชาวมอญจำนวนมากเข้ารับประจำวัดนี้ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

ชาวทวย หลายคนบอกว่าเป็น “ชาวจีน” แต่ด้วยข้อความที่ต่อท้ายว่า “*ชาติซึ่งทางยุโรป ไม่รู้จัก*” จึงไม่น่าเป็นชาวจีน เพราะคนยุโรปรู้จักชาวจีนมาก่อนรู้จักเมืองสยามเสียอีก ที่ถูกต้องน่าจะเป็น ชาวทวย ซึ่งเป็นชนชาติหนึ่งที่ใช้เรียกตัวเอง ขณะที่คนอื่นเรียกพวกเขาว่า ส่วย หรือ ข่า ชาวทวย เป็นชาติเก่าแก่ที่เคยอาศัยอยู่แถบอีสานตอนใต้ ก่อนถูกขอมเข้า ครอบครอง จนต้องอพยพเข้ามาในประเทศไทย (สยาม)

ฯพณฯท่านลาโน ยังได้เขียนจดหมายต่ออีกว่า

“.....ที่ปากน้ำ ได้สร้างบ้านพักพระสงฆ์ แม้ว่าที่นั่นยุ่งชุมและขาดแคลนอาหาร คุณพ่อซังเดอบัวก็ไม่ยอมละทิ้ง คงอยู่แปลคำสอนต่อไป.....”

A.M.E. เล่ม ๘๗๘ หน้า ๒๙๗

เรื่องยุ่งชุมที่ปากน้ำนั้น เป็นที่เรื่องลือมานาน แม้ในปัจจุบันก็ไม่มีใครหนีพ้นได้ ส่วนเรื่องการขาดแคลนอาหาร น่าจะเป็นการไม่คุ้นเคยอาหารไทยและการขาดแคลนน้ำจืด เพราะฯพณฯท่านลาโน เข้ามาปากน้ำในช่วงหน้าร้อนกลางเดือนเมษายน ซึ่งพื้นที่บริเวณปากน้ำเจ้าพระยานั้นเป็นบริเวณน้ำกร่อย ถ้าไม่มีประสบการณ์ในการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้งก็จะเกิดปัญหาได้

ภายหลังที่ ฯพณฯท่านลาโน กลับประเทศฝรั่งเศส ได้รับตำแหน่งใหญ่เป็นถึงพระสังฆราชลาโน ในขณะที่คุณพ่อซังเดอบัว ยังคงไป-มาที่ปากน้ำเจ้าพระยาและอาศัยอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาจนมรณภาพ จากนั้นก็ไม่มีมิสชันนารีองค์ใดมาที่ปากน้ำนี้อีก เนื่องจากมีการเบียดเบียนจากชาวสยามในช่วงหลังแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีการทำร้ายนักบวชฝรั่งจนต้องสิ้นสุดการเผยแพร่คำสอน ไม่มีใครรำลึกถึงวัดนี้จนกระทั่งอีกร่วม ๒๐๐ ปีต่อมาจึงมีการสานต่อการเผยแพร่ศาสนาอีกครั้ง มีมิสชันนารีเข้ามาขยายความคำสอนและเผยแพร่คริสตศาสนา จนสามารถก่อสร้างวัดอัครเทวดาราฟาแอลสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๔๓๑

เมืองสมุทรปราการ

จากบ้านบางเจ้าพระยา เป็นเมืองสมุทรปราการ

ความหมายของคำว่า สมุทรปราการ แปลว่า กำแพงชายทะเล เป็นเมืองสร้างที่เกิดขึ้นตามพระดำริของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งได้กล่าวเอาไว้ตอนต้นแล้วว่า หมู่บ้านเล็กๆก็สามารถเปลี่ยนกลายเป็นเมืองได้ทันทีถ้ามีการสร้างคูคลองเนินดินและกำแพงชุมชนที่อยู่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาถือเป็นชุมชนที่เกิดบนตลิ่งแผ่นดินที่อกขึ้นใหม่ มีปรากฏของการสร้างเมืองมาแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็น่าจะเป็นลักษณะของการเน้นสร้างป้อมปราการอย่างเดียวเสียมากกว่า ส่วนการขยายชุมชน สร้างป้อมค่าย และกำแพงเมืองกันอย่างจริงจังก็เป็นในสมัยเมื่อกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง เมื่อพระเจ้าแผ่นดินมีพระบรมราชโองการให้เกิดเมืองหน้าด่านชายทะเลขึ้น เพื่อคอยสอดส่องการเดินทางเข้าออกของชาวต่างชาติ แล้วก็เป็นที่ของผู้ดูแลเมืองสมุทรปราการคอยแจ้งข่าวการเคลื่อนไหวเข้าออกของชาวต่างชาติโดยตรงต่อทางเมืองหลวง คือ กรุงเทพมหานครที่กำลังก่อสร้างขึ้นใหม่

เดิมเมืองหน้าด่านปากแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งแรกนั้นเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยขอมตั้งราชธานีอยู่ โดยมีเมืองพระนครหลวงที่ชื่อ นครธม มีการสร้างเมืองหน้าด่านตรงปากน้ำเจ้าพระยาสมัยนั้นโดยใช้ชื่อ ปากน้ำพระประแดง ในสมัยสุโขทัย มีการรวบรวมแผ่นดินโดยขับไล่พวกขอมออกไป ก็มีการเรียกชื่อเมืองหน้าด่านเป็น เมืองปากน้ำ ซึ่งเข้าใจว่าอยู่ในเขตคลองเตยในปัจจุบัน มาในสมัยอยุธยา เมื่อประเทศที่เป็นศัตรูหลักของไทยกลายเป็นประเทศพม่า เมืองหน้าด่านทางทะเลจึงได้ตั้งอยู่ทางฝั่งด้านใต้กรุงศรีอยุธยาที่เป็นฝั่งแม่น้ำทางตะวันตกคอยระวังศึกก่อนที่จะยกทัพข้ามมาทางฝั่งเมืองหลวง เมืองพระประแดงจึงปรากฏขึ้นอีกในฐานะเป็นเมืองชั้นใน จนเมื่อตลิ่งได้งอกออกไปเรื่อยๆ ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม พระองค์ดำริสร้างเมืองสมุทรปราการขึ้นที่ปากน้ำแห่งใหม่ แต่ก็ปรากฏเป็นเพียงป้อมชั่วคราวและเป็นด่านตรวจสอบเรือที่เดินทางเข้าออกธรรมดา ยังไม่มีการสร้างกำแพงและคูเมืองถาวร จนกระทั่งเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกในปี ๒๓๑๐ ปากน้ำเจ้าพระยาก็กลายเป็นเมืองร้างในเวลาต่อมา

ด้วยเหตุที่มีการงอกของตลิ่งอยู่ตลอดเวลา พื้นที่ปากน้ำเจ้าพระยาที่ถูก บันทึกลับไว้ในสมัยหนึ่ง กับที่พื้นที่ซึ่งถูกบันทึกไว้อีกสมัยหนึ่งจึงอาจไม่ใช่พื้นที่บริเวณเดียวกัน การศึกษาประวัติศาสตร์ ปากน้ำ เมืองสมุทรปราการ จึงต้องเตรียมใจอนุโลมสำหรับข้อมูล

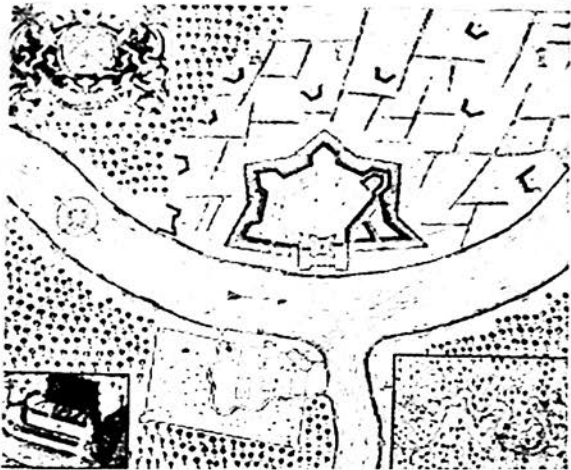
รูป ๒๒ แผนที่สมัยอยุธยา
สังเกตป้อมปราการตลอดแนวเจ้าพระยาจนถึงปากแม่น้ำ

ที่อาจทำให้เกิดการสับสน ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ มีผู้ รวบรวมประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับปากน้ำเจ้าพระยาอย่างจริงจังและค่อนข้างสมบูรณ์จนถึงเป็นข้อมูลหลักซึ่งนักเรียบเรียงประวัติศาสตร์เมืองปากน้ำทุกคนจะต้องอ้างอิงถึง เป็นหนังสือที่เขียนโดยคุณเฉลิม สุขเกษม ท่านได้รวบรวมเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลายครั้งในหนังสือประวัติศาสตร์ “สมุทรปราการ” เป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองปากน้ำสมุทรปราการ ก่อนถึงสมัยการบูรณะเมือง สร้างป้อมปราการ และกำแพงเมืองครั้งใหญ่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

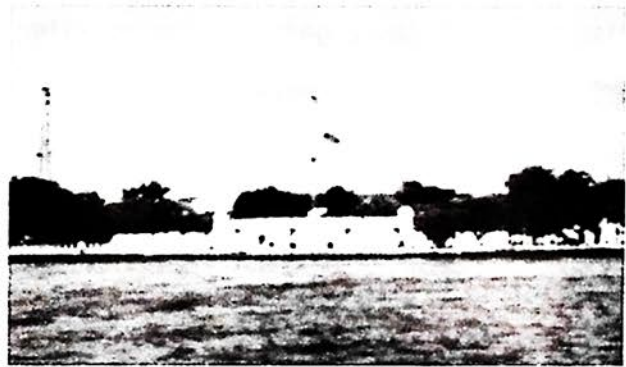
๑. ปี พ.ศ. ๒๑๒๑ พระยาจันตุ ขุนนางเขมรถูกสั่งให้ไปตีเมืองเพชรบุรีแต่ไม่สำเร็จหนีมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ต่อมาพระยาจันตุได้ทราบข่าว พระยาละแวกไม่เอาโทษจึงพยายามหนีกลับโดยสำเภามุ่งหน้าออกปากอ่าวสยาม สมเด็จพระนเรศวรจึงได้เสด็จลงเรือพระที่นั่งไล่ตามเรือสำเภาพระยาจันตุไปทันที่ปากน้ำ แล้วทรงพระแสงยิงพระยาจันตุ ฝ่ายพระยาจันตุก็ยิงถูกรางพระแสงปืนแตก ขณะนั้นสำเภาได้ลมก็แล่นหนีไปจึงเสด็จไล่ตามไม่ทัน
๒. พ.ศ. ๒๑๖๓ เรือกำปั่นโปรตุเกสเข้ามาค้าขายพบเรือฮอลันดาที่บริเวณปากน้ำก็ควบคุมเรือฮอลันดาไว้ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้ทรงทราบก็โปรดฯ ให้ทหารไปบังคับโปรตุเกสให้คืนเรือแก่ฮอลันดา เนื่องจากเหตุนี้เอง โปรตุเกสจึงโกรธเคืองไทยและเลิกห้างค้าขายในกรุงศรีอยุธยาแล้วให้กองเรือมาปิดอ่าวมะริด
๓. พ.ศ. ๒๑๗๓ พวกญี่ปุ่นที่เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเกิดขัดใจกับไทยถึงต่อสู้กัน พวกญี่ปุ่นจึงลงเรือสำเภาหนี กองทัพเรือไทยตามทันที่ปากน้ำได้เกิดต่อสู้กันขึ้นที่ปากน้ำอีก ญี่ปุ่นหนีไปได้และเข้าไปอยู่ในเขมร
๔. พ.ศ. ๒๒๐๗ พวกฮอลันดาที่มาค้าขายอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเคืองว่า ไทยทำการค้าขายผูกขาดเสียแต่ผู้เดียว ทำให้เสียผลประโยชน์ พวกฮอลันดาจึงเลิกการค้ากลับไปเสียจากกรุงศรีอยุธยา แล้วเอาเรือรบมาปิดปากน้ำ

๕. พ.ศ. ๒๒๓๑ สมัยพระเพทราชา ไทยเกิดสู้กับทหารฝรั่งเศสที่เข้ามารักษา ป้อมวิชัยประสิทธิ์ ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในการต่อสู้กันนี้ ไทยได้ตั้งค่ายรายป็นที่บริเวณปากน้ำและจับเรือที่ฝรั่งเศสคุมมาได้ ๒ ลำ ครั้นเมื่อ มีตกลงกันว่าต่างจะปล่อยกลับไปบ้านเมือง แต่ให้มีตัวจ่านำ (ตัวประกัน) ไปด้วยจนถึง ปากน้ำจึงแลกตัวจ่านำกัน แต่พอถึงปากน้ำพวกฝรั่งเศสไม่ยอมปล่อยตัวจ่านำฝ่ายไทย พวกที่ไทยยึดไว้เป็นตัวจ่านำก็หนีไปลงเรือฝรั่งเศส ไทยจึงต้องจับพวกบาทหลวง

ที่เหลืออยู่ในกรุงศรีอยุธยาชั่งต่อไป

รูป ๒๓ ป้อมวิชัยประสิทธิ์
ที่ฝรั่งเศสสร้างไว้ตั้งรับกองทัพไทยสมัยพระเพทราชา

รูป ๒๔ ป้อมวิชัยประสิทธิ์ หลังได้รับการบูรณะในปัจจุบัน

๖. พ.ศ. ๒๓๑๐ เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า เมืองสมุทรปราการจึงได้ถูกพม่ากวาดต้อน ผู้คน ปล้นสดมภ์เสียยับเยิน ความสงบสุข ความเจริญที่สะสมไว้อีกหยุดชะงัก และถือเป็น กาลสิ้นสุดลงของประวัติศาสตร์ชาวปากน้ำในยุคต้น บรรดาวัดและชุมชนหมู่บ้าน ในพื้นที่นี้กลายเป็นเมืองร้าง ทั้งชาวบ้านและแม้แต่พระภิกษุสงฆ์ต่างก็ต้องอพยพ หลบหนีเอาตัวรอดจากความโหดร้ายของพวกทหารพม่ากันอย่างไร้ชื่อแปร พวกที่ หลุดออกไปได้ต่างก็หนีล่องเรือลงไปทางตะวันออก ผ่านเมืองชลบุรี เมืองระยอง และส่วนใหญ่ก็จะตรงไปอาศัยรวมตัวกันที่เมืองจันทบุรี หลังจากที่ได้ข่าวการเตรียม การรวบรวมกำลังพลเพื่อกอบกู้เอกราชของพระยาตากสินอยู่ที่เมืองจันทบุรี

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อเริ่มก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงตระหนักถึงเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งที่ ๒ แล้ว ทหารพม่ายังได้ล่องเรือ ลงมาปล้นและเผาเมืองปากน้ำ สมุทรปราการจนร้างราบเรียบ จึงดำริให้เร่งดำเนินการ ก่อสร้างขยายป้อมปราการทั้งทางฝั่งตะวันตก และทางฝั่งตะวันออก โดยเริ่มต้นก่อสร้าง ที่เมืองพระประแดง จนเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๒ ฝ่ายไทยได้ข่าวว่าญวน ซึ่งได้รับความร่วมมือ จากเขมรทำการขุดคลองลงจากทะเลสาบจนถึงเมืองฉุทโตะ (บันทายมาศ) สู่อ่าวไทย ได้แล้ว รัชกาลที่ ๒ โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงมีรับสั่งให้สร้างเมือง สมุทรปราการ โปรดให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ กับ พระยาพระคลัง (ต่อมาได้เป็นสมเด็จพระ ยามหาประยูรวงศ์) เป็นแม่กองสร้างเมืองและสร้างป้อมขึ้น ๔ ป้อม บริเวณตัวเมือง สมุทรปราการ ได้แก่

- ป้อมประโคนชัย
- ป้อมนารายณ์ปราบศึก
- ป้อมปราการ
- ป้อมกายสิทธิ์

รูป ๒๕ ภาพจิตรกรรมฝาผนังรอบศาลาทรงยุโรป ที่เกาะองค์พระสมุทรเจดีย์

ส่วนเกาะกลางแม่น้ำเจ้าพระยาที่เกิดใหม่โปรดให้สร้างป้อมผีเสื้อสมุทร ทางด้านตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาโปรดให้สร้างป้อมนคราษเพิ่มอีก รวมเป็น ๖ ป้อม ส่วนพื้นที่ตัวบ้านบางเจ้าพระยา เมื่อมีชาวบ้านกลับเข้ามาอาศัยอยู่ดั้งเดิมหลังจากที่อพยพหนีไปเมื่อครั้งกรุงแตก ก็ได้มีการทะนุบำรุงพื้นที่รอบชุมชนและวัดวาอาราม ให้เป็นดังเดิม การก่อสร้างเมืองสมุทรปราการแล้วเสร็จสมบูรณ์เมื่อวันอาทิตย์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๔ พ.ศ. ๒๓๖๕

- ในวันพุธ เวลา ๐๕.๒๔ น. ได้ฤกษ์เอายันต์ทอง เงิน ทองแดง ดีบุก และศิลาลงสู่ ภูมิบาทแล้วยกเสาหลักเมือง
- วันเสาร์ เวลา ๐๕.๒๔ น. ทำพิธีฝังอาคารพระแผ่นดินยันต์องค์รักรัษอีกครั้ง

ในสมัยต่อมา รัชกาลที่ ๓ เมื่อวิกฤตความขัดแย้งและหวาดระแวงญวนเริ่มหนักขึ้น จึงได้ทรงโปรดให้

- สร้างป้อมป้อมปีกกา ที่ท้ายบ้านตลาด
- สร้างป้อมตรีเพชร ที่บางนางเกร็ง
- สร้างป้อมคองกระพัน และป้อมนารายณ์ทางกร ที่บางปลาจืด
- สร้างป้อมเสือซ่อนเล็บ ที่บางจะเกร็ง (โรงเรียนนายเรือในปัจจุบัน)

กล่าวได้ว่าเมื่อสิ้นแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ ๓ ถือว่าเป็นการสิ้นสุดการปกครองแบบโบราณ แล้วก้าวเข้าสู่ระบบการปกครองที่ทันสมัยในเวลาต่อมา ทั้งนี้เพราะในช่วงต้นรัชสมัยของกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวสยามเรายังอยู่ในภาวะเสียขวัญกับการถูกปล้นเมืองของกองทัพพม่า มีการทำลายล้าง เผาทุกอย่างที่ขวางหน้า และการกวาดต้อนฆ่าฟันชาวบ้าน ภาพเหล่านี้ยังอยู่ในความทรงจำของชาวไทยตลอดมา ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึง รัชกาลที่ ๓ คนไทยจึงอยู่กันอย่างหวาดระแวงชาวต่างชาติทุกๆคนไม่ว่าจะเป็นคนพม่า คนมอญ ที่เคยเข้าข้างพม่า พวกญวนที่กำลังคิดร้ายต่อไทย หรือแม้แต่พวกฝรั่ง (มีชาวยุโรปที่เป็นลูกหลานเกิดในพม่า ปลอมเข้ามาเป็นไส้ศึกก่อนกรุงแตก) จนทำให้ความเป็นอยู่ของชาวปากน้ำสมุทรปราการช่วงนี้ จึงมีแต่การถูกรวบรวมนำไปสร้างป้อมปราการและฝึกฝนเผ่าระวังศึก

อังกฤษ คิดปิดปากน้ำเจ้าพระยา

ปี พ.ศ. ๒๓๖๕ ช่วงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในขณะที่กำลังเร่งบูรณะก่อสร้างเมืองสมุทรปราการขึ้นใหม่นั้น ไทยก็เริ่มมีปัญหากับประเทศอังกฤษที่กำลังพยายามเข้ามาขยายอิทธิพลทางการค้าทางแหลมมาลาญ ด้วยมีราชาแห่งแคว้นเคดาที่เดิมเป็นเมืองขึ้นของไทยได้เข้าไปบนอบกับประเทศอังกฤษแทนฝ่ายไทยจึงได้ส่งกองทัพไปตีแคว้นเคดาจนแตกยับ แต่ก็ไม่สามารถจับตัวราชาแคว้นเคดา เพราะราชาได้หนีไปอยู่ในกองบัญชาการของทหารอังกฤษ จึงมีการเจรจาต่อรองกัน อย่างเคร่งเครียดโดยฝ่ายไทยขอให้ทางอังกฤษส่งตัวราชาแคว้นเคดามาลงโทษแต่ก็ไม่เป็นผล แต่ด้วยฝ่ายกองทัพไทยเองก็กำลังอยู่ในช่วงการก่อสร้างประเทศขึ้นใหม่จึงไม่ได้สั่งให้ทหารเข้าปราบปรามอย่างเด็ดขาด เพราะไม่ประสงค์ที่จะให้ปัญหามานปลายเป็นการทำสงครามกับมหาอำนาจอย่างอังกฤษ

อย่างไรก็ตาม มีบันทึกในภายหลังว่าในขณะนั้นว่า ทางอังกฤษก็เตรียมที่จะหาข้ออ้างในการทำสงครามยึดครองประเทศไทยอยู่เหมือนกัน มีการส่งนักสำรวจชื่อ John Crawford เข้ามาประเทศไทย โดยเรือสำเภาสินค้าในคราบของทูตทางการค้าผู้ประสงค์มาติดต่อหาผู้ทางการค้ากับไทย Mr. John Crawford เป็นบุคคลเดียวกับที่ได้กล่าวไว้ในบทแรกในเรื่องการเป็นผู้ศึกษาแนวสันดอน ความตื้นลึก และการงอกของตลิ่งในลำน้ำเจ้าพระยา ทั้งนี้เขายังได้ทำการศึกษาแนวป้องกันประเทศของไทย บันทึกจำนวนชาวบ้านจำนวนทหาร และแนวกำแพงป้อมปราการอย่างละเอียด ทั้งๆที่ได้เข้ามาสำรวจเมืองไทยเพียง ๓ เดือน ชาวบ้านริมแม่น้ำเจ้าพระยาก็สงสัยอยู่เหมือนกันว่า ทำไมชาวอังกฤษผู้นี้จึงได้ขึ้นล่องเรือสำเภาเข้าออกปากอ่าวไทย ผ่านปากแม่น้ำ ผ่านเมืองสมุทรปราการ แล้วจอดตามท่าเรือต่างๆ ก่อนเข้าสู่กรุงเทพฯ เกือบทุกวัน

รายงานการสำรวจพื้นที่ในช่วงที่ไทยเกิดปัญหากับทหารอังกฤษเรื่องแคว้นเคดา ปลายรัชสมัยรัชกาลที่ ๒ นี้ แม้จะช่วยให้เราทำความเข้าใจสภาพทั่วไปของแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี แต่เบื้องหลังการสำรวจครั้งนั้น กลับได้นำเสนอแนวยุทธศาสตร์การเอาชนะสงครามกับเมืองไทยได้อย่างน่าหวาดหวั่นเป็นอย่างยิ่ง แม้ข้อเสนอแนะนี้อังกฤษจะไม่ได้นำมาใช้ แต่ก็มีเหตุที่น่าสนใจ จะว่าด้วยเหตุบังเอิญ หรืออาจจะมีการแบ่งปันข้อมูลกันระหว่างอังกฤษ กับ ฝรั่งเศสหรือไม่ ยังไม่มีหลักฐาน

ทราบได้ ทั้งนี้เพราะว่า ในอีก ๗๑ ปีต่อมา กองทัพฝรั่งเศสก็ได้ใช้วิธีการเดียวกัน
ข้อเสนอแนะของ Mr. Crawford ผู้มีบีบบังคับไทยให้ยอมทำตามข้อเสนอที่ต้องการ
ในช่วงเหตุวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) บันทึกรข้อเสนอแนะนี้ ความว่า

รูป ๒๖ ภาพจิตรกรรมฝาผนังรอบศาลาทรงยุโรป เรือต่างชาติทอดสมอที่เกาะองค์พระสมุทรเจดีย์

“...อุปสรรคสำคัญที่สุดในการเข้าสู่เมืองหลวงของประเทศสยามก็คือ การเดินเรือผ่าน
 แนวสันดอนก่อนเข้าไปทางปากน้ำเจ้าพระยา ด้วยบริเวณนี้เป็นเหมือนแนวโคลน
 ที่มีความลึกกว่า ๑๔ ฟุต เวล่าน้ำขึ้นจะมีระดับน้ำสูงจากโคลนสันดอนเพียง ๔ ฟุต
 เท่านั้นไม่เหมาะสำหรับการใช้เรือขนาดใหญ่เดินทางเข้าไป ยิ่งถ้าเป็นช่วงเวลาน้ำลงนั้น
 เรือจะต้องติดหล่มจมลงไปในโคลนแนวสันดอนลึกถึง ๕ ฟุตเลยทีเดียว...”

“.....เรื่องการวัดความลึกของแม่น้ำ การทำแผนที่ และการนับจำนวนชาวบ้าน.....ข้าพเจ้า
 มีความเห็นว่า จะเป็นการดีที่สุดที่เราจะตอบโต้โดยทันทีอย่างเสียเงินน้อยที่สุด
 โดยใช้ทหารแขกจากปีนังเพียงไม่กี่กองทัพเข้าโจมตี.... ในเวลาเดียวกันก็ปิดปากน้ำ
 ด้วยเรือรบเล็กๆเพียง ๒-๓ ลำ ก็เพียงพอสำหรับการมุ่งสู่จุดหมายทุกประการ
 การโจมตีของกองทัพเราจะมีผลให้กองทัพสยามต้องถูกบังคับขับไล่จากแคว้นเคดา
 และราชาเคดาที่จะได้ขึ้นครองแคว้นเคดาตามเดิม.....”

“.....การกันแม่น้ำด้วยเรือรบนั้นเป็นวิธีง่าย ปลอดภัย และมีประสิทธิภาพมากที่สุดที่จะคิดได้ ทหารเรืออังกฤษจะปลอดภัยอยู่ในท่าแถวเกาะสีชัง และสามารถสกัดดักและโจมตี ไม่เพียงแต่เรือสำเภาค้าขายของกรุงสยามทั้งหมดซึ่งรวมกันอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา ยังสามารถสกัดโจมตีเรือสำเภาดั้งชาติที่ขนบรรทุกส่งส่วยจากเมืองอื่นอีกด้วย เป็นการปิดปากน้ำตลอดไปเป็นเวลาไม่กี่เดือน โดยไม่ต้องทำร้ายชาวบ้านชาวเมือง.....”

รูป ๒๑) แผนที่ซึ่งเขียนขึ้นหลังการสำรวจแม่น้ำเจ้าพระยา กำหนดแนวป้อมปราการ ความลึกของสันดอน และแนวร่องน้ำธรรมชาติ

“...บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา มีตึกที่ก่อเป็นป้อมเล็ก ๒ ตึก อยู่ตรงปากน้ำแม่น้ำทั้งสองข้าง ข้างละ ๑ ป้อม ดูไม่น่าจะเป็นป้อมที่ประสงค์ต่อต้าน น่าจะเป็นเพียงการสอดส่องดูต้นทางก่อนแจ้งผู้ปกครอง วิธีการแจ้งก็โดยการยิงปืนใหญ่ให้เจ้าเมืองรับทราบมากกว่าการยิงเพื่อทำลายล้าง เพราะดูเป็นปืนใหญ่ที่ล้ำสมัยมาก....”

ดูเหมือนการใช้เรือรบปิดปากน้ำเจ้าพระยานั้นถือว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่ช่างง่ายตาย เสียจริงอย่างที่รายงานของ John Crawford ทำเอาไว้ ทั้งนี้เพราะฝ่ายไทยในสมัยนั้นไม่มีขีดความสามารถใดๆที่จะทำลายเรือรบอังกฤษที่อยู่กลางทะเลเอาเสียเลย ที่ทำได้ในสมัยนั้น ก็เพียงแต่คิดสร้างป้อมปราการพร้อมติดตั้งปืนใหญ่แบบโบราณรอดังรับข้าศึก ดังนั้น ถ้าทางกองทัพอังกฤษนำเรือรบมาปิดปากน้ำเจ้าพระยาก็เป็นเหมือนการปิดการเข้าออกทางทะเลของไทยอย่างสิ้นเชิง ผลประโยชน์ทางการค้า การส่งส่วยเงินทอง ของประเทศที่เป็นเมืองขึ้น และการติดต่อโลกภายนอกก็จะสูญสิ้นไปโดยทันที เป็นการบีบคั้นให้ไทยต้องยอมรับเงื่อนไขที่เสียเปรียบต่างานาๆได้โดยไม่ต้องส่ง กำลังทหารบุกเข้ามาสู่ระบบบนแผ่นดินเสียด้วยซ้ำ

ครั้งนั้นโชคยังได้เข้าข้างทางฝ่ายไทย ที่อังกฤษกำลังอยู่ในช่วงการจัดระเบียบการปกครองในประเทศอินเดียหลังชนะสงคราม แล้วยังต้องทำสงครามต่อเนื่องกับประเทศพม่า ต้องใช้กำลังทหารมากมายทั้งทางบกและทางเรือ กว่าที่จะเอาชนะพม่าเป็นเมืองขึ้นได้ จึงไม่ค่อยเหลือกำลังมารุกรานไทย อีกทั้งอังกฤษยังกลับมาขอความร่วมมือจากไทย ในฐานะที่คุ้นเคยในการทำสงครามกับพมามามากให้ส่งกองทัพไปร่วมรบเสียด้วยซ้ำ ฝ่ายไทยเองก็ได้ส่งกองทัพไปช่วยในช่วงแรก แต่ก็เกิดความขัดแย้งกับอังกฤษในเรื่องที่ทางฝ่ายไทยต้องการทำสงครามเพื่อกวาดต้อนเชลยพม่ามาใช้แรงงานอย่างทาส ตรงกันข้ามกับทางฝ่ายอังกฤษซึ่งเป็นปรกติของชาวยุโรปที่ไม่ต้องการเชลยมาเลี้ยงให้สิ้นเปลืองงบประมาณ และถือเป็นเรื่องป่าเถื่อน แต่อังกฤษต้องการยึดครองประเทศพม่าเพื่อต้องการผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติเสียมากกว่า มีการผัดใจถึงขั้นประทะกันเล็กน้อย จนฝ่ายไทยต้องถอนทัพกลับ ปล่อยให้อังกฤษทำสงครามกับพม่าแต่ลำพังจนได้รับชัยชนะ

เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเกิดความหวาดระแวงภัยที่จะเกิดจากชาวยุโรปเป็นอย่างสูง จนได้ทรงดำเนินนโยบายที่ค่อนข้างปิดประเทศ และไม่ต้องการที่จะคบค้าสมาคมกับชาติไหนเป็นพิเศษ แต่จะยังคงมุ่งเน้นทางการสร้างแนวป้องกันข้าศึกตลอดรัชกาล จวบจนในยุคต่อมา จึงค่อยๆ เริ่มมีการยอมรับการเข้าสู่ความทันสมัยจากโลกภายนอก โดยเฉพาะจากชาวยุโรปซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มักนิยมการบันทึกสถานการณ์ต่างๆ ไว้เป็นหลักฐาน จนคนไทยจึงเริ่มนำมาเป็นแบบอย่างทำการบันทึกข้อความจนเป็นจดหมายเหตุที่เป็นประโยชน์ให้คนรุ่นหลังได้นำมาศึกษาประวัติความเป็นมาของชาวปากน้ำเจ้าพระยา

บทกวี เมืองสมุทรปราการ

ช่วงเริ่มต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีผู้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับเมืองสมุทรปราการไว้หลายคน โดยบุคคลแรกได้เขียนเป็นโคลงเล่าเรื่องปากน้ำให้ฟัง คือ พระยาตรัง ที่แต่งไว้ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่อ รัชกาลที่ ๒ มีบทหนึ่งกล่าวเกี่ยวกับการล่องเรือมาปากน้ำเจ้าพระยาไว้ว่า

ถึงด่านดาลเค็ดเค็ดดิน	แดสมร
เมืองสมุทรปราการ	ก่อสร้าง
เพลิงด่านที่สุขขอน	เรื่องโรจ
ร้อนไปปานราดร้าง	ยิงร้านเพลิงสุม
รุ่งแหลมฟ้าผ่าพื้น	แหลมดิน
สายสุชลโรยดิน	พรางพราง
เจ็บจิตเพื่อคนฉิน	จากสวาดี แม่แม่
ถนัดถึงขวานฟ้าขว้าง	ชื่อไว้ฤหาย
ปากน้ำดุจถึงน้ำ	เนตรเรียม แม่ฮา
เค็มก็เค็มสมรเทียม	เทียมน้ำ
ตากตา กระง่อมเตรียม	คอยแม่ มาฤ
ฟายสุชลปมช้า	เช่นน้ำเค็มไหล

คำว่า “เมืองสมุทรปราการ ก่อสร้าง” แสดงถึงเมื่อครั้งที่พระยาตรังเดินทางผ่านมาแล้วได้แต่งโคลงเหล่านี้ ยังเป็นช่วงเวลาที่กำลังมีการบูรณะเมืองสมุทรปราการอยู่ในขณะที่องค์พระสมุทรเจดีย์คูเมืองนั้น ยังไม่มีพระตำริในการก่อสร้าง พระยาตรังจึงยังไม่มีกล่าวเอาไว้

ในหนังสือนิราศเมืองแกลงของกวีเอกสุนทรภู่ ท่านยังได้กล่าวถึงหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอต่างๆในจังหวัดสมุทรปราการ มีบางกระเจ้า (ปัจจุบันเป็นบางกระเจ้า) พระประแดง บางโคลง คลองสำโรง คลองขวาง บางเหี้ย (ปัจจุบันเป็นบางบ่อ) บ้านระกาศ

ถึงปากลัดแลท่าปลาตีน
 เขาแจจ้องล่องแล่นแสนสำราญ
 อนาคตหนึ่งอิงเขนย คนึ่งหวล
 ศศิธร่อนอับระยับไฟพร
 พอแจ่มแจ้งแสงเงินเงาระยับ
 ถึงปากช่องคลองลำโรงสำราญใจ
 ถึงบางพลีมีเรืออนารามพระ
 เป็นเล่นลุ่มลึกเหลวเพียงเอาพุง
 จนตกลักล่องทางถึงบางโฉลง
 เหงือกปลาหมอกอดกดับตุ้มแกม
 ถึงชวากปากคลองเป็นของแพรง
 ทางซ้ายมือคือนั้นแหละคือปากตะคอง

ดูเลื่อมลื่นเลนลาดล้าละหวน
 มาพบบ้านบางระจ่าวยิ่งเศร้าใจ
 จนจบแจ่มปัจจุบันสมัย
 ถึงเชิงไทรศาลพระประแดงแรง
 ดวงเดือนดับเด่นดวงพระสุริย์ใส
 พอน้ำขึ้นเข้าก็เข้าคลอง
 ดูระกะดาดทางไปกลางทุ่ง
 ต้องลากจูงจ้างควายอยู่รายเรียง
 เป็นทุ่งโล่งลานตาล้วนป่าแสม
 คงตาแจ่มเต็มจัดตั้งกักเกลือ
 น้ำก็แห้งสุริยมก็หม่นหมอง
 ข้างชวากคลองบางเหี้ยทะเลวน

ปี พ.ศ. ๒๓๘๒ นายมี ผู้แต่งหนังสือเรื่อง “นิราศกลาง” ได้พรรณนาถึงเมืองสมุทรปราการ ที่มีการก่อสร้างป้อมปราการแข็งแรงในสมัยรัชกาลที่ ๓ ความว่า

เห็นเมืองสมุทรปราการอันชาญชัย
 ดูสง่าหนาแน่นแสนสาหัส
 มีเชิงเทินเดินพอรณรงค์
 มีปืนใหญ่ใส่ประจำไว้ทุกช่อง
 ถึงเมืองไทยจะรบทำหาญอีก
 แต่ถูกปืนปากน้ำจะคว่ำทรุด
 ไม่ต้องรบยี่ดียวให้กราวเกรียว

พระภูวไนยสร้างสรรค์ไว้มั่นคง
 เห็นถนัดหอคอยลอยระหง
 กำแพงวงป้อมประตูคูพิลึก
 จะคอยป้องกันผลาญสังหารศึก
 มิได้นึกพรันจิตสักนิดเดียว
 คงม้วยมุดเป็นผลงประเดี้ยว
 พริบตาเดียวก็จะสิ้นไฟรินราญ

ต่อมาก็มีผู้แต่งนิราศโดยหม่อมราโชทัย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๒ สมัยรัชกาลที่ ๔ ได้กล่าวถึงปากน้ำ เมืองสมุทรปราการไว้อีกว่า

ถึงเมืองสมุทรปราการที่ด่านพัก
 ไม่มีมุ้งยุงชุมต้องสูมควัน

จอดสำนักประเดี้ยวใจก็ขัน
 จนสุริยันเรืองรองมองอำไพ

บ้างเสพภัทน์โภชนากระยาหาร
 ขนข้าวของบรรทุกท้องเรือกลไฟ
 ออกปากอ่าวปล่าวว่างทางวิถี
 ยิ่งร้อนรุ่มกลุ่มใจเหมือนไฟเรือง

เสร็จสำราญเร่งกันเสียงหวั่นไหว
 ล่องคัลไลลีลาพันหน้าเมือง
 สุริศรีแสงแผดดูแสดเหลืออง
 จะปลดเปลื้องความกำสรดไม่หมดเลย

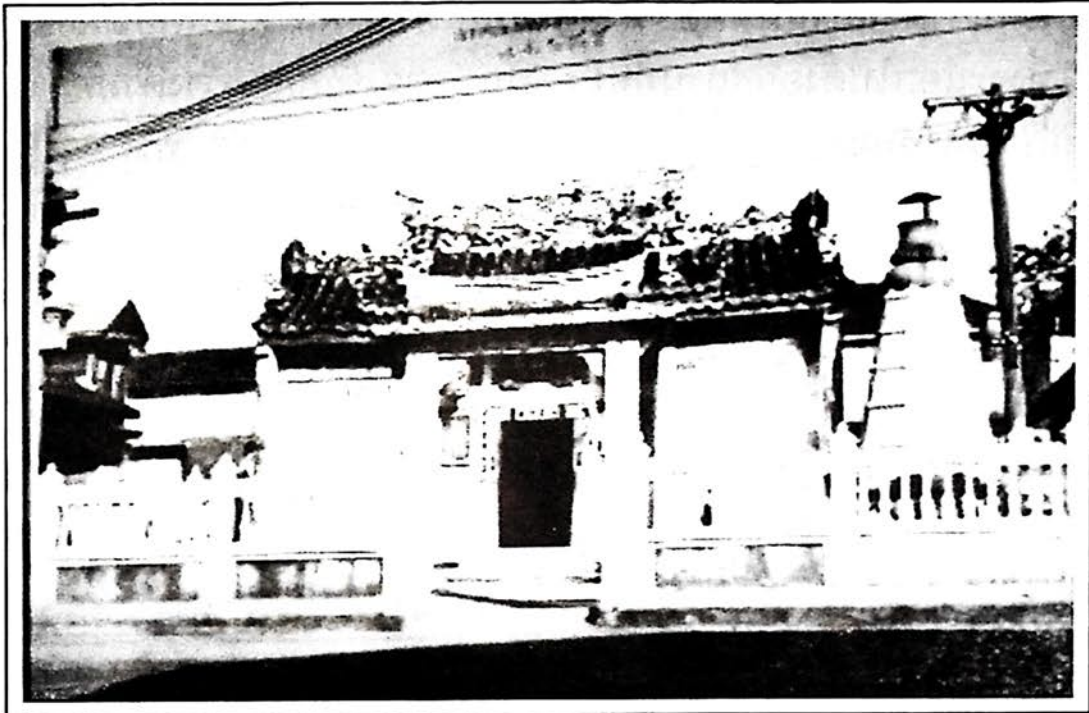
เมื่อกลับจากสันดอนมาสมุทรปราการอีกครั้ง หม่อมราโชทัยยังเขียนต่อว่า

พอวันศุกร์เดือนเจ็ดขึ้นเก้าค่ำ
 ห้าโมงเช้ามีเศษเจ็ดนาทีกี่
 เมื่อถึงด่านเมืองสมุทรหยุดประทับ
 ต่างเจรจาจากนาวาแล้วคลาไคล
 ท่านพระยาผู้รักษาเมืองสมุทร
 ลงมานั่งพูดจ้อหัวร่อพลาง
 จัดสำรับนั่งเรียงเลี้ยงพวกทูต

เห็นปากน้ำชวากว้างเข้ากรุงศรี
 ก็ถึงที่ทอดปล้นนอกสันดอน
 เห็นคับคั่งคนผู้ดูไสว
 ขึ้นอาไศรยปริดาศาลากลาง
 ก็แสนสุดยินดีไม่มีหมาง
 ทั้งฝ่ายข้างท่านผู้หญิงวังเป็นควัน
 หน้าไม้บูดเบิกบานงานขยัน

ไม่ว่าจะมีการบันทึกเรื่องราวของเมืองสมุทรปราการ ตั้งแต่เรื่องราวการเข้ามา
 เผยแพร่ศาสนาของ พณฯ ท่านลาโน ชาวฝรั่งเศสเมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา
 จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากจะปรากฏเรื่องราวของด่าน และป้อมปราการแล้ว
 ที่น่าสังเกตก็เห็นจะเป็นเรื่องยุ้งชุมที่ปากน้ำมาตลอด จนแม้ในปัจจุบันการใช้ชีวิต
 ของชาวปากน้ำก็ยังหนีไม่พ้นเรื่องยุ้งที่ทั้งตัวใหญ่ กัดเจ็บ และมักกันเป็นฝูง เป็นที่หวาดกลัว
 ของชาวต่างถิ่นที่เข้ามาเมืองปากน้ำเป็นอันมาก ชาวบ้านในพื้นที่จึงต้องรู้จักการเผาวัน
 ไต้ยุ้ง และมีการผลิต “**แต้ปักยุ้ง**” ที่ใช้ลำตันจากอ่อนมาโขกแล้วล้างเป็นพวงเส้นแต้
 ไว้ปักไต้ยุ้ง จนเป็นที่รำลือว่ามาเกี่ยวปากน้ำแล้ว นอกจากความหอมอร่อยของ “**ขนมจาก**”
 ของฝากจากเมืองปากน้ำแล้ว ก็ไม่ลืมที่จะต้องแวะซื้อแต้ปักยุ้งติดมือกลับไปใช้ที่บ้านด้วย

ศาลเจ้าพ่อ กับ ศาลหลักเมือง

รูป ๒๘ ศาลหลักเมืองเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕

ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสมุทรปราการ ตั้งอยู่ริมถนนประโคนชัย เป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นที่นับถือของชาวจังหวัดสมุทรปราการมานานเกือบ ๒๐๐ ปี เดิมด้านหน้าขวามือเป็นแนวก่อตั้งป้อมประโคนชัย จนต่อมาถูกรื้อสร้างเป็นแนวถนน แล้วจึงตั้งชื่อถนนให้เป็นเกียรติตามชื่อแนวป้อมปราการเดิม คือ ถนนประโคนชัย ส่วนด้านหลังศาลเจ้าพ่อหลักเมืองเป็นคลองคูเมืองเก่าแก่ มีชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ริมคลองคูเมืองนี้เป็นจำนวนไม่น้อย

ใครที่ต้องการศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชาวปากน้ำดั้งเดิม ก็สามารถแวะเข้าไปตามแนวคูเมืองนี้ เพราะในปัจจุบัน ยังคงเหลือสภาพบ้านเรือนไม้เก่าแก่ที่มีอายุเกิน ๑๐๐ ปี เป็นเรือนไทยแท้ที่ยังคงหันหน้าเรือนเข้าหาคลอง ด้วยเพราะชาวบ้านแต่ก่อนนั้นต้องอาศัยลำคลองเป็นทางขนส่ง และใช้น้ำในคลองเป็นที่อาศัยยังชีพ ภายในเรือนไทยเก่าแก่บางหลังยังคงมีท่านเจ้าของบ้านสูงอายุที่ยินดีให้ความรู้เรื่องเก่าๆของเมืองปากน้ำอีกด้วย แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่คลองคูเมืองนี้ได้ถูกความเจริญทางวัตถุของคนในสมัยใหม่ก่อสร้างตึกรามบ้านช่องหันด้านหลังตึกเข้าหาคลอง แล้วก็หันหน้าบ้านเข้าหาถนนที่ตัดใหม่บดบังสภาพเก่าๆริมคลอง จนสภาพคลองคูเมืองที่เคยแจวเรือ ๔ ลำ ไปเป็นแนวเดียวกัน หรือสวนทางกันได้ เหลือแค่เพียงรางน้ำเล็กๆเท่านั้น

การก่อสร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสมุทรปราการนี้มีลักษณะซึ่งแตกต่างจากการสร้างหลักเมืองที่อื่นๆ อย่างกรุงเทพมหานคร ที่จะต้องทำการแยกแยะสถานศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองเป็น ๒ สถานที่ คือ ศาลซึ่งเป็นที่ตั้งของเสาหลักเมืองที่เรียกว่า ศาลหลักเมือง ซึ่งจะแยกไปตั้งอยู่สถานที่หนึ่ง กับ ศาลเจ้าที่ก่อสร้างตามความเชื่อของชาวจีนเพื่อให้เป็นที่ประดิษฐานของเทพเจ้าผู้คุ้มครองเมือง พร้อมรูปบูชาอื่นๆ เราเรียกสถานที่นี้ว่า ศาลเจ้าพ่อ ในการสร้างเมืองสมุทรปราการนั้นมีความพิเศษที่ได้มีการรวมสถานที่ ศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองมาประดิษฐานรวมอยู่ในเป็นพื้นที่ศาลเดียวกัน ชาวเมืองปากน้ำ สมุทรปราการจึงเรียกชื่อศาลที่ตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเมือง ๒ ศาล คือ ศาลเจ้าพ่อเมือง กับ ศาลหลักเมือง รวมเป็นชื่อเดียวว่า ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง

รูป ๒๘ เสาหลักเมืองสมุทรปราการ ภายในศาลเจ้าพ่อหลักเมือง

เสาหลักเมือง การฝังเสาหลักเมือง เป็นการสร้างหลักฐานตามประเพณีโบราณเพื่อเป็นนิมิตหมายว่า พระมหากษัตริย์ และอาณาประชาราษฎร์จะต้องร่วมกันสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นอยู่อาศัย ณ สถานที่อันเป็นมงคล ไม่มีการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงอย่างใดอีกเพื่อให้เกิดความร่มเย็นและความเจริญรุ่งเรืองต่อไป เสาหลักเมืองทำด้วยไม้ชัยพฤกษ์ สูง ๖ ศอก เมื่อครั้งสร้างเมืองสมุทรปราการ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ได้ทำพิธีฝังหลักเมืองในช่วงเทศกาลปีใหม่ไทยเริ่มต้นเมื่อวันอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเมียจัตวาศกกระทงวันพุธเดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ย่ำรุ่ง ๔ นาฬิกา ๖ บาท

ได้ฤกษ์เอาแผ่นดินยันต์ ทอง เงิน ทองแดง ดีบุก และศิลาลงสู่ภูมิบาท แล้วยกเสาหลักเมือง ณ วันเสาร์เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ย่ำรุ่ง ๕ นาฬิกา ๖ บาท ฝั่งอาคารพาณิชย์ แผ่นยันต์องค์รักร์ อีกครั้งหนึ่ง

ศาลเจ้าพ่อ ด้วยชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในตัวเมืองสมุทรปราการนั้นส่วนใหญ่เป็นชาวจีน เมื่อครั้งมีการริเริ่มสร้างเมืองสมุทรปราการ ชาวจีนในชุมชนปากน้ำซึ่งถือเป็นคนส่วนใหญ่ ที่ค้าขายอยู่ในพื้นที่ตลาด ก็ได้ให้ความร่วมมือกับทางราชการ โดยมีส่วนร่วมในการ ก่อร่างสร้างเมืองปากน้ำเป็นอย่างมาก ดังนั้น เพื่อสร้างสถานศักดิ์สิทธิ์ตั้งเทพผู้ดูแลเมือง เพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ร่วมก่อสร้างเมือง และเพื่อให้ลูกหลานในภายหน้าได้ระลึกถึง คุณงามความดีของผู้สร้างเมือง จึงมีความคิดที่จะร่วมกันสร้างศาลเจ้าตามความเชื่อ ทางวัฒนธรรมของตน ให้เป็นที่ประดิษฐานของเทพผู้ปกป้องคุ้มครองเมือง และรูปบูชา ของชาวจีน ไว้คอยดูแลชาวเมืองสมุทรปราการให้อยู่เย็นเป็นสุข สถาปัตยกรรมของ ศาลเจ้าพ่อจึงเป็นแบบจีน ภายในมีการตั้งตู้บูชา ๓ ตู้

รูป ๓๐ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาลเจ้าพ่อหลักเมือง

รูป ๓๑ เจ้าพ่อประจำเมือง ตามความเชื่อของชาวจีนในปากน้ำ

- ตู้กลางเป็นเจ้าพ่อเจิ้งหวง (คำว่า เจิ้ง คือ เมือง ส่วนคำว่า หวง คือ เจ้า เมื่อรวมความคำเจิ้งหวง ก็คือ เทพเจ้าเมือง) เป็นเทพผู้มีพระมัสสุยาว หน้าตาน่าเกรงขาม ตามตำนานจีนถือว่าเป็นเทพลำดับที่ ๗ ในบรรดาเทพ ๘ องค์ การอาราธนาเทพเจิ้งหวงซึ่งเป็นเทพแห่งคูคลองเมือง มีเหตุด้วยเพราะด้านหลังศาลเจ้าพ่อหลักเมืองนั้น เป็นแนวคลอง

คูเมืองเดิม ซึ่งถูกขุดขึ้นเพื่อนำเอาดินมาสร้างเป็นแนวกำแพงป้อมปราการปากน้ำ การอัญเชิญเทพเจิ้งหวง จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสถานที่ประดิษฐานของเทพผู้ปกป้องเมืองสมุทรปราการ

- ตู้ซ้ายมือของเทพเจ้าเมือง เป็นเทพเจ้ากวนอู (เทพแห่งความซื่อสัตย์)
- ตู้ขวามือของเทพเจ้าเมือง เป็นรูปบุชายเทพเจ้าหลายองค์ที่ชาวจีนนับถือ

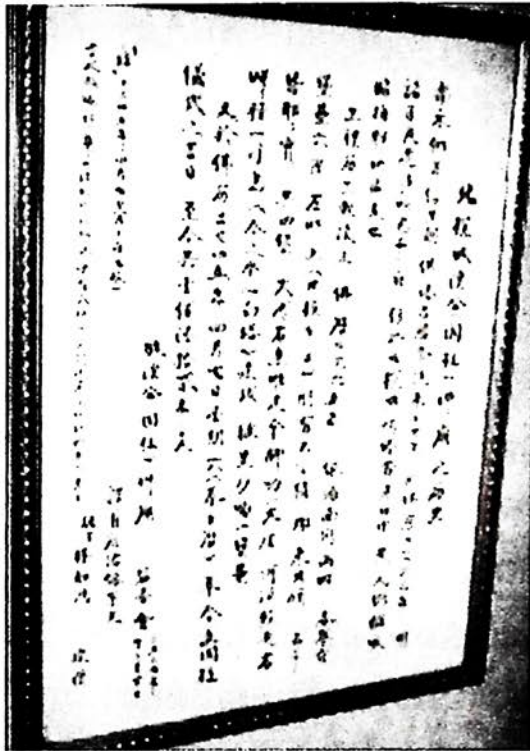
บริเวณด้านหน้าศาล ยังมีการก่อสร้างมังกรพันรอบเสา ส่วนผนังทางเข้า ด้านหนึ่งเป็นปูนปั้นรูปเสือ อีกด้านหนึ่ง คือ ปูนปั้นรูปมังกร ซึ่งถือเป็นสัตว์แห่งเทพนิยายจีน ผู้มีหน้าที่คอยเฝ้าคุ้มครองศาลเจ้าแห่งนี้ ในขณะที่เหนือประตูทางเข้าศาลเขียนไว้ชัดเจนว่า สร้างปี ๒๓๖๕

ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง หันหน้าไปทางทิศตะวันตก (เฉียงไปทางเหนือเล็กน้อย) ทุกๆปีจะมีการปิดถนนที่อยู่หน้าศาล เพื่อจัดการแสดงงิ้วที่เป็นการสักการะแด่เทพภายในศาลเจ้าพ่อ ๔ เทศกาล คือ

- เดือน ๔ ขึ้น ๑, ๒, ๓ (เป็นวันคล้ายวันเกิดเจ้าพ่อ ตามปฏิทินจีน)
- งานเทศกาล (๓ วันสุดท้ายของเดือน ๗ นับตามปฏิทินจีน)
- งานปีใหม่ ๓ วัน คือ วันสิ้นปี วันขึ้นปีใหม่ และวันที่ ๒ มกราคม
- ช่วงงานนมัสการพระสมุทรเจดีย์

ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง มีคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทย เชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในตลาดปากน้ำคอยดูแล และรักษาผลประโยชน์ของศาล

สำหรับผู้มีจิตศรัทธาต่างถิ่น ทุกวันจะมีเจ้าหน้าที่ประจำศาลเจ้าพ่อหลักเมืองคอยแนะนำวิธีการบูชาสำหรับผู้ไม่รู้ธรรมเนียมจีน ใครที่ต้องการตัวเขียนภาษาจีนโบราณเป็นข้อความมงคลบนแผ่นกระดาษแดง ก็ไม่ต้องเสียเวลาเดินทางเข้าไปถึงกรุงเทพฯ แถบเยาวราช เพราะที่นี่มีซินแสลายสือจีนผู้ชำนาญทั้งทางภาษา และธรรมเนียมจีน ตลอดจนการทำนายดวงชะตา ราศี ตามแนวแบบของจีนคอยให้คำปรึกษา ซินแสที่นี้ลายมือสวยไม่แพ้ใครในเมืองไทย ที่น่าสนใจสุดท้ายก่อนเดินออกจากศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ให้สังเกตบนกำแพงก่อนออกจากศาล มีแผ่นอักษรเขียนภาษาจีนที่คัดลอกข้อความเดิมซึ่งลงประวัติเมืองสมุทรปราการไว้ ตามบันทึกในหนังสือประมวลกิจการเมืองสมุทรปราการเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ข้อเขียนภาษาจีนนี้แปลความได้ว่า

รูป ๓๒ อักษรภาษาจีนที่บันทึกประวัติการสร้างเมืองสมุทรปราการ คัดลอกจากของเดิมเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕

“สมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้สร้างเมืองสมุทรปราการไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๒ ในบริเวณพื้นที่ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า บางเจ้าพระยา ซึ่งอยู่ระหว่างคลองปากน้ำ กับ คลองมหาวงศ์

การสร้างเมืองใหม่ ใช้เวลาการก่อสร้างเป็นเวลา ๓ ปี จึงได้สร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ และได้สร้างป้อมปราการขึ้นเป็นจำนวน ๖ ป้อม โดยจัดสร้างขึ้นทั้งสองฟากแม่น้ำเจ้าพระยา ฝ่ายซ้ายมี ๔ ป้อม คือ ป้อมประโคนชัย ป้อมนารายณ์ปราบศึก ป้อมปราการ และป้อมกายสิทธิ์ ทางฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยานั้น มีการก่อสร้างป้อมใหญ่เพียง ๑ ป้อม คือ ป้อมนาคราช มีเกาะใหญ่เกิดขึ้น ๑ เกาะ ได้สร้างป้อมขึ้นหนึ่งป้อมให้ชื่อว่า ป้อมผีเสื้อสมุทร ในการสร้างเมืองสมุทรปราการ ได้ทำพิธีฝังหลักเมือง เริ่มเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๖๕ หลักเมืองนั้นคงอยู่ในสถานที่ชาวบ้านเรียกว่า “ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง”

ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อ-หลักเมือง

สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อเรื่องทำนองนี้ก็ต้องขอภัย ที่ต้องขออนุญาตขยายความถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อหลักเมือง ที่ชาวเมืองปากน้ำต่างก็ให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้แต่เด็ก ๆ ในรุ่นปัจจุบันก็ยังมีเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ขององค์เจ้าพ่อ เราจะเห็นผู้คนจำนวนมากพากันเข้ามาสักการะกราบไหว้ศาลเจ้าพ่ออย่างไม่ขาดสาย ทั้งกลุ่มชาวปากน้ำหรือกลุ่มคนต่างถิ่นที่ต้องการความเป็นสิริมงคล และแม้แต่พวกที่ตั้งใจมาทำการบนบานศาลกล่าวให้เจ้าพ่อช่วยเหลือ

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า เมืองสมุทรปราการนั้นก่อตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นเมืองหน้าด่านในการสังเกตภัยจากศัตรู มีกำแพงเมือง และป้อมปราการมากมายที่ก่อสร้างขึ้นด้วยจุดประสงค์ในการต่อต้านผู้รุกราน ชาวเมืองปากน้ำจึงระลึกอยู่เสมอว่า วันใดก็ตามที่ข้าศึกยกทัพเข้ามาหมายทำสงครามกับไทย ปากน้ำก็ต้องเป็นด่านแรกที่ข้าศึกจะต้องบุกเข้ามายึดมาทำลายก่อนที่จะเดินทัพต่อเข้าไปในเมืองหลวง สมัยที่กรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ ๒ กองทัพพม่าก็เข้ามากวาดต้อนทำลายเมืองสมุทรปราการจนกลายเป็นเมืองร้างไปในที่สุด

จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อมีการก่อตั้งเมืองสมุทรปราการขึ้นใหม่พร้อมกับการก่อสร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ชาวบ้านที่อาศัยอยู่หลังป้อมหลังกำแพงเมืองจึงอดไม่ได้ที่จะต้องเข้ามากราบไหว้เจ้าพ่อหลักเมืองเพื่อหมายเป็นที่พึ่งทางใจให้ชาวเมืองได้อยู่รอดปลอดภัย และกาลก็เป็นที่น่าประหลาดว่า ไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์สงครามกับพม่า วิกฤติการณ์กับญวน วิกฤติการณ์รบกับฝรั่งเศสที่ปากน้ำคราว ร.ศ. ๑๑๒ และแม้แต่คราวเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่เชื่อกันว่ากองทัพญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกที่บางปูแล้วตั้งทัพอยู่ที่หน้าเมืองปากน้ำ มีการเจรจาจนฝ่ายไทยได้กลายเป็นศัตรูกับฝ่ายพันธมิตรก็ปรากฏว่า เมืองสมุทรปราการยังคงรอดพ้นจากการทำลายร้างมาโดยตลอด กองบินอเมริกันได้บินผ่านมาเพียงสอดส่องและหย่อนทุ่นระเบิดลงกลางแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อป้องกันไม่ให้เรืออื่นาผ่าน ไม่มีการทิ้งระเบิดที่มุ่งทำลายชีวิตและทรัพย์สินชาวปากน้ำแต่อย่างใด เหตุการณ์เหล่านี้เองที่ชาวปากน้ำเชื่อว่าเป็นเพราะบารมีเจ้าพ่อหลักเมืองได้ช่วยคุ้มครองเมืองปากน้ำเอาไว้

ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองได้เป็นที่เคารพสักการะของชาวปากน้ำมากที่สุด เห็นจะเป็นเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์เมืองสมุทรปราการปี พ.ศ. ๒๔๗๕

ปีนั้นเป็นปีที่ชาวปากน้ำต้องจำกันไม่รู้ลืม จนปัจจุบันก็ยังกล่าวขานกันไม่จบถึงความโหดร้ายของไฟที่เผาบ้านเรือนที่อยู่ในตลาดปากน้ำตั้งแต่หัวตลาดยันท้ายตลาด ครั้นเมื่อไฟสงบจะพบเห็นแต่ความว่างเปล่าที่ไฟได้ไหม้ทำลายจนหมดเมือง แต่ก็ปรากฏเหลือเพียงศาลเจ้าพ่อหลักเมืองเท่านั้นที่ยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ปรากฏให้ชาวเมืองปากน้ำได้กราบไหว้คนเฒ่าคนแก่ในปากน้ำที่ยังจำเหตุการณ์ครั้งนั้นได้ ถ้าได้เล่าถึงเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งนั้นแล้ว ต่างก็ต้องเล่าต่อท้ายถึงความมหัศจรรย์ของศาลเจ้าพ่อหลักเมืองที่ยังสภาพความมั่นคงให้ประชาชนทั่วไปได้กราบไหว้เรื่อยมา

ยุทธศาสตร์ การปกครอง และการแบ่งชนชั้น

แม้เมืองสมุทรปราการจะมีปรากฏในตราพระราชกฤษฎีกาที่ปรากฏขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๘ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็แทบไม่มีบันทึกปรากฏถึงการทำหน้าที่ทั้งทางการเมืองและการปกครอง ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการทำหมายเหตุการเดินทางผ่านเท่านั้น จนมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อมีการบูรณะสร้างเมืองและป้อมปราการอย่างจริงจัง จนพอสรุปความด้านยุทธศาสตร์ทางการเมือง การปกครอง ตลอดจนการแบ่งชนชั้น การปกครองได้เป็นข้อๆดังนี้

- **การเป็นเมืองหน้าด่านคอยส่งข่าว** ด้วยยุทธศาสตร์หลักในการก่อตั้งเมืองสมุทรปราการก็คือการเป็นเมืองหน้าด่าน เพื่อทดแทนเมืองหน้าด่านเดิมคือเมืองพระประแดง ที่ลดความสำคัญลงเนื่องจากอยู่ห่างปากอ่าวมากขึ้น แต่หน้าที่สำคัญก็ยังเป็นไปตามความหมายพระประแดงเดิม คือ **บาแดง** ที่มีความหมายถึงตำแหน่งคนเดินข่าว ทูต และพนักงานตามคน หากมีการเดินเรือเข้าออกปากแม่น้ำเจ้าพระยา หรือมีเหตุการณ์ใดๆที่เกี่ยวข้องกับเมืองหลวง เจ้าหน้าที่กรมการเมืองก็ต้องทำหน้าที่นำข่าวสาสน์ไปแจ้งให้ทราบนั่นเอง
- **หน้าที่ในการป้องกันประเทศ** ด้วยยุทธศาสตร์ใหม่ของพระมหากษัตริย์ไทยที่ต้องการให้ตั้งทัพป้องกันประเทศตามหัวเมืองแทนที่จะรอให้ศัตรูเข้ามาล้อมกรุง เมืองสมุทรปราการที่มีการสร้างป้อมปราการไว้มากมายก็ด้วยต้องการให้มีหน้าที่เป็นด่านและฐานทัพคอยป้องกันข้าศึกเป็นงานหลักอีกด้วย

ด้วยการพัฒนาความสำคัญของระบบก่องเรือของกองทัพทั่วโลก ทำให้ปากน้ำเจ้าพระยามีความสำคัญมากขึ้น เพราะจะเป็นด่านแรกแห่งการเผชิญหน้าข้าศึกที่ต้องการยกทัพบุกเข้ามาทางน้ำ การเป็นคนเดินข่าว ม้าเร็ว หรือเรือเร็วฝีพาย จึงเริ่มเป็นสิ่งล้ำสมัยไม่ทันเหตุการณ์อีกต่อไป ในรัชกาลต่อมาจึงมีการก่อตั้งระบบการคมนาคมที่ทันสมัยมากขึ้นจนเมืองสมุทรปราการได้กลายเป็นเมืองที่เจริญอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะมีการประดิษฐ์สิ่งใหม่มาด้านการคมนาคมสื่อสารและป้องกันประเทศเกิดขึ้นในโลก ก็จะได้รับ การติดต่อให้เข้ามาก่อตั้งที่ปากน้ำในเวลาไม่ช้า ไม่ว่าจะเป็ระบบการรถไฟ โทรเลข โทรศัพท์ ปืนใหญ่ระยะไกล ปืนใหญ่ยิงแล้วเคลื่อนหลบตั้งเสือหมอบ ระบบการนำร่อง ชุดสันดอนให้เรือใหญ่เข้ามาได้ ล้วนเริ่มต้นครั้งแรกที่สมุทรปราการทั้งสิ้น

การปกครอง

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ถึงแม้เมืองสมุทรปราการ จะได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเมืองหน้าด่านก่อนเข้าสู่ กรุงเทพมหานครในปี ๒๓๖๕ แต่ในช่วง ๕๐ ปีแรกนั้นก็ยังไม่มีการแต่งตั้งเจ้าเมืองเข้ามาปกครองดูแล ทุกอย่างยังอยู่ภายใต้การส่งตัวแทนเข้าสอดส่องในฐานะเจ้าหน้าที่กรมท่า คอยจับเก็บภาษีเรือสินค้าที่เข้าออกแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินก็มักจะทรงแต่งตั้งพ่อค้าชาวจีนที่มีความรู้ทางตัวเลขและบัญชีมาคอยดูแลรับผิดชอบ

จนในปี พ.ศ. ๒๔๑๐ จึงมีการแต่งตั้งเจ้าเมืองสมุทรปราการท่านแรก คือ **พระยาอรรคราชนารักษ์** ผู้มีเชื้อสายชาวมอญ สังเกตจากภาพถ่ายจะเห็นว่าเค้าหน้า คงจะมีเชื้อสายฝรั่งนิดหน่อย ท่านเป็นเจ้าเมืองที่ปกครองเมืองปากน้ำ นานที่สุดในจำนวนเจ้าเมืองทั้งหมดที่เคยปกครองเมืองสมุทรปราการ (ตั้งแต่ปี ๒๔๑๐ ถึงปี ๒๔๓๐) เป็นเวลา ๒๐ ปี ซึ่งถือว่าเป็นช่วงเวลาที่ยังค่อนข้างเป็นเมืองที่ห่างไกล การเดินทางส่งข่าวยังไม่สะดวก ไข้ป่าชุกชุม เพราะเต็มไปด้วยยุง และก็มากไปด้วยวิกฤตการณ์ที่ชาวยุโรปกำลังขยายอำนาจ

รูป ๓๓ พระยาอรรคราชนารักษ์ เจ้าเมืองคนแรกของจังหวัดสมุทรปราการ (พระสมุทธานุรักษ์ (เนตร))

กตตันชาวไทย ด้วยการถืออำนาจบาตรใหญ่ส่งเรือรบเข้าออกด่านที่ปากน้ำโดยไม่มี การ แจ้งทราบหรือหยุดให้ตรวจ การเดินหมายแจ้งข่าวที่ล่าช้าทำให้เริ่มไม่เป็นที่ไว้ใจจาก ทางเมืองหลวงอย่างยิ่ง

สมัยรัชกาลที่ ๕ เริ่มมีการปฏิรูปการปกครองตามแบบที่ประเทศจีน และประเทศ อื่นๆทางตะวันออกนิยมใช้กัน นั่นคือ ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองจะไม่พิจารณา ในเรื่องความรู้ความสามารถเช่นเดียวกับราชการในสมัยนี้ แต่จะแต่งตั้งโดย พิจารณาจากอิทธิพลและความกว้างขวางในสังคมของบุคคลนั้น เพื่อประโยชน์ทาง เป้าหมายที่จะได้รู้จักบงการตามหน้าที่ให้ประชาชนประพฤติตามคำสั่งได้ เราเรียก ประเพณีนี้ว่าเป็นการปกครองแบบกินเมือง

- **หน้าที่** เจ้าเมืองที่พระเจ้าแผ่นดินตรัสสั่งให้ไปรั้งเมืองครองเมือง มีหน้าที่ “*ให้รักษา พยาบาลไพร่ฟ้าข้าไทยท่านและให้รับรองสุขทุกข์ของราษฎรทั้งปวง พร้อมทั้งการ ปกป้องโจรผู้ร้ายไม่ให้ก่อความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง ถ้าผู้รั้งเมืองครองเมือง ผู้ใดสามารถปฏิบัติตามว่าได้ก็ให้ถือว่ามีบำเหน็จในแผ่นดิน แต่ถ้าเกิดโจรผู้ร้าย ชุกชุมเหลือกำลังที่จะระงับได้ ก็ให้บอกมายังลูกขุน ณ ศาลา ให้บังคับกราบทูล แต่พระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงจะพ้นโทษ แล้วจึงมีการแต่งตั้งทัพไปปราบ”*
- **เจ้าเมืองมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการชำระคดีความ** แต่เดิมก่อนที่จะมีการจัดตั้งศาล ยุติธรรมขึ้นนั้น คดีความต่างๆเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองและกรมการเมืองเป็นผู้ชำระ การทำงานปกครองในสมัยนั้นถือว่าเจ้าเมืองได้อำนาจค่อนข้างเบ็ดเสร็จไม่ว่าจะ เป็นการบริหาร การสั่งการ จนกระทั่งการตัดสินใจคดีความ และการจัดการตาราง (ที่คุมขัง มีคำที่ยังใช้ในปัจจุบัน คือ ดิดคุกดิดตาราง) ให้อำนาจเจ้าเมืองตั้งแต่การ พิจารณาลงโทษ สั่งขัง ใช้แรงงานนักโทษ และการปล่อยตัวหรือย้ายนักโทษ จนกระทั่งมีการจัดระเบียบราชการศาลสถิตย์ยุติธรรมในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ จึงมีตราตั้งศาลเมืองสมุทรปราการเพื่อทำหน้าที่ในการตัดสินคดี
- **ระบบการแบ่งชนชั้น** ผู้ปกครองถือเป็นชนชั้นสูงตามความเป็นอยู่ของสังคม ที่ยังคงเป็นระบบเจ้าขุนบุญนาย ที่ยังมีระบบไพร่และข้าทาส ทาสในสมัยก่อน นั้นหาง่าย และได้รับการบังคับด้วยกฎหมาย ที่หากทาสคนใดหลบหนีจะถูกโบย และลงโทษได้โดยผู้เป็นนายทาสไม่มีความผิด ชีวิตราคาถูกของคนเป็นทาสใน สมัยนั้น กล่าวกันว่าแม้แต่คนรับใช้เจ้านายก็ยังมีปัญญาครอบครองทาสถึง ๒ หรือ

๓ คน แม้จะไม่มีงานการหลักให้ทาสทำ เพราะผู้คนส่วนใหญ่จะมีจุดมุ่งหมาย แอบแฝง คือ การเอามาเป็นเมีย ในขณะที่ความคิดของคนส่วนใหญ่ในสังคม ยังส่งเสริมยอมรับกันทั่วไปอีกด้วยว่า “เหล็กในบ้านคือพัว ข้ำในบ้านคือเมีย” ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ยังมีประเพณีที่ชายผู้เป็นหัวสามารถขายเมียลงเป็นทาสแก่ใคร ก็ได้

รูป ๓๔ เจ้านาย ผู้มากบารมีด้วยไพร่ และทาสรับใช้

มีผู้บันทึกการทำหน้าที่ในการตรวจตราต้อนรับชาวต่างชาติของข้าหลวง แล้วยังได้ ขยายความถึงชีวิตความเป็นอยู่ของท่านเหล่านั้น ตลอดจนสภาพแวดล้อมรอบๆ เมืองปากน้ำ สมุทรปราการ อย่างค่อนข้างละเอียด นั่นคือ คุณหมอวิลเลียม แอล บรัดเลย์ มีสัชนานารีชาวอเมริกันผู้เข้ามาเผยแพร่ศาสนา หมอบรัดเลย์ ได้เล่าเรื่องความรู้สึก ครั้งแรกที่เดินทางอย่างยากลำบากมาถึงเมืองไทยไว้น่าสนใจ บันทึกของหมอบรัดเลย์นี้ แม้จะเขียนด้วยความในใจที่ค่อนข้างไม่เป็นที่ประทับใจเมืองปากน้ำมากนัก ออกจะดูถูก ดูแคลนชาวปากน้ำเสียด้วยซ้ำ แต่สำหรับเราคนรุ่นหลังที่ใคร่อยากทราบสภาพแวดล้อม อำนาจหน้าที่ และความเป็นอยู่ของผู้ปกครองเมืองสมุทรปราการ สมัยเมื่อ ๑๗๐ ปีที่แล้ว ก็น่าจะลองทำใจเป็นกลางศึกษาดู

รูป ๓๕ หมอวิลเลียม แอล บรัดเลย์
มิสชันเนรีชาวอเมริกา

วันที่ ๑๖-๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

.....เรามาถึงร่องปากน้ำเจ้าพระยานอกสันดอน และจอดสมอเพื่อรอคอยนำร่องจากเมืองปากน้ำ กระแสลมพายุพัดแรงม้วนตัวขึ้นสูงราวกับลูกคลื่นไฟฟ้ามหึมา..... ไม่มีใครกล้านำร่องให้จนต้องรอไปอีก ๗ หรือ ๘ วันจึงได้ลงเรือบดเพื่อไปที่ปากน้ำ

เราถูกกักตัวอยู่ ๒ ชั่วโมง เนื่องจากข้าหลวงต้องการสอบสวนว่าเราเป็นใคร และขอทราบรายละเอียดต่างๆเกี่ยวกับตัวเรา ภายในห้องข้าหลวงไม่มีอะไรน่าดูเลย เป็นห้องปูพื้นไม้กระดานอย่าง

เลวๆ มีพรมเก่าคร่ำคร่าผืนหนึ่งและหมอนมิกลินับสองสามใบไว้สำหรับพิงหลัง ส่วนตัวข้าหลวงนั้นเป็นชายอ้วนล่ำสมบูรณ์เกินควร เสียงดัง และนัยน์ตาคอยสอดส่องจับผิด เราต้องอดทนอย่างแสนสาหัสอยู่ตลอดเวลา นั้นเนื่องจากวิธีการสอบสวนของเขาเรื่องซำยัดยาตและไร้สาระที่สุด เรานั่งอยู่บนเก้าอี้ทำด้วยไม้ไผ่ในบ้านของเขา ขณะที่เขานั่งอยู่บนเก้าอี้อีกตัวหนึ่งซึ่งอยู่ห่างไกลออกไป มีทาสและคนรับใช้ของเขาคลานด้วยมือและเขาราวกับกำลังเล่นเกมหลบซ่อนอยู่ในป่า มาหยุดอยู่ที่ท่า นอบน้อม ถ่อมตัวห่างหลายก้าวและต่ำจากพื้นที่ๆเจ้านายนั่งอยู่ ต่างหมอบราบด้วยสะโพก และข้อศอก ก้มหน้าแนบลงกับฝ่ามือทั้งสอง

ท่านเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ไม่ได้ใส่เสื้อผ้านอกจากผ้าชิ้นแคบๆ ที่พันอยู่ที่สะโพก นั่งทำท่าปั้นปึ่งไม่สนใจและไม่ระมัดระวังกริยาเป็นที่สุดเท่าที่จะทำได้ เรารู้ว่าคนไทยคิดว่านี่เป็นวิธีแสดงถึงศักดิ์ศรีอันสูงส่งของเขา เขานั่งประสานมือไว้ที่ท้ายทอยเบื้องหลัง กระจุกผมอันสูงส่ง ขาข้างหนึ่งพาดเก้าอี้ ส่วนอีกข้างก็เหยียดคอบนเก้าอี้ นั้น เราตอบคำถามหลายครั้งเรื่องการนำสุราเข้ามาบ้างหรือไม่ ด้วยเขามักอ้างว่าเขาเป็นโรคประจำตัว หมอห้ามไม่ให้เขาใช้สุราดีกรีแรงของท้องถิ่น ซึ่งเขาอ่อนวอนหลายครั้งด้วยการขอแลกเปิดไก่อ่จำนวนหนึ่ง เราได้เรียนรู้ทีหลังว่าชาวสยามผู้นี้นิยมรสชาติบรันดีเป็นอย่างมาก และพวกเขาจะใช้คำว่า "ฝรั่ง" กับชาวต่างชาติทุกคนที่มีเชื้อสายยุโรป

ใจของข้าพเจ้าหดหู่ไปหมดเมื่อเห็นสภาพน่าเกลียดของผู้คนชาวปากน้ำตลอดจนความสกปรกน่าสะอิดสะเอียนของเขา คำถามอันเจ็บปวดที่แวบเข้ามาในใจของข้าพเจ้าตอนนี้ก็คือ “นี่เราจะต้องมาใช้ชีวิตกับคนพรรคอย่างนี้นะหรือ”

ในที่สุดเราก็สามารถออกจากปากน้ำ ไปตามลำน้ำเจ้าพระยาอันกว้างและคดเคี้ยวจากปากน้ำไปหน่อยเป็นแหล่งปลาชนิดหนึ่ง ซึ่งชาวสยามเรียกว่า ปลาฉิ้นหมา ปลาชนิดนี้สามารถเกาะติดท้องเรือ และทำเสียงดนตรีได้หลายระดับเสียงพร้อมๆ กันคล้ายเสียงกบที่โผล่มาในฤดูใบไม้ผลิ.....สักพักก็เป็นพื้นที่ชุมชนชาวมอญอยู่ก่อนถึงบางกอกราวๆ ๓๐ ไมล์ แต่ถ้ามาตามคลองซึ่งตัดลัดตรงโค้งแม่น้ำจะลดระยะทางให้เหลือเพียง ๑๒ ไมล์เท่านั้น

น่าแปลกที่ผู้หญิงดูคล้ายผู้ชายมาก การแต่งกายก็แทบจะไม่แตกต่างกัน นั่นคือมีเพียงผ้าพันสะโพกเท่านั้น ผมตัดสั้น เว้นเฉพาะบนส่วนสูงของศีรษะซึ่งไว้วายประมาณ ๔ ถึง ๕ นิ้ว หัวติดหลังขึ้น รูปร่างก็ใหญ่และลำสันเกือบเท่าๆ กับผู้ชาย.....”

หมอบรัดเลย์ เดินทางเข้ามาในช่วงปลายรัชกาลที่ ๓ ต้องจอดเรือรอนำร่องไทยนำเรือกำปั่นเข้ามารับ ด้วยเพราะยังไม่มี การจัดตั้งระบบร่องน้ำ และสร้างสถานีร่องน้ำกลางทะเล

การแต่งกาย ชาวปากน้ำสมัยนั้น ก็คงเหมือนชาวบ้านสยาม และชาวมอญทั่วไปที่เพียงแค่นุ่งผ้าขาวม้า ส่วนผู้หญิงก็นุ่งชิ้นผืนกว้างกว่า บ้างก็ไม่มีผ้าปิดด้านบนทรงออกทรงผมที่นิยมในสมัยนั้นทั้งชายหญิงไว้ผมตัดกันทั้งนั้น ผู้ชายไว้ผมมหาดไทย ส่วนผู้หญิง ไว้ผมปีก

หญิงสยาม หญิงสาวในสมัยนั้น เก่งทั้งงานบ้านและงานเรือน ในยามที่ ฝ่ายชายต้องออกไปรับราชการรบทัพ จับศึก ฝ่ายหญิงจะต้องรับภาระทั้ง งานสวนงานไร่ ยิ่งในพื้นที่ปากน้ำที่เป็น ดินแดนน้ำเค็มน้ำกร่อย ก็จะต้องไป หุงหาหาน้ำจากบ่อน้ำจืด ไว้ใช้กันเป็น ระยะทางไกล รูปร่างจึงใหญ่กำยำลำสัน ไม่แพ้อชาย

รูป ๓๖ เรือริมน้ำ หญิงแข็งแรงผมปีก กับหญิงที่นุ่งผ้าผืนเดียวตามบันทึกของหมอบรัดเลย์

ปลาลิ้นหมา ปลาลิ้นหมาเป็นปลาน้ำจืดที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา ตัวเรียวยาว เวลาว่ายเป็นฝูงจะส่งเสียงหวูดดังโหยหวน ชาวบ้านชอบเอามาทอดกรอบ ปลาลิ้นหมา มีนิสัยแปลกตามที่หมอบรัดเลย์ได้กล่าวไว้คือ ชอบโดดขึ้นมาเกาะบนกาบเรือ เกาะอยู่นานกว่าที่จะโดดกลับลงไปในน้ำ ทั้งนี้เพราะปลาลิ้นหมามีของโปรดที่เคลือบติดกาบเรือ นั่นคือ ชัน ชันเป็นน้ำยางที่มีกลิ่นหอม ทำจากยางต้นเต็งที่นำมาทำให้แห้ง ผสมน้ำมันยางกับปูน แล้วเอามาทาเรือ ยางชันนี้แหละที่เป็นอาหารโปรดของปลาลิ้นหมาในปากน้ำ ยิ่งถ้าเป็นเรือที่เพิ่งยาด้วยชันใหม่ๆ จะส่งกลิ่นหอมชวนให้ฝูงปลาลิ้นหมาโดดขึ้นมาเกาะดูชัน บางครั้งมันจะเกาะกินชันอยู่นานจนหลายคนคิดว่ามันโดดขึ้นมาฆ่าตัวตาย

หมอบรัดเลย์ ท่านเข้ามาเมืองไทยในฐานะมิสชันเนรีผู้มีหน้าที่หลักในการเผยแพร่คำสอนในศาสนา เป็นหมอชาวตะวันตกที่ใช้วิทยาการสมัยใหม่รุ่นแรกๆ ที่เข้าทำคุณประโยชน์ต่อประเทศไทยอย่างมาก การดำเนินการผ่าตัดครั้งแรกของหมอบรัดเลย์ ท่านได้ทำบันทึกไว้อย่างน่าสยดสยองไม่น้อยต่อหน้าชาวบ้านหมู่ใหญ่ ผู้ไม่ค่อยเชื่อมั่นในวิธีการผ่าตัดมากนัก แต่เหตุการณ์นั้นที่สุดก็ผ่านไปได้ด้วยดี โดยคนไข้ท่านนั้นได้บังเอิญเป็นชาวเมืองปากน้ำ สมุทรปราการ (รายละเอียดจะกล่าวไว้ในบทต่อไป)

ราชทินนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเปลี่ยนแปลงชื่อของหัวหน้าส่วนราชการบริหารหน่วยนี้เสียใหม่ จากคำว่า “เจ้าเมือง” เป็น “ผู้ว่าราชการเมือง” ทั้งนี้เพราะผู้ว่าราชการเมืองมีอำนาจหน้าที่น้อยกว่าเจ้าเมืองในรูปแบบเก่า เป็นตำแหน่งที่ตรงกับตำแหน่งของต่างประเทศที่เรียกว่า “Governor” และเพื่อที่จะเปลี่ยนความรู้สึกจากการเป็น “เจ้า” มาเป็นเพียงข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคนหนึ่ง ผู้ซึ่งมีหน้าที่บริหารราชการเพื่อประเทศชาติและประชาชนเป็นสำคัญ

เพื่อเป็นการทำความเข้าใจเรื่องยศขุนนางไทยในสมัยโบราณ จึงต้องขอสรุปสั้นๆ พอเป็นที่เข้าใจว่า ยศขุนนางไทยประกอบด้วยอะไรบ้าง ดังต่อไปนี้

๑. บรรดาศักดิ์ ได้แก่ ยศเจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน
๒. ราชทินนาม คือ นามที่ต่อท้ายบรรดาศักดิ์ ในสมัยที่ยังไม่มีการใช้นามสกุล เมืองไทยใช้ราชทินนามในการแยกแยะบุคคล เช่น พระสมุทบุรานุรักษ์
๓. ตำแหน่งต่อท้าย คือ หน้าที่ในความรับผิดชอบ เช่น พระสมุทบุรานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ
๔. ดวงตรา คือ ดวงตราประจำตำแหน่งที่เป็นของประจำตัวบุคคลซึ่งดำรงตำแหน่งนั้น

ราชทินนามที่พระเจ้าแผ่นดิน โปรดเกล้าฯพระราชทานแก่ผู้ที่เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ เท่าที่ปรากฏมีอยู่ ๒ ราชทินนาม เป็นราชทินนามที่เจ้าเมืองที่ได้รับแต่งตั้ง ไม่ว่าจะมียศบรรดาศักดิ์แต่เดิมมาอย่างไร ก็ให้ต่อท้ายด้วยราชทินนามเหล่านี้ ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง คือ สมุทบุรานุรักษ์ กับ อรุณฤทธิ์ศรีสมุทรปราการ

สมุทบุรานุรักษ์

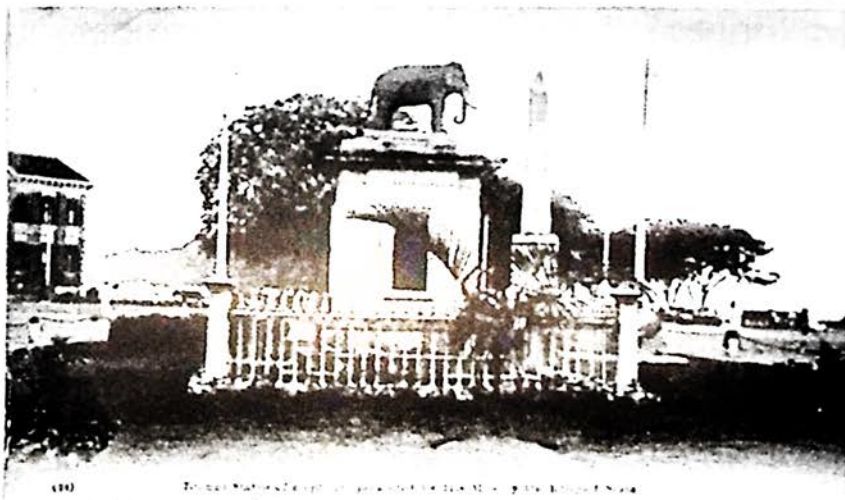
เป็นราชทินนามแรกของผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ เริ่มใช้เมื่อใดไม่เป็นที่ปรากฏ แต่เท่าที่มีหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีผู้ได้รับราชทินนามสมุทบุรานุรักษ์ คือ พระยาสมุทบุรานุรักษ์ (เกิด) แต่ถ้าเราสังเกตการลงบันทึกทำเนียบผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการบนกำแพงตรงบันไดทางขึ้นชั้นสองของศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการในปัจจุบัน รายชื่อลำดับที่ ๑ ที่เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการคนแรกกลับบันทึกว่าเป็นพระยาอรรคราชนาถภักดี นามเดิมสมัยเป็นผู้ว่าฯ คือ พระยาสมุทบุรานุรักษ์ (เนตร) ซึ่งเป็นบุตรของพระยาสมุทบุรานุรักษ์ (เกิด) นั่นเอง ตามข่าวในหนังสือพิมพ์สมัยรัชกาลที่ ๕ ฉบับหนึ่งกล่าวไว้ว่า “นายเนตร ได้เป็นพระยาสมุทบุรานุรักษ์แทนบิดาเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๓” (ตามบันทึกของจังหวัดสมุทรปราการแจ้งว่าเป็นปี พ.ศ. ๒๔๑๐)

นายเนตร เป็นผู้ที่ได้รับโอกาสที่หาได้ยากเมื่อรัชกาลที่ ๔ ได้โปรดเกล้าฯให้ออกไปศึกษาภาษาอังกฤษ ณ เมืองสิงคโปร์ การที่ทรงส่งเสริมว่าที่เจ้าเมืองสมุทรปราการในการศึกษาภาษาอังกฤษก็ด้วยทรงคาดการณ์อนาคตไว้ว่าเมืองสมุทรปราการในอนาคตข้างหน้าจะต้องมีการก่อสร้างระบบต่างๆอันทันสมัยจากยุโรป ซึ่งเป็นความจำเป็นสำหรับผู้ที่จะต้องรับผิดชอบเมืองสมุทรปราการได้เตรียมความรู้ทางภาษาเอาไว้ นายเนตรได้รับ

ราชทินนามขุนศรีสยามกิจ และหลวงศรีสยามกิจ จนต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้กลับเข้ามารับตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (สมัยใหม่เขียนเป็นพระยาสมุทรบุรานุรักษ์)

งานความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เนตร) เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับราชการยอมรับในผลงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ด้วยความที่เคยได้รับพระราชทานโอกาสอันยากนักที่คนธรรมดาสามัญจะได้รับในสมัยรัชกาลที่ ๔ คือการได้รับทุนการศึกษาไปเรียนที่สิงคโปร์ ที่ซึ่งเป็นแหล่งฝึกปรือทางภาษาและวัฒนธรรมมากมาย ทั้งอังกฤษ จีนกลาง จีนฮกเกี้ยน จีนแต้จิ๋ว และมลายู ทำให้ท่านมีคุณสมบัติมากพอที่จะต้องรับผิดชอบการเป็นผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านแรกในการต้อนรับชาวต่างชาติ ความรู้ทางด้านภาษาที่ได้ศึกษามาจึงเป็นประโยชน์แก่พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ ในการได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองปากน้ำที่เหมาะสมนอกจากงานด้านการปกครอง แล้วยังเปรียบเสมือนผู้ทำหน้าที่ทูตสัมพันธ์ไมตรีอีกด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับจากเมืองสิงคโปร์และเมืองปัตตาเวีย (พ.ศ. ๒๔๑๓) แล้วทรงเห็นว่าช้างเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูปช้างด้วยทองสำริดสองข้าง แล้วให้พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เนตร) ทำหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบในการนำไปมอบให้แก่เมืองทั้งสอง เพื่อเป็นที่ระลึกและทรงขอบใจในการที่รับเสด็จรัฐบาลอังกฤษและฮอลันดา (ผู้ปกครองเมืองสิงคโปร์และเมืองปัตตาเวียในสมัยนั้น) จึงได้ทำฐานศิลาตั้งรูปช้างนั้นไว้ ดังที่ยังปรากฏอยู่ทั้งสองเมืองดังกล่าวจนทุกวันนี้

รูป ๓๑ ช้างปูนปั้น ที่พระสมุทรบุรานุรักษ์ (เนตร) ได้รับการ โปรดเกล้าฯ เป็นหัวแรงนำไปมอบแทนผู้ปกครองเมืองสิงคโปร์ และเมืองปัตตาเวีย ปัจจุบันยังคงตั้งเด่นอยู่ที่เมืองทั้งสอง

ภายหลัง พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (เนตร) ได้เลื่อนเป็นพระยาอรรคราชนาถ ภัคดี ในกระทรวงต่างประเทศ ธิดาท่านคนหนึ่งได้เป็นเจ้าของมารดาวงศ์ ในรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นสกุล “**เนตรายน**”

พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ ท่านต่อไปมีหลักฐานว่าชื่อ “สิน” ซึ่งสมเด็จพระบรมราชาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวิชิตวงศ์ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเรียกว่า “สินอ้วน” ด้วยน่าจะเป็นเพราะลักษณะรูปร่างของท่านนั่นเอง ตามประวัติเมืองฉะเชิงเทรา กล่าวว่า พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (สิน) เป็นทั้งผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ และเมืองฉะเชิงเทรา เป็นเจ้าของโรงสีแห่งแรกของเมืองฉะเชิงเทรา จัดได้ว่าเป็นเศรษฐีใหญ่คนหนึ่งในสมัยนั้น ถึงแก่กรรมปี พ.ศ. ๒๔๓๙ ภรรยาชื่อ ปริก เป็นต้นสกุล **สมุทสิน** หลังจากนั้น ก็มีการตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการโดยไม่ได้รับราชทินนามพระยาสมุทรบุรานุรักษ์ โดยท่านต่อไปคือ พระยามหาบุรุษ (พ.ศ. ๒๔๓๙-พ.ศ. ๒๔๕๐) และพระยาพิพิธมนตรี (พ.ศ. ๒๔๕๐-พ.ศ. ๒๔๕๔)

ผู้ที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์และราชทินนาม “สมุทรบุรานุรักษ์” อีกท่านหนึ่งก็คือ พระสมุทรบุรานุรักษ์ (ชำ ฦ ป้อมเพชร) เป็นคนสุดท้ายที่ได้รับราชทินนามนี้ เพราะต่อมาราชทินนามตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการได้เปลี่ยนใหม่เป็น “**วรุณฤทธิศรีสมุทรปราการ**”

วรุณฤทธิศรีสมุทรปราการ

ช่วงสมัยที่พระสมุทรบุรานุรักษ์ (ชำ) เป็นผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ ครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) เสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ จังหวัดสมุทรปราการ เล่ากันว่า ได้เกิดพายุพัดแรงจัดและฝนตกอย่างหนักจนทำให้ปลับปลาที่ประทับชำรุด พระสมุทรบุรานุรักษ์ (ชำ) ได้ออกไปกลางฝนอำนวยความสะดวกและซ่อมแซมเครื่องกันฝนด้วยตนเอง จนสามารถทำการป้องกันมิให้พายุฝนทำความเสียหายเข้าไปในปลับปลาที่ประทับได้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทอดพระเนตรอยู่ตลอด ครั้นรุ่งขึ้นคือวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๗

“ได้มีพระบรมราชโองการให้นายชำ เข้าเฝ้า แล้วพระราชทานสัญญาบัตรให้เป็น พระยา

วรุณฤทธิศรีสมุทรปรากการ ซึ่งหมายความว่า มีอำนาจเหนือฝนอันเป็นสิริมงคลแก่
ชาวเมืองสมุทรปรากการ”

เมื่อมีการเปลี่ยนผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปรากการ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘
เจ้าเมืองท่านต่อไปก็ยังได้พระราชทานราชทินนามเป็น “พระยาวรุณฤทธิศรีสมุทรปรากการ
(แหม่ม โรจนประดิษฐ์)” ท่านเป็นผู้คร่ำหวอดในด้านการเป็นผู้พิพากษาคดี จังหวัดชายแดน
ภาคใต้ ทั้งเมืองปัตตานี ยะลา ยะหริ่ง ตรังกานู ก่อนที่จะได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น
ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปรากการ อยู่ในตำแหน่งนี้ ๑๐ ปี จึงได้รับเบี้ยบำนาญเมื่อปี พ.ศ.
๒๔๖๙ ถือเป็นท่านสุดท้ายที่ได้รับพระราชทานราชทินนามประจำเมืองสมุทรปรากการ
เพราะเท่าที่มีหลักฐาน ราชทินนาม “วรุณฤทธิศรีสมุทรปรากการ” มีเพียงเท่าที่กล่าวมานี้
แล้วก็ไม่ปรากฏการพระราชทานราชทินนามประจำจังหวัดสมุทรปรากการอีกต่อไป
จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎรในปี พ.ศ. ๒๔๗๕
เกิดการต่อต้านระบบเจ้าขุนมูลนาย จนกระทั่งมีคำสั่งยกเลิกบรรดาศักดิ์สมัยรัฐบาล
จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕

กรมการเมือง กรมการอำเภอ

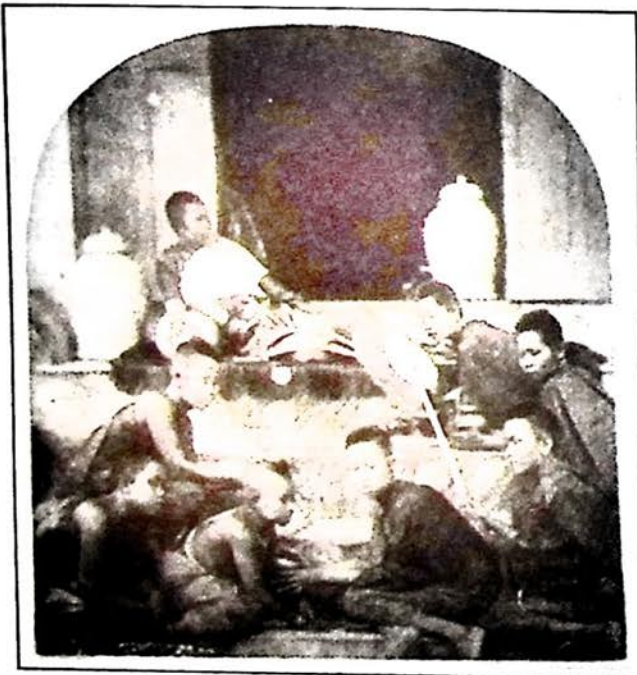
สมัยรัชกาลที่ ๕ นอกจากผู้ว่าราชการเมืองแล้ว ก็ยังมีข้าราชการประจำในสังกัด
ที่เรียกว่า “กรมการเมือง” ประกอบด้วยกรมการเมืองชั้นผู้ใหญ่ ๓ คน คือ ปลัดเมือง
ยกกระบัตร และผู้ช่วยราชการ เป็นข้าราชการโดยอาชีพ ได้รับเงินเดือนจากรัฐบาล
เป็นปรกติเช่นเดียวกับผู้ว่าราชการเมือง กรมการเมืองชั้นผู้ใหญ่มีเจ้าหน้าที่ผู้ช่วย เรียกว่า
กรมการเมืองชั้นรอง ประกอบด้วยข้าราชการ ๕ คน คือ จำเมือง สัสดี แพ่ง ศุภมาตรา
และสาระเลข

กรมการอำเภอ ประกอบด้วยข้าราชการประจำอำเภอ ได้แก่ นายอำเภอ ปลัดอำเภอ
และสมุหบัญชีอำเภอ นายอำเภอเป็นหัวหน้าส่วนราชการ รับผิดชอบในราชการบรรดามี
ในอำเภอทั้งปวง มีปลัดอำเภอเป็นผู้ช่วยราชการอำเภอ ปฏิบัติหน้าที่ทั่วไป ยกเว้นการเก็บ
ภาษีอากร ซึ่งเป็นหน้าที่ของ สมุหบัญชีอำเภอ

นอกจากนี้ก็ยังมีการแต่งตั้งผู้นำในระดับท้องถิ่นอันได้แก่กำนันและผู้ใหญ่บ้าน โดยวิธีการคัดเลือกนั้น ไม่แตกต่างไปจากการคัดเลือกผู้นำระดับเจ้าเมืองในสมัยก่อน ที่มักคัดเลือกจากบุคคลที่มีอิทธิพล และมีใจนักเลงพอตัวในอันที่จะปฏิบัติหน้าที่ ตามที่ได้รับมอบหมาย โดยเฉพาะการควบคุมดูแลความปลอดภัยในพื้นที่หมู่บ้าน ด้วยวิธีการจัดการบางอย่างที่อาจไม่ต้องใช้กฎอะไรมาก อาจเพียงแต่ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวในอันที่จะประสานประโยชน์กับนักเลงในท้องถิ่นไม่ให้ทำสิ่งใดที่เป็นการละเมิดกฎหมายบ้านเมืองจนเกินควร ชนชั้นเจ้านายนั้นมีบทบาททางด้านการเป็นเจ้าของที่ดิน ให้เช่าทั้งตึกกรมในตัวตลาดปากน้ำ ตลอดจนที่นาที่สวนแถวคลองมหาวงศ์ สำโรง บางพลี บางบ่อ และฝั่งคลองบางปลากรด

ทาส ไพร่ จีนผูกปี และพวกข้อมือขาว

เมื่อมีระบบเจ้าขุนบุญนายที่ถือเป็นชนชั้นปกครองที่เป็นคนกลุ่มน้อยของประเทศ เราก็ต้องการยอมรับการเกิดชนชั้นระดับชาวบ้านธรรมดาซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศ ด้วยคนกลุ่มใหญ่เหล่านี้เองที่เป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านในเมืองสมุทรปราการในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นพวกทาส ไพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนผูกปีที่เข้ามาทำมาหากินในปากน้ำ มีบทบาทในการสร้างสภาพชุมชนการค้าในตลาดเป็นอย่างดี

ในขณะที่การก่อสร้างเมืองสมุทรปราการอันประกอบด้วยกำแพงเมืองและป้อมปราการมากมายก็เป็นผลงานจากแรงงานที่จัดเป็นพวกไพร่ ส่วนกลุ่มคนที่เรียกได้ว่าแทบจะขาดอิสระภาพโดยสิ้นเชิง และจัดอยู่ในฐานะที่ต่ำที่สุดในสังคมก็คือ พวกทาส

รูป ๓๘ เจ้านางฝ่ายหญิง กับ ไพร่ ทาส

ทาส ดังได้กล่าวมาแล้วว่าทาสในเมืองไทยหาได้ง่ายมาก ตั้งแต่ชนชั้นเจ้านาย ชั้นสูง ขุนนาง จนแม้กระทั่งไพร่ก็ยังสามรถมีทาสรับใช้ได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้ไม่ว่าทาสที่มาจาก การเป็นเชลยสงคราม ทาสที่มาจาก การขุดดอก ทาสขายฝาก หรือทาสที่ซื้อขายขาด ต่างก็มีหน้าที่คล้ายกันคือ ทำงานตามสั่งทุกชนิดที่ผู้ดีจับต้องไม่ได้ เช่น กวาดบ้าน ภูพื้น ตักน้ำ ตำข้าว ผ่าฟัน หามแควร์ โถนา เกี่ยวข้าว เดินตามหลังเจ้านาย พายเรือ ทอผ้า เป็นต้น นี่เป็นสาเหตุที่พวกผู้ดีทั้งหลายในสมัยก่อน จะหยิบจับอะไรไม่เป็น เพราะถือว่า เป็นงานของทาส ขุนนางเจ้านายที่ถูกลงโทษให้ไปทำงานเหล่านี้ จึงถือเป็นการลงโทษ ที่หนักและไม่ไว้หน้าเป็นอย่างมาก ในขณะเดียวกันทาสเองยังมีการแบ่งชั้นกันอยู่ เหมือนกัน ทาสที่ตกเป็นกรรมสิทธิ์เด็ดขาดอย่างทาสเชลย และทาสขายขาด ถือว่าเป็นทาสชั้นต่ำกว่ากลุ่มที่มาเป็นทาสรับใช้ชั่วคราวที่ยังมีโอกาสไถ่ถอนตัวได้ การลงโทษเมื่อกระทำผิดก็จะหนักกว่าทาสชั้นสูงประเภทที่มาจาก การขายฝากหรือพวก ขุดดอกชั่วคราว

ไพร่ นอกจากระบบทาสรับใช้ส่วนตัวของเจ้านาย และขุนนาง ที่ทำงานในส่วนที่ผู้ดีจับต้องไม่ได้แล้ว เมืองไทย (สยาม) ยังมีความต้องการกำลังในรูปอื่นอีก เนื่องด้วยในสมัยก่อนรัฐบาลยังมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ราษฎรทำงานต่างๆในการปรับปรุงเมืองสมุทรปราการ เช่น สร้างป้อมปราการ ก่อกำแพงเมือง การจัดเวรยามเฝ้าระวัง ขุดคลอง จับกุมผู้ร้าย ฯลฯ และจะต้องใช้เป็นกองกำลังออกรบในยามเกิดศึกสงคราม เมืองสมุทรปราการจึงต้องมีภาระหนักที่จะต้องมียะเบียนราษฎรและทะเบียนไพร่สมไพร่หลวงไว้เป็นหลักฐาน โดยชายไทยอายุ ๑๘ ปี จะต้องเข้ารับราชการทหารฝึกหัดอยู่ ๒ ปี ก่อนที่จะย้ายมาเป็นไพร่ในสังกัดต่างๆ ถ้ารับใช้อยู่เป็นบริวารของพระเจ้าแผ่นดิน ก็ให้ถือเป็น ไพร่หลวง แต่ถ้ารับใช้เป็นบริวารของเหล่าเจ้านาย ราชวงศ์ หรือขุนนางต่างๆก็ให้ถือเป็น ไพร่สม ทั้งนี้ยังมีบันทึกปรากฏการสักเลกไพร่บุคคลประเภทอุทิศตนเป็นลูกวัดรับใช้พระสงฆ์ตามวัด ต่างๆ ก็มี

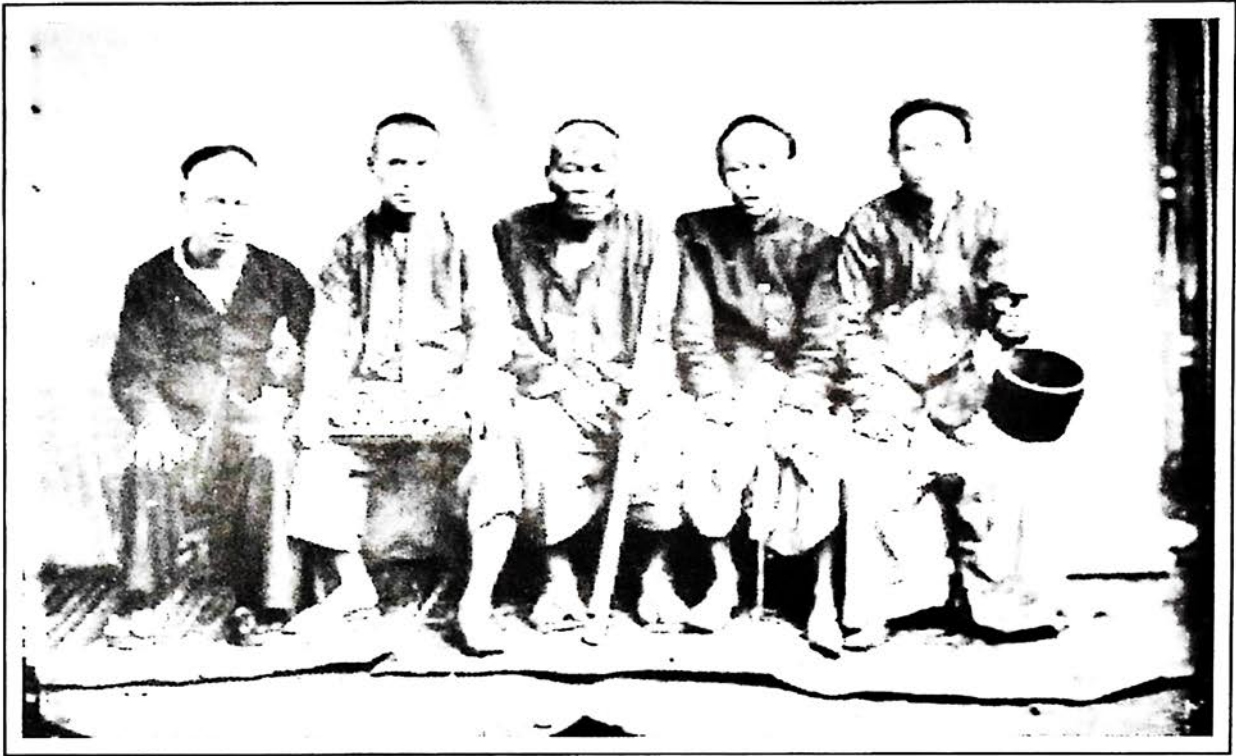
รูป ๓๕ ภาพถ่ายเจ้านาย และนายหญิง ออกเดินเที่ยวงานนมัสการณพระสมุทรเจดีย์ ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ บารมีที่มากล้นจึงต้องมีบ่าวไพร่หลายคนคิดคามให้ใช้สอย

ทั้งไพร่หลวงหรือไพร่สมนั้นถือว่ายังมีอิสระ มีโอกาสกลับถิ่นฐานบ้านช่องตัวเองและสามารถประกอบอาชีพส่วนตัวได้ ไพร่จึงถือว่ามีศักดิ์ทางสังคมที่สูงกว่าทาสมาก จัดเป็นเพียงราษฎรที่ถูกเกณฑ์ไปรับราชการธรรมดา แม้แต่ไพร่ก็ยังมีปรากฏว่า สามารถมีทาสรับใช้ประจำเรือนตัวได้หนึ่งหรือสองคน สมัยรัชกาลที่ ๑ มีการกำหนดให้ไพร่ได้มีโอกาสกลับไปทำมาหากินที่บ้านตัวได้ โดยใช้วิธีเดือนสลับเดือน (รับใช้เป็นไพร่ ๑ เดือน กลับบ้านได้ ๑ เดือน) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๒ ก็มีการผ่อนผันให้เป็นเดือนเว้นสองเดือน และขยายเป็นเดือนเว้นสามเดือน แล้วแต่ความจำเป็นในยามบ้านเมืองมีเหตุต้องระวังศึกก็ให้อยู่ประจำการณ่มาก ในขณะที่เมื่อบ้านเมืองปลอดภัยจากศัตรูก็ผ่อนผันให้ไปทำมาหากินได้นานหน่อย ไพร่ทุกคนจะต้องทำการสักเลก (โดยมากสักที่แขนกับข้อมือ) เพื่อแจ้งให้ทราบสังกัด หมูเฒ่า กรมไต่ เลกคงเมือง หรือเลกหัวเมืองใด ยิ่งถ้ามีการเปลี่ยนเจ้านายในสังกัดหรือเปลี่ยนรัชกาล การสักเลกก็จะต้องทำเพิ่มให้เป็นอักษรยาวขึ้นตามไปด้วย บางคนก็อายุยืนอยู่รับใช้มานานหลายรัชกาลหรือหลายเจ้านาย ก็ให้เห็นรอยสักบอกแจ้งสังกัดกันแทบจะเต็มร่างกาย

นอกจากคนที่จะต้องมีส่วนในการรับราชการแล้ว สมุทรปราการยังมีชาวต่างชาติมากมายไม่ว่าจะเป็นลาว เขมร มอญ ที่เข้ามาช่วยมุงเบิกก่อร่างสร้างเมือง ชาวเมืองเหล่านี้เมื่ออาศัยอยู่นานเข้าก็สามารถผสมกลมกลืนกลายเป็นคนไทย จะต้องเข้าสู่ระบบการเป็นไพร่แบบเดียวกับคนไทย แต่เมืองปากน้ำก็ยังประกอบด้วยชาวต่างชาติ กลุ่มพิเศษกลุ่มหนึ่งที่มีความแตกต่างทั้งขนบธรรมเนียม ชีวิตความเป็นอยู่ มีความสามารถพิเศษทางการค้า ไม่เลือกงานและมีความขยันหมั่นเพียร นั่นคือ คนจีน คุณสมบัติเหล่านี้เองที่ทำให้รัฐบาลไทยต้องหาวิธีควบคุมและใช้ประโยชน์จากชาวจีนเหล่านี้ให้เข้ากับความสามารรถ ด้วยระบบที่แตกต่างออกไปจากชาวไทย

จีนผูกปี เมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยเรามีธรรมเนียมในการควบคุมปกครองและเก็บภาษีชาวจีนที่เข้ามาทำมาหากินในประเทศ โดยเมืองสมุทรปราการซึ่งมีชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่มากก็จะต้องมีการปฏิบัติตามธรรมเนียมใหม่นี้ เรียกกันในสมัยก่อนว่า **ผูกปี** ระบบผูกปีจีนนี้เป็นระบบที่ต้องการเก็บเงินมาจ่ายราชการ เพื่อบำรุงรักษาราชอาณาจักรสยาม สำหรับชาวจีนที่ไม่ต้องการเข้ารับราชการเป็นไพร่ แต่ยินดีจ่ายเป็นภาษีแทน เพื่อจะได้ประกอบทำมาหากินค้าขาย ชาวจีนที่ต้องผูกปีนี้ (ผูกข้อมือ) เป็นเฉพาะผู้ชายอายุเกิน ๒๐ ปี และไว้เปีย คนกลุ่มนี้ให้ถือเป็นผู้ได้รับการผ่อนผันให้สูบฝิ่นได้ สำหรับคนไทยหากต้องการสูบฝิ่นให้ถูกต้องตามกฎหมาย ก็ให้ไว้เปีย แล้วเสียภาษีตามแบบคนจีน

ก็ให้ถือเป็นการอนุโลม มีการคำนวณภาษีโดยใช้วิธีการนับตามจำนวนหัวผูกปี่จีน
กล่าวโดยสรุปแท้ที่จริงก็คือ ภาษีหางเปีย นั่นเอง

รูป ๔๐ กลุ่มพ่อค้าชาวจีน เมื่อไม่ต้องการเป็น “ไพร่” เข้ารับราชการ ก็ต้องเสียเงินภาษีหางเปีย แล้วผูกปี่ที่ข้อมือเป็นหลักฐาน

สมัยรัชกาลที่ ๕ เมืองสมุทรปราการจะถูกทวงถามเรื่องการรวบรวมเงินตาม
ประกาศกำหนดการผูกปี่ โดยมีการแยกการเก็บเงินชาวจีนเป็น ๒ กลุ่ม คือ

- จีนผู้ดี ให้ขออนุญาตผูกปี่ข้อมือ รั้วตัวสำคัญ เสียค่าแรง เงิน ๖ บาท ค่าธรรมเนียม
เงิน ๓๒ อัฐ
- จีนสามัญ ผูกปี่ข้อมือ เสียค่าแรง เงิน ๔ บาท ค่าธรรมเนียม เงิน ๒๔ อัฐ

คนข้อมือขาว คือ พวกหนีเกณฑ์ ซึ่งเป็นธรรมดาอยู่เองเมื่อมีการบังคับขึ้น
ทะเบียนแลไพร่ (สักที่แขน) และผูกปี่ (สร้อยข้อมือ) ก็จะต้องมีบางคนที่ยอดเยี่ยง
กฎหมายโดยไม่ปรากฏตัวเข้ารับราชการ ทั้งนี้ อาจแบ่งกลุ่มคนเหล่านี้ได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ
พวกนักเลงหัวไม้ที่ตั้งใจหลบเลี่ยง กับ พวกที่อยู่ไกลความเจริญจนไม่รู้กฎหมาย
ชายใดก็ตามถ้าไม่ปรากฏการสักแขนบอกสังกัดความเป็นไพร่ และไม่พบการผูกปี่ที่ข้อมือ
ให้ถือเป็นผู้ “คนข้อมือขาว” จัดเป็นผู้หลบหนีการระดมพลของทางราชการ
ให้ถือเป็นผู้หลักลอยที่ทางการจะต้องติดตามจับกุมมาลงโทษ

กล่าวโดยสรุปตามระบบการแบ่งชนชั้นในสมัยก่อน จะจัดเหล่าขุนนางถือเป็นพวกชนชั้นนำของประเทศ ที่เป็นอาชีพในฝันที่ผู้คนหมายปอง และให้นับที่การให้สิทธิพิเศษของทางการ โดยเฉพาะเหล่าขุนนางน้อยใหญ่ไม่ว่าจะเป็นระดับสูงหรือระดับกลาง ต่างก็มีสิทธิประโยชน์ที่ไม่ต้องเสียค่านา ไม่ต้องเสียภาษีอากร ไม่ต้องรับราชการงานโยธา อันเป็นงานของชนชั้นระดับไพร่และทาส แต่ต้องไปทัพในยามสงคราม โดยทำหน้าที่ในการเป็นผู้บังคับบัญชา

ขุนนางมีสิทธิคุ้มกันลูกหลานญาติพี่น้องไม่ให้ถูกเกณฑ์ไปทำงานโยธา เราเรียกบุคคลเหล่าขุนนางนี้ว่าเป็น “พวกผู้ดี” ไม่ต้องสักแซนและไม่ต้องลงชื่อในทะเบียนเลข และที่สำคัญอีกอย่างก็คือ ขุนนางมีสิทธิพิเศษในการแต่งตั้งบ่าวไพร่บริวารและคัดเลือกบ่าวไพร่คนสนิทเป็นทนายและเป็นเสมียนประจำตัว โดยจะคิดไปตามระดับชั้น ขุนนางที่มีศักดินา ๔๐๐, ๕๐๐, ๘๐๐ ให้สักเสมียนทนายสามคน นา ๑๐๐๐, ๑๒๐๐, ๑๔๐๐, ๑๖๐๐ สักได้หกคน นา ๒๕๐๐, ๓๐๐๐ สักได้เก้าคน นา ๕๐๐๐ ได้สิบสองคน นาหมื่นหนึ่ง ให้สักเสมียนทนายสิบห้าคน (เสมียนทนายถือเป็นที่ปรารถนาของเหล่าชายฉกรรจ์ เพราะเป็นงานสบายเบาแรงและมีโอกาสใกล้ชิดเจ้านาย)

อย่างไรก็ตาม ระบบทาส ไพร่ และผูกปี้ นี้เองที่ทำให้คนไทยแต่เดิมถ้าเพียงมีศักดิ์มีที่ดิน ก็ถือว่าไม่ต้องคิดการใด เพราะต่างก็สามารถมีทั้งแรงงานและเข้ารับใช้ตลอดชีพที่มีการรับรองทางกฎหมาย สามารถใช้ทาสทำงานได้ทั้งการทํานาเกี่ยวข้าว สั่งการได้ทั้งงานบ้านงานเรือน และยังมีไพร่คอยรับใช้ทั้งงานหลวงงานราษฎร์ ทำให้ทั้งชีวิตมีกินมีใช้และอยู่อย่างเรียบง่ายสบายๆ ชาวไทยทุกคนในสมัยก่อนจึงมีความคาดหวังอยากให้ลูกหลานได้เป็นขุนนางเป็นเจ้าคนนายคน ไม่มีการสั่งสอนให้มีความขำนาญทำอาชีพในอันที่จะต้องเอาใจคนหรือให้บริการใคร โดยเฉพาะเรื่องการค้าขายๆ ที่จะต้องคอยดูแล และต้องทำตัวเป็นรองยอมความให้กับลูกค้าเป็นพิเศษ ต่างก็ให้ถือว่าเป็นการเสียศักดิ์ศรีเป็นอันมาก จนต้องปล่อยให้อาชีพการทำการค้ากลายเป็นอาชีพหลักของชาวต่างชาติอย่างคนจีนไปในที่สุด

ทะเบียนราษฎร และพาหนะ ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘)

พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ ได้จัดทำรายงานสำมะโนครัวไพร่ บ้าน และพลเมืองสมุทรปราการ นำกราบทูลพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิเสนาบดีกระทรวงนครบาล ได้ความว่าเมื่อหนึ่งร้อยปีที่แล้วเมืองสมุทรปราการมีจำนวนพลเมืองทั้งสิ้น ๓๘,๓๓๖ คน (วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๘) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

บัญชีสำมะโนครัวไพร่บ้านพลเมืองสมุทรปราการ ร.ศ. ๑๒๔

	หมู่บ้าน	บ้าน	หลังคาเรือน	ชาย	หญิง	รวม
อำเภอสมุทร	๑๒๖	๑๕๖๗	๔๕๑๕	๖๘๑๕	๖๕๐๑	๑๓๓๑๖
อำเภอบางพลี	๑๒๖	๒๑๔๖	๓๓๗๘	๕๖๕๓	๖๑๒๖	๑๑๗๗๙
อำเภอบางเหี้ย	๑๒๔	๑๕๔๘	๓๔๔๕	๕๖๕๓	๖๑๐๒	๑๑๗๕๕
อำเภอเกาะสีชัง	๓	๑๗๒	๓๖๑	๖๓๘	๓๑๒	๙๕๐
รวม ๔ อำเภอ	๓๘๓	๖๒๓๓	๑๒๕๐๙	๑๘๗๕๕	๑๕๙๔๑	๓๔๗๓๖

	เรือใหญ่	กลาง	เล็ก	ช้าง	ม้า	โค	กระบือ	ปืนประจุก้าย	ปืนประจูปาก
อำเภอสมุทร	๖	๔๔๘๗	๑๑๘	-	-	-	๗๕๘	๒๕๑	๕๒๑
อำเภอบางพลี	-	๒๓๑๖	๒๑๔๖	-	๑๔	-	๕๑๕๒	๒๘๔	๖๕๘
อำเภอบางเหี้ย	-	๓๕๓๒	๑๒๔๖	-	๗	-	๓๓๕๑	๑๓๘	๖๕๕
อำเภอเกาะสีชัง	-	๑๒๖	๕๕	-	-	-	-	๑๕	๕๘
รวม ๔ อำเภอ	๖	๑๐๔๖๑	๓๕๖๕	๐	๒๑	๐	๙๓๔๑	๖๕๒	๑๕๓๒

- อำเภอสมุทร คือ อำเภอเมืองสมุทรปราการ ในปัจจุบัน
- อำเภอบางเหี้ยรัชกาลที่ ๕ ได้พระราชทานเปลี่ยนชื่อนำพั้งขึ้นเป็นอำเภอบางบ่อ ที่อำเภอนี้มีคลองสำคัญคือคลองบางเหี้ย ไหลมาจากปากอ่าวไทยตรงปากน้ำเจ้าพระยา ออกคลองสำโรง ได้รับพระราชทานชื่อใหม่ว่า คลองด่าน
- อำเภอเกาะสีชังเป็นหมู่เกาะที่ไม่ไกลจากปากน้ำเจ้าพระยาทางชายฝั่งทะเลทิศตะวันออก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดที่จะเสด็จประพาสอยู่เนืองๆ

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็โปรดว่าเป็นที่อากาศดี เจ้านายหลายพระองค์เมื่อประชวร ก็จะได้รับการถวายคำแนะนำจากแพทย์ให้เสด็จมาพักผ่อน ณ เกาะสีชัง จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวัง ณ เกาะสีชัง คือ “พระจุฑาธุชราชฐาน” สมัยเมื่อมีพ่อค้านำเรือใหญ่ขนส่งสินค้าเข้ามามากจนไม่สะดวกที่จะลำเลียงสินค้าที่ละน้อยเข้าทางกำปั่นเรือทางปากน้ำเจ้าพระยา เกาะสีชัง ก็เริ่มมีแผนการก่อตั้งให้เป็นท่าเรือน้ำลึก มีการทอดเรือถ่ายสินค้าอยู่ระยะหนึ่ง แต่ก็มีอันต้องยกเลิกไปด้วยเพราะกองเรือฝรั่งเศสได้อาศัยทำเรือเกาะสีชังแห่งนี้จอดเรือรบปิดอ่าวไทย แล้วใช้เกาะสีชังเป็นที่ตั้งกองบัญชาการ ปัจจุบัน อำเภอเกาะสีชัง ถูกแยกจากจังหวัดสมุทรปราการ ไปเป็นกิ่งอำเภอเกาะสีชัง ขึ้นกับจังหวัดชลบุรี

ธรรมเนียม เจ้าเมืองผ่านกลางถนน

ข้อมูลโดยคุณครูวิเชียร โรจนุตมะ อดีตข้าราชการกระทรวงศึกษา และอดีตประธานสภาเทศบาลเมืองสมุทรปราการ ผู้ใช้เวลาก่อนชีวิตในการศึกษาประวัติความเป็นมาของเมืองสมุทรปราการ บันทึกไว้ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ (ก่อนท่านจะเสียชีวิต) ในบทความ “เมืองปากน้ำเมื่อ ๙๐ กว่าปี”

จากบ้านคุณครูวิเชียรซึ่งอาศัยอยู่ระหว่างบ้านใหม่กับบริเวณวัดกลางวรวิหาร สองข้างทางทั้งในตัวเมืองเดิม ตลอดถึงวัดมหาวงศ์มีการปลูกต้นมะขามสำหรับบังร่มเงาเป็นแนวตลอดระยะห่างกันพองามทั้งสองฝั่ง พื้นถนนปูด้วยอิฐมอญเรียงตะแคงข้าง มีความกว้างประมาณ ๖ ศอกเศษ นอกนั้นเป็นดิน หญ้านานาชนิดปกคลุมวัดมหาวงศ์ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตรงปากคลองมหาวงศ์ จัดเป็นวัดที่อยู่นอกตัวตลาด การเดินทางจากชุมชนที่เป็นตลาดบริเวณวัดกลาง จะต้องผ่านศูนย์ราชการเมืองผ่านสถานีรถไฟสายปากน้ำ (รถไฟสายแรกของประเทศไทย) ก่อนที่จะเลยต่อไปยังวัดมหาวงศ์ ครูวิเชียรได้บันทึกการเดินทางเท้าบนเส้นทางนี้เมื่อครั้งยังเป็นเด็กไว้ว่า

“.....เมื่อข้าพเจ้าอายุราว ๔-๕ ปี (ปี พ.ศ. ๒๔๕๓- ๒๔๕๔) เดินทางตามถนนจากสถานีรถไฟ (หน้าตลาดวิบูลย์ศรี ในปัจจุบัน) เวลาราว ๑๐.๐๐ น. ไปสู่สะพานมหาวงศ์ ไม่พบคนเดินผ่านไป-มาแม้แต่คนเดียว ผีหลอกจะตาย บางครั้งเดินตามแม่ไปตลาด

พบรถลากสองล้อ คนลากรถเป็นพลสุดการ แต่งเครื่องแบบสีกรมท่า กางเกงขายาว มีแถบสีขาวจากเอวถึงปลายขา สวมเสื้อชั้นนอกสีเดียวกับกางเกง เข็มขัดหนังคาดทับ ไม่สวมหมวก ทำหน้าที่ลากรถ แบบรถแจ็กสมัยก่อน ท่าทางทะมัดทะแมง บนรถมีขุนนางหุ้มผ้าม่วงสีน้ำเงินวางท่าเป็นสง่าผ่านมา แม่ร้องให้นั่งลงบนถนน พร้อมกับท่าน แล้วยกมือพนมไหว้ เมื่อผ่านไปแล้ว นึกสงสัยจึงถามแม่ ได้รับคำตอบว่า ท่านเจ้าเมือง กำลังเดินทางไปทำงานที่ศาลาว่าการ ระเบียบการนั่งไหว้เจ้าเมือง (ผู้ว่าราชการเมือง) กลางถนนดังกล่าวเลยกลายเป็นประเพณีของบ้านเมือง ประชาชน จำต้องปฏิบัติกันต่อมารวมทั้งตัวข้าพเจ้าด้วย..... “

รูป ๔๑ รถลาก พาหนะที่นำเข้าโดยชาวจีน เป็นที่นิยมในสมัยก่อน จนกระทั่งถูกสามล้อถีบที่คิดค้น โดยฝีมือคนไทยแข่งลูกค้าไปจนต้องเลิกกิจการ

- แม่คุณครูวิเชียร โจนุตมะ คือ คุณเตียน โจนุตมะ
- ท่านเจ้าเมืองในขณะนั้น คือ พระยาพิพิธมนตรี (พระสมุทรบุรานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ ลำดับที่ ๔)
- ศาลาว่าการเมืองสมุทรปราการ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ยังตั้งอยู่ภายในบริเวณวังสมุทรปราการ ระหว่างห้วยเกาะถนนด่านเก่ากับสถานีรถไฟสายปากน้ำ ก่อนที่จะย้ายออกมาอยู่เป็นสัดส่วนตรงศูนย์ราชการใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘

พระประแดง นครเขื่อนขันธ์ และสมุทรปราการ

มีการเข้าใจกันคลาดเคลื่อนอยู่มากเกี่ยวกับชื่อเมืองทั้งสาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า

เมืองพระประแดง ขอมได้สร้างขึ้นเมื่อ ๑๐๐๐ ปี ล่วงมาแล้ว เป็นเมืองปากแม่น้ำหรือเมืองหน้าด่าน สันนิษฐานว่า “ประแดง” หรือ “บาแดง” เป็นชื่อของตำแหน่ง **คนเดินหมาย คนนำข่าวสาร** คอยแจ้งข่าวการเคลื่อนไหวของข้าศึกที่เข้ามาทางปากแม่น้ำเจ้าพระยา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเพิ่มเติมว่า

“.....เมืองพระประแดงดั้งเดิมตั้งอยู่ที่ตำบลราชบูรณะ ฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงปากคลองพระโขนงในปัจจุบัน ทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่าน.....”

จนกระทั่งเมื่อขอมหมดอำนาจ เมืองพระประแดงก็ยังคงเป็นเมืองหน้าด่านทั้งในสมัยสุโขทัย และในสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเมืองพระประแดงได้เริ่มหมดความสำคัญลง ด้วยตลิ่งงอกออกไปเรื่อยๆทำให้ปากแม่น้ำเจ้าพระยาได้เปลี่ยนพื้นที่จนต้องมีการสร้างเมืองที่เป็น “บาแดง” ตรงปากน้ำแห่งใหม่ คือ เมืองสมุทรปราการ

เมืองสมุทรปราการ เป็นเวลา ๖๐๐ ปีหลังการสร้างเมืองพระประแดง สมัยกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม ทรงเห็นว่า แผ่นดินตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยาได้มีตลิ่งงอกออกไปไกลถึงราวๆ ใต้คลองบางปลาจอกทางฝั่งขวา ในขณะที่ฝั่งซ้ายเป็นตำบลคลองบางด้วน บางหมุ และบางนางเกรง พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองหน้าด่านปากแม่น้ำใหม่ ตั้งชื่อ เมืองสมุทรปราการ ทำให้เมืองพระประแดงหมดความสำคัญในการเป็นเมืองหน้าด่านลง

ยิ่งเมื่อเกิดการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ มีการก่อกองทัพโดยพระเจ้าตากสิน ครั้นพระองค์ทรงตัดสินพระทัยสร้างเมืองหลวงใหม่ที่กรุงธนบุรี แล้วให้มีการขุดลอกอิฐจากป้อมปราการเมืองพระประแดงมาใช้ในการก่อสร้างป้อมปราการที่กรุงธนบุรี เพื่อเป็นการประหยัดงบประมาณ และประหยัดเวลาที่ไม่ต้องเร่งรีบปั้นอิฐใหม่ จึงทำให้ในเวลาต่อมาเมืองพระประแดงที่ไร้ป้อมปราการจึงหมดคุณค่าความเป็นเมืองลง ในขณะที่

เมืองสมุทรปราการ ยังคงตั้งอยู่ที่ปากน้ำเจ้าพระยา หลังจากที่ เป็นเมืองร้างไปชั่วขณะที่กรุงศรีอยุธยาแตก จนมาถึงยุคสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ จึงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะก่อสร้างเมืองสมุทรปราการให้มั่นคงกว่าเดิม

เมืองนครเขื่อนขันธ์ ปี พ.ศ. ๒๓๕๘ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงริเริ่มพัฒนาเมืองหน้าด่านชายทะเล โดยตัดพื้นที่เมืองสมุทรปราการบางส่วนกับแขวงกรุงเทพมหานครอีกบางส่วน (อำเภอพระโขนง) รวมเข้ากันเพื่อสร้างป้อมปราการและกำแพงจนเกิดเมืองใหม่ แต่การก่อสร้างแล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงตั้งชื่อเมืองใหม่ว่า **เมืองนครเขื่อนขันธ์** โปรดให้ย้ายครอบครัวชาวเมืองปทุมธานี นำโดย “พระยาเจ่ง” คุณชายฉกรรจ์รามัญ ๓๐๐ คนลงไปอยู่ ณ เมืองนครเขื่อนขันธ์

ขณะเดียวกันก็ทรงริเริ่มพัฒนาก่อสร้างกำแพง และป้อมปราการเมืองสมุทรปราการขึ้นเพิ่มเติม ต่อมา เมืองสมุทรปราการได้ถูกแบ่งออกเป็นอำเภอ ๔ อำเภอ มีอำเภอสมุทร (อำเภอเมืองฯ) อำเภอบางเหี้ย อำเภอบางพลี และ อำเภอเกาะสีชัง

เปลี่ยนชื่อ เมืองนครเขื่อนขันธ์ เป็น เมืองพระประแดง ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ เมืองนครเขื่อนขันธ์ดำรงอยู่ได้ ๑๐๐ ปีพอดี ในสมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเห็นความสำคัญของชื่อเมืองเดิมแต่โบราณคือเมืองพระประแดง ที่ไม่ควรจะปล่อยให้สูญไป ทรงดำริว่า

“เมืองนครเขื่อนขันธ์ แม้จะไม่ได้สร้างบนพื้นที่เดิมของเมืองพระประแดง แต่ก็อยู่ในเขตใกล้เคียงกันและยังมีความสำคัญดั่งเช่นเมืองพระประแดงเดิม”

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อ เมืองนครเขื่อนขันธ์ เป็น จังหวัดพระประแดง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ สืบไป

ยุบจากจังหวัดเป็นอำเภอพระประแดง ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ อย่างรุนแรง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงมีความต้องการ ประหยัดการใช้จ่ายเงินแผ่นดิน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ ยุบจังหวัดพระประแดง ลงกลายเป็น อำเภอ แล้วให้อำเภอพระประแดงไปขึ้นกับจังหวัดสมุทรปราการ

- ปี พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๗ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศไทยได้เข้าสู่สงคราม จนเกิดความผันผวนทางเศรษฐกิจและทางการเมือง ทำให้รัฐบาลจำเป็นต้องปรับปรุงระเบียบการปกครอง **ได้ตราพระราชกฤษฎีกายุบจังหวัดสมุทรปราการ ขึ้นกับจังหวัดพระนครในปี พ.ศ. ๒๔๘๖**
- ปี พ.ศ. ๒๔๘๙ หลังจากสงครามโลกสงบลง รัฐบาลได้ตราพระราชกฤษฎีกาขึ้นใหม่เมื่อ **วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ โดยแยกการปกครองออกจากจังหวัดพระนคร และตั้งเป็นจังหวัดสมุทรปราการจนกระทั่งทุกวันนี้**

จังหวัดสมุทรปราการใหม่นี้ประกอบด้วย อำเภอเมืองสมุทรปราการ อำเภอบางพลี อำเภอบางบ่อ (เปลี่ยนจากชื่อ อำเภอบางเหี้ย) อำเภอพระประแดง ต่อมามีการเพิ่มอำเภอพระสมุทรเจดีย์ และ กิ่งอำเภอบางเสาธง ในขณะที่อำเภอเกาะสีชัง ถูกแยกไปเป็นกิ่งอำเภอเกาะสีชัง ในเขตจังหวัดชลบุรี

ความเจริญแบบก้าวกระโดด

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา นอกจากชาวสยามพื้นเมืองแล้ว ยังมีชาวต่างชาติเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองสมุทรปราการเป็นอันมาก ด้วยทรงมีนโยบายในการเปิดประเทศต้อนรับชาวต่างชาติให้เข้ามาช่วยเป็นทั้งการระดมสมองจากชาติที่เจริญกว่า และรวบรวมแรงงานราคาถูกในการพัฒนาบ้านเมือง โดยสามารถแบ่งหน้าที่การงานไปตามความถนัดของแต่ละชนชาติ ผู้คนในตลาดปากน้ำจะคลาคล่ำไปด้วยคนทั้งหัวดำ หัวแดง ผมยาว ผมสั้น และแม้แต่โกนผมด้านหน้าส่วนข้างหลังไว้เปียยาวตามแบบชาวจีนที่อพยพมา ในช่วงที่ถูกแมนจูปกครอง ปากน้ำในคราวนี้จึงเป็นคล้ายดั่งเมืองที่เป็นแหล่งรวมไปด้วยคนหลายเชื้อชาติ การแบ่งกลุ่มชาวเมืองสมุทรปราการในสมัยนั้นพอสรุปให้เข้าใจได้ดังนี้

ชาวจีน

ตลอดระยะทางตามแนวชายฝั่งทะเลอ่าวไทยตั้งแต่เมืองปากน้ำ สมุทรปราการ คลองบางเหี้ย (คลองด่าน) ไปจนถึงจังหวัดชลบุรี จะมีชาวไทยเชื้อสายจีนผู้มีบรรพบุรุษที่อพยพมาจากประเทศจีนแผ่นดินใหญ่เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะบริเวณอ่าวไทยช่วงนี้ อยู่ใกล้ท่าเรือเกาะสีชัง ท่าเรือน้ำลึกที่เคยเป็นที่จอดของเรือโดยสารที่เดินทางมาจากประเทศจีน ชาวจีนอพยพหลายคนที่ไม่มีโอกาสเข้ามาอยู่ในกรุงเทพมหานคร ก็จะอาศัยปักหลักอยู่ตามชุมชนใกล้เคียงท่าเรือเกาะสีชังตลอดแนวชายฝั่งทะเล ชาวจีนที่เข้ามารวมอยู่ในปากน้ำแบ่งเป็น ๓ รุ่น

๑. ชาวจีนที่เข้ามาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี เนื่องด้วยพระเจ้าตากสินเดิมมีเชื้อสาย จีน อพยพมาจากเมืองแต้จิ๋ว ช่วงการรวบรวมกองทัพกู้ชาตินั้นมีชาวจีนจาก เมืองแต้จิ๋ว ได้เป็นทหารอาสาสมัครเข้ามาช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก ดังนั้น หลังจากการรวบรวมแผ่นดินไทยได้แล้ว ตลอดแนวชายฝั่งตะวันออกที่เคยเป็นทางผ่านกองทัพ พระยาตากจึงมีชาวจีนตั้งรกรากเป็นจำนวนมาก เมืองสมุทรปราการซึ่งเป็นเมือง รางในสมัยนั้น ก็มีคนจีนที่ถือว่าเป็นกำลังสำคัญที่เข้ามาช่วยก่อร่างสร้างเมืองปากน้ำ ความสามารถหลักของชาวจีนกลุ่มนี้คือ ทำการประมง ซึ่งจะแตกต่างกับงาน ของกลุ่มชาวจีนกลุ่มที่ ๒
๒. กลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาในสมัยปลายรัชกาลที่ ๓ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นช่วง ที่ต่างชาติเข้ายึดครองประเทศจีน มีการก่อตัวจนเกิดกบฏที่สู้รบจนพ่ายแพ้ ผู้ก่อกบฏ นำโดย หงษ์ชีวจวน ซึ่งเป็นผู้นำชาวมณฑลกวางตุ้งที่ต้องการขับไล่พวกแมนจู ซึ่งปกครองประเทศจีนมายาวนาน เมื่อกลุ่มพ่ายแพ้ ทำให้จักรพรรดิแมนจูสั่ง ประหารกบฏซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวมณฑลกวางตุ้ง ที่ประกอบด้วยทั้งชาวแต้จิ๋ว ชาวแคะ ชาวไหหลำ ชาวกวางตุ้งและชาวฮกเกี้ยน ทำให้ชาวจีนกลุ่มนี้ต้องอพยพหนี เข้ามาสู่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นจำนวนมาก กลุ่มที่เข้ามาเมืองปากน้ำ ส่วนใหญ่เป็นชาวแต้จิ๋ว สังเกตชาวจีนในสมัยรัชกาลที่ ๕ จะโกนผมด้านหน้า แล้วไว้เปียยาวตามการบังคับของพวกแมนจู เพื่อแยกแยะให้จับต้ามองโทษโดยง่าย ชาวปากน้ำเชื้อสายจีนในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นลูกหลานชาวจีนกลุ่มนี้ ผู้ซึ่งเข้ามา เป็นเวลานับร้อยปี ไม่มีการจดบัญชีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน จนทำให้

ลูกหลานไม่สามารถจดจำที่มาของตัวได้ ชาวจีนกลุ่มนี้มีความชำนาญทางการเลี้ยงสัตว์ปีกพวกเป็ดไก่ที่มักจะเลี้ยงกันมากแถบท้ายบ้าน ถึงกับครั้งหนึ่ง **เปิดปากน้ำ** เคยเป็นที่นิยมอย่างมาก ในงานฉลองงานแต่งงาน ตรุษของคนจีน ถ้าจะจัดพิธีการฉลองให้เป็นที่ประทับใจแขกเรือก็ต้องมีเปิดปากน้ำเป็นส่วนหนึ่งในรายการอาหาร

รูป ๔๒ ชาวจีนกับชีวิตริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นผู้ชำนาญการเดินเรือใบมาแต่โบราณ

รูป ๔๓ เรือใบปีกแข็ง เป็นที่นิยมจนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงเริ่มหดยาลงไป เจ้าสัวกิจการห้องเย็นหลายท่านที่ท้ายบ้าน ต่างก็เคยล่ำบากกินอยู่บนเรือใบแบบนี้ครั้งละหลายเดือน

๓. ชาวจีนผู้อพยพเข้ามาช่วงเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเป็น ระบอบคอมมิวนิสต์ กลุ่มนี้เริ่มเข้ามาช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ตั้งแต่เมื่อเริ่มเห็นเค้าลางแห่งชัยชนะของกองทัพพรรคคอมมิวนิสต์ โดยลงเรืออพยพสัญชาติอเมริกันที่ได้รับสัมปทานเดินเรือจากเมืองซัวเถาเข้ามาจอดที่ท่าเรือเกาะสีชัง ซึ่งเป็นเกาะที่ถูกจัดให้เป็นสถานที่กักตรวจโรคชาวจีน ก่อนจะได้รับอนุญาตให้นั่งเรือข้ามฟากเข้าฝั่งชลบุรี และเข้าเมืองได้ในฐานะผู้ถือใบต่างด้าว ชาวจีนกลุ่มนี้บางส่วนก็เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองปากน้ำ เป็นกลุ่มที่ปัจจุบันยังมีลูกหลานที่ยังคงจดจำนับญาติบรรพบุรุษและยังได้เดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านเกิดของพ่อแม่หรืออากอามาที่เมืองซัวเถาเป็นประจำ

ที่ปากน้ำนี้คนจีนชอบอาศัยอยู่ในตลาด และทำบ้านตลาด บริเวณริมแม่น้ำ เจ้าพระยาตรงปากอ่าวไทย เป็นพ่อค้าแม่ขาย และเป็นเจ้าของกิจการซึ่งถือเป็นอาชีพหลัก ส่วนอาชีพนัดติดตัวมาอีกอย่างก็คือ ทำการประมง และการถนอมอาหารทะเล ร้านอาหารทะเลสดๆ ก็เป็นธุรกิจที่เป็นหน้าที่ของชาวเรือที่เป็นคนจีน สมัยดั้งเดิมนี้อย่างไม่มีการเรียกเจ้าเรียกเจ๊ก ใครที่หน้าตาดีท่าทรมวยๆ จะถูกเรียกเป็นการบอกเชื้อชาติจีน เป็นคำนำหน้าไว้ก่อน เช่น **ชื่อสอง ชื่อเล้ง ชื่อล้ง** ชาวบ้านก็จะเรียกชื่อเป็น **จีนสอง จีนเล้ง จีนล้ง**

นอกจากนี้ก็ยังมิมีชาวจีนกลุ่มใหม่ ที่เป็นนักอุตสาหกรรมที่อพยพมาเมืองสมุทรปราการ ด้วยการถูกรัฐบาลขับไล่ออกมาจากกรุงเทพฯ ด้วยเหตุที่เป็นกลุ่มทำลายสภาพแวดล้อมในเมืองหลวง กลุ่มนี้เข้ามาเมื่อประมาณ ๔๐ ปีมานี้เอง ส่วนหนึ่งเป็นชาวแต้จิ๋วที่อาศัยตั้งโรงงานอยู่แถวนิคมอุตสาหกรรม อีกกลุ่มหนึ่งเป็นชาวแคะ ที่มีความเชี่ยวชาญในการทำเครื่องหนัง และทอผ้า กลุ่มนี้เข้ามาเปิดโรงงานฟอกหนังและโรงงานทอผ้ากันเป็นกลุ่มใหญ่อยู่บริเวณถนนสุขุมวิท ตั้งแต่ซอยฟอกหนัง ก.ม. ๓๐ ซอยฟอกหนัง ก.ม. ๓๔ ตลอดไปจนถึงบางปู มีการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นสมาคมต่างตามอาชีพทั้งสมาคมฟอกหนัง สมาคมทอผ้า และสมาคมระดับใหญ่ที่รวมกันตาม เชื้อชาติ เช่น สมาคมแต้จิ๋ว และสมาคมชาวแคะ เป็นต้น

ชาวมอญ

รูป ๔๔ หญิงสาวชาวมอญ

มอญเป็นชนชาติเก่าแก่ในประเทศพม่าที่ตั้งเมืองหงสาวดีเป็นเมืองหลวง ด้วยเรื่องเล่าที่มีหงส์ ๒ ตัวอาศัยอยู่ครั้งโบราณก่อนสร้างเมือง ชาวมอญจึงเกิดมาพร้อมสัญลักษณ์รูปหงส์ สังเกตการสร้างวัดของชาวมอญให้สังเกตว่านอกจากการหันโบสถ์ไปทางทิศที่ตั้งเมืองหงสาวดีแล้ว ก็ให้ตรวจดูสัญลักษณ์รูปหงส์ที่บริเวณวัดมอญ ด้วยเหตุที่ชาวมอญ กับชาวพม่า ต่างก็ผลัดกันเป็นใหญ่ปกครองประเทศพม่าครั้งใดที่ผู้ปกครองเป็นพม่า ก็จะเกิดการอพยพของชาวมอญเข้ามายังประเทศไทย ชาวมอญจึงมีความสัมพันธ์กับชาวไทยมาช้านาน อย่างเรื่องราวของมะกะโท ที่เข้ามาแต่ครั้งสมัยสุโขทัยก็เป็นเรื่องชาวมอญ

ชาวมอญที่เข้ามาเมืองไทยเป็นจำนวนมากเกิดขึ้นครั้งแรกสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นกลุ่มที่เป็นผู้กราบทูลความลับพระองค์เกี่ยวกับการคิดลอบสังหารพระองค์ ก่อนที่สมเด็จพระนเรศวรจะตัดสินใจประกาศอิสรภาพให้กรุงศรีอยุธยาไม่ขึ้นกับเมืองพม่า พระองค์โปรดให้ชาวมอญกลุ่มนี้นับหมื่นคนเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองไทยได้ ต่อมา ชาวมอญได้หนีภัยพม่าเข้ามาอีกนับหมื่นในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และอีกครั้งสมัย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ประมาณ ๔๐๐ คนเศษ จนเมื่อมอญถูกกองทัพพม่า (สมัยพระเจ้าอลองพญา) ตีแตกจนกลายเป็นเพียงชนกลุ่มน้อยในปี พ.ศ. ๒๓๐๐ จึงเริ่มมีชาวมอญทยอยเข้ามามากขึ้นเรื่อยๆ

ชาวมอญ (มอญ) ที่อพยพมาสมัยกรุงธนบุรีอีกพวกหนึ่ง เป็นชาวมอญที่นำโดย พระยาแจ้ง พระยาแจ้งได้สร้างความดีความชอบทำศึกกับกองทัพพม่าจนได้เลื่อนยศเป็น เจ้าพระยามหาโยธา ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ชาวมอญ กลุ่มนี้เดิมที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองนนทบุรีบ้าง ที่สามโคก ปทุมธานีบ้าง ครั้นรัชกาลที่ ๑ ดำริตั้งเมืองนครเขื่อนขันธ์ จึงย้ายครัวมอญปทุมธานีพวกพระยาแจ้งลงไปอยู่ ณ เมืองนครเขื่อนขันธ์ โดยให้ลูกหลานพระยาแจ้งเป็นพระยานครเขื่อนขันธ์ รักษาเมืองสืบมา ท้องที่เมืองปากน้ำ สมุทรปราการก็มีชาวมอญอพยพเลยเมืองนครเขื่อนขันธ์เข้ามาอาศัยอยู่ ชาวมอญเหล่านี้ได้อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในสมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งเป็นการอพยพครั้งใหญ่ถึง ๔๐๐๐๐ คน กระจายตามชุมชนชาวมอญ ชาวมอญที่มา ครั้งหลังนี้เรียกว่า มอญใหม่ โดยมีมอญเดิมที่อพยพมาก่อนหน้าโดยพระยาแจ้งหรือ เจ้าพระยามหาโยธา โดยนามว่า “แจ้ง” ตามภาษามอญแปลว่า ช้าง คนมอญนอกจาก จะอาศัยอยู่ในเขตพระประแดงเป็นจำนวนมากแล้ว ที่ปากน้ำ สมุทรปราการนี้ก็ยังคง ขยายจำนวนคนเข้ามาไม่น้อยเลยทีเดียว ในเมืองพระประแดงมีเจ้าเมือง ๑๐ ท่านแรก ปกครองที่เป็นชาวมอญสกุล “คชเสนี” ที่มาจากความหมายว่า ช้าง ตามความหมาย ของชื่อตันสกุลนั่นเอง ส่วนที่ปากน้ำ เจ้าเมืองคนแรกของเมืองสมุทรปราการคือ พระยาอรรคราชนาถกัณฑ์ ก็มีเชื้อสายชาวมอญเช่นเดียวกัน

เราสามารถสังเกตการอพยพเข้ามาปากน้ำของชาวมอญได้อีกทาง จากการสร้าง วัดของชุมชนมอญ อย่างวัดมอญที่มีหลักฐานการสร้างตั้งแต่สมัยปลายสุโขทัย (ต้นอยุธยา) คือ วัดชัยมงคล และวัดมอญที่อยู่นอกชุมชนอย่างวัดมหาวงศ์ ก็สร้างโดยชาวมอญในสมัย ปลายกรุงศรีอยุธยา ครั้งถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวมอญก็มีส่วนในการบุกเบิกทั้งเมือง พระประแดง เมืองสมุทรปราการ บางบ่อ และบางพลี ประเพณีต่างๆของจังหวัด

สมุทรปราการจึงมีการผสมผสานกันระหว่างไทยกับมอญ โดยอาชีพหลักของชาวมอญ ก็คือ การปั้นหม้อ การทำสวน และทำนา

พวกฝรั่ง

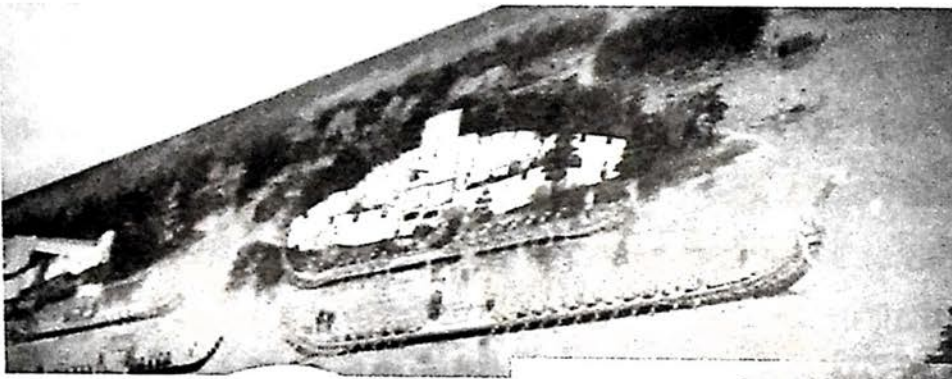
คนกลุ่มนี้ชาวปากน้ำจัดให้เป็นกลุ่มชาติเดียวกันทั้งหมด ไม่ว่าจะคนอังกฤษ คนฝรั่งเศส คนเยอรมัน คนเดนมาร์ก คนเบลเยียม หรือแม้แต่คนที่มาจากทวีปอเมริกา ขอให้มึรูปร่างสูงใหญ่แขนลายไปด้วยขนขึ้นสีแปลกตา เส้นผมสีบรอน น้ำตาล หรือแดง ชาวไทยสยามจะเรียกเป็นฝรั่งทั้งสิ้น เมืองสมุทรปราการได้ชื่อเป็นที่ปักหลักของ ฝรั่งกลุ่มแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ พวกฮอลันดา ที่ตั้งเมืองอัมเตอร์ดัมใหม่ที่ฝั่งบางปลาจืด มาในสมัยรัตนโกสินทร์ ปากน้ำก็กลายเป็นแหล่งรวมของพวกฝรั่งเช่นกัน ชาวต่างชาติกลุ่มนี้แบ่งเป็น ๓ จำพวก

- พวกแรกคือ พวกมิสชันนารี ที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ กลุ่มนี้ไม่มีพิษมีภัย คอยตั้งหน้าตั้งตาแต่เผยแผ่คำสอนของพระเจ้า ออกจะเป็นกลุ่มที่ถูกชาวบ้าน เอาเปรียบเสียด้วยซ้ำ วัดของชาวคริส มีการก่อตั้งทั้งทางฝั่งเมืองพระประแดง และเมืองสมุทรปราการ
- กลุ่มที่สองคือ พวกที่ทางพระเจ้าอยู่หัวทรงจ้างให้เข้ามาทำงาน และช่วยแนะนำใน อาชีพที่คนไทยยังไม่มีความรู้ เช่น การนำร่องน้ำ การโทรเลข การรถไฟ โทรศัพท์ ทำประตุน้ำกันคลอง การเดินเรือ และแม้แต่การทหารตามป้อมปราการต่างๆ ก็ต้องอาศัยฝรั่งช่วยฝึกการยิงปืนใหญ่
- อีกกลุ่มหนึ่งก็คือพวกที่เข้ามาประกอบผลประโยชน์ ตั้งบริษัททำการค้าผูกขาดหรือ รับสัมปทานทั่วไป เรือทุกลำที่เข้ามาก็จะต้องผ่านด่านแรกที่เมืองสมุทรปราการ เมื่อมีการจอดพักที่สันดอนเจ้าพระยา ก็ต้องเข้ามาติดต่อในเมืองขออนุญาต ถ้าเป็น เรือใหญ่ที่ไม่สามารถผ่านแนวสันดอนได้ก็ต้องติดต่อเรือเล็กทยอยขนถ่ายสินค้า จากลำเรือ

ส่วนมากเราจะมีปัญหาเกี่ยวกับสองกลุ่มหลัง ที่มักจะเป็นพวกกร่าง ดูถูกคนไทย เป็นพวกขี้เมา และมีเรื่องรังแกชาวบ้านอยู่เสมอ เพราะฝรั่งที่จากบ้านจากเมืองมาถึง

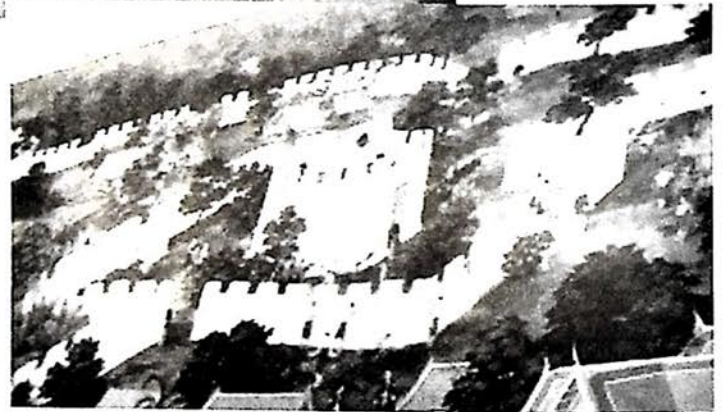
ประเทศไทยที่ห่างไกลความเจริญขนาดนี้ ถ้าไม่ถูกบังคับหรือทำความผิดกฎหมายบางอย่างจากประเทศบ้านเกิด ก็คงไม่ตัดสินใจมาปักหลักหากินในเมืองไทยเป็นแน่ พวกฝรั่งถือเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากที่สุด เพราะสมัยนั้นไม่ว่าจะทำผิดอะไรฝ่ายไทยไม่มีสิทธิ์เข้าจับกุมและกล่าวโทษได้ (เริ่มต้นจากสนธิสัญญาเบาริ่งที่ไทยจำยอมเสียเปรียบอังกฤษ) จนถึงสมัยรัชการที่ ๕ ก็ยังเป็นยุคของชาวต่างชาติที่เป็นฝรั่งในเมืองปากน้ำ เนื่องจากระบบใหม่ๆทั้งด้านการเดินเรือ การรถไฟ การนำร่อง การไปรษณีย์โทรเลข หรือแม้แต่การยิงปืนใหญ่ที่ทันสมัยรุ่นใหม่มาบนป้อมปราการ ก็เป็นหน้าที่ของชาวยุโรปที่ถูกจ้างมาจากส่วนกลางในกรุงเทพฯ โดยมีตำแหน่งหน้าที่รองรับเป็นขุน เป็นหลวง เป็นพระยา แต่หน้าตาเป็นฝรั่งทั้งสิ้น

ชาวลาว

รูป ๔๕ ชาวลาว เป็นกลุ่มที่อาสาช่วยก่อสร้างเมืองสมุทรปราการ

การอพยพเข้ามาเมืองไทยของชาวลาวค่อนข้างจะเป็นเรื่องแตกแยกทางการเมืองส่วนตัว ในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา นั้น ประเทศลาวได้เกิดการแย่งชิงของสมาชิกที่พี่น้องๆในราชวงศ์จนถูกแบ่งออกเป็น ๓ อาณาจักรเหนือ กลาง ใต้ คือ

รูป ๔๖ ชาวลาว กลุ่มที่อาสาช่วยก่อสร้างเมืองสมุทรปราการ

ล้านช้างหลวงพระบาง ล้านช้างเวียงจันทน์ และล้านช้างจำปาศักดิ์ การสู้รบแย่งชิงสมบัติกันเองนี้ทำให้ฝ่ายที่พ่ายแพ้ต้องอพยพหนีเข้ามาพึ่งพาทางฝ่ายไทยเป็นประจำ ในยามที่กองทัพไทยมีความเข้มแข็ง ก็ยกทัพไปปราบปรามแล้วจัดระบบการปกครองให้ใหม่ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ยกทัพตีเวียงจันทน์จนแตก

มีการทำลายเมืองแล้วอัญเชิญพระแก้วมรกตมาที่กรุงเทพมหานคร พร้อมกวาดต้อนคนลาว เข้ามาเป็นแรงงานสร้างบ้านสร้างเมืองให้ฝ่ายไทยเป็นจำนวนมาก

ปี พ.ศ. ๒๓๕๒ อุปราชเมืองนครพนมได้พาสมัครพรรคพวกประมาณ ๒๐๐๐ คนเศษ เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทางฝ่ายไทยก็มีรับสั่งโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสมุทรปราการ ณ บริเวณคลองมหาวงศ์ และให้ทำบัญชีสำรวจได้ชายฉกรรจ์ ๘๖๐ คน ชาวนครพนมนี้จัดอยู่ในเชื้อสายชาวลาวที่มีส่วนเข้ามาช่วยบุกเบิกสร้างกำแพง และป้อมเมืองสมุทรปราการอย่างมาก อาชีพหลักของชาวลาว คือ การทำสวนและทำนา ชาวลาวในกลุ่มนี้มีบางส่วนที่แยกย้ายอพยพไปตั้งรกรากอยู่ทางแถบพนัสนิคมชลบุรี เหลือชาวลาวบางส่วนที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีการปกครองตนเองนำโดยลูกหลานท่านอุปราช ขยายครอบครัวลูกหลานไปเรื่อยจนแยกเชื้อชาติกันไม่ออกว่าเป็นไทยหรือลาว พระยาปลัดเมืองสมุทรปราการในสมัยต่อมาก็มีเชื้อสายลาวกลุ่มนี้คือ ท้าวอินทสาร (บางแห่งเรียก ท้าวอินทพิศาล) บุตรคนโตของท่านอุปราชนั่นเอง

ปี พ.ศ. ๒๓๖๗ คราวถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้งนั้นเจ้าอนุเวียงจันทน์ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของไทย ได้คุมราษฎรชาวเมืองเวียงจันทน์มาถวายพระบรมศพด้วย เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระประสงค์ในการสร้างพระสมุทรเจดีย์ ตามกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ราษฎรชาวเมืองเวียงจันทน์เหล่านี้ได้มีส่วนร่วมในการลำเลียงต้นตาลมาจาก จังหวัดเพชรบุรี เพื่อทำรากฐานพระสมุทรเจดีย์ และเมื่อพระสมุทรเจดีย์สร้างเสร็จ ก็ยังมีราษฎรชาวเวียงจันทน์กลุ่มนี้บางส่วนที่ได้ขอเข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกับชาวนครพนมเดิมที่อยู่ตรงคลองมหาวงศ์ด้วย

ชาวต่างชาติกลุ่มต่างๆที่เข้ามาอยู่เมืองสมุทรปราการเป็นเวลานานร้อย ถึงสองร้อยปี ต่างคนต่างมีลูกหลานอาศัยอยู่รวมกัน บ้างก็แต่งงานข้ามชาติกัน จนปัจจุบันแทบไม่สามารถแยกแยะกันได้แล้วว่า ใครมีเชื้อสายใด ด้วยต่างก็ถือเป็นชาวสมุทรปราการกันทั้งสิ้น ในขณะที่ชาวไทยสยาม ที่เป็นชาวปากน้ำดั้งเดิมนั้น ก็ยังคงเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่ยังรักอาชีพชาวสวน ชาวนา และทำการประมงตามชายฝั่ง มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ในหมู่เครือญาติ คนทั้งชุมชนสามารถนับเรียงความเป็นญาติเป็นเพื่อนบ้านกันได้หมด จนคนส่วนใหญ่เวลาอ้างอิงชื่อตัว จะใช้ชื่อนำหน้าตามด้วยฉายา เครือญาติ หรือตำแหน่งหน้าที่การงาน เช่น **นายเชื่อน**ทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน **ขุนสมุทร**ทำหน้าที่เป็นกำนัน ก็จะเรียกกันติดปากว่า **นายเชื่อนผู้ใหญ่ ขุนสมุทรกำนัน** ถ้าเป็นคนธรรมดา ก็จะเรียกชื่อแล้วตามด้วยสังกัดเครือญาติ เช่น **ไอ้ด้อมลูกตาแหงหลานยายขุม** เป็นต้น

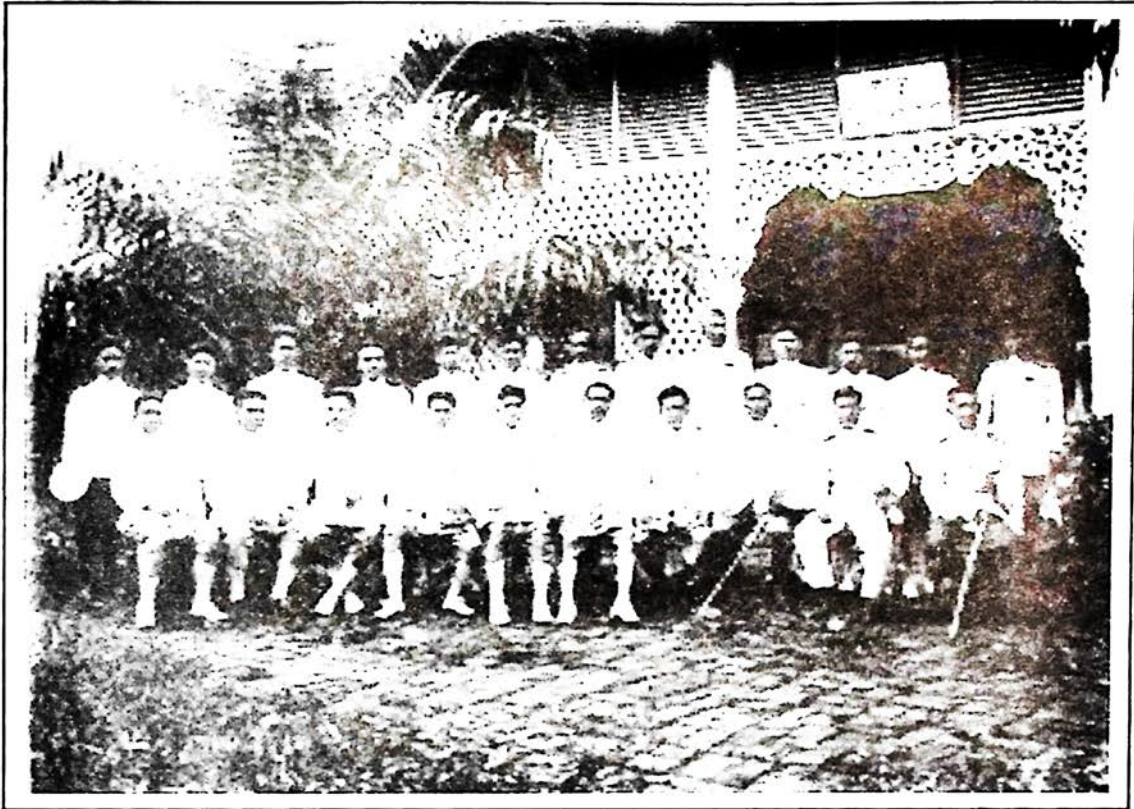
ศาลจังหวัด

การปกครองหัวเมืองของไทยในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ได้แบ่งการสังกัดกรมหรือกระทรวงแตกต่างกันออกเป็น ๓ กรม คือ

- หัวเมืองฝ่ายเหนือ สังกัด กรมมหาดไทย
- หัวเมืองฝ่ายใต้ สังกัดกรมท่า
- ส่วนเมืองบริเวณกรุงเทพฯ สังกัดกรมนครบาล

เมืองสมุทรปราการเป็นเมืองชายทะเลที่ต้องติดต่อการค้าการพาณิชย์กับต่างประเทศในสมัยแรกจึงสังกัดกรมท่า ก่อนที่จะเข้ามาสังกัดกระทรวงนครบาล และกรมมหาดไทยตามลำดับ เจ้าเมืองในสมัยก่อนนั้นนอกจากงานการปกครองและดูแลด้านแล้วยังควบอำนาจหน้าที่ในการตัดสินคดีความด้วย อาการที่ทำการศาลจึงต้องใช้ศาลากลางเป็นหลักเพราะเป็นที่ว่าราชการของเจ้าเมืองอยู่แล้ว จนล่วงมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาศาลสถิตยุติธรรมขึ้น (ตรงกับปี พ.ศ. ๒๔๒๕) โดยปรากฏในช่วงแรกว่าศาลเมืองสมุทรปราการ ก็สังกัดกรมท่า อยู่เป็นเวลา ๙ ปี ก่อนที่จะมีการสถาปนาเป็นกระทรวงยุติธรรมในปี พ.ศ. ๒๔๓๔

เนื่องจากทั้งในกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองต่างๆ ได้ปรากฏว่ามีโจรผู้ร้ายชุกชุม คดีความต่างๆ จึงดำเนินการตัดสินไม่ทันการมีการค้างคาของแต่ละคดีเป็นจำนวนมาก สุดท้ายจะจัดการได้ทันท่วงที พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้มีพระบรมราชโองการให้จัดตั้งศาลโปริสภา (สภาตำรวจ) ทำหน้าที่แยกตัดสินคดีเล็กประเภทความอาญาอุทโฆสไปจนถึงมัชฌิมโฆส กล่าวคือ โฆสเมีย่น ๕๐ ทีลงมา หรือจำคุกไม่เกิน ๖ เดือนลงมา กับการปรับไหมเป็นเงิน ๒ ชั่งลงมา ให้คดีเหล่านี้แยกไปตัดสินที่ศาลโปริสภา เนื่องจากเป็นวิธีพิจารณาคดีโดยรวดเร็ว ตัดสินเด็ดขาดในวันนั้น หรือไม่เกิน ๑๕ วันนับจากวันพิจารณาสำนวนเสร็จ ส่วนคดีความที่มีอัตราโทษหรือทุนทรัพย์สูงกว่านั้น ให้คงขึ้นศาลเมืองสมุทรปราการดังเดิม โดยมีชื่อผู้พิพากษาศาลเมืองสมุทรปราการคนแรกคือ หลวงยุติศาสตร์โกศล ซึ่งการตัดสินคดีแต่ละคดีมีอัยการสามารถยื่นส่งฟ้องได้ถึง ๓ ศาล แบบเดียวกับการพิพากษาความในปัจจุบันที่มีทั้งศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา ด้วยศาลฎีกานั้นมีกรรมการฎีกาเป็นผู้ประชุมออกความเห็น แล้วจึงนำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย การตัดสินความใดๆ ของศาลฎีกาให้ถือเป็นคำตัดสินอันสูงสุดเด็ดขาด

รูป ๔๗ ศาลเมืองพระประแดง (ผู้เขียนสนใจไม่สามารถหาภาพเก่าศาลเมืองสมุทรปราการได้)

๕ วัดหลักคู่ปากน้ำเจ้าพระยา

ในด้านการศาสนา ตามธรรมเนียมชาวพุทธนั้น ชาวบ้านในเมืองปากน้ำกับวัด เป็นของคู่กันมาช้านาน นอกจากการทุ่มเทการก่อสร้างแนวป้องกันภัยจากต่างชาติแล้ว ในแต่ละรัชกาลก็ยังคงส่งเสริมทะนุบำรุงศาสนาเพื่อเป็นการสร้างสถานที่บำรุงขวัญ ให้แก่ชาวเมือง มีการบูรณปฏิสังขรณ์แล้วตั้งชื่อวัดทั้งในและนอกตลาดกันใหม่ แต่ด้วยวัดในปากน้ำสมุทรปราการสมัยก่อนนั้นจะประกอบด้วยชื่อวัดที่ชาวบ้านเรียกซ้ำกัน ติดปากอย่างง่าย ๆ คือ วัดใน วัดนอก วัดกลาง และวัดมอญอีก ๒ วัด หลังจากที่มีการบูรณะ วัดขึ้นใหม่จึงมีการเปลี่ยนแปลงชื่อให้มีความไพเราะและเป็นเกียรติแก่ผู้ที่มีส่วนร่วม ในการบูรณะ ดังนี้

วัดมอญ(ในชุมชนเดิม)	เปลี่ยนเป็น	วัดชัยมงคล
วัดใน	เปลี่ยนเป็น	วัดใน(เดิม)สองวิหาร
วัดกลาง	เปลี่ยนเป็น	วัดกลางวรวิหาร

วัดนอก	เปลี่ยนเป็น	วัดพิชัยสงคราม
วัดมอญ(นอกชุมชน)	เปลี่ยนเป็น	วัดมหาวงศ์

วัดชัยมงคล

วัดชัยมงคล ตั้งอยู่เลขที่ ๓๒๔ ถนนเทศบาล ๑๘ หมู่ที่ ๒ ตำบลปากน้ำ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ สังกัดคณะสงฆ์ มหานิกาย เนื้อที่ ๒๔ ไร่ ๑ งาน ๒ ตารางวา เดิมชื่อ วัดมอญ มีคลองมอญ และคลองปากน้ำไหลผ่านวัด

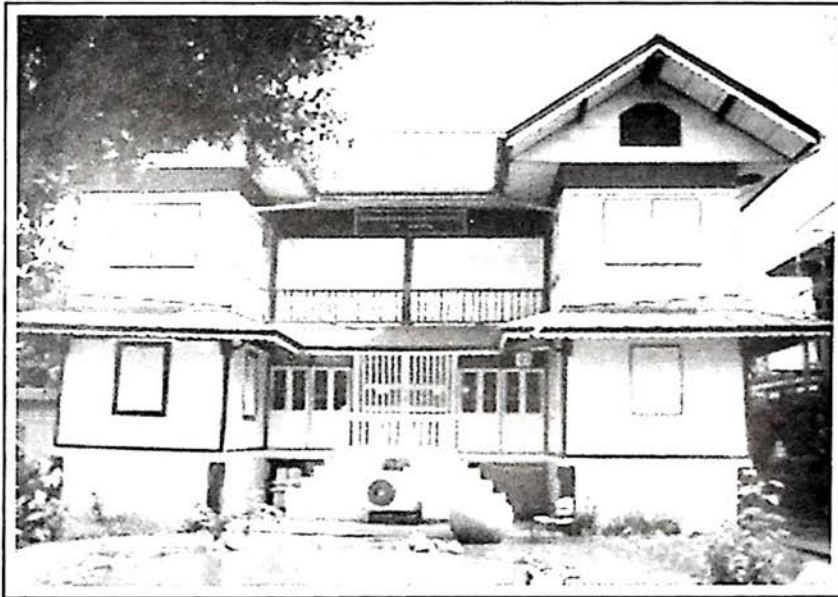
รูป ๔๔ ป้ายชื่อเก่า "วัดชัยมงคล"

รูป ๔๕ วัดชัยมงคล

วัดชัยมงคลจัดเป็นวัดแห่งแรกในชุมชนคลองปากน้ำ เดิมชาวเมืองเรียก วัดมอญ วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่ที่มีอายุประมาณ ๘๐๐ ปี สร้างในปี พ.ศ. ๑๘๙๓ สังกัดการเป็นวัดมอญได้ที่โบสถ์ ซึ่งไม่ได้หันหน้าไปทางทิศตะวันออกอย่างวัดไทยทั่วไป แต่จะหันโบสถ์ไปทางทิศเหนือ อันเป็นที่ตั้งของเมืองหงสาวดี ซึ่งเป็นเมืองหลวงของชนชาวมอญในอดีต ศิลปะต่างๆรอบโบสถ์ก็เป็นศิลปะชาวมอญ เนื่องด้วยเมืองปากน้ำมีชาวมอญอพยพเข้ามาทำมาหากินอยู่มาก หมู่บ้านชาวมอญตั้งอยู่บริเวณด้านข้างวัดชัยมงคลริมคลองปากน้ำ เป็นที่ทราบกันว่าชาวมอญมีความศรัทธาและเคร่งครัดในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เมื่อมีโอกาสชาวมอญในที่นี้จึงได้ร่วมกันสร้างวัดนี้ขึ้น ชาวปากน้ำทั่วไปจึงต่างก็เรียกชื่อวัดนี้สั้นๆว่า วัดมอญ จากหลักฐานที่มีนักสำรวจ

ทางโบราณคดี กรมศิลปากร ได้สรุปผลการสำรวจไว้ถึงความเก่าแก่ของอิฐและปูนที่ใช้ในการก่อสร้าง ลักษณะของเจดีย์ที่หลงเหลืออยู่ คือ โครงสร้างองค์สมบูรณ์ ๕ เจดีย์ เป็นศิลปะสุโขทัย รวมทั้งด้านหน้าโบสถ์ก็เป็นงานสมัยสุโขทัยเช่นเดียวกัน พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ภายในประกอบด้วยอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ มณฑป อาคารเรียนพระปริยัติธรรม หอระฆัง เจดีย์ ฌาปนสถาน มีโบราณวัตถุที่เป็นพระประธานในโบสถ์ วัดมอญในบางสมัยเคยกลายเป็นวัดร้างเป็นเวลานาน จึงขาดการบันทึกประวัติความเป็นมาที่ต่อเนื่อง เจ้าอาวาสที่ปรากฏนามจึงได้เริ่มต้นในยุคใหม่ที่มีมาแล้ว ๓ รูป คือ พระอาจารย์ด้าย พระมงคลสุนทร (ผล) พระปลัดเพชร โสธรโร (เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน)

รูป ๕๐ โรงเรียนปริยัติธรรม ที่สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๒

วัดมอญ ได้รับการพัฒนาเป็นอย่างมากในสมัยที่พระมงคลสุนทร (ผล) เป็นเจ้าอาวาส ท่านเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางสมณะวิปัสสนา มีวัดอุ้มงคลที่มีเมตตา มหานิยมสูง คือ พระกริ่งชัยมงคล และเหรียญพระชัยมงคล ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ มีการเปลี่ยนชื่อวัดเสียใหม่จากวัดมอญ เป็น วัดชัยมงคล นอกจากนั้นวัดมอญยังมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ดังนี้

- **ฐานบัญชาการญี่ปุ่น** ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ หลังจากที่กองทหารญี่ปุ่นขึ้นที่บางปู วัดชัยมงคล ถูกจัดให้เป็นสถานที่ตั้งกองบัญชาการของกองทัพญี่ปุ่น มีการสร้างศาลานาวิกโยธินไว้เป็นที่ระลึกลับ ต่อมาได้ถูกย้ายไปสร้างเป็นศาลาพักร้อน มุงสังกะสี

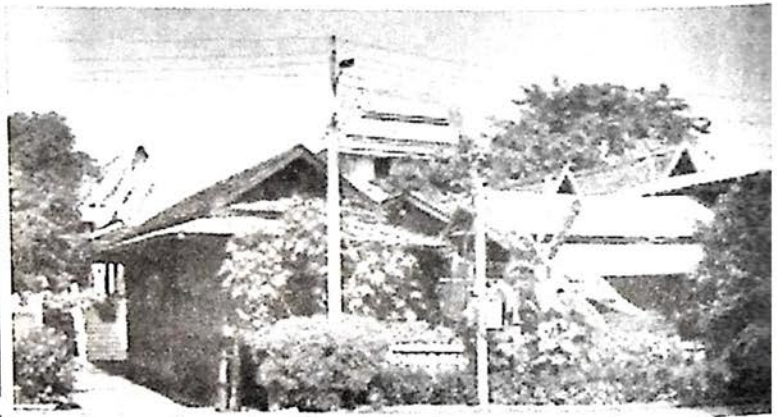
- **ลานประหารชีวิต** สมัยที่ยังคงมีการลงโทษประหารชีวิตด้วยการตัดศีรษะ เพื่อสะดวกในการปลงศพ และการลงโทษให้ห่างไกลชุมชนออกไปไม่ให้เป็นภาพอุจาด จึงมักจะทำพิธีกันตามวัดที่อยู่นอกตลาดข้ามไปอีกฝั่งของคลองปากน้ำ ลานบริเวณวัดชัยมงคล (ในช่วงที่ยังเป็นวัดร้าง) ได้เคยเป็นสถานที่ทำพิธีประหารชีวิตนักโทษ

วัดใน (เดิม) สองวิหาร

วัดในสองวิหาร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่ริมคลองบางก้นยา (สันนิษฐานว่าอยู่ติดคลองปากน้ำซึ่งตื้นเขินสาบสูญไปแล้ว ปัจจุบัน มีแต่คลองปากน้ำเหลืออยู่เท่านั้น) เลขที่ ๑๕๘ ถนนศิริราชานุสรณ์รทธา ตำบลปากน้ำ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ เนื้อที่ ๓๓ ไร่ ๒ งาน ๖๘ ตารางวา

รูป ๕๑ วัดในสองวิหาร

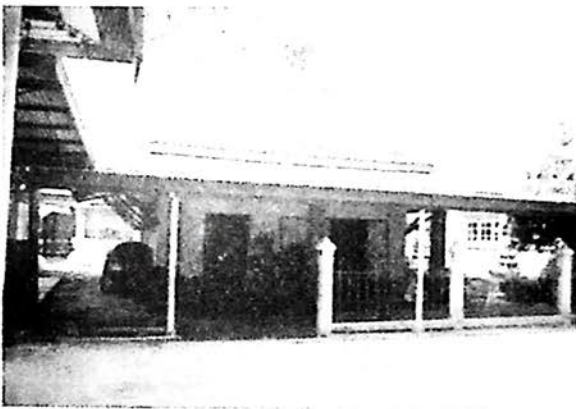

รูป ๕๒ สิ่งก่อสร้างโบราณ ที่เสื่อมโทรมตามกาลเวลา

เมื่อครั้งที่กรุงศรีอยุธยา มีความเจริญถึงขีดสุด มีการค้าขายกับต่างประเทศมากขึ้น จึงมีทั้งชาวไทย (สยาม) และชาวจีน กระจายลงมาปักหลักทำมาหากินทางตอนล่างใกล้บริเวณปากอ่าวไทย ประกอบอาชีพประมงและทำธุรกิจทางการค้ากับชาวต่างชาติ พื้นที่ตรงคลอง

ปากน้ำนี้จึงเกิดชาวไทยเข้ามารวมกลุ่มกัน ได้มีการร่วมใจกันสร้างวัดไทยขึ้นริมฝั่งคลองตรงข้ามกับวัดมอญ (วัดชัยมงคล) วัดไทยนี้ก่อตั้งในปี พ.ศ. ๒๑๗๐ ด้วยเหตุที่วัดทั้งสองแห่งนี้ ตั้งอยู่ด้านในชุมชนริมคลองปากน้ำดั้งเดิม วัดชัยมงคล กับ วัดในสองวิหาร มีที่ตั้งอาณาเขตอยู่ตรงข้ามกันโดยมีคลองปากน้ำขวางอยู่ เมื่อมีสะพานเชื่อมกันติดต่อกันได้ บางช่วงเวลาชาวบ้านบางคนจึงเข้าใจว่าน่าจะเป็นวัดเดียวกัน ใช้ชื่อเรียกรวมกันว่า วัดใน ซึ่งก่อให้เกิดความสับสนในเวลาต่อมาว่า วันใน หมายความว่า วัดมอญ หรือ วัดไทย กันแน่

วัดไทย ที่เกิดขึ้นทีหลังนี้ได้มีความเจริญพัฒนาขึ้นตามลำดับ พระวิหารและอุโบสถ์ตามศิลปะสมัยอยุธยา มีการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง จนเป็นที่น่าเสียดายว่า การบูรณะแต่ละครั้งได้ลบร่องรอยศิลปะเก่าแก่จนเกือบหมด ราวสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการสร้างวิหารเพิ่มจากเดิมอีก ๑ หลัง ทำให้วัดในแห่งนี้มีสองวิหาร การที่วัดนี้มีวิหาร ๒ หลัง ซึ่งต่างจากวัดอื่นๆ ชาวบ้านจึงเรียกชื่อวัดนี้ว่า วัดในสองวิหาร แต่ก็มีชาวบ้านบางคนเรียกวัดในสองวิหารแห่งนี้เป็นอีกชื่อหนึ่งว่า วัดเดิมสองวิหาร

รูป ๕๑ วิหารเก่าแก่หลังที่ ๑ อุทบูรณะจนดูใหม่

รูป ๕๔ วิหารเก่าแก่หลังที่ ๒ ยังคงสภาพเดิม

มีข้อถกเถียงมากมายเกี่ยวกับที่มาของชื่อวัดว่าเป็น วัดเดิมสองวิหาร หรือ วัดในสองวิหาร ที่เรียกกันในปัจจุบัน จนบางครั้งก็มีผู้รู้ให้ความเห็นเป็นกลางเพื่อไม่ให้เกิดข้อขัดแย้งกัน โดยให้รวมชื่อวัดทั้งสองชื่อรวมกันแล้วเขียนว่า วัดใน (เดิม) สองวิหาร ท่านอาจารย์ศรีวรรณ หมงประเสริฐ ผู้ที่ค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปากน้ำ ได้กล่าวไว้ว่า สมัยท่านเป็นเด็กก็เคยเห็นการเขียนบนป้ายชื่อวัดว่า วัดใน (เดิม) สองวิหาร พร้อมให้ทัศนะคิดว่า

- ในหนังสือตำนานเมืองสมุทรปราการและพระประแดง หน้า ๑๓ เขียนโดยนายสังข์ พัฒโนทัย พิมพ์ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้บันทึกไว้ว่า “วัดตะโกทอง (วัดกลาง) ตั้งอยู่ระหว่างวัดนอก (วัดพิชัยสงคราม) กับ **วัดใน (วัดชัยมงคล)**” วัดใน ในความหมายของนายสังข์ พัฒโนทัย กลับปรากฏว่าหมายความถึง วัดชัยมงคล ซึ่งหมายถึงวัดมอญที่อยู่อีกฝั่งตรงกันข้ามคลองปากน้ำ ซึ่งไม่ใช่ วัดใน (เดิม) สองวิหารแต่อย่างใด
- ในหนังสือจดหมายเหตุที่ส่งจากเมืองสมุทรปราการ เรื่องการแจ้งบัญชีวัดและพระสงฆ์ ในเมืองสมุทรปราการ เมื่อวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๘ (ร.ศ. ๑๑๔) ได้แจ้งไว้เป็นที่น่าสนใจว่า

“เจ้าคณะวัดกลางเมืองสมุทรปราการ ได้รวมบาญชีอารามวัดในเขตแขวงเมืองสมุทรปราการ ประกอบด้วย

วัดเดิม กับ วัดขึ้น รวม ๓๐ วัด

วัดเดิม ๑ วัดขึ้น ๒๙.....

วัดเดิม ตั้งอยู่ริมคลองบางก้นยา.....

วัดไชยมงคล ตั้งอยู่ริมคลองมอญ (ตรงข้ามวัดเดิม).....

วัดกลาง ตั้งอยู่ริมคลองคูเมือง.....”

จากข้อความ “วัดเดิมและวัดขึ้นวัดรวม ๓๐ วัดเดิม ๑....วัดขึ้น ๒๙”

คำว่า วัดเดิม ในจดหมายเหตุจึงน่าจะหมายความถึงการเป็น วัดหลัก ประจำเมืองสมุทรปราการโดยมี วัดขึ้น ซึ่งหมายถึงการเป็น วัดที่สังกัดในเมืองสมุทรปราการ ขึ้นตรงกับวัดเดิม ตามลำดับการปกครองสงฆ์ ในชุมชนปากน้ำ

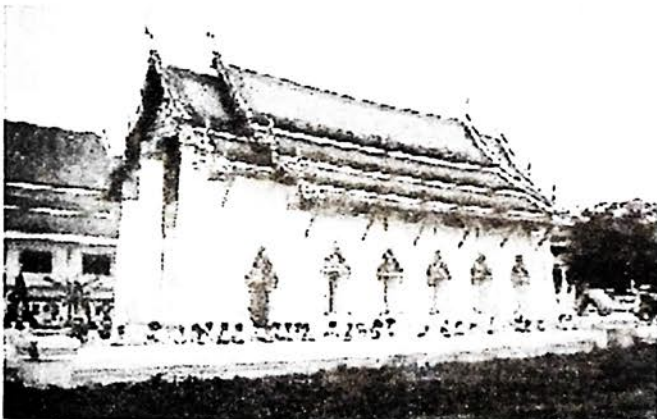
เข้าใจว่าก่อนหน้าการบันทึกในจดหมายเหตุฉบับปี พ.ศ. ๒๔๓๘นี้ น่าจะมีพระครูเจ้าอาวาสวัดเดิม (วัดเดิมสองวิหาร) ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะแขวงเมืองสมุทรปราการเป็นเวลานาน ชาวบ้านจึงเรียกชื่อวัดที่เจ้าคณะแขวงเมืองอาศัยอยู่ว่าเป็น วัดเดิม แล้วก็เรียกกันจนติดปากจนกลายเป็นชื่อวัดไปในที่สุด แม้ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าคณะแขวงเมืองสมุทรปราการ มาเป็นเจ้าคณะจากวัดกลางวรวิหาร ก็ยังคงบันทึกชื่อเป็น วัดเดิมตามที่ชาวเมืองปากน้ำเรียกกันติดปากเหมือนอย่างเคย

มีคำถามว่า วัดกลาง ที่เป็นเจ้าคณะแขวงเมืองสมุทรปราการ ผู้รวบรวมบัญชีอาราม วัดและพระสงฆ์ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ อาจจะเป็น “วัดเดิม” ตามความในจดหมายเหตุหรือไม่ คำตอบก็น่าจะเป็นว่า ไม่ใช่ ทั้งนี้เพราะตามบันทึกข้างต้นนั้น ทางวัดกลางเองก็รายงาน ชื่อและที่ตั้งของวัดว่า “วัดกลาง ตั้งอยู่ริมคลองคูเมือง” ไม่ใช่อยู่ริมคลองบางก้นยา นอกจากนี้ ท่านเจ้าคณะวัดกลางยังได้จัดทำบัญชีแบ่งวัดในเมืองสมุทรปราการเป็น ๓๐ วัด เป็นวัดเดิม ๑ วัด กับวัดขึ้นอีก ๒๙ วัด ทั้งยังได้รายงานต่อว่า “วัดเดิม ตั้งอยู่ริมคลอง บางก้นยา” นั่นก็คือ วัดเดิมสองวิหารนั่นเอง

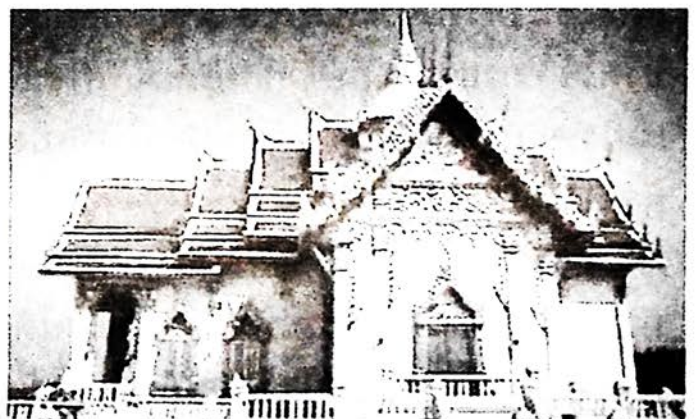
ในขณะที่มีพระผู้ใหญ่ให้คำแนะนำแก่ผู้เขียน เมื่อครั้งได้มีโอกาสเข้าขอคำแนะนำจากท่าน คือ ท่านพระอาจารย์เปี้ยก เจ้าอาวาสวัดมหาวงศ์ ผู้ที่เกิดและเติบโตจนเป็นบรรพชิตที่ชาวปากน้ำให้ความเคารพนับถือ เป็นผู้ซึ่งมีความคุ้นเคยกับเรื่องราวเก่าๆ ในพื้นที่เมืองปากน้ำ ได้กล่าวให้ความเห็นว่า ควรเขียนชื่อวัดนี้เป็น วัดใน (เดิม) สองวิหาร ที่หมายถึง วัดในแห่งนี้ แต่เดิมมีวิหารอยู่ ๒ วิหาร อย่างไรก็ตาม แม้การเรียกชื่อวัดนี้จะยังไม่เป็นที่ยุติ แต่การเขียนชื่อวัดอย่างเป็นทางการได้ใช้ชื่อวัดนี้แล้วว่า วัดในสองวิหาร

วัดพิชัยสงคราม (วัดนอก)

ตั้งอยู่เลขที่ ๙๐๖ ถนนประโคนชัย หมู่ที่ ๑ ตำบลปากน้ำ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ ๑๑ ไร่ บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เดิมชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า วัดโพธิ์

รูป ๕๕ วัดพิชัยสงคราม (วัดนอก)

รูป ๕๖ วัดพิชัยสงคราม (วัดนอก)

ในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา พื้นที่ตรงบริเวณปากน้ำบางเจ้าพระยา เริ่มปรากฏ ชื่อในพงสาวดาร ด้วยเหตุที่กลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ทางทะเลก่อนเข้าสู่เมืองอยุธยา หมู่บ้านในปากน้ำเริ่มขยายตัวออกไปสู่พื้นที่ใกล้ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ ในชุมชนที่เริ่มขยายไกลออกไปจึงไม่สะดวกที่จะเดินทางไปทำกิจกรรมทางศาสนาที่วัดใน (เดิม) สองวิหาร หรือ วัดชัยมงคล จนถึงปี พ.ศ. ๒๒๕๓ ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาที่อาศัยอยู่ด้านนอกชุมชนเดิม จึงได้ช่วยกันทำการก่อสร้างวัด ขึ้นใหม่ตั้งชื่อว่า วัดโพธิ์ และเพื่อให้เป็นการง่ายต่อการแยกแยะที่อยู่ของแต่ละวัด ชาวบ้านจึงเรียกวัดที่อยู่ในชุมชนว่า วัดใน ส่วนวัดโพธิ์ที่ตั้งอยู่ด้านนอกหมู่บ้านเดิม ชาวบ้านก็เลยพากันเรียกว่า วัดนอก

วัดนี้ก็เหมือนกับวัดอื่นในปากน้ำ ที่ต้องกลายเป็นวัดร้างในช่วงกรุงศรีอยุธยาแตก เพราะมีการอพยพทั้งพระ และชาวบ้านหนีออกจากเมืองในสมัยเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ นับแต่ก่อตั้งวัดโพธิ์จนถึงสมัยกรุงธนบุรี จึงไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่ามีใครเป็นเจ้าของวัด และมีที่องค์ มีหลักฐานปรากฏชื่อเจ้าอาวาสวัดโพธิ์อยู่เพียงองค์เดียวคือ สมเด็จพระเจ้าตาก โดยพระนาม สมเด็จพระเจ้าตาก จะเป็นชื่อพระวงศ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือเป็นตำแหน่งทางสมณศักดิ์ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่ได้มีการบอกเล่าถึงการก่อสร้างเจดีย์องค์ใหญ่ที่สมเด็จพระเจ้าตากได้จัดทำขึ้นเป็นอนุสรณ์ ตั้งอยู่หน้าพระอุโบสถ เจดีย์องค์นี้มีการบูรณะหลายครั้งจนได้พบอัฐบริวาร สิ่งของต่างๆ และมีจารึกอยู่ภายในเจดีย์ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายว่าจารึกนั้นมิได้มีมากและเลือนลาง

สมัยรัตนโกสินทร์ มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระครูวัด (ตือ) เจ้าอาวาสองค์หนึ่งของวัดโพธิ์ว่า เมื่อครั้งสมัยเป็นเด็กบรรพชาเป็นสามเณร อยู่วัดพระศรีสรรเพชญ์ (วัดมหาธาตุ) ได้กระทำผิดโดยประมาทโดยจุดดอกไม้ไฟเล่น ทำให้เกิดเพลิงไหม้มณฑปจนเป็นที่พิโรธต่อองค์สมเด็จพระอนุชาธิราช ในรัชกาลที่ ๑ เป็นอย่างมาก รับสั่งให้สึกออกแล้วให้นำตัวไปประหารเสีย แต่ก็ได้สมเด็จพระสังฆราช (ศุข) ถวายพระพรวิงวอนขอชีวิตไว้ ภายหลังเติบโตขึ้นอุปสมบทจน ได้เป็นพระครูวัดนอก (วัดพิชัยสงคราม เมืองสมุทรปราการ) ส่วนดอกไม้เพลิงที่ทานเคยทำเล่นสมัยเป็นเณรก็ไม่ได้ทิ้ง ยังคงส่งเสริมให้มีการทำและจุดในงานต่างๆจนเป็นที่รำลือไปทั่ว

ที่ดินวัดนอก วัดนอกเป็นวัดที่อยู่นอกชุมชนเดิม ซึ่งมีที่ดินว่างเปล่าเป็นจำนวนมากทางวัดจึงสามารถรวบรวมที่ดินบริเวณวัดได้เป็นกอบเป็นกำที่สุดในจังหวัด หลายคนอาจคาดไม่ถึงว่าบริเวณหน้าวัดนอกแต่เดิมนั้น ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาหันหน้าออกสู่

ลำแม่น้ำตรงข้ามเกาะป้อมผีเสื้อสมุทร ก่อนที่จะถูกเวนคืนที่ดินด้านริมแม่น้ำไปสร้างทางรถไฟสายปากน้ำตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๐ (สร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๓๖)

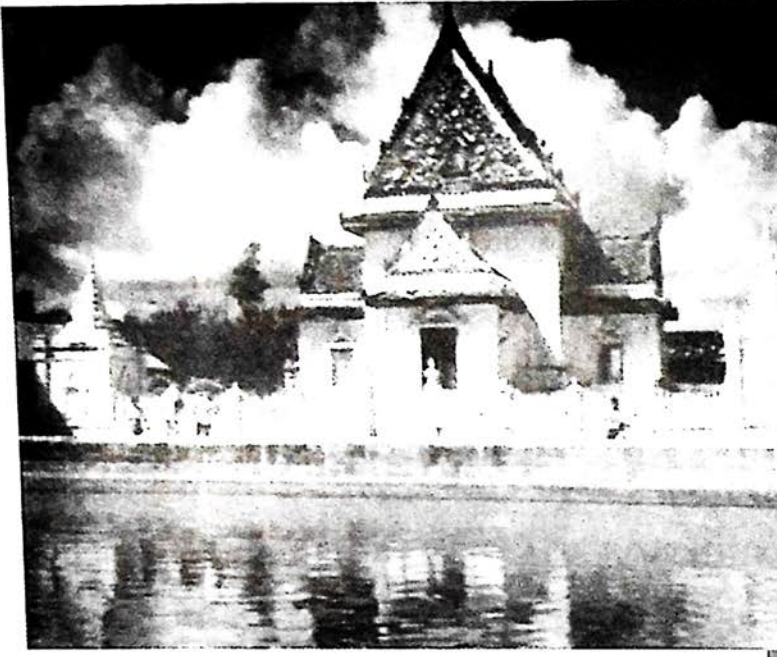
ที่ดินวัดนอกยังได้ใช้ประโยชน์ในยามที่ชุมชนปากน้ำเกิดภาวะขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ ชาวบ้านต้องเข้ากราบเรียนปรึกษาในการพึ่งพาอาศัยวัด ด้วยความที่วัดนอกมีพื้นที่กว้างขวางมากทางวัดจึงอนุญาตให้พัฒนาเนื้อที่ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ถึง ๓ สระ อยู่หลังวัด ๒ สระ และอยู่บริเวณหน้าวัดอีก ๑ สระ เพื่อช่วยเหลือให้ชาวบ้านมีน้ำจืดใช้ในยามแล้ง

วัดนอกต้องถูกเวนคืนที่ดินเพื่อการพัฒนาเมืองอีกครั้ง เมื่อมีการเวนคืนที่ดินสร้างถนนประโคนชัยซึ่งเป็นเส้นทางผ่ากลางวัดพอดี สระน้ำที่อยู่ด้านหน้าจึงถูกแยกด้วยถนนมาอยู่ตรงข้ามกับวัด ในเวลาต่อมาสระน้ำแห่งนี้ก็ถูกพัฒนาเป็นโรงเรียนหญิงประจำจังหวัด จนเมื่อโรงเรียนหญิงประจำจังหวัด (โรงเรียนสตรีสมุทรปราการ) ถูกย้ายสถานที่ออกไปอยู่นอกเมืองตรงถนนสุขุมวิท สระน้ำในสถานที่เดิมนี่ก็ถูกถมปรับให้เป็นโรงเรียนอนุบาลวัดพิชัยสงครามดังเช่นในปัจจุบัน

วัดกลางวรวิหาร

วัดกลางวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองปากน้ำ ตัดกับคลองคูเมืองเดิม ตำบลปากน้ำ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ เดิมชื่อวัดตะโกทอง

ในปี พ.ศ. ๒๒๙๙ ในแผ่นดินของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ ได้มีพระภิกษุรูปหนึ่ง มีนามว่า พระอาจารย์ชู อยู่ที่วัดเชิงหวาย ได้ลาพระอาจารย์ไปทำธุระ แล้วกลับวัดช้ากว่ากำหนด ทำให้พระอาจารย์โกรธมาก จนพระอาจารย์ชูเกิดความเสียใจลาออกจากวัดล่องเรือ มาพร้อมลูกศิษย์ ลงมาจนถึงปากน้ำบางเจ้าพระยา มีชาวบ้านเกิดความเลื่อมใส ชักชวนกันสร้างกุฏิมุงหลังคาจาก แล้วพัฒนาจนกลายเป็นวัดอยู่ริมคลองปากน้ำพอดี ระหว่างทำการปรับพื้นสร้างวัดมีการขุดลงไปใต้ดินพบแหวนทองคำโบราณที่ได้ต้นตะโก จึงมีการขนานนามวัดใหม่นี้ว่า วัดตะโกทอง แต่ด้วยเหตุที่วัดนี้ตั้งอยู่ระหว่างวัดใน กับวัดนอก ชาวบ้านในปากน้ำจึงต่างเรียกกันสั้นๆว่า วัดกลาง วัดกลาง เป็นอีกวัดหนึ่งที่กลายเป็นวัดร้างในช่วงเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒

รูป ๕๑ วัดกลางวรวิหาร ที่หน้าโบสถ์ เป็นที่จัดงานพิธีประจำจังหวัด
โดยเฉพาะพิธีตักน้ำทิพย์สวดในสมัยก่อน

รูป ๕๒ วัดกลางวรวิหาร
เห็นบ่อเต่าเดิมที่กว้างใหญ่น่ารื่นรมย์

สระน้ำจืด ครั้นเมื่อชาวบ้านมีปัญหาในเรื่องการขาดแคลนน้ำจืดในช่วงแล้ง วัดกลางโดยท่านเจ้าอาวาสรูปที่ ๖ คือ **พระอธิการเงิน** ได้อนุญาตให้ใช้พื้นที่วัดขุดเป็นบ่อน้ำจืดขนาดใหญ่ให้ชาวบ้านได้ใช้ในปี ๒๔๑๓ โดยน้ำในบ่อน้ำนี้เป็นน้ำสะอาดที่มีการขุดท่อน้ำมาจากคลองปากน้ำ ทำให้น้ำในบ่อมีการไหลเวียนตลอดเวลา ก่อเกิดคุณประโยชน์มหาศาลต่อชาวปากน้ำในสมัยนั้น จนเมื่อมีระบบการประปาใช้ในเกือบร้อยปีต่อมา บ่อน้ำวัดกลางก็ถูกทิ้งกลายเป็นบ่ออาศัยของเต่าที่ชาวบ้านนำมาปล่อย ท่อน้ำจากคลองข้างวัดก็ถูกถมทำให้ไม่มีการระบายของน้ำ คุณภาพน้ำในบ่อจึงเสื่อมลงจนไม่เหลือสภาพความอุดมสมบูรณ์ในที่สุด (ปัจจุบัน ชาวบ้านเรียกสระน้ำนี้ว่า บ่อเต่า)

ด้านการศึกษา ในด้านส่งเสริมการศึกษานั้น วัดกลางวรวิหาร ได้ให้การสนับสนุนการศึกษาจนเกิดปรากฏการณ์ใหม่ของการกำเนิดโรงเรียนในจังหวัดสมุทรปราการ ๒ โรงเรียน คือ

- **โรงเรียนแห่งแรกของจังหวัดสมุทรปราการ** เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ รับสั่งมายังสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ให้คัดเลือกพื้นที่ที่จะใช้ในการส่งเสริมการศึกษายังจังหวัดโนนเขตนอกเมืองกรุงเทพมหานคร แล้วให้ทรงจัดตั้งเป็นโรงเรียนแห่งแรกในเมืองสมุทรปราการ คือ โรงเรียนสมุทรปราการ

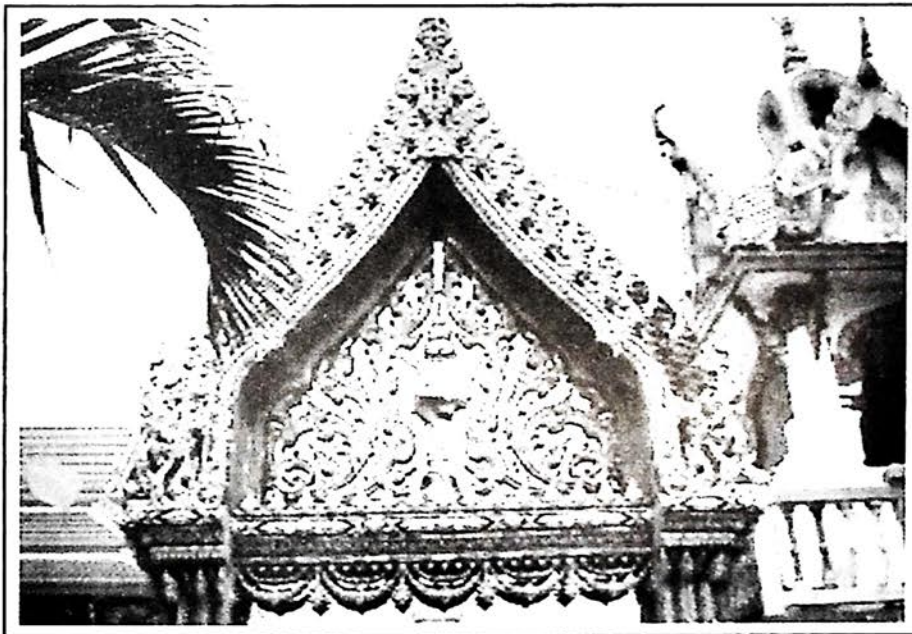
ในปี พ.ศ. ๒๔๑๒ ถึง ปี พ.ศ. ๒๔๒๕ ก่อนที่จะย้ายไปอยู่ริมถนนสุขุมวิท แล้วถูกแทนที่ด้วยโรงเรียนในสังกัดเทศบาลนครสมุทรปราการ คือ โรงเรียนเทศบาล ๕

- **โรงเรียนเอกชนแห่งแรกของจังหวัดสมุทรปราการ** ก่อตั้งโดยคุณครูเฉลิม เอี่ยมโสภาส ผู้พัฒนาการเรียนการสอนจนเป็นโรงเรียนเฉลิมวิทยา เป็นโรงเรียนเอกชนแห่งแรกที่ตั้งอยู่บริเวณวัดกลางวรวิหารเช่นกัน

วัดกลาง ได้รับการปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ และได้รับการยกให้เป็นพระอารามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙

วัดมหawangค์

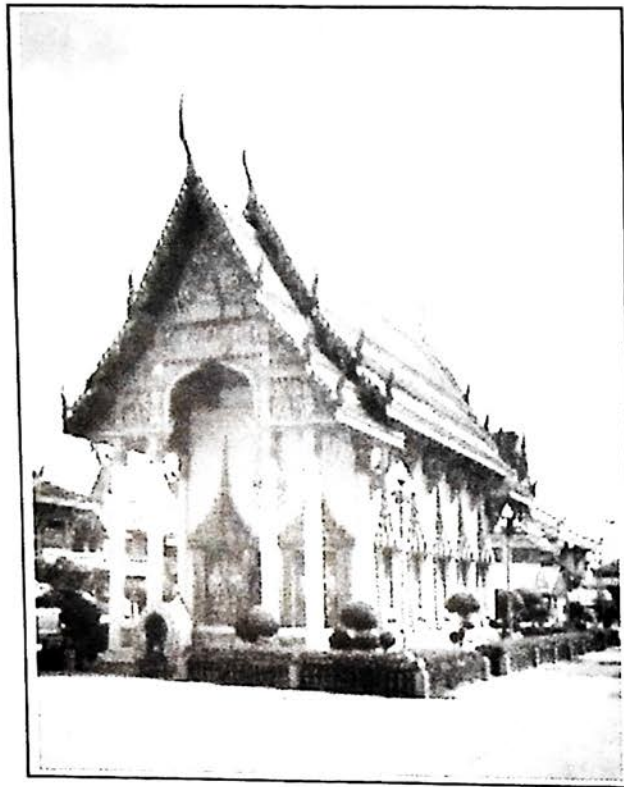
วัดมหawangค์ ตั้งอยู่ริมคลองมหawangค์ ตำบลปากน้ำ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย เดิมชาวบ้านเรียกชื่อเหมือนกับวัดชัยมงคล คือ วัดมอญ แต่เป็นวัดมอญที่อยู่นอกเมือง

รูป ๕๘ วัดมหawangค์ ชุมประตูปหงส์ ตามแบบชาวมอญ

วัดมหawangค์ เป็นวัดที่ก่อตั้งขึ้นตรงปากคลองขุดที่ชื่อ **คลองมหawangค์** ในช่วงปลายสมัยอยุธยา คลองนี้ถูกขุดขึ้นเพื่อลัดโค้งอันตรายของลำน้ำเจ้าพระยาจากบริเวณด้านใต้คลองสำโรงเล็กน้อยยาวเป็นโค้งรูปวงกลมขนานลงมาด้านใต้ แล้วจึงวกกลับเข้าสู่ลำน้ำเจ้าพระยาอีกครั้งตรงบริเวณเกือบถึงเมืองสมุทรปราการ พื้นที่บริเวณนี้น่าจะเป็น

อีกแห่งหนึ่งที่มีชาวมอญอยู่อาศัย แล้วมีการร่วมมือกันสร้างวัดขึ้น ชาวบ้านจึงเรียกวัดนี้ว่า **วัดมอญ** เช่นเดียวกับวัดมอญในเมือง ถึงแม้จะอยู่ไม่ห่างตัวชุมชนเมืองมากนัก และจัดเป็นวัดนอกเมืองที่อยู่ใกล้ตัวตลาดปากน้ำสมุทรปราการมากที่สุด แต่ก็มีสภาพโดยรอบเดิมที่ยังเป็นสวน ท่งนา และป่าชายเลน ในบางช่วงเวลาวัดนี้ก็ถูกปล่อยให้ร้างไม่มีพระภิกษุจำพรรษา และถูกเบียดเบียนรุกล้ำพื้นที่ จนเมื่อมีการนิมนต์พระภิกษุจากที่อื่นเข้ามาจำพรรษา วัดนี้ก็กลับมาเป็นที่เคารพสักการะแก่ชาวบ้านใกล้เคียงอีกครั้ง

รูป ๖๐ วัดมหาวงศ์

ครั้นเมื่อมีงานใหญ่ประจำจังหวัดสมุทรปราการ อย่างงานนมัสการพระสมุทรเจดีย์ การเดินทางบนคลองปากน้ำจากวัดใน (เดิม) สองวิหาร ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับวัดชัยมงคล สามารถแจวเรือเลี้ยวเข้าวัดกลางวรวิหาร ตรงคลองคูเมือง ลอดใต้สะพาน (สะพานแสงรุจิ) ออกสู่คลองโพงพางตรงวัดพิชัยสงคราม สามารถล่องเรือทะลุออกคลองมหาวงศ์ไปวัดมหาวงศ์ได้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน กับวัดทั้ง ๕ เป็นไปอย่างใกล้ชิดและเกิดศรัทธาร่วมกันตลอดมา ทั้งนี้เพราะไม่ว่าจะอยู่มุมไหนของเมืองสมุทรปราการก็สามารถเข้า-ออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยาและทะเลตรงปากอ่าวไทยได้

ย่านชุมชนตลาด

รูป ๖๑ ชุมชนตลาดปากน้ำ สมัยรัชกาลที่ ๕ ภาพถ่ายโดย เจ อัน โคนิโ

พื้นที่ตลาดปากน้ำ เป็นชุมชนที่ค่อยๆขยายจากบริเวณชุมชนหน้าวัดกลางวรวิหาร ออกไปสู่สถานีรถไฟสายปากน้ำ ถือเป็นศูนย์กลางเส้นทางลำคลองออกสู่แนวลำน้ำเจ้าพระยา ทำให้สะดวกแก่การขนส่งสินค้าเข้าออกทั้งทางบกและทางทะเล

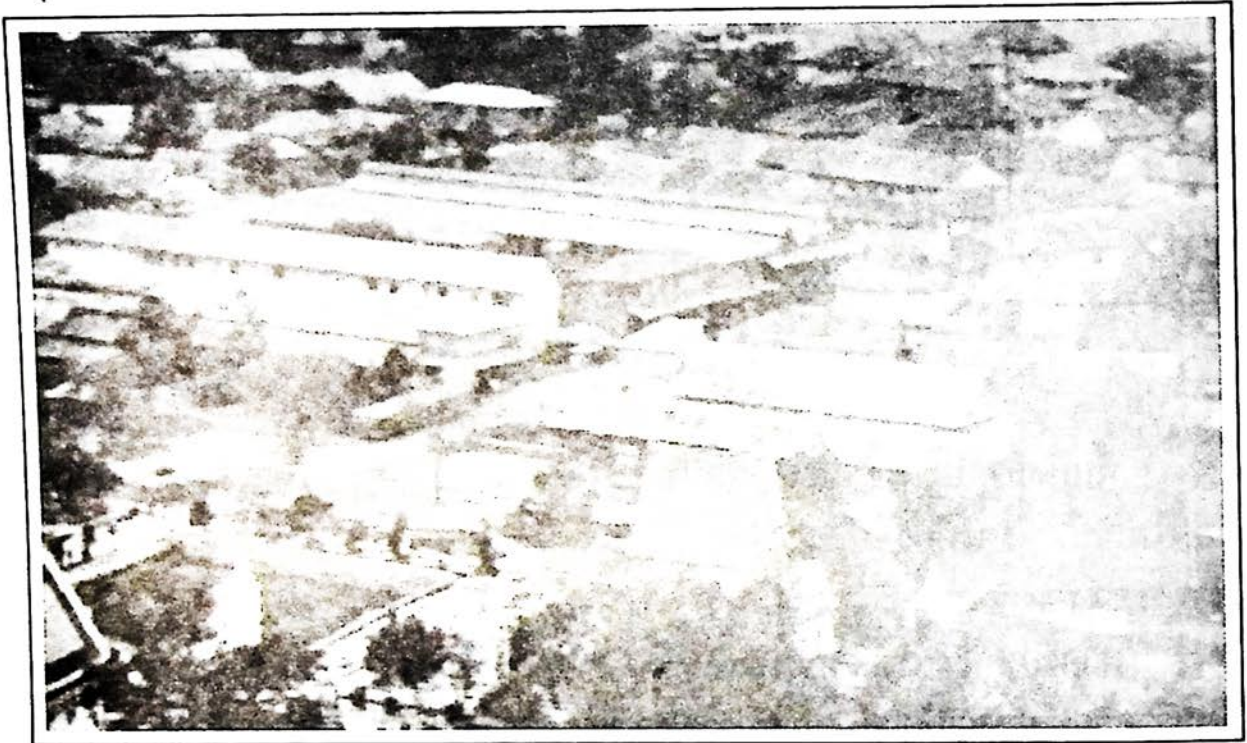
คลองปากน้ำ ลำคลองเก่าแก่ที่สุด มีปากคลองไหลจากแม่น้ำเจ้าพระยา สามารถล่องเรือออกคลองตาเค็ด คลองบางปิ้ง และแพรกตาสา

คลองคูเมือง ตัดจากคลองปากน้ำ ผ่านหน้าวัดกลาง ตรงทะเล่พื้นที่ของวัดนอก ไปออกคลองโพงพางที่เป็นแนวกำแพงวัดพิชัยสงคราม (วัดนอก) ปัจจุบัน คลองคูเมืองกลายเป็นทางระบายน้ำเล็กๆ และถูกถนนตัดผ่านจนเกิดคลองตัน สุดทางตรงที่ถึงขยะก่อนถึงวัดนอก

คลองวัดนอก (คลองโพงพาง) เป็นคลองขุดที่ไหลจากคลองมหาวงศ์ลงมาขนานกับแนววัดนอก แล้วไหลตรงออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา (ปัจจุบันถูกชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า **คลองน้ำเน่า**)

พื้นที่ขนาดใหญ่ตรงกลาง มีคูคลองล้อมรอบเป็นเหมือนเกาะ ถูกเรียกเป็นพื้นที่ ชุมชนตลาดปากน้ำ ชาวเมืองปากน้ำ สมุทรปราการนอกจากอาศัยคลองเหล่านี้

นี้พายเรือ ไปทำบุญตามวัดหลักได้ทั้ง ๕ แล้ว ยังใช้เป็นเส้นทางขนส่งผลผลิตจากสวน
ส่งสินค้า ไปได้โดยรอบตลาด เป็นทั้งศูนย์กลางการเดินทางข้ามไปมาระหว่างฝั่งปาก
น้ำ ข้ามลำน้ำเจ้าพระยาไปเกาะองค์พระสมุทรเจดีย์ ฝั่งคลองบางปลาจอกไปบ้านสา
ขลา หรือจะแจวเรือทะเลสู่เมืองพระประแดงก็ได้ ตัวตลาดก็เป็นจุดพักการขนส่งสินค้า
สถานีรถไฟ ร้านขายของชำ มีโรงเรียน โรงแรมที่พัก โรงบ่อนเบี้ย โรงยาฝิ่นถูก
กฎหมาย ย่านชายหนุ่ม เทียบกลางคืน โรงมหรสพ และที่ตั้งศาลหลักเมือง
สมุทรปราการ

รูป ๖๒ ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. ๒๔๘๕

บทความคุณครูวิเชียร โจนุตมะ เรื่อง “ปากน้ำเมื่อ ๙๐ ปีก่อน”

“ระยะทาง จากท่านบก้นน้ำบางปิ้งผ่านเข้าวัดในเดิม เป็นป่าจาก ราษฎรได้
ปลูกบ้านสร้างเรือนกันตลอด ตามแนว คลองแยกหัวน้ำวน ถึงวัดกลาง ผ่าน สะพานแจ็กหญ
ลูกแจ็กเปลี่ยน เกิดมีตลาดของวัดที่สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ตรงข้ามสร้างโรงลิเก (สร้าง พ.ศ.
๒๔๕๔) ใกล้ โรงเรียนเฉลิม ปัจจุบัน เมื่อข้ามสะพานแจ็กหญออกสู่บริเวณตลาด
ด้านใต้ติดคลองเมือง มีห้องแถวไม้สูงด้วยจากประมาณ ๗-๘ ห้อง นอกนั้นเป็นห้องแถว
ไม้สองชั้นมุมกระเบื้องจนถึงสี่แยก โรงจ่านายแห กรัยวิเชียร ส่วนด้านเหนือเป็น
ห้องแถวไม้สองชั้น เกือบถึงสี่แยกมีบ้านทรงโบราณของคุณหลวงวิภาต คุณยายไผ่

บุญตาล กับบ้านของคุณลุงดี๊ด ศรือธูณ เฉพาะที่ดินหลังบ้านท่านผู้ใหญ่และร้านค้า
ตั้งเข้าไป เป็นบริเวณกว้าง ดัดถนนจากสี่แยกและถนนหลังศาลเจ้า เป็นบริเวณ เรือน
จำของเมือง เป็นแนวกว้าง-ยาวถึงศาลเจ้าพ่อ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงรื้อถอน
และไปสร้างใหม่ ทรงแปดเหลี่ยมตรงแนวคลองวัดนอก”

- จากท่านบักน้าบางปิ้งเข้าวัดใน ปัจจุบัน ถูกถนนสุขุมวิทสายเก่าตัดผ่านกลาง
ทำให้ชุมชนบางปิ้ง กับ ชุมชนวัดในสองวิหาร ถูกแยกพื้นที่จากกัน
- แยกหัวน้ำวน (ชาวบ้านบางคนเรียก “วังน้ำวน”) เป็นชุมชนเก่าแก่ที่เป็นจุดประทะ
แนวคลองแยก ๓ คลอง คือ คลองปากน้ำ คลองบางปิ้ง และคลองตาเค็ด สมัยที่ยัง
ไม่มีการสร้างประตูน้ำ พื้นที่คลองแยกดังกล่าวเกิดน้ำวนเป็นอันตราย จนมีเด็กที่มา
เล่นน้ำจมนหายไปที่แยกหัวน้ำวนนี้หลายคน
- สะพานเจ๊กหญู (ลูกเจ๊กเปลี่ยน) เป็นชื่อคนจีนทำร้านกาแฟอยู่เชิงสะพาน ชาวบ้าน
จึงใช้ชื่อเจ๊กหญูเป็นชื่อสะพาน ปัจจุบัน ลูกหลานทำเป็นร้านขายกล้วยเดี่ยวหมู
(เดิมเป็นร้านกล้วยเดี่ยวเนื้อน้ำซูปหอมแสนอร่อย) ชื่อทางการของสะพานนี้ คือ
สะพานแสงรุจิ
- โรงเรียนเฉลิม ปัจจุบัน เป็นโรงเรียนเฉลิมวิทยา โรงเรียนเอกชนแห่งแรกของจังหวัด
สมุทรปราการ
- โรงจำนำนายแห กรัยวิเชียร เป็นบิดานายธานินทร์ กรัยวิเชียร อดีตนายกรัฐมนตรี
ของไทย ปัจจุบัน เป็นร้านสะดวกซื้อ “เซเว่นอีเลฟเว่น”
- เรือนจำเมือง ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ถูกย้ายไปอยู่เป็นแนวกำแพงห้าเหลี่ยมข้างวัด
พิชัยสงคราม ที่เดิมตรงข้ามสะพานแสงรุจิถูกรื้อทำโรงมหรสพ และเป็นโรง
ภาพยนตร์เฉลิมวรรณ ปัจจุบัน ถูกพัฒนาเป็นอาคารพานิช

รูป ๖๓ วิถีเก่า ที่ปากน้ำมีวิถีลักษณะนี้อยู่บริเวณวัดกลางวรวิหาร

รูป ๖๔ ชุมชนชาวปากน้ำในปี พ.ศ. ๒๔๖๕

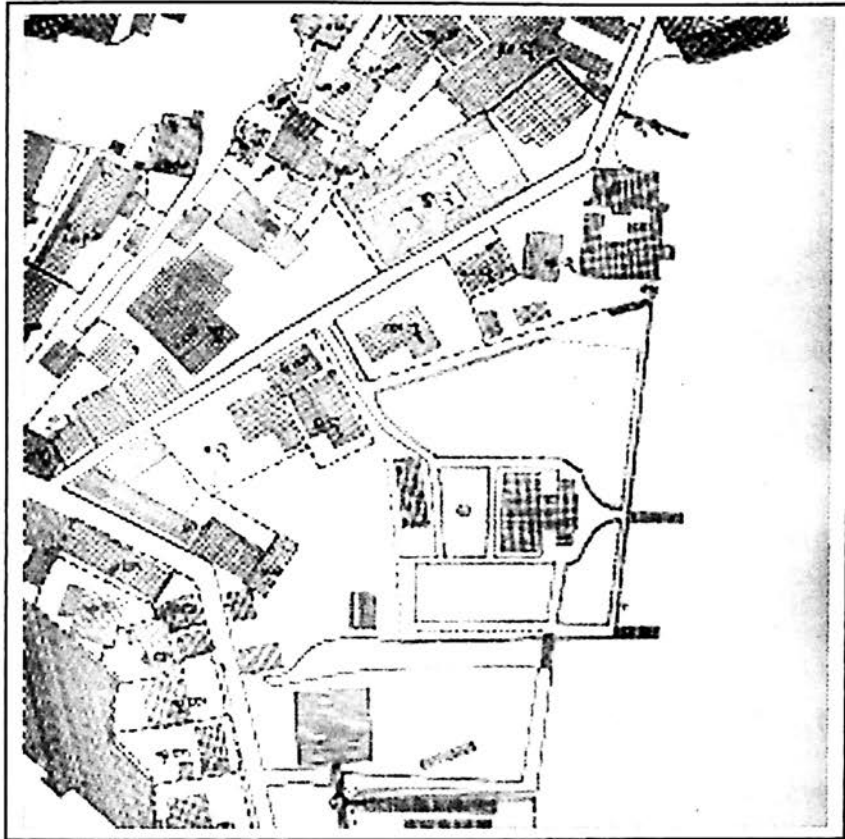
ศูนย์ราชการ

วังรัชกาลที่ ๔ (วังสมุทราปราการ)

พื้นที่ส่วนแรกที่อยู่ปากทางลำคลองปากน้ำแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นด่านแรกในควบคุมการขนส่งทางเรือ ชาวบ้านเรียกบริเวณพื้นที่ที่โผล่ออกแม่น้ำเหมือนมองดูคล้ายแหลมนี้ว่า **หัวเกาะ** ส่วนที่ต่อจากหัวเกาะถัดไปจะเป็นสถานีรถไฟสายปากน้ำไปหัวลำโพง “ทางรถไฟแห่งแรกของประเทศไทย” พื้นที่บริเวณถนนด้านเก่าตั้งแต่บริเวณหัวเกาะ จนถึง สถานีรถไฟ (ปัจจุบัน เป็นตลาดของทะเลสด) ถือเป็นที่ดินประวัติศาสตร์ของจังหวัดสมุทรปราการ

- ที่ตั้งศาลากลางเมืองสมุทรปราการแห่งแรก
- ที่ตั้งอำเภอเมือง (อำเภอสมุทร) แห่งแรก
- ที่ตั้งศาลสถิตยุติธรรมเมืองสมุทรปราการแห่งแรก
- ที่ตั้งเครื่องโทรเลข เครื่องแรกของประเทศไทย
- ที่ตั้งโทรศัพท์เครื่องแรกของประเทศไทย
- และสถานีปลายทางรถไฟสายแรกของประเทศไทย

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ในการเสด็จประพาสเมืองสมุทรปราการ ด้วยมีหาดทรายขาว มีธรรมชาติของแม่น้ำเจ้าพระยาที่สงบสวยงาม (ครั้งยังไม่มีเรือใหญ่แล่นผ่าน) และที่สำคัญที่สุด คือ มีพระสมุทราเจดีย์พระองค์โดยเสด็จลงเรือข้ามจากฝั่งตัวเมืองปากน้ำไปนมัสการองค์พระสมุทราเจดีย์เป็นประจำ บันทึกในพงศาวดารยังได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ทรงปฏิบัติเช่นนี้มาตั้งแต่ครั้งยังทรงผนวช (ก่อนขึ้นครองราช) จึงเป็นเหตุผลที่ได้ทรงเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงรูปพระสมุทราเจดีย์ขึ้นใหม่ให้เป็นศรีสง่าคู่มือเมืองปากน้ำ สมุทรปราการ หลังจากที่ได้ทรงเสวยราชเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว พระองค์ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวังขึ้นใหม่ เพื่อให้เป็นเกียรติเป็นศรีในการบูรณะองค์พระสมุทราเจดีย์ ทั้งยังใช้เป็นที่พักในยามเสด็จมาตรวจสอบความคืบหน้าของโครงการฯ โดยพระราชวังใหม่สร้างขึ้นที่ฝั่งตัวเมืองริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณถนนด้านเก่าด้านเหนือตลาดวิบูลย์ศรี ต่อเนื่องกับองค์การทำเรือในปัจจุบัน พระราชวังแห่งนี้ได้พระราชทานนามในวันสมโภชพระสมุทราเจดีย์ว่า **“วังสมุทราปราการ”**

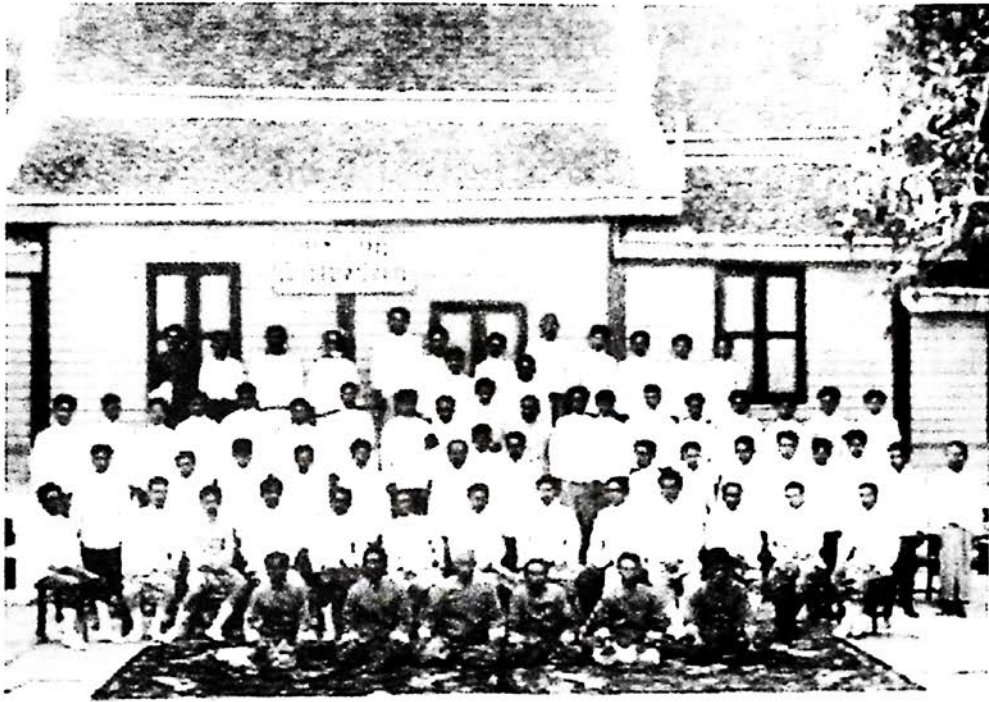

รูป ๖๕ แผนผังวังสมุทพรปราการ หันหน้าออกแม่น้ำเจ้าพระยา ซ้ายมือเป็นถนนด้านเก่า ด้านหลังขวามือเป็นสถานีรถไฟ

วังสมุทพรปราการ ได้รับการออกแบบและก่อสร้างด้วยวัสดุประสงค้ให้เป็นสถานที่แปรพระราชฐานในการตากอากาศโดยเฉพาะ

- มีพระที่นั่งที่พระราชทานนามเป็นเกียรติแด่นามเมืองชื่อ **“สมุทากิมุข”** (บางตำนานเรียก พระที่นั่งนงค์คราญสุโมสร)
- มีเรือนที่บรรทมชื่อ **“สุขไสยาสน์”**
- ที่สำหรับสนมกำนัลชื่อ **“นงนารถสำราญรมย์”**
- มีตึกแถวสำหรับนางข้าหลวงชื่อ **“สนมนิกร”**
- มีโรงละครชื่อ **“สัตถุคารสถาน”**
- และยังมีโรงทหารชื่อ **“โรงศึกษาสงคราม”**

โดยพื้นที่ตั้งทั้งหมดอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่ดินตรงข้ามแนวป้อมประโคนชัย

รูป ๖๖ “ศาลาว่าการเมืองสมุทรปราการ” ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ใช้วังสมุทรปราการ เป็นสถานที่ทำการ

พลับพลาหน้าเมือง และ ดอกลำเจียก

นอกจากวังสมุทรปราการที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔ จนต่อถูกปรับปรุงให้กลายเป็น ที่ตั้งของศาลาว่าการกลางเมืองสมุทรปราการ และอำเภอเมือง ช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ยังมีบันทึกเรื่องการก่อสร้างพลับพลาที่ประทับไว้ในบริเวณใกล้เคียงกัน ด้วยขณะนั้นเป็น ช่วงที่หลายประเทศในยุโรปกำลังแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในประเทศทางแถบเอเชีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงระบบการป้องกันประเทศของเมืองสมุทรปราการอย่างเร่งรีบ โดยเสด็จ พระราชดำเนิร มาเร่งงานก่อสร้างด้วยพระองค์เองหลายหน จนในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกสร้าง พลับพลาเพิ่มเติมอยู่หน้าเมืองสมุทรปราการ บริเวณเลยตลาด วิบูลย์ศรี สำนักงานประมงและ สำนักงานการทำเรือในปัจจุบัน

รูป ๖๗ ภาพวาดเรือพระที่นั่งรัชกาลที่ ๕ ทอดสมออยู่ด้านหลังเกาะองค์พระสมุทรเจดีย์ เพื่อทรงนมัสการพระพุทธปางห้ามสมุทรทุกครั้งเมื่อเสด็จพระราชดำเนินผ่าน บางครั้งก็เสด็จพระราชดำเนินเรือเล็กประพาสต้นตามคลองต่างๆ ในเมืองปากน้ำ

พลับพลาหน้าเมืองนี้เป็นพลับพลาไม้สักสองชั้นแบบปั้นหย่า มีเฉลียงรอบด้าน บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านหน้าหันออกไปทางลำแม่น้ำเจ้าพระยา มีสะพานทอดออกไปเพื่อใช้เป็นที่เทียบเรือพระที่นั่ง ทราบในบันทึกของเมืองสมุทรปราการว่า ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างไว้สำหรับเป็นที่ประทับรับอากาศพร้อมด้วยพระราชวงศ์ เช่นเดียวกันกับวังสมุทรปราการ

ด้วยสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้เสด็จเมืองสมุทรปราการหลายครั้ง จึงได้ทรงมีเรื่องราวผูกพันกับประชาราษฎร์ในเมืองเป็นอันมาก เคยเสด็จไปที่บ้านชาวจีนในคลองตะเคียน เข้าทำพิธีแต่งงานให้แก่บ่าวสาวชาวจีนคู่หนึ่ง พระองค์ยังได้ทรงพระราชทานเงินและพระราชทานน้ำสังข์คู่สมรส เสวยพระกระยาหารร่วมกับเจ้าภาพ ในช่วงก่อนเสด็จกลับ ทรงได้กลิ่นดอกไม้ข้างบ้านจีน

รับสั่งถามในขณะนั้นว่า “ดอกอะไร”

คนจีนกราบทูลด้วยความตื่นเต็นว่า “ดอกลำเจียก”

พระองค์ทรงอุทานว่า “หอมดี” แล้วจึงเสด็จกลับ

ภายหลังเมื่อมีการขยายความเล่าให้เพื่อนบ้านฟัง จึงเกิดความนิยมการปลูกต้นลำเจียกกันทั่วเมือง จนชาวบ้านในตลาดปากน้ำก็เลยร่วมกันตั้งให้ “**ดอกลำเจียก**” เป็นเหมือนดั่งดอกไม้ประจำเมืองสมุทรปราการตั้งแต่นั้นมา อย่างไรก็ตามในปัจจุบันไม่ทราบด้วยเหตุผลใดจึงมีการตั้งชื่อดอกไม้ประจำจังหวัดสมุทรปราการขึ้นใหม่เป็น **ดอกดาวเรือง**

ศูนย์ราชการใหม่

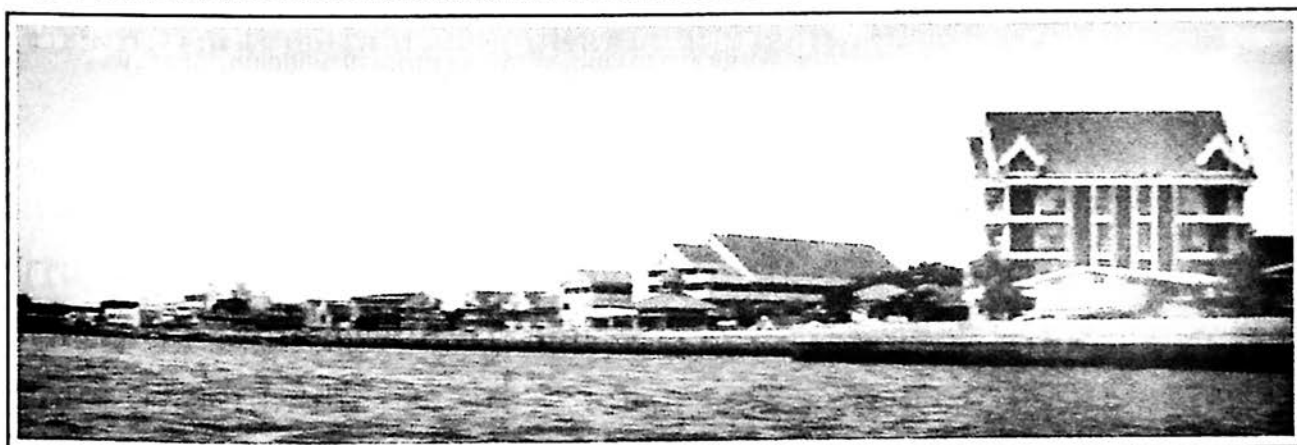
ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ครั้งเมื่อมีการจัดตั้งการปกครองระบบมณฑล มีเจ้าเมืองสมุทรปราการทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณ แต่ด้วยความที่บ้านเมืองมีความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ศาลาว่าการเมือง สำนักงานอำเภอ ตลอดจนที่ตั้งศาลจังหวัด และแม้แต่ คุกตะรางที่ขังนักโทษที่อยู่ฝั่งตรงข้ามตลาด ต่างก็เริ่มคับแคบ ด้วยมีราษฎรมาติดต่อ ราชการมาก และเมื่อรวมกับผู้โดยสารที่ขึ้นล่องรถไฟสายปากน้ำที่อยู่ใกล้

กัน พื้นที่ศูนย์ราชการเมืองเดิมจึงดูพลุกพล่านไม่เหมาะสมกับการเป็นที่ตั้งสำคัญประจำเมือง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระดำริให้มีการจัดตั้งศูนย์ราชการใหม่ ที่กว้างขวางมีสง่าเป็นหลักแหล่งขึ้น โดยให้มีการสำรวจจัดซื้อที่ดินจากราษฎร ตั้งแต่ พื้นที่ตั้งแต่ด้านตะวันออกคลองวัดนอก (คลองโพงพาง) เรื่อยไปจนถึงปากทาง คลองมหาวงศ์ให้เป็นพื้นที่รวมศูนย์ราชการเมืองสมุทรปราการ

รูป ๖๘ ศูนย์ราชการ เมื่อ ๔๐ ปีที่แล้ว ยังพอเห็นเรือแจวผ่าน

พื้นที่ทำการก่อสร้างเป็นศูนย์ราชการใหม่นี้ เดิมเป็นที่อาศัยของชาวบ้านชุมชนหนึ่ง ชื่อเรียก บ้านหัวค่าย เป็นสถานที่ซึ่งประชาชนอาศัยกันมาแต่โบราณครั้งสร้างเมืองสมุทรปราการช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ชาวบ้านหัวค่ายนี้เมื่อถูกเวนคืนที่ดินก็ถูกจัดให้ย้ายไปอยู่ฝั่งตรงข้ามศูนย์ราชการ (บริเวณตรงข้ามหอนาฬิกาในปัจจุบัน) ซึ่งต่อมาชาวบ้านก็ยังคงใช้ชื่อเรียกพื้นที่ทางจัดให้ใหม่นี้ว่า บ้านหัวค่าย ดังเดิม

รูป ๖๙ ศูนย์ราชการในปัจจุบัน

สถานที่ราชการแห่งใหม่นี้ มีการก่อสร้างพลับพลาริมแม่น้ำเจ้าพระยาไว้รับเสด็จเจ้านาย สร้างจวนเจ้าเมือง ศาลาว่าการเมือง ศาลเมือง ที่พักนายอำเภอ ที่พักเสด็จ กองจดทะเบียน เรือ ที่ทำการสรรพสามิต ตลอดจนกองตำรวจ และเรือนจำประจำเมือง ซึ่งตามแบบการ ก่อสร้างเดิมของศูนย์ราชการแต่ละแห่งจะหันหน้าออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสิ้น ทั้งนี้และทั้งนั้น การมีกองกำลังทหารเรือประจำตามป้อมต่างๆ ทั้งในตลาด และนอกเมือง ก็ยังเป็นสิ่งสำคัญ ในขณะที่พื้นที่ซึ่งอยู่ถัดจากศูนย์ราชการ เลี้ยววัดมหาวงศ์ออกไป ถูกสร้างเป็นโรงเรียนชุมพลทหาร และพัฒนาแรกเปลี่ยนที่ดินกันจนเป็นโรงเรียน นายเรือในปัจจุบัน สมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ เมืองปากน้ำก็ยังไม่ขาดพวกฝรั่งหัวแดง ที่ถือเป็นชนชั้นสูงกลุ่มหนึ่ง ซึ่งถูกว่าจ้างให้เข้ามาพัฒนาประเทศอาศัยอยู่เต็มเมือง

ท้ายบ้านตลาด

รูป ๑๐ ชุมชนท้ายบ้าน ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา หันหน้าบ้านออกแม่น้ำตลอดแนว

ท้ายบ้านตลาด คือ พื้นที่ซึ่งอยู่ทางใต้คลองปากน้ำลงมา เป็นที่ดินชาวประมงเลี้ยงเป็ด จากคลองปากน้ำจรดหาดดินสันดอนแห่งหนึ่งที่เรียกกันว่า **“หาดอัมรา”** (ตั้งชื่อตามอดีตนางงามนักแสดง คุณอัมรา อัศวนนท์) ในสมัยที่ยังไม่มีการสร้างสะพานจากตลาดเมืองสมุทรปราการ ข้ามคลองปากน้ำเข้าไป ถือว่าเป็นพื้นที่ซึ่งการเดินทางข้ามไปค่อนข้างลำบาก จึงถูกจัดให้เป็นพื้นที่ส่วนท้ายๆของตลาด และเป็นบ้านนอกของเมืองปากน้ำ ตรงปากคลองปากน้ำมีป้อมปราการที่ถูกสร้างไว้ชื่อ **“ป้อมปีกกา”**

เป็นป้อมมีกำแพงรอบหอสูงที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓ ปืนใหญ่บนป้อมสูงแห่งนี้ จะถูก
 เล็งไปทางปากแม่น้ำตรงโค้งสุดท้ายของลำน้ำเจ้าพระยาก่อนออกสู่อ่าวไทย เพื่อเป็น
 ด้านคอยป้องกันเรือรบข้าศึกที่หากสามารถผ่านด่านป้อมแรกๆ ตรงทางโค้ง แม่น้ำ
 เข้ามาได้ (ในสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงมีการสร้างป้อมที่ใหญ่และทันสมัยที่สุด ของปาก
 แม่น้ำเพิ่มเติมคือ “**ป้อมพระจุลจอมเกล้า**”) อย่างไรก็ตาม เมื่อยามปลอดข้า
 ศึกศัตรู ป้อมนี้ก็ถูกทิ้งร้างจนกลายเป็นที่ช่องสุ่มของเหล่าโจรร้ายที่ใช้เป็นแหล่งหลบ
 หลีก เจ้าหน้าที่ตำรวจได้เป็นอย่างดี ด้วยระยะทางจากท้ายบ้านนี้ถ้าจะติดต่อเดินทาง
 เข้าตลาดจะต้องใช้เรือหรือไม่ก็ต้องว่ายน้ำข้ามคลองปากน้ำเท่านั้น ถือเป็นทำเล
 หลบซ่อนอย่างดีของเหล่าผู้ร้ายในสมัยก่อน

ชาวบ้านที่ท้ายบ้านส่วนมากจะเป็นชาวจีนที่อพยพมาจากเมืองจีนแผ่นดินใหญ่
 ดังได้กล่าวมาแล้วว่า คนจีนกลุ่มนี้มีอาชีพหลักมีทั้ง คือ การเลี้ยงเบ็ดและการทำการประมง
 ซึ่งถือว่าท้ายบ้านเป็นพื้นที่ทำเลทอง เพราะปากน้ำในสมัยนั้นเป็นสมัยที่ชาวไทยสยาม
 ผู้อาศัยอยู่ดั้งเดิมยังไม่มีความรู้เมื่อรู้ทางการประมงและวิธีเก็บรักษาความสดมากนัก
 เมื่อได้ปลามากๆ ชาวจีนก็ยังมีความรู้พิเศษในการถนอมอาหารเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็น
 การทำน้ำปลา ซอสปรุงรส ห้องเย็น หรือปลาป่น ถูกพัฒนากันมาจากชาวจีนจนกลายเป็น
 โรงงานขนาดใหญ่ในเขตท้ายบ้านตลาดนี้ทั้งสิ้น แม้ชาวบ้านที่นี่ในปัจจุบัน
 จะเป็นรุ่นโหล่นเหลนที่มีหัวใจ การใช้ภาษาและความคิดเป็นคนไทยหมดแล้ว
 แต่ให้โปรดสังเกตให้ดีแล้วจะเห็นเค้าหน้าความเป็นดี เป็นหมวย ผิวชาวจนเด็กแถวนี้
 มักจะมีชื่อเล่นเป็นเสีย ดี หมวย เป๊ะ เจ๊ก บ้างก็ผิวชาวเหมือนฝรั่งจนถูกเพื่อนตั้งชื่อ
 “แห่มม” ก็ยังมี นอกจากนี้ยังมีชาวจีนอพยพอีกกลุ่มหนึ่งที่จะอาศัยรวมตัวกันอยู่ในตลาด
 มีอาชีพค้าขาย เป็นกุลีขายแรงงาน และเป็นพวกลากรถแจ็กสองล้อ ที่ต่อมาก็พัฒนามาเป็น
 เจ้าของห้างร้าน เจ้าของรถสามล้อถีบให้เช่า และเจ้าของที่ดินในตลาดเกือบทั้งหมด

วัดเขารัต (ท้ายบ้านเขารัต)

รูป ๗๑ วัดเขารัต (วัดอัครเทวดาราฟาเอล)

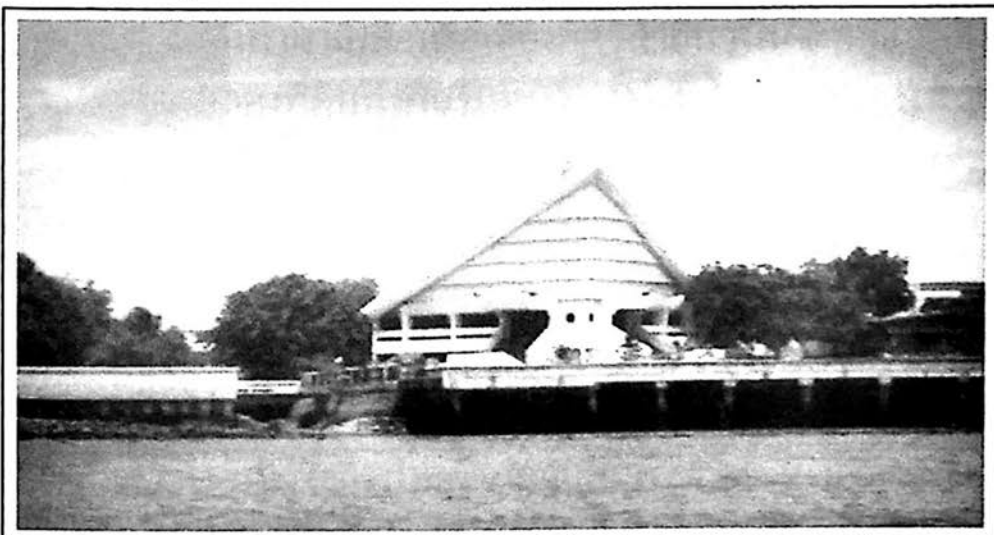
ที่ท้ายบ้านมีวัดอยู่แห่งหนึ่งชื่อ “**วัดอัครเทวดาราฟาเอล**” เป็นวัดฝรั่งเก่าแก่ที่มีต้นสังกัดมาจากประเทศฝรั่งเศส มีประวัติความเป็นมาที่มีความผูกพันกับชาวท้ายบ้านตลาดนี้มายาวนาน และที่สำคัญก็คือ เป็นประวัติที่ได้ทำการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรจนเป็นจดหมายเหตุชาวบ้านปากน้ำเจ้าพระยา อันล้ำค่าและเก่าแก่ที่สุดเท่าที่ผู้เขียนได้ค้นคว้ามา สามารถอธิบายลักษณะชีวิตพื้นฐานในพื้นที่ท้ายบ้านได้เป็นอย่างดี ถ้าเป็นเอกสารทางการไทยจะเรียกวัดนี้ว่า **วัดเขารัต** มาจากคำไทย **เขารัตเดียรถิ** ที่หมายถึง **ผู้ไม่เชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้า** แต่ในขณะเดียวกันตามข้อความในจดหมายเหตุที่เขียนโดยมิสซันเนอร์ชาวฝรั่งเศสจะเรียกวัดนี้ว่าเป็น “**วัดปากน้ำ**” และกลับเรียกชาวไทยผู้หันไปนับถือศาสนาคริสต์นี้ว่า **เป็นผู้กลับใจ** ซึ่งก็คงหมายความถึง ผู้ที่กลับใจจากพุทธศาสนิกชนมาเป็นชาวคริสนั่นเอง

ดังได้กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับสมุดจดหมายเหตุของมิสซัง A.M.E. เล่ม 876 หน้า 898 เรื่องที่มี ๖๗๖ ลาโน พร้อมคุณพ่อซังเดอบัว และเนรชื่อยวง เดินทางเข้ามาที่ปากน้ำในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๒๑๗ ท่านได้เล่าเรื่องการอธิบายคำสอนแก่กลุ่มคนนอกศาสนา (ชาวสยาม) ซึ่งได้เข้ามารับฟังคำสอนด้วยความประทับใจ มีชาวสยามกว่า ๘๐ คนที่ได้เข้าพิธีรับศีลล้างบาป แต่ก็มี ความอึดคัดด้านความเป็นอยู่ การเดินทางที่ลำบาก ทำมกลางฝูงยุงชุมในเขตปากน้ำและการขาดแคลนอาหาร ท่านลาโนยังได้บันทึกถึงการได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระเจ้าแผ่นดินสยาม (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) พระราชทานที่ดินก่อสร้างโรงสวดและที่พักเล็กๆ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายเมื่อสิ้นแผ่นดิน

สมเด็จพระนารายณ์ เหล่ามิสชันนารีก็ถูกชาวพื้นเมืองข่มเหงขับไล่อะและทำลายโรงสวด จนเกิดการขาดตอนการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในปากน้ำเจ้าพระยาแห่งนี้เป็นเวลาเกือบ ๒๐๐ ปี

จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๓๙๓ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็มีการส่งคุณพ่อดานิแอล เข้ามาสานต่อและเผยแพร่คำสอน โดยเริ่มต้นที่ชุมชนชาวมอญ สร้างวัดของชาว คริสตศาสนาชื่อ “**วัดกาหวา**” ขึ้นที่เมืองพระประแดง แล้วขยายต่อมาเมืองปากน้ำนี่อีกครั้ง จนต่อมาก็มีการพัฒนาซื้อที่ดินบริเวณท้ายบ้านตลาด จัดทำเป็นวัดน้อยทำด้วยไม้ไผ่ มีผู้กลับใจที่เป็นคริสตังชาวจีนในท้ายบ้านตลาดมากพอสมควร ด้านความเป็นอยู่ มิสชันนารีของวัด ก็อาศัยอยู่กันอย่างเรียบง่าย สามารถใช้ชีวิตที่กลมกลืนกับชาวบ้าน ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการใช้ชีวิตประจำวันก็ไม่อดอยาก สามารถร่วมกับชาวบ้าน ทำนาได้เข้ามาเลี้ยงคนในวัด ทำสวนและทำฟาร์มเลี้ยงเปิดขนาดใหญ่เป็นพันๆตัว จนกลายเป็นที่ๆอุดมสมบูรณ์มีอันจะกินโดยไม่มี ความจำเป็นต้องเดินทางเข้าเมือง เสียด้วยซ้ำ

วัดนี้มีสถาปัตยกรรมอันงดงามที่หลายๆท่านดูไม่ออกว่าวัดปากน้ำตามที่บ้านทีก ได้กล่าวไว้ว่า เป็นรูปอะไรกันแน่ จนเมื่อมาดูแปลนที่เขียนไว้แล้ว จึงสามารถบอกได้ว่า เป็นรูป “ปลา” ซึ่งหมายถึงปลาของท่านมหาบุรุษโตเปีย ที่ชาวคริสตังนับถือ ด้านนักบุญ ที่เข้ามาอาศัยอยู่นั้นด้วยความที่การกลับมาอธิบายคำสอนครั้งหลัง เริ่มต้นเผยแพร่ ธรรมมาจากชุมชนชาวมอญเมืองพระประแดง เหล่านักบุญที่สืบทอดคำสอนต่อมาจาก มิสชันนารีชาวฝรั่งเศสจึงมักจะเป็นชาวไทยเชื้อสายมอญเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่ เหล่าผู้กลับใจส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีน ชาวมอญ และคนไทยก็พอมิบ้าง

รูป ๗๒ โบสถ์รูปปลา ที่ใช้ทำพิธีการทางคริสตศาสนา

นอกจากการเข้ามาเผยแพร่คำสอนของพระผู้เป็นเจ้าทางศาสนาแล้ว ในเวลาต่อมา วัดนี้ก็ยังสามารถส่งเสริมการเรียนการศึกษาแต่ลูกหลานชาวบ้าน โดยไม่คำนึงถึงว่าจะจะเป็นเด็กที่นับถือศาสนาใดๆ ต่างก็สามารถเข้ามาเรียน ณ โรงเรียนวัดเขารัตแห่งนี้ ซึ่งก็เป็นเหมือนสถานศึกษาของชาวคริสอื่น ๆ ที่ทำให้หลายคน ได้ตั้งคำถามถึงความใจกว้างของเหล่าชาวคริสศาสนา

ปัจจุบัน โรงเรียนวัดเขารัตแห่งนี้ ตั้งอยู่ริมถนนท้ายบ้าน (บริเวณหน้าวัดซึ่งตั้งอยู่ ด้านใน) อยู่ปากซอยวัดเขารัต ที่ใช้ชื่อเต็มเป็นทางการตามชื่อของวัด นั่นก็คือ **“โรงเรียนรภาพาแอล”**

สาขา นาเกลือ

พื้นที่ดลิ่งออกทางฝั่งขวาตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยา (เขตอำเภอพระสมุทรเจดีย์ ในปัจจุบัน) มีหมู่บ้านเก่าแก่ชายทะเลแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ตะกอนดินเลนโดยแท้ กล่าวคือ ที่ดินในหมู่บ้าน ตลอดจนพื้นที่ทำกินที่เป็นแนวดินดอนออกสู่ทะเล เดิมเป็นป่าชายเลนทั้งสิ้น สมาชิกใหม่ที่ต้องการเข้ามาอาศัยสร้างบ้านในหมู่บ้านนี้ ก็ต้องสั่งขนดินขนทรายจากถิ่นอื่นเข้ามาถมให้เกิดเป็นที่ดอน ทางราชการเรียกชื่อ **ตำบลนาเกลือ** ในขณะที่ชาวบ้านในพื้นที่มีความภาคภูมิใจที่จะเรียกพื้นที่ของตัวเองเป็น **“บ้านสาขา”**

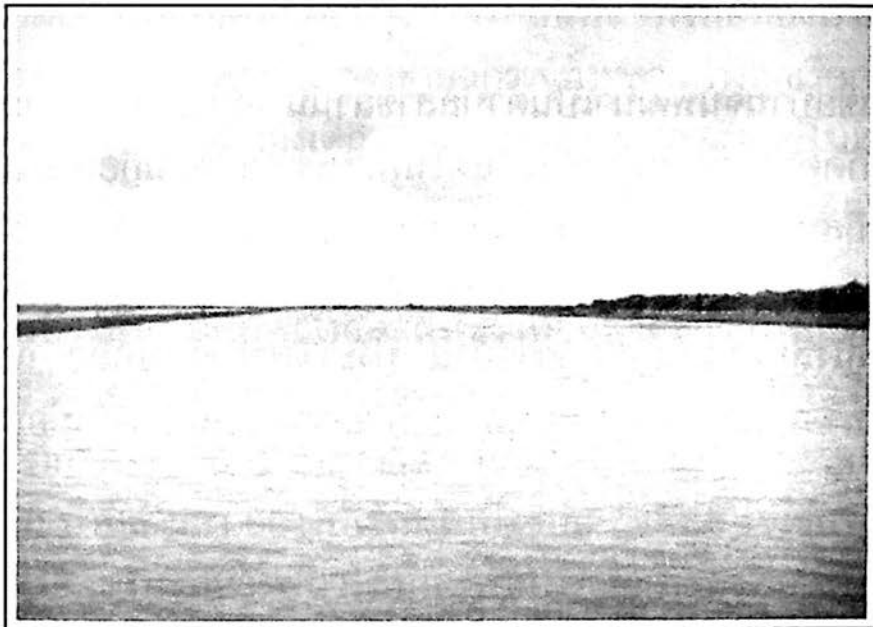

รูป ๑๓ บ้านริมน้ำสาขา

รูป ๑๔ พระพุทธพระประทาน วัดสาขา
ที่ผู้เขียนต้องกราบขอขมาก่อนถ่ายภาพ
จึงจะได้ภาพที่สวยงาม

บ้านสาขลาเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติความเป็นมาหลายร้อยปี ด้วยเหตุที่พื้นที่โดยรอบเกิดจากการทับถมของตะกอนดินตามแนวสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมทำให้พื้นดินในที่แห่งนี้เป็นตะกอนเลนนิ่ม เป็นป่าชายเลนจากที่ไม่สะดวกแก่การเดินทางเท้าเข้าออก จึงต้องมีการขุดลำคลองและสร้างคันดินให้เป็นเหมือนถนนหลายสายเพื่อให้สะดวกในการเดินทางเรือและทางเท้า อาชีพหลักของชาวสาขลาแต่เดิมคือการทำนาเกลือ โดยมีอาชีพเสริมในการจับสัตว์ทะเลและการทำฟืนจากไม้แสมที่มีอยู่ลาดต้นริมชายทะเล ชาวบ้านสาขลานิยมปลูกบ้านอยู่เป็นหมู่เป็นชุมชนใหญ่ริมคลองอย่างหมู่บ้านทั่วไป ที่มีทั้งตลาด และวัด วัดสาขลาเป็นวัดเก่าแก่ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านในถิ่นนี้

รูป ๗๕ นาุ้ง ที่ถูกพัฒนาจากนาเกลือในอดีต

ส่วนที่ทาง ที่เอาไว้ทำนาเกลือหรือเลี้ยงสัตว์น้ำอื่นนั้นจะอยู่แยกออกไปนอกหมู่บ้าน ต่างคนต่างก็จับจองที่ดินทำกินริมทะเลอ่าวไทยไว้เป็นแปลงใหญ่กันคันดินเป็นแนวยาวสุดลูกหูลูกตา เมื่อปล่อยน้ำทะเลขังไว้ในแปลงจะแลดูสวยงามเป็นที่น่าประทับใจ สำหรับชาวต่างถิ่นที่ไม่เคยพบเห็นยิ่งนัก

ในสมัยก่อน ครั้นเมื่อเกลือถือเป็นเครื่องเทศที่สำคัญของโลก ถึงขนาดที่หลายประเทศทำสงครามกันก็ด้วยสาเหตุเพียงการแย่งเกลือไว้ประกอบอาหารเท่านั้น จนในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ช่วงที่เกิดเหตุการณ์ข้าวยากมากแพงในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ความสำคัญของเกลือทำให้ทางราชการไทยต้องออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตหวงห้ามที่ดินเพื่อทำนาเกลือ แล้วออกข้อบังคับโดยให้กรมสรรพสามิตร เป็นผู้ผูกขาดการซื้อ

เกลือแต่ผู้เดียวของประเทศไทย นอกจากนี้ยังได้เปลี่ยนแปลงพื้นที่เขตตำบลสาขลา และพื้นที่ใกล้เคียงให้กลายเป็นเขตหวงห้ามเพื่อทำนาเกลือเท่านั้น มีการกำหนดให้ **สถาปนาจาก ตำบลสาขลา เป็น ตำบลนาเกลือ** แล้วก็ออกเป็นคำสั่งกรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย สั่งการโดยสรุปแปลความเรื่องการทำนาเกลือ “กำหนดคำว่า นาเกลือ ให้ถือว่าเป็นเกษตรกรรม” (ผลิตผลที่เกิดจากดิน)

หลังจากการออกพระราชกฤษฎีกาฉบับดังกล่าวแล้ว ชื่อตำบลสาขลา ที่ชาวบ้านเรียกกันมาแต่เดิมจึงถูกเรียกเป็นชื่อใหม่อย่างเป็นทางการว่า ตำบลนาเกลือ จนถึงปัจจุบัน

ที่มาของคำ “สาขลา”

ที่มาของชื่อบ้านจนพัฒนาเป็นตำบลสาขลา นั้น มีผู้ให้ความหมายไว้หลายที่มาด้วยกันจนอาจเกิดความสับสนกันบ้าง แต่ในทัศนะของผู้เขียนก็อยากให้เกิดกว้างรับความเห็นของผู้ที่สันนิษฐานอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผล คุณลุงเชื่อน ดีสุคนธ์ วัย ๘๖ ปี ชาวสาขลาโดยกำเนิด ได้สรุปที่มาของคำ สาขลา ไว้ ๒ ข้อ โดยคุณลุงเชื่อน ได้บันทึกไว้ในหนังสือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน ประวัติสาขลา นาเกลือ และวัดสาขลา” โดยอธิบายที่มาพร้อมกับการแต่งเป็นโคลงกระทู้ และกาพย์ยานี ๑๑ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ไว้ ๒ ที่มา ว่า

๑. ที่มาจากความหมายของคำโบราณ “สาขลา”

คำสาขลา เป็นนามเฉพาะ ที่ไม่สามารถค้นหาคำแปลทั้งพยางค์ได้ แต่ถ้าแยกคำพ้อง มีคำว่า ซลา พ้องอยู่ ๓ แห่ง คือ

- ตำบลทุ่งสุขขลา ชลบุรี
- ชื่อจังหวัดสงขลา
- ชื่อนางเมขลา ที่แปลว่าเจ้าแห่งสายน้ำ

แต่ถ้าแยกความหมาย

สา เป็นศัพท์นามของภาษาชวา แปลว่า หมา

ซลา แปลว่า เสือ ตรงตามโคลงโลกนิติ “ขึ้นเขาไปดักซลา ไม่ได้ซลา”

โคลงกระทู้ สา ขลา นา เกลือ

สา	ครเศศคดคั่ง	งองา
ขลา	ว่าพยัคมา	ชื่อพ้อง
นา	ข้าวนากุ้งปลา	สวนส้ม นาพ้อ
เกลือ	สมุทรช่วยป้อง	เนาเนื้อ หายหนอน

๒. ที่มาจาก หญิงกล้า ในประวัติศาสตร์

สงครามเก้าทัพช่วงต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ไทยต้องทำสงครามป้องกัน การบุกรุกของทหารกองทัพพม่า บรรดาชายฉกรรจ์ทั้งหลายต่างถูกเรียกตัวให้เข้าไปเป็น ทหารประจำกองทัพ เหลือเพียงเด็ก สตรี และคนชราอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ครั้งนั้น บ้านสาขลายังขึ้นอยู่กัเมืองธนบุรี ได้มีทัพพม่าบุกเข้ามากวาดต้อนทรัพย์สิน ผู้คน ตลอดจนสิ่งสำคัญที่สุดทางเสบียงของทัพพม่านั้นคือ เกลือ เล่ากันว่า กองทหารพม่า ที่บุกเข้ามาในครั้งนั้น ถูกผู้หญิงและคนชราบ้านสาขลารวมพลังกันต่อสู้ปกป้อง หมู่บ้านจนได้รับชัยชนะ ต่อมาจึงมีการเรียกชื่อหมู่บ้านที่มีสตรีผู้กล้าหาญนี้ว่า บ้านสาวกล้า มีการเรียกชื่อ **บ้านสาวกล้า** นี้กันเรื่อยมานับร้อยปี **จนกระทั่งถูกเรียกเพี้ยนกลายเป็น บ้านสาขลา** อย่างที่ใช้กันในปัจจุบัน ส่วนสถานที่ๆสาวกล้าบ้านสาขลา สามารถต่อสู้จนเอาชนะทหารพม่าได้นั้น เป็นบริเวณคลองที่ถูกตั้งชื่อเป็นอนุสรณ์ แห่งชัยชนะครั้งนั้นเช่นกันว่า “**คลองชัย**”

กาพย์ยานี ๑๑ ชื่อตำบล

สาวกล้านามเกริกก้อง	ชนแซ่ซ้องทั่วโลกา
ชิงชัยกับพม่า	ตรงนั้นหนาเรียกคลองชัย
เหตุการณ์มาแปรเปลี่ยน	นามจึงเพี้ยนสาขลาไป
ต่อมามีเท่าใด	สาขลาไซ้ไรเป็นนาเกลือ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ตำบลสาขลานี้ เดิมเป็นพื้นที่ชายเลนที่มีผืนดินอ่อนนุ่ม น้ำทะเลท่วมถึง การขุดคลองต่างๆในตำบลนี้จึงทำได้ง่าย ทำให้การคมนาคมแต่เดิมของ ชาวสาขลาจึงต้องอาศัยการเดินทางเรือเป็นหลัก ตลอดพื้นที่โดยรอบจึงมีคลองต่างๆมากมาย

ต่อเนื่องจากคลองบางปลากดทางฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา สามารถแจวเรือออกไปยังแม่น้ำ ทำจันทน์ที่ตำบลบางหญ้าแพรก จนมีชาวบ้านเรียกพื้นที่ดังกล่าวว่าเป็น **บางปลากด**

๓๓ คตคุ้ง

ชาวบ้านในพื้นที่ที่มีความเป็นอยู่คล้ายชุมชนโบราณที่หาได้ยากในสมัยปัจจุบัน ที่เหล่าสมาชิกแต่ละคนอาศัยอยู่และดูแลซึ่งกันและกัน สามารถติดตามอ้างอิงชื่อพี่น้อง พ่อแม่ปู่ย่าได้หมด ทำมาหากินกันอย่างสงบสุข ชุมชนสาขาจึงเป็นชุมชนใกล้เคียงกรุงเทพฯ ที่น่าท่องเที่ยวเชิงศึกษาเป็นอย่างมาก ส่วนอาชีพการทำนาเกื่อนั้น ปัจจุบัน ชาวบ้าน ได้พัฒนาหันไปทำวังกุ้ง เลี้ยงหอย และปูทะเล ซึ่งเป็นอาชีพที่ทำให้รายได้ดี จนชาวบ้าน ตำบลสาขานั้นจัดเป็นว่าผู้ที่มีอันจะกินจนเหลือใช้ตำบลหนึ่งในจังหวัดสมุทรปราการ

อย่างไรก็ตาม การที่พื้นที่ดังกล่าวอยู่ใกล้เขตทะเลอ่าวไทยมาก ทำให้ชาวบ้าน สาขาแต่เดิมมีปัญหาของการขาดน้ำจืดในการอุปโภคและบริโภค ในหน้าแล้งจึงเกิด อาชีพการขนน้ำจืดบรรทุกใส่ถังเข้ามาขายในตำบลสาขากันอย่างเป็นประจำเป็นสัน จนต่อมา รัฐบาลได้อนุมัติงบประมาณในการจัดทำโครงการน้ำประปาบาดาลที่จัดสรรมาให้ชาวสาขา ได้ใช้อย่างถูกต้องลักษณะ

สาขา ดินแดนน้ำทิพย์

หมู่บ้านหนาแน่น	ดินแดนสงบ	นักบสตร์
ปฏิมากรรมของดี	หลวงพ่อโตในวิหาร	โบราณสถานพระปรารค์เอน
ของทานดีเด่น	กุ้งเค็มกุ้งหวาน	นำทานตัวเหยียด
กะปิเคยละเอียด	หอมละเมียดชวนทาน	อีกทั้งกุ้งแห้ง
ตัวแดงไม่ใช่สี	เคี้ยวนุ่มหนึบดี	แก้มกับสุราบาล
ปูทะเลไข่แน่น	แฟนแฟนถามหา	หอยแครงปูม้า
ปลาเค็มหอยพิม	และมีนกยาง	กาทำให้ชมจำนวนมากเอย

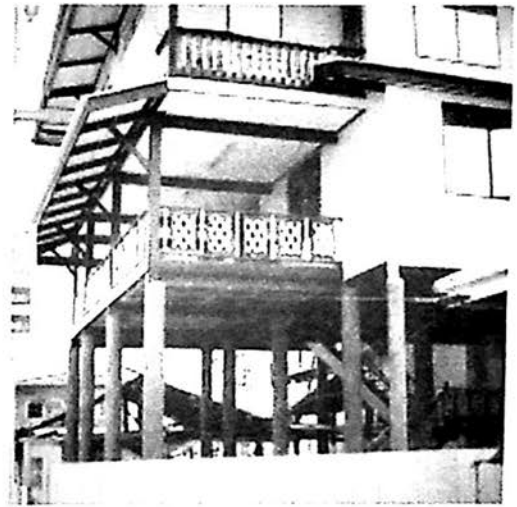
คุณลุงเชื่อน ดิสุคนธ์ แต่งไว้เพื่อเชิญชวนผู้ที่สนใจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมู่บ้านชายทะเลโบราณ ริมปากแม่น้ำเจ้าพระยา บ้านสาขา ตำบลนาเกลือ

พระปรางค์เอียง วัดสาขา

วัดสาขา เป็นวัดเก่าที่ชาวบ้านสาขาร่วมใจกันสร้างขึ้น ที่วัดนี้เองที่ปรากฏพระปรางค์เอียงเด่นเป็นสง่าอยู่ริมคลองสรรพสามิต เล่ากันว่า เมื่อครั้งที่ชาวบ้านร่วมกันก่อสร้างพระปรางค์นี้ ได้สังเกตเห็นอยู่ก่อนแล้วว่า พื้นดินบริเวณก่อสร้างนั้นเป็นดินนุ่มที่เป็นหลุมเป็นบ่อ จึงมีการคำนวณลงเสานอนทางด้านทิศตะวันออกไว้เป็นจำนวนมากเพื่อป้องกันการทรุดตัวขององค์พระปรางค์ แต่ก็ปรากฏว่าในเวลาต่อมาว่า องค์พระปรางค์ได้ทรุดเอียงไปทางทิศตะวันตก มีชาวบ้านว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญทำการตีตอกให้กลับตรงดังเดิม แต่ก็ทำการไม่สำเร็จ ทั้งยังได้ทำงานไว้โดยไม่กลับมารับผิดชอบ จนเกิดพระปรางค์ทรงเอียงแปลกตาจนกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งใครที่มาบ้านสาขาแล้วไม่แวะถ่ายรูปคู่องค์พระปรางค์นี้ก็ให้ถือว่ามาไม่ถึงสาขานะครับ

รูป ๑๖ พระปรางค์เอียงที่วัดสาขา

รูป ๑๗ สาขาเป็นที่ดินอ่อน เจ้าของบ้านที่ไม่ต้องการรี้อสร้างใหม่ก็ค้องอาศัยบริการตักบ้านไฟ้สูง

รูป ๑๘ บ้านที่ถูกตักอีกหลังหนึ่ง

“ กว่าจะถึงปากน้ำ เจ้าพระยา

ก่อนจะเกิดวิกฤติ ๕๓. ๑๑๒ ”

กว่าจะถึงปากน้ำบางเจ้าพระยา

การเดินทางเข้าออกเมืองปากน้ำ สมุทรปราการ แต่โบราณมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นทำได้วิธีเดียวเท่านั้นคือ “ทางเรือ” ด้วยเพราะอาณาเขตใกล้เคียงโดยรอบเมืองปากน้ำ นอกจากลำน้ำเจ้าพระยาแล้ว ก็มีแต่ทุ่งนาป่าจากน้ำท่วมถึง (ที่ดินน้ำขังยามน้ำขึ้น) และลำคลองเป็นจำนวนมาก การเดินเท้าในระยะใกล้ก็นับว่าเป็นไปได้ แต่ถ้าต้องเดินทางไกลจากต่างเมืองแล้วถือว่าไม่สะดวกอย่างยิ่ง จะเห็นได้ว่า เรือนไทยเดิมแต่ละหลังในปากน้ำ นอกจากตัวเรือนบ้านที่ก่อสร้างอยู่ริมคลองแล้ว แต่ละเรือนจะต้องตระเตรียมชาน และบันไดริมตลิ่งพร้อมหลักผูกไว้จอดเรือในกรณีที่มีแขกหรือมาเยี่ยมภาพที่ปรากฏตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยาจึงเป็นภาพของการสัญจรทางเรือที่หนาแน่นทั้งของชาวสยามเอง และชาวต่างประเทศ

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ มีหนังสือที่จัดทำโดยชาวอังกฤษชื่อ TWENTIETH CENTURY IMPRESSIONS OF SIAM ผู้รวบรวมข้อเขียนคือ Arnold Wright และ Oliver T. Breakspear ได้บันทึกกล่าวถึงความประทับใจ เมื่อล่องเรือผ่านปากน้ำไว้ว่า

“.....เมื่อเข้าปากน้ำเจ้าพระยา ตลอดทาง เต็มไปด้วยการจราจรทางเรือมากมายทั้งเรือสำเภา เรือกลไฟต่างชาติ เรือแจวทั้งส่วนตัว และเรือจ้าง สองข้างทางลำน้ำเจ้าพระยาถูกปกคลุมไปด้วยป่าไม้เขตร้อน ที่แซมด้วยชุมชน วัด และหมู่บ้าน เมื่อเลยมาก็จะเห็นแนวกำแพงสีขาวเก่าๆโบราณ ที่ยังคงสภาพไว้ของการเป็นป้อมปราการเก่าอันผู้กร่อนหลายจุด แสดงให้เห็นสภาพการเป็นเมืองหน้าด่านที่เป็นแนวป้องกันมาในอดีต ก่อนที่จะถูกปล่อยปละละเลยจนทรุดโทรมในปัจจุบัน (ปี พ.ศ. ๒๔๔๖).....”

ผู้เขียนซึ่งเป็นชาวต่างชาติยังได้บันทึกภาพที่สวยงามที่สุดภาพหนึ่งของเกาะองค์พระสมุทรเจดีย์ไว้ในหนังสือเล่มนี้ด้วย โดยกล่าวไว้คลาดเคลื่อนเล็กน้อยว่าเป็น “วัดปากน้ำ” ส่วนบันทึกเกี่ยวกับป้อมปราการต่างๆ แม้จะไม่มีรายละเอียดมากนัก แต่ก็ถือเป็นข้อความหายากที่ทางฝ่ายไทยเราไม่มีคนบันทึกไว้

นับต่อจากนี้ ผู้เขียนจะค่อยๆ ขยายความเส้นทางต่างๆ ที่จะต้องใช้ ตลอดจนถึงสิ่งที่จะได้เห็น และต้องปฏิบัติในการเดินทางบนเส้นทาง “กว่าจะถึงปากน้ำเจ้าพระยา” เมื่อร้อยปีที่ผ่านมาของนักเดินทางทั้งไทยและเทศได้ดังต่อไปนี้

เส้นทางน้ำของชาวสยามทั่วไป

รูป ๑๕ แผนที่เมืองสมุทรปราการ สํารวจ
ปี พ.ศ. ๒๔๕๕

แสดงแม่น้ำลำคลองรอบสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

แม่น้ำเจ้าพระยา

ลำน้ำเจ้าพระยาถือว่าเป็นแม่น้ำสายหลักในการเดินเข้ามาที่ปากน้ำ เป็นลำน้ำขนาดใหญ่ที่มีความลึกโดยเฉลี่ย ๑๒.๕ เมตร แต่ลำน้ำเจ้าพระยาในช่วงจากบางกอกเข้ามาถึงปากอ่าวไทยนั้น เป็นช่วงที่มีกระแสน้ำเชี่ยวกราดคลื่นลมแรง และมีสวนโค้งที่อันตรายมาก จึงไม่เหมาะนักสำหรับการแจวเรือขนาดเล็ก หรือแม้แต่ การเดินเรือขนาดกลางขึ้นไป ก็ยังไม่ปลอดภัยในยามที่กระแสน้ำเชี่ยวมาก ๆ ในเวลาต่อมา จึงมีการขุดลำคลองที่นอกจากจะเป็นการสร้างความสะดวกสบายนอกลำแม่น้ำแล้ว ก็ยังมีวัตถุประสงค์ในการหลบหลีกกระแสน้ำเชี่ยว และโค้งอันตราย คลองที่ถูกขุดใหม่ เหล่านี้ถือเป็น

ประโยชน์อย่างมากในการขยายอาณาเขตเมืองออกไป ยังป่าทุ่งที่ห่างไกลความเจริญ ทำให้ชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลได้มีโอกาสเดินทางเข้าเมืองหลวงและเดินทางมาเมืองปากน้ำง่ายขึ้น

คลองสำโรง

เป็นคลองที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งซ้าย (หันหน้าตามการไหล ลงของแม่น้ำ) ตำบลสำโรงใต้ เขตอำเภอพระประแดง ไหลไปทาง ทิศตะวันออกเฉียงใต้เล็กน้อย ผ่านเขตอำเภอเมือง เขตอำเภอบางพลี กิ่งอำเภอบางเสาธง อำเภอบางบ่อ เข้าเขตอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ไปออกฝั่งขวาแม่น้ำบางปะกง คลองนี้ไม่มีหลักฐานการขุดครั้งแรก มีเพียงหลักฐานการขุดลอกขยายลำคลอง ในปี พ.ศ. ๒๐๔๑ ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เพื่อใช้เป็นเส้นทางเดินทัพไปเมืองกัมพูชาต่อมา ก็เป็นเส้นทางเดินเรือที่สำคัญของชาวสมุทรปราการ มีประตูระบายน้ำทั้งฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และฝั่งแม่น้ำบางปะกง ที่สร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๔๙

รูป ๑๖ ชีวิตชาวบ้านริมแม่น้ำ
มีเรือจ้างเป็นผู้ประสานชาวเมืองสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

คลองมหาวงศ์ คลองนี้แต่เดิมมีความยาวเป็นทางโค้งที่เริ่มต้นปากคลองที่แม่น้ำ เจ้าพระยาจากบริเวณใต้ปากคลองสำโรง ไหลตัดเข้าแผ่นดินเพื่อหลบเลี่ยงการไหลโค้งของลำน้ำเจ้าพระยาที่ทั้งเขี้ยว และคลื่นลมแรง กลับลงมาบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยาอีกครั้ง ใกล้ตัวเมืองสมุทรปราการ เป็นรูปโค้งวงขนาดใหญ่จนได้ชื่อตามรูปทรงว่า **คลองมหาวง** (“มห” ที่หมายถึง ความยิ่งใหญ่ ส่วน “วง” หมายถึง **โค้งเป็นรูปวง**) คลองนี้เหมาะสำหรับการแจวเรือหลบเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาได้อย่างปลอดภัย ต่อมาเมื่อมีการสร้างทางรถไฟสายปากน้ำ และสร้างถนนสุขุมวิท คลองนี้จึงถูกถมตรงกลางจนกลายเป็นคลองขาดกลางแยกเป็น ๒ คลอง ที่ยังเหลือเป็นชื่อเดียวกันแต่ไม่ติดต่อกันต่อไป คือ

- คลองมหาวงศ์ตรงสำโรงใต้ เป็นลำคลองเดิมสั้นๆ ที่เริ่มต้นจากปากคลองตรงบริเวณใกล้คลองสำโรง สิ้นสุดลำคลองเมื่อถูกถมขวางด้วยทางรถไฟ (ก่อนถึงถนนสุขุมวิท) มีวัดประจำชุมชนคลองชื่อ วัดมหาวงศ์ ที่อยู่ลึกเข้าไปภายในบริเวณลำคลอง
- คลองมหาวงศ์ตรงใกล้ตัวเมืองปากน้ำ เริ่มจากปากคลองใกล้ตัวเมืองปากน้ำ ไหลไปสุดทางอีกฝั่งหนึ่งของถนนสุขุมวิทใกล้ทางรถไฟสายปากน้ำแต่ได้มีการขุดเลี้ยวขึ้นไปทางเหนือจนสามารถออกคลองสำโรงได้ มีวัดเก่าแก่อตั้งอยู่ปากคลองตรงแม่น้ำเจ้าพระยา ใกล้ตัวเมืองปากน้ำซึ่งก็ชื่อ วัดมหาวงศ์ เช่นเดียวกัน
(คำว่า “วง” ที่ถูกเขียนมาแต่เดิม ได้ถูกเขียนเป็น “วงศ์” ในเวลาต่อมา)

คลองบางนางเกรง เมื่อคลองมหาวงศ์ถูกทางรถไฟสายปากน้ำตัดผ่านจนต้องถมลำคลองบางส่วนจนหมดความสำคัญในการเป็นเส้นทางเดินเรือเพื่อหลบโค้งน้ำเขี้ยวแม่น้ำเจ้าพระยา จึงมีการขุดคลองเลี่ยงแม่น้ำใหม่ขึ้นทดแทน จากลำน้ำเจ้าพระยาตรงสำโรงใต้บริเวณวัดทองคั้ง ไหลลงมาออกแม่น้ำเจ้าพระยาอีกครั้งที่ตำบลบางด้วน ตรงกองกำกับการตำรวจน้ำ ในปัจจุบัน

บริเวณริมคลองชุกชุมด้วยต้น **เหงือกปลาหมอ** (พืชที่ชาวมอญเรียก **จะเกร็ง** เป็นที่มาของชื่อ **บางจะเกร็ง**) เป็นพืชที่มีใบแยกเป็นแฉก มีปลายเป็นหนามแหลมเหมือนเหงือกปลาขึ้นอยู่เต็มสองฝั่งคลอง พวกหนุ่มๆ ขาด้านหน้าแข้งเต็มไปด้วยขนเวลาเดินย่ำจะไม่สนใจว่าหนามเหงือกปลาหมอจะข่วนเอา แต่ถ้าเป็นพวกสาว ๆ แม่เนื้ออ่อนทั้งหลายจะเกรงกลัวที่จะย่ำพืชที่มีใบแหลมอันนี้ จนเป็นที่มาของคำ “นางเกรง”

คลองปากน้ำ ถือเป็นคลองที่สำคัญที่สุดและเก่าแก่ที่สุดในเมืองปากน้ำ คลองปากน้ำ เริ่มต้นตั้งแต่ลำแม่น้ำเจ้าพระยา ปากคลองด้านใต้เป็นฝั่งท้ายบ้านตลาด ใกล้ปากคลอง ตรงท้ายบ้านมี ป้อมปีกกา ส่วนฝั่งด้านเหนือเป็นอาคารโบราณ เดิมเป็นที่ทำการศุลกากร ทำหน้าที่เก็บภาษีขาเข้าจากเรือที่นำสินค้าเข้าเองหลวง ต่อมาเมื่อที่ทำการถูกย้ายไป ยังศูนย์ราชการแห่งใหม่ ดึกหลังนี้จึงถูกเปลี่ยนเป็นที่ทำการ**แผนก ๓ กองบังคับการ ตำรวจน้ำ** เป็นตึกเก่ามีหอส่งสูง ไว้ตรวจตราเรือที่จะเข้ามา ยังเมืองสมุทรปราการ คลองปากน้ำมีชุมชนดั้งเดิมที่ปรากฏในแผนที่เก่าแก่ เป็นคลองต้นในสมัยโบราณจนชุมชน ริมคลองได้ชื่อเป็น บางเจ้าพระยา ต่อมาจึงมีการขุดคลอง ๒ คลองแยกต่อออกลงไป ทางใต้เป็น **คลองตาเค็ด** อีกคลองหนึ่งถูกขุดต่อไปทางตะวันออกเฉียงเหนือออกสู่ คลองสำโรงเรียก **คลองบางปิ้ง** บริเวณทางแยกระหว่าง ๓ คลองจะมีการประทะของน้ำ จนเกิดเป็นน้ำวน มีชุมชนเก่าแก่เรียก **ชุมชนหัวน้ำวน** จากคลองบางปิ้งยังปรากฏลำน้ำ แยกตรงไปทางตะวันออกกลายเป็นแพรกลำน้ำเล็กๆชื่อ **แพรกษา** (แพรกตาสา) สามารถออกไปถึงคลองสำโรง การเดินทางขึ้นล่องจากอำเภอบางพลีตรงคลองสำโรง มาคลองปากน้ำ ก็ใช้เส้นทางลงมาทางคลองบางปิ้ง จนทะเลคลองปากน้ำสามารถเข้าสู่ ตลาดในตัวเมืองได้อย่างสะดวก

คลองด่าน เดิมชื่อคลองบางเหี้ย เป็นคลองที่ขุดจากฝั่งอ่าวไทยเพื่อออกไปสู่ป่าทุ่งในตำบลบางบ่อ สมัยโบราณการเดินทางจากอำเภอบางบ่อถ้าไม่ใช้เส้นทางคลองสำโรง ซึ่งต้องอ้อมไกลกว่า ก็ต้องใช้เส้นทางคลองด่านออกสู่ปากอ่าวแล้วแจวเลียบบปากอ่าวเข้ามาที่ปากน้ำ ชาวบ้านจากคลองด่านมักมีการรำลือเรื่องการก่อไฟเผาถ่านไม้แสมไม้โกงกางที่ถือว่ามีคุณภาพดีเยี่ยม แล้วหอบลงเรือแจวขายให้พ่อค้าในตลาดปากน้ำกับชาวบ้านริมคลองที่ต้องใช้ฟืนกวนน้ำตาลมะพร้าว แม่ค้าขายถ่านบางคนแจวไปส่งถึงร้านอาหารจีนชื่อดังไกลถึงเมืองบางกอกกันเลยทีเดียว

คลองลัด ตรงบริเวณเมืองพระประแดงเป็นช่วงที่ลำแม่น้ำเจ้าพระยามีการไหลที่โค้งที่สุดอ้อมกลายเป็นรูปเกือบกลมๆ จนส่วนที่เป็นต้นโค้งกับปลายโค้งแทบจะบรรจบกันจนสามารถเดินเท้าข้ามไปมาระหว่างโค้งโดยเสียเวลาน้อยกว่าการแจวอ้อมโค้งเสียอีก ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้มีการขุดคลองให้ทะลุกันเสียเลยชื่อ **คลองลัดโพธิ์** แต่ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

จุฬาลงกรณ์ได้รับการรายงานว่ กระแสน้ำในคลองลาดโพธิ์ขึ้นลงแรงและเชี่ยวจัดเพราะเป็นทางตรง ทำให้ตลิ่งพังขยายลำคลองจนน้ำทะเลไหลบ่าเข้ากรุงเทพฯจนเกิด ความเสียหาย อีกทั้งทรงเห็นว่าจะเป็นเส้นทางเดินทัพของข้าศึกที่จะมาถึงเมืองหลวง ได้โดยเร็ว จึงรับสั่งให้ทำการถมคลองให้แคบลงจนปิดคลองในที่สุด ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๒ จึงมีการขุดคลองลาดใหม่ทีเหนือคลองลาดโพธิ์ขึ้นมาจนทะลุออกคลองตาลาวในปี พ.ศ.๒๓๕๙ เรียกกันว่าคลองปากลาด ส่วนเมืองพระประแดงซึ่งถูกบูรณะสร้างขึ้นใหม่ แล้วตั้งชื่อเป็น **เมืองนครเขื่อนขันธ์** ก็ยังถูกชาวบ้านเรียกตามชื่อคลองนี้ด้วยว่า **เมืองปากลาด** คลองลาดนี้สามารถช่วยร่นระยะการเดินทางจากเมืองหลวงสู่เมืองสมุทรปราการได้ถึงกว่า ๑๗ กิโลเมตร

คลองบางปลากด ตามความในจดหมายเหตุมีการเขียนชื่อคลองนี้แตกต่างกันไป ชาวบ้านบางคนเขียน “คลองบางปรากฏ” บ้าง “คลองบางปลากด” บ้าง ขณะที่ความในจดหมายเหตุที่ทรงบันทึกโดยรัชกาลที่ ๕ ทรงบันทึกว่า **“คลองบางปลากด”** คลองนี้ถือเป็นคลองสำคัญบนฝั่งขวาของปากแม่น้ำเจ้าพระยา ชาวบ้านที่อยู่ตรงฝั่งคลองบางปลากด สามารถใช้เป็นเส้นทางเดินเรือจากภายในแผ่นดินออกสู่เมืองปากน้ำได้ไม่ยาก ยิ่งมีการขุดคลองใหม่คือ คลองสรรพสามิต จากปากคลองตรงแม่น้ำจนออกสู่หมู่บ้านโบราณชื่อ บ้านสาขลา ทำให้การสัญจรไปมาเป็นไปอย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น

รูป ๘๑ แผนที่ซึ่งนักเดินทางชาวยุโรป แสดงเส้นทางเดินร่อนน้ำธรรมชาติสู่แม่น้ำเจ้าพระยา

การเดินทางจากต่างประเทศ

มีชาวต่างชาติที่บันทึกเรื่องราวความเป็นประเทศสยามให้เป็นที่รู้จักออกสู่ชาวโลกมากที่สุดอีกท่านหนึ่ง จนมีผู้นำหนังสือที่เธอเขียนมาดัดแปลงต่อกัน แล้วทำเป็นภาพยนตร์ (Anna and the King of Siam หรือ The King and I) ที่สร้างกันจนดูแหวกแนว ผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริง กระทั่งไม่สามารถนำเข้ามาฉายในเมืองไทย เธอคือ **แหม่มแอนนา ลีโอโนเวน** ผู้ซึ่งมีบันทึกว่า เคยถูกเชิญเข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษในราชสำนักสมัยรัชกาลที่ ๔ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๐๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๑๐ แม้จะมีข้อผิดพลาดหลายเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่เธอเขียนลงในหนังสือ แต่ก็มิบังเกิดความขุ่นข้องใจเรื่อง ครั้งนี้เธอโดยสารทางเรือมาจอดอยู่ตรงสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา ที่จัดได้ว่า แหม่มแอนนาเป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้บรรยายสภาพโดยทั่วไปจากปากอ่าวไทยจนถึงตัวเมืองปากน้ำ สมุทรปราการไว้อย่างละเอียดอย่างยิ่ง ทั้งเรื่องของแนวสันดอน ลิง นก ผึ้งปลาทุ ป้อมปราการ เกาะแก่ง พระเจดีย์กลางน้ำ ศาลาว่าการเมือง จนแม้กระทั่งวังสมุทรปราการ (ก่อสร้างสมัยรัชกาลที่ ๔) เป็นบันทึกลงวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๕

“.....ที่บริเวณสันดอนปากอ่าวไทย หลังจากทีรอกอยเรือเล็กที่มาถ่ายลำอยู่นาน พอดกบ่าย จึงมีเรือกำปั่นมารับ สิ่งแรกที่เราก่อนก็คือ กระจโงมไฟ ที่ถูกทางการสยามสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการนำทางเรือ จากนั้นมองตรงไปจะเห็นความสวยงามของ Meinam (แม่น้ำ) ซึ่งตามความหมายของสยาม หมายถึง แม่น้ำ สองข้างปากแม่น้ำนี้เต็มไปด้วยความน่ารื่นรมย์มีชีวิตชีวาของธรรมชาติ บนฟ้ามีฝูงนก บนต้นไม้มีฝูงลิงมากมาย ในน้ำก็มีปลาชุกชุมหลายชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ปลาทุ ปลาตะกูดเดียวกับ ปลาชาติน ที่มีมาก ๆ และราคาถูก ชาวสยามชอบกินปลาทุพร้อมกับข้าวสวย.....”

“....อีกราวครึ่งชั่วโมงผ่านมาก็ถึง เมืองปากน้ำ ที่มีชื่อทางการว่า สมุทรปราการ เมื่อขึ้นท่าเรือ เราพบตึกที่สร้างกึ่งไม้กึ่งดินที่เป็น ด้านสุลตากร พบตึกดินที่เจ้าหน้าที่เรียก ศาลา (ที่ทำการผู้ดูแลเมือง) เราต้องเสียเวลารอคอยกับทุกชั้นตอนที่ล่าช้าจนแทบหมดความอดทน และเมื่อมีเจ้าหน้าที่เข้ามาสอบถามข้อมูลอย่างไร้ความสุภาพ มุนซี (ชาวเปอร์เซีย ที่ติดตามแหม่มแอนนามาด้วย) มีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ชาวสยามจนเกือบจะชกต่อยกัน....”

“.....กลางแม่น้ำที่หน้าเมืองมีเกาะกลางอยู่ ๒ เกาะ เกาะแรกมีป้อมปราการ
รอบเกาะเขียวไปด้วยต้นไม้...อีกเกาะหนึ่งเป็นเกาะเล็กกว่า มีวัดพุทธศาสนาก่อสร้าง
ไว้อย่างสวยงาม และแปลกตาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะเมืองสยามที่จัดสร้างไว้อย่างยิ่ง
ใหญ่เปรียบได้ราวกับ การสร้างปิรามิดที่อียิปต์เลยทีเดียว ชาวสยามเรียกว่า พระเจดีย์
(หม่อมแอนนา เขียนเป็น Phra Cha Dei)บนฝั่งแม่น้ำตรงข้ามเกาะทั้งสอง
มีตึกที่ก่อสร้างพิเศษดูแตกต่างจาก สภาพบ้านเรือนทั่วไปของเมืองสยาม
ทราบภายหลังว่าเป็น พระราชวังฤดูร้อนของ พระเจ้าแผ่นดิน (ที่ตั้งดังกล่าว คือ
พระราชวังสมุทราปราการ).....”

จะเห็นว่าแม้จะเดินทางมาถึงปากน้ำเจ้าพระยาแล้ว เรือเดินสมุทรที่เดินทาง
มาจากต่างประเทศ ก็ยังไม่สามารถเดินเรือเข้าด่านเมืองปากน้ำได้โดยตรง เรือใหญ่
ทุกลำจะต้องทำการจอดอยู่ ณ บริเวณใกล้ **หลังเต่า** ตรงปากอ่าวไทยเสียก่อน
แล้วจึงส่งคนเข้ามาแจ้งเรื่องขออนุญาตเดินทางผ่านเข้ามาในเขตเมืองสมุทราปราการ
และเมื่อมีการแจ้งข่าวไปยังเมืองหลวงจนได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว ทางฝ่ายไทย
จึงจะส่งเรือกำปั่นขนาดเล็กเข้าไปรับและลำเลียงสินค้าที่สันดอนปากแม่น้ำ ในการที่จะต้อง
จอดเรือรออยู่ที่สันดอนอยู่นานจึงมักจะเกิดปัญหาไม่เป็นที่พอใจของทางเจ้าของเรือสินค้าชาวต่าง
เป็นประจำที่เห็นว่ามีชั้นตอนที่ยึดยาดล่าช้า

หลังเต่า คำว่า “หลังเต่า” ปากอ่าวไทย เป็นคำเรียกบริเวณแผ่นดินที่นูนขึ้นตรงปากอ่าว
เป็นเกาะที่อยู่เลียบทะเลหรือเป็นเนินซึ่งเกิดจากสันดอนที่ทับถมกันวันจนกลายเป็นเนินดินตรงปากอ่าว
บริเวณหลังเต่าจะเป็นอันตรายอย่างมากแก่นักเดินเรือในด้านความเป็นสันดอนอัดแน่นที่จะทำลาย
โขลกท้องเรือแตกจนจมลงทันที ที่นักเดินเรือเกิดความผิดพลาดนำเรือผ่านเข้าไป
สันดอนปากน้ำ คือ พื้นที่บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีตะกอนดินดำจากแม่น้ำมา
กองรวมกันในลักษณะของดินเลนทั่วไป สันดอนจะเป็นอันตรายต่อผู้ที่ไม่มีประสบการณ์
ทางร่องน้ำไทย เพราะเรือจะติดสันดอนเมื่อเดินเรือไปผิดทาง แต่ถ้าวร่อนน้ำขึ้นเต็มที
ก็ยังสามารถเดินเรือหลุดต่อไปได้

เมืองไทยเราถือได้ว่ามีระบบการร่องน้ำมาแต่โบราณที่เป็นร่องน้ำธรรมชาติ แต่
ก็ไม่ลึกพอสำหรับการเดินเรือสินค้าขนาดใหญ่ จุดที่เรือสินค้าต้องจอดตรงสันดอน แม่น้ำ
เจ้าพระยานั้นอยู่ไม่ไกลจากปากแม่น้ำนัก สังเกตได้เมื่อล่องเรือออกไปจะค่อยๆ
มองสีน้ำทะเลว่าเป็นสีเขียวตัดกับสีเทาเข้มของน้ำจืดที่ไหลจากแผ่นดิน ดังที่ความ

ในบันทึก และในจดหมายเหตุตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์กล่าวตรงกันว่า “ถึงพื้นที่น้ำเขี้ยวปากน้ำบางเจ้าพระยาบ้าง” “พื้นที่น้ำเขี้ยวสันดอนปากน้ำเจ้าพระยาบ้าง” เพราะน้ำในพื้นที่ปากอ่าวไทยนี้ยังมีความเขี้ยวใสจนสามารถแยกแยะได้ระหว่างน้ำทะเลตรง ปากอ่าวไทย กับน้ำที่ไหลจากแม่น้ำเจ้าพระยา เห็นด้วยตาเปล่าภายในระยะไม่ไกลจาก ปากแม่น้ำเจ้าพระยามากนัก

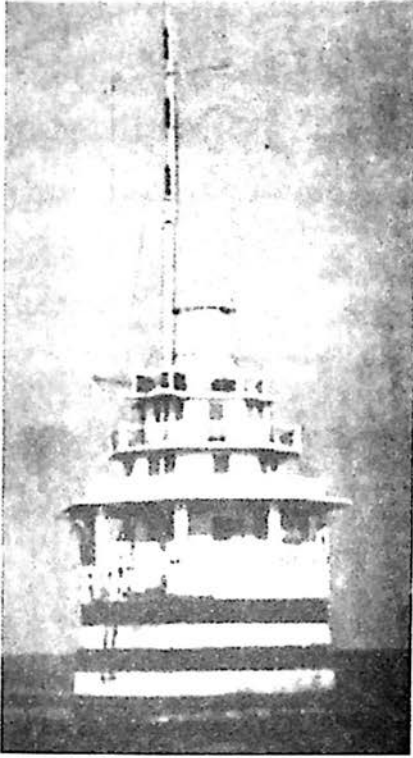
กระโจมไฟปากอ่าว (ตะเกียงชุดแรกของไทย)

ปี พ.ศ. ๒๔๐๔ สมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ไปทำกระโจมไฟที่หลังสันดอนอ่าวไทย มีการตั้งสถานีนำร่องตรงบริเวณน้ำเขี้ยวเลยสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาไปไม่ไกล เพื่อคอยสอดส่องดูแล ทำเครื่องหมายการเข้าออกเรือ และส่งเจ้าหน้าที่นำร่องไปประจำยังสถานที่ที่มีชื่อเรียกทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า **ไลท์เฮาส์ หรือ กระโจมไฟ** เป็นเรือนตะเกียงขนาดใหญ่คอยส่งสัญญาณไฟตรงปากอ่าวไทย มีเจ้าหน้าที่คอยตรวจสอบและนำร่องสำหรับเรือที่จะทำการเข้าออกหรือจอดรอ ณ บริเวณสันดอนในกรณีเป็นเรือต้องห้าม

การก่อสร้างและจัดซื้ออุปกรณ์ต่างๆ ได้รับการจัดการจนสำเร็จผลในรัชกาลต่อมา กระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๑๔ (สมัยรัชกาลที่ ๕) จึงได้มีคำประกาศของกรมท่าโดยเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี มีข้อความว่า

“ให้ท่านทั้งปวงทราบทั่วกันว่า เรือนตะเกียงที่ได้สร้างขึ้นไว้ที่ปากน้ำ เมืองสมุทรปราการนั้น.....สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ท่านได้เป็นผู้คิดสร้างขึ้น สำหรับได้เป็นที่สังเกตกับเรือราชการและเรือลูกค้าไปมาทั้งปวง ท่านได้นำความประสงค์ของท่านขึ้นกราบบังคมทูลแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระบรมราชานุญาตให้สร้างเรือนตะเกียงตามความประสงค์ของท่าน สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ท่านได้มีคำสั่งถึง พระสยามธุระพาทย์ ซึ่งเป็นกงสุลสยาม ณ กรุงลอนดอนให้จัดซื้อเรือนตะเกียงสำหรับหนึ่ง ส่งมา ณ กรุงเทพฯ ที่ได้ตั้งขึ้นไว้ที่ปากน้ำเจ้าพระยาในทุกวันนี้”

คำว่า “กระโจมไฟ” ในที่นี้อาจทำให้หลายท่านเข้าใจผิดนึกถึงการเป็นชุมจุดตะเกียงเล็กริมทะเล แต่ในความเป็นจริงนั้น กระโจมไฟแห่งนี้เป็นเรือนลอยน้ำ ๓ ชั้นกลางทะเลปากอ่าว กว้างใหญ่พอสมควรจนเจ้าหน้าที่นำร่องสามารถพักอาศัยอยู่เป็นครอบครัว รวมเจ้าหน้าที่ระดับลูกหาบอีกด้วย มีความในจดหมายเหตุที่รัชกาลที่ ๕ ทรงอธิบายเรื่องไลท์เฮาส์ในคราวเสด็จออกนอกปากอ่าวในปี พ.ศ. ๒๔๑๙ เอาไว้ว่า

รูป ๘๒ ประภาคาร (Light House) อยู่ห่างจาก
ป้อมพระจุลประมาณ ๑ กิโลเมตร ปัจจุบัน
ถูกทุบทิ้งไปแล้ว

รูป ๘๓ กระโจมไฟ อยู่ตรงส่วนยอดของประภาคาร

“.....จากปากน้ำ เมื่อเลี้ยวมาตามร่องน้ำ มีไลท์เฮาส์สูง ๑๒ วา มีพื้นชั้นล่างสำหรับไว้ของ คลื่นลมเมื่อมีมากจะพัดสาดได้ถึง มีบันไดอยู่บนน้ำประมาณ ๒ สอก ที่ชั้นบนเป็นหลังคา หกเหลี่ยม กั้นเป็นสามห้อง ห้องฝรั่งผู้เชี่ยวชาญการนำร่องอยู่ห้องหนึ่ง ครัวห้องหนึ่ง สำหรับไว้ของแลลูกจ้างอีกห้องหนึ่ง มีเสาเหล็กสูงรับโคมไฟแก้วรูปสามเหลี่ยม เมื่อจุดใส่น้ำมันแล้วไฟโตกว่าไฟปรกติมาก ในการจุดกลางคืนจะต้องตรวจสอบทุกชั่วโมง จึงเป็นการลำบากที่ต้องทำงานกันทั้งคืน มีสเตอร์ฟอก (ฝรั่งผู้ถูกว่าจ้างจากไทย) ได้อาศัยอยู่เป็นการสะดวกเพราะได้ลูกเมียมาอยู่ด้วย มีรายได้จากเรือลูกค้าที่ต้องการนำร่องบ้าง แต่ก็ไม่พอ ต้องอาศัยเงินภาษีช่วย”

ณ กระจงไฟแห่งนี้ ต่อมามีการเดินสายการสื่อสารใต้น้ำจนสามารถติดต่อสื่อสารโดยตรงมายังฝั่งแผ่นดินใหญ่ได้ เป็นจุดหมายทางประวัติศาสตร์อีกแห่งหนึ่งของการเป็นปลายทางติดตั้งเครื่องส่งโทรเลขและโทรศัพท์แห่งแรกของประเทศไทย ปัจจุบัน มีการสร้างสถานีนำร่องใหม่ อยู่ห่างจากปากแม่น้ำเจ้าพระยาถึงกว่า ๒๐ กิโลเมตร มีคนไทยเป็นเจ้าของที่ทั้งหมด สังกัดกรมเจ้าท่า

รูป ๘๔ ปากน้ำเจ้าพระยา สังกัดเนินดินเป็นเส้นตรง จากตัวเมืองสมุทรปราการตรงลงไปสิ้นสุดที่ปากคลองลำพูน (แหลมลำพูน) เนินดินนี้ก็คือ ถนนสายลวดยังไม่ปรากฏ ถนนสุขุมวิทซึ่งสร้างถัดถนนสายลวด จนสิ้นสุดสุดทางที่โค้งตันโพธิ์ บางปูยังเป็นชุมชนที่ถนนยังไม่ถึง (แผนที่ปี พ.ศ. ๒๔๖๓)

แหลมลำพูน

ปลายสุดของแม่น้ำเจ้าพระยา ถ้าหันหน้าตามการไหลของลำน้ำ ฝั่งขวาสุดก็คือ ป้อมพระจุลจอมเกล้า ในขณะที่ปลายสุดทางด้านฝั่งซ้ายตรงปากแม่น้ำนั้นเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่ถูกลืม ทั้งที่เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการตรวจสอบการเดินเรือเข้าออกแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนเข้าสู่ประเทศ มีการขุดลำคลองหลวงจากเมืองปากน้ำแล้วนำดินขึ้นมาถมสร้างทาง (เดิมถูกเรียกเป็นทางเกวียน) ไปสุดทางที่หมู่บ้านนี้โดยเฉพาะ (ก่อนที่จะมีการสร้างถนนสุขุมวิทต่อไปถึงบ้านบางปูเสียอีก) แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป แหลมลำพูนนี้ก็แทบจะถูกลบออกจากแผนที่ของทางราชการไปแล้ว พื้นที่นี้เป็นหมู่บ้านชาวประมงเล็กๆ ปัจจุบัน ก็ยังมีชาวบ้านอาศัยทำการประมงขนาดย่อมอยู่ท่ามกลางโรงงานอุตสาหกรรมฟอกหนัง ถนนสุขุมวิทกิโลเมตรที่ ๓๔ เขตเทศบาลตำบลบางปูใหม่ ถ้าเป็นชาวบ้านที่อายุ ๕๐ ปีขึ้นไปถึงจะพอทราบว่า พื้นที่ตนเองอยู่อาศัยนั้นเดิมมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน แต่ก็ไม่มีใครทราบกันเลยว่าหมู่บ้านตรงปากอ่าวไทยที่ตัวเองอาศัยอยู่แห่งนี้

- เป็นที่ตั้งหอส่งเรือเข้าออกแม่น้ำเจ้าพระยาโบราณ มีกองทหารเรือและเจ้าพนักงานกรมท่าตั้งทำการ มีหน้าที่รับสัญญาณและตรวจสอบการเดินเรือเข้าออกจากกระโจมไฟ (ไลท์เฮ้าส์) กลางทะเล
- เมื่อครั้งเกิดการยิงกันกับเรือรบฝรั่งเศสคราววิกฤต ร.ศ. ๑๑๒ เรือเซิร์ซึ่งเป็นเรือนำร่องของฝรั่งเศสก็ถูกปืนจากฝั่งป้อมพระจุลฯ ยิงจนต้องเดินเรือหลบข้ามแม่น้ำเจ้าพระยามาเกยตื้นที่ฝั่งแหลมลำพูรายนี้เอง
- จนแม้คราวสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อกองทหารญี่ปุ่นตั้งขบวนทัพจากสถานตากอากาศบางปูเข้าตัวเมืองสมุทรปราการ ก็ยังมีรายงานการรวมพลต่อต้านกองทัพญี่ปุ่นของเจ้าหน้าที่ตรงแหลมลำพูรายแห่งนี้ แสดงให้เห็นว่าในสมัยสงครามโลกพื้นที่ตรงนี้ยังมีกองอำนาจการและมีเจ้าหน้าที่ประจำอยู่

หอส่งเรือเข้าออกแม่น้ำเจ้าพระยา

พื้นที่บ้านลำพูราย (ปัจจุบันชาวบ้านเรียก บ้านหัวลำพู) เดิมเป็นหมู่บ้านเล็กๆอาศัยอยู่ริมคลองชื่อ **คลองลำพูราย** บ้างก็เรียก **คลองหัวลำพู** ด้วยบริเวณปากคลองออกสู่ปากอ่าวไทยตรงปลายสุดของแม่น้ำเจ้าพระยามีป่าต้นลำพูขึ้นเต็มพื้นที่เรียงรายตลอดแนวริมน้ำ (ก่อนถึงบ้านบางปู ๓ กิโลเมตร) พื้นที่หมู่บ้านตรงปากคลองมีที่ดินยื่นล้ำออกไปทางปากอ่าวไทยสามารถมองเห็นทะเลรอบอ่าวไทยทั้งหมด และยังสามารถมองกลับไปทางลำน้ำเจ้าพระยาได้ไกลจนสุดโค้งลำน้ำเจ้าพระยาจนเกือบถึงท้ายบ้าน ที่ดินที่เป็นดั่งแหลมที่ยื่นออกไปทางปากอ่าวไทยตรงป่าลำพูที่ขึ้นเรียงรายกันนี้จึงถูกเรียกชื่อว่า **แหลมลำพูราย** และด้วยชัยภูมิที่เหมาะสม จึงถูกจัดให้เป็นจุดส่งเรือที่จะเข้าออกแม่น้ำเจ้าพระยามาแต่โบราณ ต่อมาเมื่อมีการสร้าง**ไลท์เฮ้าส์** ที่เป็นสถานีนำร่องกลางทะเลตรงปากอ่าวไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ จุดส่งเรือตรงบ้านลำพูรายนี้ก็ได้รับการพัฒนาก่อสร้างให้เป็นจุดส่งเรือที่เป็นกระโจมสูงไว้ ๒ จุด

- **จุดแรก** ตั้งอยู่ตรงแหลมพอดี เป็นจุดส่งขนาดเล็กสูงประมาณ ๑๒ เมตร เพื่อคอยส่งสำรวจดูการเดินเรือในระยะใกล้ทั้งทางด้านรอบอ่าวไทยทางด้านซ้าย และสามารถมองออกไปทางด้านขวาตรงด้านในแผ่นดินทางลำน้ำเจ้าพระยาอีกด้วย ตรงฐานด้านล่างกระโจมถูกจัดเป็นห้องเล็กๆใช้เป็นที่พักอาศัยสำหรับพนักงานได้ ๒-๓ คน

- **จุดที่๒** ตั้งอยู่ด้านในแผ่นดินเลยตัวหมู่บ้านเข้าไปตรงเนิน(ปัจจุบันเป็นปากซอยสามห่วง) อีกฝั่งหนึ่งของเนินดินกั้นน้ำทะเล มีเนินดิน (ปัจจุบันเป็นถนนสุขุมวิท) และคลองกันไว้ ชาวบ้านเรียก คลองหลวง กระจงนี้สูงเป็นสองเท่าของกระจงหลังแรกคือประมาณ ๒๔ เมตร เจ้าหน้าที่สามารถส่องออกไปได้ไกลเห็นถึงไลท์เข้ากลางทะเล (ทั้งสองกระจงนี้ เมื่อขึ้นไปส่องดูจะเห็นป้อมพระจุลจอมเกล้าที่ตั้งอยู่ปลายแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งตรงข้ามพอดี ในขณะที่ฝั่งป้อมพระจุลฯ ก็มีการสร้างหอส่อง ๒๐ เมตรอยู่หนึ่งจุด)

รูป ๘๕ หอส่องเรือจุดที่ ๑ ปัจจุบัน อยู่สุขซอยพอกหน้า กม ๓๔

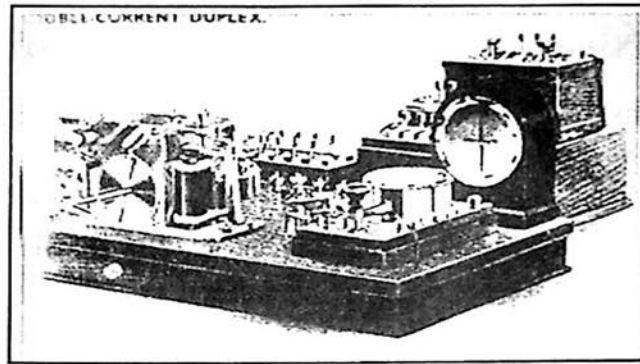

รูป ๘๖ หอส่องเรือจุดที่ ๒ ปัจจุบัน อยู่ปากซอยสามห่วง

ที่ทำการโทรเลขแห่งแรกของประเทศไทย

ปี พ.ศ. ๒๔๑๘ สมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญของการเริ่มต้นระบบการสื่อสารเป็นอย่างมาก ทรงพระกรุณาเริ่มต้นส่งเสริมให้เกิดกิจการไปรษณีย์เป็นอย่างแรก ส่วนการส่งข่าวที่เป็นเรื่องเร่งด่วนที่ไม่เหมาะกับการส่งข่าวคราวที่เป็นไปอย่างปรกติ ก็ทรงเห็นความสำคัญของการสื่อสารทางโทรเลขที่สามารถใช้เครื่องหมายแทนข้อความ สามารถส่งผ่านเข้าเครื่องส่งสัญญาณกระแสไฟฟ้าตามสายลวดสู่ปลายทางได้ทันที เพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์ฉุกเฉินที่จะต้องทำการแจ้งข่าวสำคัญเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ

เดิมกิจการสื่อสารโทรเลข ได้มีเอกชนเสนอยื่นขออนุญาตมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๑๒ แต่ก็ยังไม่มีพระบรมราชานุญาตในช่วงแรก เนื่องด้วยทรงไม่มีความไว้วางพระทัยที่ผู้ ขออนุญาตนั้นเป็นนักธุรกิจชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศหนึ่งที่กำลังพยายามขยายอิทธิ พลสู่เอเชียในทางการเมืองเป็นอย่างมาก อาจทำให้ข่าวสารสำคัญาหลุดรอดสู่กองทัพ อังกฤษได้ จนเวลาผ่านไปในปีที่สุด ปี ๒๔๑๘ ในหลวงรัชกาลที่ ๕ จึงทรงให้กรมกลาโหม (ชื่อหน่วยงานในสมัยนั้น) รับหน้าที่การสื่อสารทางโทรเลข เฉพาะกิจของหลวง และเป็น หน่วยงานควบคุมกิจการโทรเลขเสียก่อน โดยได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการก่อสร้าง **เดินสายโทรเลขแห่งแรกของประเทศไทยขึ้น คือ การเดินสายลวดไฟฟ้าระหว่างกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ** เพื่อให้มีการแจ้งข่าวอย่างทันทั่วทั้งที่เมื่อมีข้าศึกยกกำลังเข้าสู่ปากน้ำ เจ้าพระยา ซึ่งก็เป็นหน้าที่หลักมาแต่เดิมของการเป็น “**บาดแดง**” (เจ้าหน้าที่ส่งข่าว) ตามจุดมุ่งหมายของการสร้างเมืองสมุทรปราการ

รูป ๘๑ เครื่องส่งโทรเลขระบบกระแสไฟสองทางรุ่นแรกๆ ด้วยรหัสสมอร์ส

จากกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีคว . ต้องการที่จะรับข่าวสารโดยตรงใกล้ที่ประทับ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เปิดที่ทำการขึ้น ณ **ตึกบริเวณ มุมพระราชอุทยานสราญรมย์ด้านใต้** ในขณะที่ปลายทางนั้น มีการเดินสายตามแนวริมน้ำเจ้าพระยา เพื่อตรงไปยังเมืองสมุทรปราการตรงหน้าศาลาว่าการเมืองในสมัยนั้น ซึ่งเป็นเขตพระราชฐานวังสมุทรปราการ กำหนดให้ **พระที่นั่งสุทไธสวรรย์** (สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔) เป็นจุดที่ทำการโทรเลขหน้าศาลาว่าการเมืองสมุทรปราการ สำหรับแจ้งข่าวแก่ผู้ว่าราชการเมือง จากนั้นก็เดินสายไฟเรียงฝั่งแนวถนนท้ายบ้าน แล้วต่อสายใต้น้ำไปที่ “**กระโจมไฟ (ไลท์เฮาส์)**” ชาวบ้านเรียกสายโทรเลขที่เป็นเส้นเหล็กนี้ว่า สายลวดแนวถนนทางฝั่งท้ายบ้านนี้เอง ที่เป็นที่มาของชื่อ **ถนนสายลวด**

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ จึงมีการได้มีการโอนกิจการโทรเลขจากกรมกลาโหม ไปสู่ความรับผิดชอบของกรมโทรเลขสยาม (เดิมยังสังกัดกระทรวงโยธาธิการ) มีการเปิดบริการให้ประชาชนชนทั่วไปได้ใช้เป็นครั้งแรก โดยเริ่มต้นเป็น ๒ สาย คือ

- กรุงเทพ-พระที่นั่งสุทไธยาศน์ (เมืองสมุทรปราการ) - กระจังไฟ
- กรุงเทพ-อยุธยา (พระราชวังบางปะอิน)

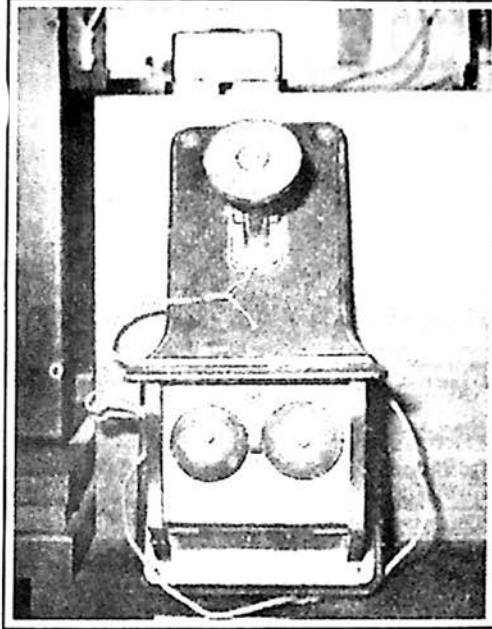
ก่อนที่จะมีการรวมสองกรม คือ กรมไปรษณีย์สยาม และกรมโทรเลขสยาม มาเป็นกรมเดียวกันคือ **กรมไปรษณีย์โทรเลข** ตามประกาศของทางราชการ เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ ส่วนพนักงานต่างๆไม่ว่าจะเป็นเลขานุการช่างกล สารวัตรผู้ตรวจการ และแม้แต่เสมียนพนักงาน ในสมัยแรกนั้นจะต้องว่าจ้างจากผู้มีความรู้ชาวยุโรปทั้งสิ้น

โทรศัพท์ ๓ เครื่องแรกของประเทศไทย

หลังจากมีการติดต่อทางระบบโทรเลขได้ไม่นาน ก็เกิดการสื่อสารแนวใหม่ขึ้น สามารถติดต่อสื่อสารโต้ตอบกันโดยตรงจากต้นทางและปลายทางได้ทันทีจากบุคคลทั้งสองฝั่ง แต่เดิมการสื่อสารทางโทรเลขนั้นจะต้องทำการส่งข้อความเป็นรหัสแล้วจึงแปลความหมายเป็นเอกสารส่งต่อไปยังผู้รับปลายทาง เมื่อผู้รับมีความประสงค์ที่จะตอบข้อความตามเอกสารนั้น ก็จะต้องทำการส่งเป็นรหัสไปทางผู้รับปลายทางแล้วแปลความตอบไปอีกครั้ง เป็นการส่งซ้ำที่จะต้องใช้เวลา ใช้พนักงานหลายคน และมีค่าใช้จ่ายสูง จนต้องทำการส่งข้อความที่รวบรวมและสั้นๆเพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายต่อคำ ซึ่งอาจนำมาสู่การแจ้งเหตุที่ไม่ชัดเจนแน่นอน

ในยามที่มีภัยเบียดเบียนจากประเทศที่เจริญกว่าจากยุโรป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงให้ความสำคัญต่อการแจ้งข่าวที่อาจเป็นภัยต่อความมั่นคงเป็นอย่างมาก เมื่อมีการค้นพบระบบการสื่อสารทางโทรศัพท์ที่สามารถรับและส่งข้อความ พูดคุยตอบโต้กันได้โดยตรง จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการติดต่อสั่งซื้อระบบโทรศัพท์โดยทันทีที่ทราบข่าวว่ามีการผลิตไว้จำหน่าย โดยเมืองไทยเริ่มต้นมีการใช้โทรศัพท์ในครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ ด้วยความรับผิดชอบของหน่วยงานความมั่นคง เช่นเดียวกับเจตนารมณ์ในการก่อตั้งระบบโทรเลข คือ กรมกลาโหม และก็เป็นที่โชคดีที่การติดต่อทางโทรศัพท์นั้น สามารถอาศัยสายโลหะเส้นเดียวกันกับสายลวดของระบบโทรเลข ทางกรมกลาโหมจึงได้อาศัยสายเดียวกันนี้ในการติดตั้งระบบโทรศัพท์ มีการ**สั่งซื้อและติดตั้งโทรศัพท์ ๓ เครื่องแรกของประเทศไทย** ไว้ที่จุดสำคัญทางยุทธศาสตร์การเป็น “บาแดง” ของเมืองปากน้ำสมุทรปราการอีกเช่นเคย นั่นก็คือ การก่อตั้งระบบแจ้งข่าวทางโทรศัพท์ตามสายกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ-ปากอ่าวไทย โดยกำหนดจุดติดตั้งโทรศัพท์ทั้ง ๓ เครื่องไว้ดังนี้

- เครื่องที่ ๑ รับแจ้งข่าวสารอยู่ที่กรุงเทพฯ (พระราชอุทยานสราญรมย์ใต้)
- เครื่องที่ ๒ อยู่ที่พระที่นั่งสุทไธยาสน์ เขตวังสมุทพรปราการ
- เครื่องที่ ๓ อยู่บนเรือนกระโจมไฟ (ไลท์เฮาส์)

รูป ๘๘ เครื่องโทรศัพทแบบสายเดี่ยวนีหมีอไฟขนาดเล็กติดอยู่ เวลาเรียกต้องหมุนระฆังที่ติดอยู่กับเครื่อง

ป้อมพระจุลจอมเกล้า

ในบรรดาป้อมต่างๆที่ทยอยสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ เรื่อยมา เมื่อมีเหตุต้องใช้เตรียมการป้องกันประเทศก็จะมีการบูรณะกันสักครั้ง หลังจากเหตุการณ์สงบ ป้อมเหล่านี้ก็จะถูกปล่อยปละละเลยจนกระทั่งทรุดโทรม ทั้งยังขาดความต่อเนื่องทางด้านการดูแลรักษา ด้วยเพราะในสมัยก่อนเรายังไม่มีการระดมทหารประจำการที่ถาวร แต่จะระดมกันที่ก็ต่อเมื่อมีเหตุการณ์รบเท่านั้น เมื่อหมดความจำเป็นก็ปลดประจำการ เมื่อล่วงมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นช่วงที่ชาติทางยุโรปกำลังขยายอาณาเขตรุกรานและยึดครองพื้นที่จนประชิดแดนไทยเข้ามาทุกขณะ ในขณะที่ป้อมต่างๆในปากน้ำที่จะต้องเป็นด่านแรกในการป้องกันประเทศ กลับอยู่ในสภาพที่ชำรุดและล้าสมัยเป็นอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระดำริเห็นว่า

“.....บรรดาป้อมปราการต่างๆที่สร้างขึ้นที่บริเวณปากน้ำเจ้าพระยา มีจำนวนมากก็จริงอยู่ แต่ป้อมเหล่านี้เป็นป้อมแบบโบราณ ไม่เหมาะกับกาลสมัยและปืนที่มีอยู่ประจำป้อมก็เป็นปืนล้าสมัย คือ ปืนเหล็กหล่อโบราณ อย่างที่บรรจุปากกระบอกทั้งสิ้น.....”

จึงทรงให้เตรียมจัดการเปลี่ยนปืนประจำป้อมให้ทันสมัย จากปืนใหญ่แบบโบราณ มาเป็นปืนใหญ่ทันสมัยบรรจุท้ายแบบอาร์มสตอง ทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง ตอร์ปิโด และลูกระเบิดใต้น้ำเข้ามาป้องกันรักษาอธิปไตย ส่วนพื้นที่ตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยาทางขวา บริเวณแหลมฟ้าผ่า เป็นชัยภูมิที่อยู่ปากอ่าว ซึ่งเมื่อข้าศึกนำเรือรบเข้ามา ถ้ามีป้อมทันสมัย ที่แหลมฟ้าผ่านี้ก็สามารรถระดมยิงเรือข้าศึกได้ก่อนที่จะเข้ามาประชิดเมืองสมุทรปราการได้

การก่อสร้างป้อมใหม่นี้ เริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ก็จริง แต่ก็ดำเนินการไปอย่างช้าๆ เนื่องจากมีปัญหาทางด้านงบประมาณจนเริ่มเป็นที่ขุนเคืองพระราชหฤทัย ทั้งนี้ทรงเห็นว่า เหตุการณ์ในขณะนั้น ศัตรูทั้งทางฝ่ายอังกฤษและฝรั่งเศสกำลังตั้งท่า เบียดเบียนประเทศสยามอย่างที่สุด ถึงกับทรงต้องเร่งรัดการก่อสร้างและเสด็จมาดูแล ความคืบหน้าด้วยพระองค์เองที่ปากน้ำนี้หลายครั้ง ทรงเรียกประชุมเสนาบดีทั้งปวง ให้ร่วมกันรับผิดชอบ แล้วได้แต่งตั้งผู้กำกับดูแล คือ พระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ และ พระยาชลยุทธโยธิน (ทหารรับจ้างชาวเดนมาร์ก) ให้ได้เร่งมือทางการก่อสร้าง สิ่งอาวุธต่างๆทั้งปืนใหญ่ ทู่นระเบิดใต้น้ำและตอร์ปิโดเข้ามาบรรจุโดยด่วนที่สุดเท่าที่ จะทำได้ แล้วยังทรงสละเงินส่วนพระองค์ในการก่อสร้างเพิ่มเติมให้อีก

“.....ฉันได้ตั้งใจไว้ว่าจะให้เงินหมื่นชั่ง เมื่อเงินเหลือจากการก่อสร้างจะได้ซื้ออาวุธยุทธภัณฑ์ต่างๆสำหรับป้อมนั้นให้สมบูรณ์ ขอให้เสนาบดีทั้งปวงในที่ประชุมได้กะการพร้อมด้วยพระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ และ พระยาชลยุทธให้ได้ลงมือทำงานแลสิ่งของโดย เร็ววันที่สุดเท่าที่จะทำได้.....”

จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงคาดการณ์บางอย่างที่จะเกิดในเร็ววันหลังจากนี้

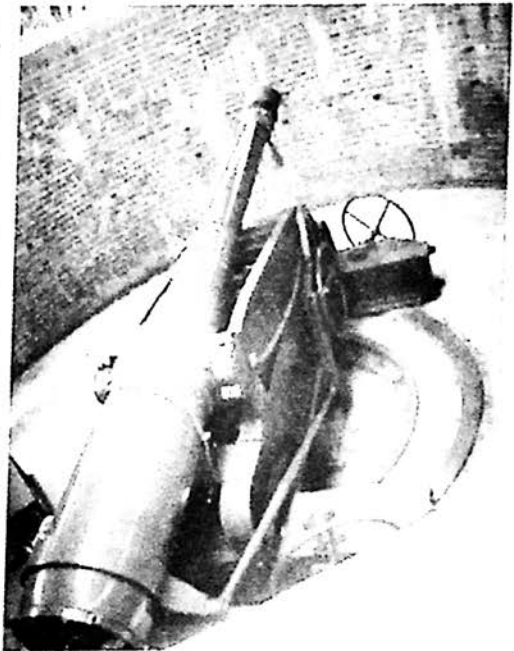

รูป ๘๘ อนุสาวรีย์รัชกาลที่ ๕ ผู้โปรดเกล้าฯ สร้างป้อมพระจุลจอมเกล้า

ป้อมใหม่นี้สร้างเสร็จกลางปี พ.ศ. ๒๔๓๖ มีปืนใหญ่อาร์มสตรองขนาด ๗ นิ้ว ๗ กระบอก ส่วนปืนที่เหลือจากป้อมนี้ ได้นำไปติดตั้งที่ป้อมผีเสื้อสมุทรด้วยในเวลาเดียวกัน ๓ กระบอก เป็นปืนบนฐานที่เป็นหลุม โดยจะยกขึ้นด้วยแรงน้ำมันในเวลาทำการยิง แต่จะยกลงในเวลาต้องการบรรจุกระสุนและต้องการหลบเข้าที่กำบังจากศัตรู ส่วนชื่อ ของป้อมปราการใหม่ที่ทันสมัยนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีดำริ เช่นกันว่า

“.....อยากจะให้ชื่อ ป้อมจุฬาลงกรณ์ ฤฯ ป้อมพระจุลจอมเกล้า คล้ายกับป้อมทั้งปวง ซึ่งเขาใช้ชื่อเจ้าแผ่นดินมีอยู่บ้าง เช่น ฟอติลเลียม เมืองกัลกัตตา เป็นต้นถ้าท่านเห็นสมควร ขอให้เลือกนามใดนามหนึ่งเป็นชื่อป้อมนี้.....”

หลังจากนั้นเหล่าเสนาบดีต่างก็พร้อมใจกันขอมติในที่ประชุมให้เลือกชื่อป้อม จากชื่อทั้งสอง ในที่สุดที่ประชุมก็ลงมติเลือกชื่อหลัง ป้อมที่แหลมฟ้าผ่านี้จึงได้ชื่อ **ป้อมพระจุลจอมเกล้า** ตั้งแต่วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) เป็นต้นมา จนทุกวันนี้ หลังจากได้มีการเร่งรีบจัดการสร้างในยามที่รัชกาลที่ ๕ ทรงคาดการณ์ ภาวะบ้านเมืองที่อยู่ในระยะคับขัน และเสร็จทันการณ์จนได้มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติ สมดังที่ได้ทรงคาดการณ์เอาไว้ในเวลาอีก ๓ เดือนต่อมา ด้วยวิกฤตเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

รูป ๕๐ ปืนใหญ่ทันสมัยเสียหมอบ เวลายิงเสร็จแล้ว จะหลบเข้าที่กำบังโดยหมอบลงมาให้ทหารบรรจุกระสุน

รถไฟสายแรกของประเทศไทย

การวิเคราะห์ภัยร้ายจากประเทศทางแถบยุโรปยังคงเป็นสิ่งทีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคาดการณ์เอาไว้ล่วงหน้ามาช้านาน หลังจากที่ได้ทรงพัฒนา ระบบการแจ้งข่าวของทางปากน้ำสันดอนเจ้าพระยา และการสร้างป้อมพระ

จุลจอมเกล้าพร้อมอาวุธอันทันสมัย ตรงปากทางเข้าสู่เมืองปากน้ำ สมุทรปราการแล้ว ก็ยังทรงห่วงใยถึงเรื่องการขนส่งยุทธปัจจัย และการเดินทางของกองทหารที่ไม่อาจอาศัย การเดินเรือแบบโบราณที่อาจไม่ทันต่อเหตุการณ์ จึงได้รับสั่งเตรียมการที่จะสร้างระบบขนส่งมวลชนทางรถไฟจากกรุงเทพฯ มายังเมืองสมุทรปราการขึ้นซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อการเดินทางของสาธารณะชน และเหนือสิ่งอื่นใดในขณะนั้นก็คือ จุดประสงค์ทางความมั่นคงในการขนส่งกำลังบำรุงทางการทหารอีกด้วย

แต่เดิมในสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้น ปรากฏว่ามีชาวต่างประเทศสนใจที่จะมาลงทุนสร้างทางรถไฟในประเทศไทยโดยในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ นายไวซ์ (Wise) แห่งบริษัท ลอยด์ (Lloyd Company) ชาวอังกฤษได้มีหนังสือกราบบังคมทูลมายังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอสัมปทานสร้างทางรถไฟข้ามคอคออดกระ แต่ก็ด้วยความที่เป็นชาวอังกฤษ หนึ่งในประเทศที่มีนโยบายขยายเมืองขึ้นในเอเชีย รัชกาลที่ ๔ จึงไม่ทรง ตอบตกลง

จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อมีชาวต่างประเทศขอสร้างทางรถไฟสายปากน้ำ โดยเริ่มต้นที่บริเวณหน้าสถานีหัวลำโพง ไปสิ้นสุดที่ปากน้ำสมุทรปราการ ทางรถไฟสายนี้จึงเป็นทางรถไฟสายแรกในเมืองไทยที่ก่อตั้งขึ้นโดยเอกชนในรูปแบบของบริษัทเรียกกันในสมัยนั้นว่า “**กอมพานี (Company) รถไฟ**” หรือ “**บริษัทรถไฟปากน้ำ**” เริ่มต้นด้วยวิธีการเรียกหุ้นแต่ปรากฏว่าไม่พอ รัชกาลที่ ๕ ทรงเห็นความสำคัญในการเร่งรีบก่อสร้าง จึงต้องพระราชทานเงินทุนช่วยเหลือกิจการ จึงได้สำเร็จ โดยมีการทำสัญญาการสร้างรถไฟสายปากน้ำเมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๙ มีผู้แทนพระองค์ (พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดี ผู้ว่าการต่างประเทศ) และ แอลเฟรด ยอนลอบเตอด เยฟอานีเอช (ช่างทำแผนที่ทะเลใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็น พระนิเทศชลธิ์) กับ แอนดริยาตูปเปลลิส เดริชลู (อังเดร เดอ ริเชอริเออร์ ชาวเดนมาร์ก) ต่อมานายอังเดร เดอ ริเชอริเออร์ ผู้นี้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาชลยุทธโยธิน กับต้นเรือพระที่นั่งเวสชาติศรีในสมัยนั้นโดยฝ่ายสยามมีเหตุผลในการคัดเลือก ผู้ถือสัมปทานอย่างระมัดระวังด้วยดังนี้

- ผู้ถือหุ้นเป็นชาวยุโรปชาติเป็นกลาง เป็นประเทศที่ไม่มีนโยบายการขยายเมืองขึ้น จึงไม่ต้องเป็นห่วงหากมีการบุกรุกและอาศัยรถไฟเป็นขบวนขนส่งทหาร
- เมืองสมุทรปราการอยู่ไม่ไกลจากเมืองหลวงมากนัก หากมีเหตุร้าย จุกเงินทางระบบขนส่งรถไฟใดๆ ก็สามารถเดินทางมาระงับได้ทันทั่วทั้ง

- ตามสัญญาที่ทางฝ่ายสยามได้เปรียบ ในกรณีหากเกิดภัยสงครามใดๆ ฝ่ายสยามสามารถใช้รถไฟสายนี้เป็นประโยชน์ในการขนส่งใดๆก็ได้ ตามพระราชอัธยาศัย
- กอมปานีรถไฟ (บริษัทรถไฟปากน้ำ) จะต้องเก็บโบกี้รับเสด็จพิเศษสำหรับการเสด็จพระราชดำเนินของพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ตลอด ๒๔ ชั่วโมง

หลังจากที่ต้องเสียเวลาอยู่หลายปีในการสำรวจเส้นทาง เวนคืนพื้นที่และระดมทุน ในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ จึงได้มีการเริ่มต้นลงมือก่อสร้าง โดยมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงแชะพื้นที่ในที่ซึ่งได้กำหนดเป็นทางรถไฟพระฤกษ์พอสังเขป โดยได้ดำรัสพระราชทานในที่ประชุมด้วยว่า

“.....การซึ่งได้ลงมือทำครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่จะพึงขึ้น และ การนี้เราได้หวังใจมาช้านานว่า ถ้าการสำเร็จแล้วคงจะเป็นประโยชน์เจริญขึ้นแก่บ้านเมืองเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นเราจึงขอแสดงความยินดี แลขอบใจกอมปนีที่ได้ช่วยกันในการนี้.....”

คำว่า “กอมปนี” อ่านเป็น กอม-ปา-นี มาจากคำ Company (บริษัท) เป็นคำทับศัพท์ที่ใช้กัน อย่างกว้างขวางจนแทบจะเป็นคำภาษาไทยในสมัยนั้น เพื่อให้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น ผู้เขียนขอใช้เป็น “บริษัทรถไฟปากน้ำ” นับแต่นี้ไป

รูป ๕๑ รัชกาลที่ ๕ ผู้โปรดเกล้าให้สร้างทางรถไฟสายปากน้ำ

เมื่อสร้างทางรถไฟเสร็จแล้ว พระยาชลยุทธโยธินซึ่งเป็นผู้จัดการ และผู้ถือหุ้น ในบริษัทรถไฟปากน้ำชาวเบลเยียม (เป็นผู้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับประเทศไทยมาก จะขยายความในบทต่อไป) ได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระราชดำเนินเปิดทางรถไฟสายปากน้ำเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) ซึ่งในเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากเกาะสีชัง (เดิมเป็นส่วนหนึ่งของเมืองสมุทรปราการ) โดยเรือพระที่นั่งมหาจักรี และเสด็จพระราชดำเนินจากเรือพระที่นั่ง

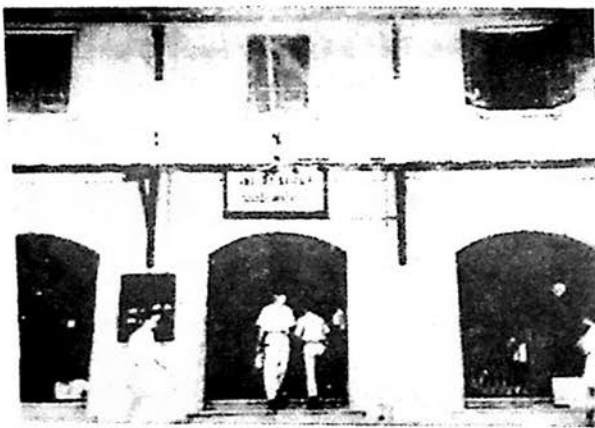
โดยเรือพระที่นั่งกรรเชียงมาประทับเสด็จขึ้นที่สะพานหน้าศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการ ทรงพระดำเนินไปโดยทางลาดผ้าแดง ประทับในสเตชันรถไฟ (คำที่ใช้ในสมัยนั้น หมายถึง สถานีรถไฟ) มีพระราชดำรัสปราศรัยแก่ผู้ซึ่งได้มาร่วมประชุมอยู่ในที่นั้น ตามสมควร แล้วเสด็จประทับเสวยในห้องแห่งหนึ่ง เข้าใจว่าเป็นพลับพลาประทับ ที่ทรงดำริสร้าง อยู่ข้างสถานีรถไฟ ซึ่งจัดเป็นที่เลี้ยงมีอาหารและเครื่องดื่มต่างๆ ทรงมีพระราชดำรัสว่า

“.....เรามีความหวังใจว่า ท่านทั้งปวงคงจะมีความยินดีเหมือนตัวเรา ในการที่ได้เห็นรถไฟปากน้ำตั้งขึ้นในครั้งนี้ เราขอให้ท่านทั้งปวงดื่มเพื่อความเจริญ การค้าขาย และความตั้งมั่นของกอมปานีรถไฟอันนี้.....”

“.....เรามีความยินดี ที่ได้รับหน้าที่อันเป็นที่พึงใจ คือจะได้เป็นผู้เปิดรถไฟสายนี้ซึ่งเป็นที่ชอบใจและปรารถนามาช้านานแล้วนั้น ได้สำเร็จสมดังประสงค์ในครั้งนี้ เพราะเหตุว่าเป็นรถไฟสายแรกที่จะเปิดในบ้านเรือนของเรา แล้วยังมีสายอื่นๆต่อไปอีกเป็นอันมาก ในเร็ววันนี้ เราหวังใจว่าคงจะเป็นการเจริญแก่ราชการและการค้าขายในบ้านเมืองเรา ยิ่งนัก.....”

เมื่อทรงเจิมที่รถไฟแล้ว ได้เสด็จขึ้นประทับในขบวนรถไฟพระที่นั่งพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ ตามจดหมายเหตุกล่าวว่

“.....พอเวลา ๕ โมงเช้า นายกลเปิดหวีดใช้รถจักรแล่นรถไฟจูงรถพระที่นั่งขึ้นมาตามทางรางเหล็กถึงสเตชันที่ปักหัวลำโพง เวลาเช้า ๕ โมง ๔๕ นิมิต...” นายกลผู้ควบคุมขบวนรถไฟครั้งนั้น คือ นายกอร์ชเช ที เอ

รูป ๕๑ สถานีหัวลำโพง สถานีต้นทางรถไฟสายปากน้ำ

รูป ๕๒ หัวจักรรถไฟสายปากน้ำ

นิราศรถไฟสายปากน้ำ

หลังจากที่มีการเปิดทางรถไฟสายปากน้ำ ซึ่งเป็นระบบการคมนาคมแบบใหม่ที่ชาวบ้านร้านตลาดในเมืองนอกเมืองต่างก็ไม่เคยมีใครได้เห็นและได้ใช้กันมาก่อน ทางรถไฟสายนี้จึงเป็นที่นิยมกันมาก ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางจากกรุงเทพฯสู่เมืองปากน้ำ หรือจากปากน้ำสู่กรุงเทพฯ เมื่อมีการเปิดทำการใหม่ก็จะมีลักษณะคล้ายกับสถานการณ์ในปัจจุบันที่เมื่อมีการเปิดบริการรถไฟใต้ดิน คือ มีคนอยากทดลองใช้บริการ ด้วยเป็นที่ตื่นตาตื่นใจของคนปากน้ำ หลายคนไม่ว่าทั้งเด็กและผู้ใหญ่ที่ไม่เคยขึ้นรถไฟเลย จะอาศัยขณะรถไฟจอดนิ่งอยู่ที่ชานชาลาถือโอกาสขึ้นไปนั่งเต๊ะทำกับเขาด้วย บางคนถือโอกาสขึ้นรถไฟฟรีแล้วไปลงสถานีใกล้เคียงแล้วเดินกลับบ้านก็มี รถไฟสายปากน้ำหลังทำการเปิดใช้จึงเป็นที่นิยมทดลองกันมากจนต่างจิตใจในความรวดเร็ว ประหยัด และปลอดภัย สามารถทำกำไรอย่างงามให้แก่บริษัทรถไฟปากน้ำ มีการแบ่งผลตอบแทนจนเป็นที่พอใจของผู้ถือหุ้นทั้งหลาย

ช่วงที่มีการเปิดทำการรถไฟใต้เพียง ๘ วัน มีผู้แต่งนิราศรถไฟสายนี้ขึ้น โดยได้ขยายความรายละเอียดการเดินทางตลอดเส้นทาง จนทำให้คนรุ่นหลังได้รับความกระจ่างของระบบรถไฟในสมัยนั้น **ผู้แต่งนิราศเป็นพระภิกษุชื่อ แดง** จำพรรษาอยู่วัดสระเกศ ได้แต่งนิราศเรื่องนี้เมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ พระแดงได้พรรณนาถึงขบวนรถไฟไว้ตอนหนึ่งว่า

“...แต่ตัวรถรถไฟไม่ใหญ่นัก
อินทนิลเป็นฝรั่งซั้งน้ำมัน
แต่รถพ่วงกลไกวิสัยล้ำ
เจ็ดทั้งรถพื่นน้ำตามยุค

มีเครื่องจักรรีวแรงดูแข็งขัน
เจ้าแขกนั้นที่รองอีกสองคน
มีประจำทักหลังฟังนุสนธ์
เขาพ่วงชนติดจอกับรถไฟ....”

พอสรุปได้ว่ารถไฟสายปากน้ำนี้ มีขบวนทั้งหมด ๗ หลัง เป็นโบกี้โดยสาร ๖ โบกี้ที่เหลือเป็นส่วนหัวจักรไอน้ำที่พ่วงลากอยู่ด้านหน้า ใช้พนักงานที่เป็นฝรั่งซึ่งเป็นวิศวกรชื่อ นายกอร์ชเซ ที เอ และพวกแขกที่เป็นชนพื้นไร่รถหัวลาก ด้วยในสมัยนั้นชาวสยามไม่ชอบอาชีพการใช้แรงงาน การก่อสร้างบุกเบิกทางรถไฟสายปากน้ำจึงเป็นผลงานของแรงงานชาวจีนและพวกแขกทั้งสิ้น

ค่าโดยสารรถไฟไปกลับ ๑ บาท ตลอดระยะทางมี ๑๐ ระยะ (๑๐ สถานี) คิดระยะละ

๑ เพื่ออง จากสถานีหัวลำโพง รถจะหยุดรับส่งผู้โดยสารที่ศาลาแดง บ้านกล้วย พระโขนง บางนา สำโรง ศีรษะจรเข้ (หัวตะเข้) บ้านนางเกรง มหาวงศ์ แล้วก็ไปสิ้นสุดปลายทางเป็น โรงสังกะสีขนาดใหญ่ที่ปากน้ำ พระแดงได้แต่งถึงสถานีที่ปากน้ำสมุทรปราการไว้ด้วยว่า

“...ถึงโรงใหญ่สังกะสีเป็นที่พัก
หยุดตรงป้อมหน้าเมืองเรื่องศักดิ์ดา
ฝ่ายรถจักรจอดพลันนิกหรรษา
ที่ปลับพลาริมน้ำหมดความทาง...”

(ข้อมูลโดยคุณ ส. พลายน้อย จากหนังสือรวมเรื่องรถไฟอดีตจนถึงปัจจุบัน ๑๐๐ ปี “รถไฟไทย” เป็นที่น่าเสียดายที่ผู้เขียนไม่สามารถค้นหาข้อความในนิราศได้ทั้งหมด ด้วยใจจริงที่ไม่มีผู้ใดบันทึกเก็บเอาไว้ ส่วนผู้ที่เคยท่องจำนิราศรถไฟได้ก็ไม่น่าจะยังมีชีวิตอยู่ เพราะเป็นเวลาร้อยกว่าปีแล้ว)

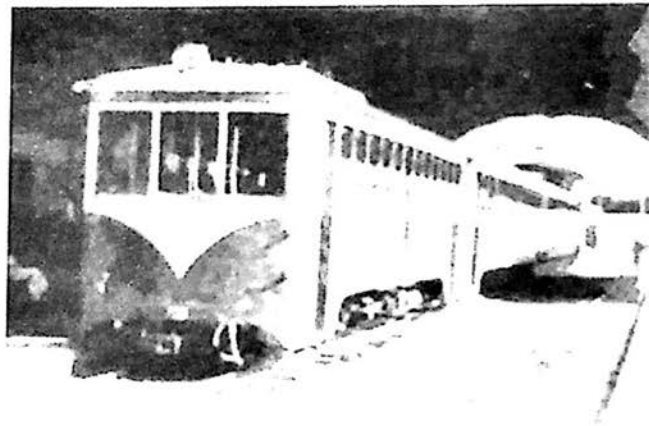
นายกอร์ชเซ ทิ เอ เป็นนายช่างผู้ควบคุมรถไฟ (“อินทนิเย” ตามความที่ถูกระบุในนิราศรถไฟสายปากน้ำ) ทำงานอยู่กับบริษัทรถไฟจนเกษียณ รวมเวลาถึง ๓๑ ปี เป็นฝรั่งชาวเดนมาร์ก ที่มีความผูกพันกับชาวปากน้ำเป็นอย่างมากจนได้ภรรยาเป็นคนไทย ชาวบ้านเรียก “หม่อมชิต” ทั้งสองแต่งงานอาศัยอยู่บริเวณวัดกลางวรวิหาร ในซอยร้านหม้อขึ้น มีลูกหลานเติบโตในตลาดปากน้ำ สมัยเมื่อ ๔๐-๕๐ ปีก่อนทุกยามเช้า ชาวตลาดปากน้ำจะคอยขึ้นชมกับลูกสาวและลูกชายนายกอร์ชเซ ลูกครึ่งที่ทั้งสวยและทั้งหล่อ เป็นฝรั่งครอบครัวเดียวที่อาศัยร่วมกับชาวบ้านอยู่ริมคลองคูเมือง (คลองข้างวัดกลาง) นายกอร์ชเซ เป็นผู้สร้างสะพานข้ามคลองให้ชาวปากน้ำได้ใช้สัญจรจากวัดกลางวรวิหารข้ามไปชุมชนหัวน้ำวน ชาวบ้านเรียก “สะพานกอร์ชเซ” มีแผ่นป้ายทองเหลืองเขียนไว้ว่า “กอร์ชเซ ทิ เอ ๒๔๒๕-๒๔๗๕”

ทางรถไฟสายนี้มีความยาว ๒๑ กิโลเมตร เป็นทางรถไฟสายแรกของประเทศไทย หลังจากที่ได้มีรับสั่งเร่งรีบการก่อสร้างเพื่อให้มีการเปิดทำการให้ด่วนที่สุด แม้ชาวบ้านทั่วไปต่างก็ไม่มีใครรับทราบเหตุผล จนกระทั่งเมื่อเปิดทำการได้เพียง ๓ เดือนสิ่งที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงคาดการณ์ล่วงหน้าไว้ว่า จะได้ใช้รถไฟสายนี้เป็นประโยชน์ทางการทหารก็ได้เป็นจริงขึ้น เมื่อเกิดการสู้รบกันขึ้นระหว่างทหารไทยกับขบวนเรือรบฝรั่งเศสที่บริเวณปากน้ำเจ้าพระยา ดังที่ได้มีการบันทึกประวัติศาสตร์ไว้ในวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

สถานีรถไฟปลายทาง

เส้นทางรถไฟปากน้ำจะลากมาจากสถานีหัวลำโพงเรื่อยมาถึงก่อนหน้าสถานีปลายทางนั่นคือ สถานีมหาวงศ์ (เดิมใช้ มหาวง) มาตามถนนสุขุมวิท ตรงเข้าเมืองสมุทรปราการสุดทางที่ตรงหน้าตลาดวิบูลย์ศรีในปัจจุบัน แล้วก็เป็นที่ตั้งของ การเดินทางในสมัยก่อนที่บริเวณสถานีรถไฟตามหัวเมืองนั้น จะต้องมีการค้าขาย โรงแรมรถไฟ และไปรษณีย์รถไฟเกิดขึ้น เมื่อผู้โดยสารที่เป็นคนต่างถิ่นต่างก็ต้องหาที่พักอาศัยค้างแรมยามจำเป็น โรงแรมรถไฟปากน้ำอยู่ติดสถานีนั่นเอง ส่วนไปรษณีย์รถไฟนั้น เกิดจากการพัฒนาการขนส่งทางไปรษณีย์ที่ต้องอาศัยการขนส่งทางรถไฟไปสู่ปลายทางสถานีรถไฟ ซึ่งขนส่งได้ปริมาณมาก อีกทั้งรวดเร็วและประหยัด ไปรษณีย์รถไฟเป็นตึกเล็กๆหันหน้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเช่นเดียวกับหัวสถานีรถไฟ หลายคนอาจจินตนาการไม่ถึงว่า ขบวนรถไฟที่จอดสุดทางนั้นอยู่หลังสถานี ส่วนด้านหน้าสถานีรถไฟนั้นหันหน้าออกแม่น้ำเจ้าพระยา ตามนิราศรถไฟปากน้ำบรรยายที่ตั้งสถานีไว้ว่า

“หยุดตรงป้อมหน้าเมืองเรื่องคักดา ที่ปลับพลาริมน้ำหมดความทาง”

รูป ๕๔ สถานีปลายทางที่ปากน้ำ หน้าป้อมประโคนชัย

ป้อมหน้าเมือง คือ ป้อมประโคนชัย

ปลับพลาริมน้ำ คือ ปลับปลาหน้าเมืองที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพื่อเป็นที่ประทับเมื่อยามเสด็จ เป็นปลับปลาที่ขยายต่อจากวังสมุทรปราการ ที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔ อยู่ตลอดแนวถนนด่านเก่าริมแม่น้ำเจ้าพระยา

หน้าเมือง คือ หน้าศาลาว่าการเมืองสมุทรปราการ ตั้งอยู่ภายในบริเวณวังสมุทรปราการ โดยปรับปรุงพระที่นั่งในวังมาเป็นศาลาว่าการเมือง ต่อมาจึงย้ายมาสร้างหันหน้าสู่แม่น้ำ เจ้าพระยาตรงข้ามองค์พระสมุทรเจดีย์ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ก่อนที่จะย้ายอีกครั้งมาอยู่ในที่ดิน บริเวณปัจจุบัน (หันด้านข้างสู่แม่น้ำ)

เมื่อผู้โดยสารมาถึงเมืองสมุทรปราการแล้ว ต่างจะต้องแยกย้ายกันเดินทางต่อโดยทางเรือ โดยจะมีทั้งเรือจ้าง เรือแจว ภายในพื้นที่รอบสถานี นอกจากนี้จะประกอบไปด้วยโรงแรมรถไฟแล้ว จะประกอบไปด้วยที่พักพนักงานรถไฟ ร้านขายของชำ โรงซ่อมบำรุง และโรงเก็บโบกี้รถไฟขนาดใหญ่

ตามสัญญาครบกำหนดการรับสัมปทานเป็นเวลา ๕๐ ปี เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๙ (ทำสัญญาปี พ.ศ. ๒๔๒๙ กว่าจะก่อสร้างเสร็จก็ล่วงเข้าปี พ.ศ. ๒๔๓๖) ต่อจากนั้นรัฐบาลได้ซื้อทรัพย์สินของบริษัทรถไฟปากน้ำ แล้วพัฒนาให้เป็นรถรางไฟฟ้า (แต่เดิมใช้รถจักรไอน้ำลากจูง ต่อมาเปลี่ยนมาใช้รถไฟฟ้า) ซึ่งเป็นโอกาสดีที่ทำให้ชาวเมืองสมุทรปราการได้มีไฟฟ้าใช้ แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่ากิจการที่ทำกำไรโดยเอกชนตลอดมาเมื่อมาถูกบริหารโดยระบบราชการ กิจการก็เริ่มขาดทุนสะสม จนรถรางสายนี้ถูกยกเลิกการให้บริการเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๓ มีการอนุญาตให้เอกชนทำการปรับเปลี่ยนทุกสถานีเดิมทั้งเพื่อก่อสร้างตลาดจนหาคนรุ่นหลังที่จะซื้อสถานีเดิมได้ยากเต็มที่ใครที่ต้องการทราบที่ตั้งสถานีรถไฟสายปากน้ำก็ให้ไปยืนอยู่บริเวณตลาดวิบูลย์ศรีท่าเรือข้ามฟากไปฝั่งพระสมุทรเจดีย์ในปัจจุบัน พื้นที่ตรงนี้เดิมก็คือ บริเวณที่ตั้งสถานีปลายทางรถไฟสายปากน้ำนั่นเอง

วิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

ดังได้กล่าวมาแล้วในบทต้น เรื่องที่อังกฤษส่งคนมาสอดแนมประเทศไทยครั้งเกิดความขัดแย้งกับทางการไทยเกี่ยวกับเรื่องดินแดนรัฐทางภาคใต้ในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ สมัยรัชกาลที่ ๒ ผู้ที่ถูกส่งเข้ามาเป็นชาวอังกฤษที่ชื่อ Mr. John Crawford ผู้ซึ่งได้เข้ามาทำการสำรวจประเทศไทยอย่างค่อนข้างละเอียด โดยสรุปรายงานแจ้งข้อมูลเบื้องต้นของไทยพร้อมเสนอแนะรัฐบาลอังกฤษในเรื่องวิธีการเอาชนะสงครามกับประเทศไทยไว้ว่า

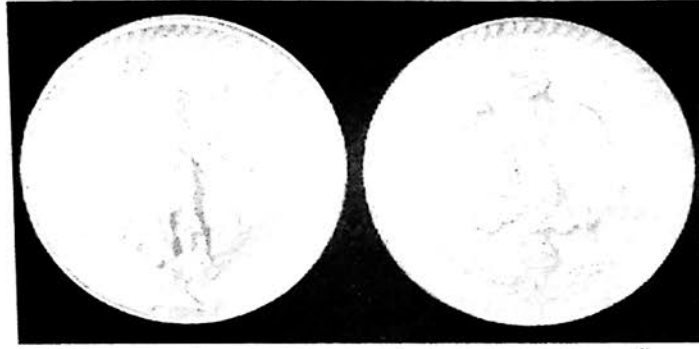
“.....เรื่องการวัดความลึกของแม่น้ำ การทำแผนที่ และการนับจำนวนกองทหารและชาวบ้าน.....ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า จะเป็นการดีที่สุดที่เราจะตอบโต้โดยทันทีที่อย่างเสียเงินน้อยที่สุด โดยใช้ทหารแยกจากปืนังไม้ก็กองทัพเข้าโจมตี....ในเวลาเดียวกันก็ปิดปากน้ำด้วยเรือรบเล็กๆเพียง ๒-๓ ลำ ก็เพียงพอสำหรับการมุ่งสู่จุดหมายทุกประการ.....”

“.....การกันแม่น้ำด้วยเรือรบนั้นเป็นวิธีง่าย ปลอดภัย และมีประสิทธิภาพมากที่สุดที่จะคิดได้ ทหารเรืออังกฤษจะปลอดภัยอยู่ในท่าเรือแถวเกาะสีชัง และสามารถสกัดกั้นและโจมตี ไม้เพียงแต่เรือสำเภาค้าขายของกรุงสยามทั้งหมดซึ่งรวมกันอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา ยังสามารถสกัดโจมตีเรือสำเภากลางชาติที่ขนบรรทุกส่งส่วยจากเมืองอื่นอีกด้วย เป็นการปิดปากน้ำตลอดไปเป็นเวลาไม่กี่เดือน โดยไม่ต้องทำร้ายชาวบ้านชาวเมือง.....”

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ การรุกรานที่อาศัยความได้เปรียบทางกองทัพเรือเป็นไปอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ อังกฤษเริ่มเข้ามาครอบครองพม่า ในขณะที่ฝรั่งเศสก็ได้ครอบครองญวน เมื่อรอบบ้านเราถูกต่างชาติรุกรานจนรอบด้านเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงเริ่มปรับปรุงกองทัพเรืออย่างจริงจังตั้งแต่นั้นมา ทรงแสดงความห่วงใยเรื่องนี้มาตลอดพระชนม์ชีพ แม้ในช่วงปลายรัชกาลยามที่ทรงพระประชวรอย่างหนัก กำลังพระกายทรุดทีละน้อย ในพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ บันทึกกระแสพระราชดำริ ได้ตรัสสั่งท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ (ตำแหน่งเมื่อครั้งยังเป็นจางวางมหาดเล็ก) ขณะเข้าเฝ้าว่า

“.....การต่อไปข้างหน้า เห็นแต่เอง ที่จะรับราชการเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป การศึกสงคราม ข้างญวนข้างพม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีก็แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขา ก็คิดควรจะรำเรียนเอาไว้ ก็ให้เขาอย่างเขา อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว.....”

พระยาศรีสุริยวงศ์ รับพระราชโองการแล้วก็ร้องให้ ถอยออกมาจากที่เฝ้า

รูป ๘๕ เหรียญทอง เงินแดงที่รัชกาลที่ ๑ ผู้ทรงเชี่ยวชาญทางการค้า ทรงตั้งพระทัยสะสมไว้ ด้วยทรงไม่วางใจพวกฝรั่งและทรงคาดการณ์ว่าจะได้ใช้ไต่บ้านเมืองในอนาคต

แล้วเหตุการณ์ที่ทรงห่วงใยมาตลอดพระชนม์ชีพก็เกิดขึ้นจนได้ในรัชกาลต่อมา แม้ว่าทางฝ่ายไทยเราจะได้เตรียมแนวทางการป้องกันประเทศที่ทันสมัยขึ้น แต่การพัฒนาของประเทศเล็กๆที่ขาดแคลนเงิน และการปรับตัวของประชาชนเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องใหม่นั้นยังเป็นไปได้ไม่ทั่วถึง จึงดำเนินไปได้ไม่ทันเหตุการณ์ วิกฤติการณ์ที่เกิดในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒ สมัยรัชกาลที่ ๕) ได้สร้างความปวดร้าวให้แก่คนไทยสุดที่จะพรรณได้ เหตุการณ์ครั้งนี้ยังคงฝังแน่นอยู่ในความทรงจำของชาวไทยทั้งมวลตลอดกาล ทั้งนี้เหตุการณ์ได้ตั้งเค้ามาหลายปี ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงรับทราบและทรงคาดการณ์เรื่องราวเหตุการณ์ที่จะต้องเกิดขึ้นในไม่ช้า กระทั่งได้ใช้เวลานับสิบปีในการเตรียมระบบการแจ้งข่าวทางโทรเลข และโทรศัพท์ ระบบการขนส่งมวลชนรถไฟ การสร้างเรือรบ สั่งซื้ออาวุธสมัยใหม่ ประจำป้อมต่างๆ ตลอดจนการเร่งก่อสร้างป้อมปราการอันทันสมัย คือ ป้อมพระจุลจอมเกล้า

พ.ศ. ๒๔๓๐ ฝรั่งเศสเริ่มแทรกแซงดินแดนสิบสองจุไทย ด้วยอ้างว่ามาช่วยปราบฮ่อ แต่จุดประสงค์ก็คือการครอบครองดินแดนหลวงพระบาง ฝ่ายไทยจึงเร่งรีบให้ให้ฝรั่งเศสปักปันเขตแดนให้แน่นอน

รูป ๘๖ สภาพเมืองหลวงพระบาง ที่ถูกพวงฮ่อชงเหลืออง
ตีแตกและเผาทำลายจนไทยต้องยกกองทัพไปปราบ

รูป ๕๗ กองทัพแบบโบราณสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ถูกส่งไปปราบอ้อ
ซึ่งน่าจะเป็นกองทัพช้างครั้งสุดท้ายของไทย

- พ.ศ. ๒๔๓๑ ฝรั่งเศสอ้างสิทธิเหนือดินแดนลาวตอนกลาง และตอนใต้ อันได้แก่เมือง
พวน คำเกิด คำม่วน จำปาศักดิ์ เชียงแตง แต่รัฐบาลไทยคัดค้าน
- พ.ศ. ๒๔๓๒ ฝรั่งเศสกล่าวหาไทยส่งทหารเข้าบุกรุกดินแดน และยังกล่าวหาว่าไทย
จับคนในบังคับของฝรั่งเศส ขณะที่ไทยก็กล่าวหาฝรั่งเศสทำนองเดียวกัน
- พ.ศ. ๒๔๓๕ ฝรั่งเศสบีบบังคับไทย บุกขับไล่กองทหารไทยให้ถอยร่นจากฝั่งซ้ายของ
แม่น้ำโขง ขณะเดียวกันก็ส่งเรือรบลู่แดง เข้ามาจอดอยู่ในกรุงเทพฯ
เหตุการณ์เริ่มคับขัน รัชกาลที่ ๕ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งคณะที่
ปรึกษาป้องกันราชอาณาจักร เตรียมการป้องกันประเทศ

ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ เหตุการณ์ตึงเครียดขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเกิดเหตุนายทหารฝรั่งเศส
พร้อมคนในบังคับทั้งเขมรและญวน รุกเข้าเขตแดนไทย มีการเจรจา ถอยร่นและเกิดเหตุ
ขุมนยิงต่อสู้กัน ฝ่ายไทยนำโดยวีรบุรุษชื่อ **พระยอดเมืองขวาง** ได้ทำการต่อสู้อย่าง
ไม่คิดชีวิต ทหารไทยตาย ๖ นาย ทหารฝ่ายฝรั่งเศสตาย ๒๕-๒๖ ศพ กองทัพเรือฝรั่งเศส
จึงบีบให้ไทยแสดงความรับผิดชอบ และประกาศเตรียมการส่งเรือรบบุกเข้าประเทศไทย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จอมทัพไทย พระองค์เจ้าขจรจรัสวงษ์
เป็นผู้บัญชาการทหารเรือ พระยาชลยุทธโยธิน เป็นรองผู้บัญชาการทหารเรือ ได้เตรียมการ
ทั่วไปดังนี้

- เร่งก่อสร้างป้อมพระจุลจอมเกล้าจนเสร็จ ดัดตั้งปืนใหญ่อาร์มสตรอง ที่ทันสมัย และ
ให้ตบแต่งป้อมแฉงไฟฟ้า ที่นครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง) ขอซื้ออาวุธจากสิงคโปร์
โดยด่วน

- ทรงเสด็จชมการทดลองท่อมระเบิดใต้น้ำ การยิงปืนใหญ่อาร์มสตรอง พร้อมการเร่งเปิดทางรถไฟสายปากน้ำ เพื่อประโยชน์ทางการขนส่งอาวุธและกองกำลังบำรุง
 - จัดตั้งกองทหารประจำจุดตลอดแนวเกาะกง เมืองแกลง แหลมงอบ และแหลมสิงห์ ปากน้ำจันทบุรี ใช้ทหารและคนในพื้นที่ประมาณได้ ๒๐๐๐ นาย แจกอาวุธปืน เสนรีมาตินี้รวม ๕๘๘ กระบอก กระสุนพร้อม
 - มีพระราชหัตถเลขา "ตกลงจะปิดปากน้ำโดย เฮอร์เรือไปจมขวางลำน้ำเจ้าพระยาไว้ ให้พระยาชลยุทธโยธิน เป็นผู้กำกับตำบล.....ให้เตรียมเรือให้ทันท่วงที ๒๒ มิถุนายน"
- มีการเร่งซื้อเรือเก่ามาจม ระยะเวลาการจมเรือ ๑ ลำต่อ ๑ วัน ต้องการเรือ ๑๐ ลำ แต่กระแสน้ำพัดแรงจนเกิดอุปสรรคในการดำเนินการ
- ที่ปากน้ำ มีทหาร ๖๐๐ คน ที่ป้อมเสื่อช่อนเล็บมีปืนใหญ่ ๖ กระบอก ที่สำโรงมีทหาร ๒๐๐ คน ปืนใหญ่ ๑๒ กระบอก และเตรียมปืนใหญ่ ๒๕ กระบอก กับปืนยิงเร็วตามริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ บางนา บางจาก คลองพระโขนง

พระองค์ทราบข่าวว่าวันที่ ๑๑ กรกฎาคม เรือรบฝรั่งเศสจะเข้ามาดอนเย็น ทรงเสด็จอย่างเป็นทางการกลับโดยทางรถไฟ ตรวจสอบป้อมเสื่อช่อนเล็บ ตรวจสอบพระจุลจอมเกล้าชมการระเบิดตอร์ปิโด (ทุ่นระเบิด) ซึ่งได้ผลดี ทรงกำชับนายทหารทางป้อมปืนที่ปากน้ำระหว่างชมการทดลองยิงปืน

"ถ้าจำเป็นก็ระเบิด ไม่ต้องสั่งอีก ถ้าเขายังก่อน เรายังตอบ"

พระยาสุรศักดิ์มนตรี ขออาสา เรียกระดมทหารเก่าคราวปราบฮ่อ เข้ามาทำการสมทบช่วยร่วมกับทหารประจำการในกรุงเทพฯ จำนวนประมาณ ๑,๐๐๐ คน พระพุทธเจ้าหลวงทรงสั่งกำชับอีกครั้งว่า "อย่าให้เรือฝรั่งเศสแล่นเข้ากรุงเทพฯ เด็ดขาด"

รูป ๕๘ ภาพวาดขบวนเรือฝรั่งเศส

เรือรบฝรั่งเศสเคลื่อนขบวน

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม เรือแองคองสตังค์ และเรือโคเมต ได้รับคำสั่งจากพลเรือตรี ฮูมานน์ ผู้บัญชาการกองเรือฝรั่งเศสภาคตะวันออกเฉียงใต้ ให้เรือทั้งสองลำมุ่งหน้าเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อสมทบกับเรือลูแตงที่จอดอยู่หน้าสถานทูตฝรั่งเศสก่อนหน้านั้นแล้ว (ตามข้อตกลงให้เรือต่างชาติเข้ามาประจำที่กรุงเทพฯ ได้เพียงลำเดียว) ภายใต้การนำของนาวาโทโมรี ให้เรือสินค้า ชื่อ เรือยังบับคิสเซย์ (คนไทยเรียกสั้นๆ ว่า เรือเซย์) ให้กับต้นเรือเซย์ ร่วมงานมาด้วย เพราะกับต้นเรือเซย์มีความชำนาญร่องน้ำไทยดี หากเกิดกรณีทางนำร่องไทยไม่ยอมทำหน้าที่นำ ก็ให้กับต้นเรือเซย์ทำหน้าที่นำร่องแทน ระหว่างเดินทางมีการทดสอบอาวุธ และซักซ้อมความเข้าใจกับทหารตลอดทาง ขบวนเรือพยายามถ่วงเวลารอจังหวะเวลาการคำนวณน้ำขึ้นเต็มที่ให้แน่ใจว่าเรือรบทั้งสองจะไม่ติดสันดอน

ไทยเตรียมรับเสด็จและเตรียมรบ

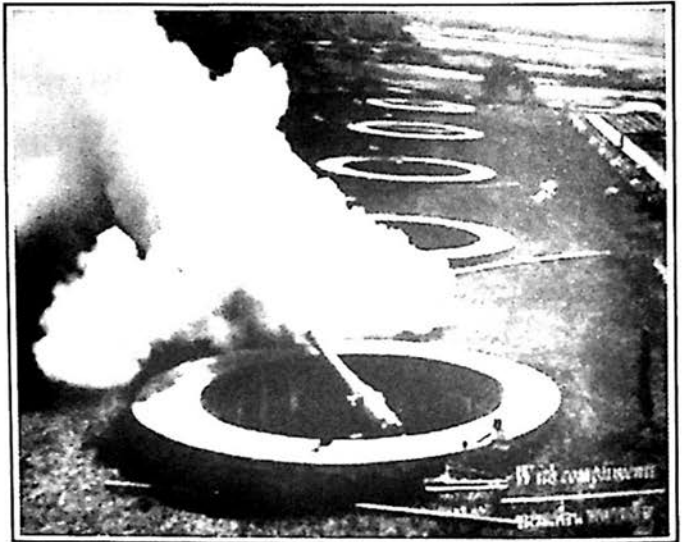
วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ฝ่ายไทยต้องเตรียมกำลังทำการต้อนรับอาร์ชดยุกแห่งออสเตรีย ซึ่งกำหนดมาถึงเมืองไทยเย็นวันเดียวกันนี้ จึงได้ส่งเรือมกุฎราชกุมาร และเรือนฤเบนทร์บุตรี ออกไปรับเสด็จเจ้าชายที่ปากน้ำ เรือมกุฎราชกุมารจอดคอยอยู่นอกสันดอน แต่ในขณะที่เรือเจ้าชายยังเสด็จมาไม่ถึง ทูตฝรั่งเศสก็แจ้งว่าเรือรบ ๒ ลำจะเข้ามาถึงสันดอน โดยแจ้งว่าจะขอเพียงจอดเท่านั้น แต่ก็ด้วยความไม่ประมาท ฝ่ายไทยได้สั่งให้เรือมกุฎราชกุมารกลับมาจอดในแนวป้องกันที่ปากน้ำ มีการวางระเบิดอย่างฉุกเฉิน ๑๖ จุด จมเรือเก่าเพื่อขวางลำน้ำเจ้าพระยาอีก ๑ ลำ

๑๗.๐๐ น. เรือไทยเข้าประจำ ๕ ลำ เรือนฤเบนทร์บุตรี เรือทูลกระหม่อม เรือหาญ หักศัตรู จอดอยู่แนวป้องกัน ส่วนอีก ๒ ลำ คือ เรือมกุฎราชกุมาร และเรือมูรธาवलิกสวัสดี มีหน้าที่ด้านทานเรือรบฝรั่งเศส ฝ่ายไทยแจ้งไปยังทูตฝรั่งเศสว่า ไม่ยอมให้เรือรบฝรั่งเศสเข้ามาในน่านน้ำเจ้าพระยาเป็นอันขาด พระยาชลยุทธโยธินสั่งการว่า หากเกิดการสู้รบ เมื่อป้อมพระจุลจอมเกล้าทำการยิงนัดที่ ๔ แล้วเรือฝรั่งเศสไม่ยอมหยุด ให้เริ่มทำการยิงร่วมกับป้อมได้ทันที

๑๗.๑๕ น. มิสเตอร์แจกสัน เจ้าหน้าที่นำร่องไทยสัญชาติอังกฤษได้ขึ้นไปเรือเซย์ ขณะที่กัปตันวิล พนักงานกรมเจ้าท่าฝ่ายไทยสัญชาติเยอรมัน ได้ขึ้นไปบนเรือแองคองสตังค์ ห้ามปรามไม่ให้เดินทางเข้าไทย ผู้การเรือฝรั่งเศสไม่ฟังคำสั่ง แล้วให้ทุกคนลงมาจากเรือฝรั่งเศส ให้กัปตันเรือเซย์ทำหน้าที่นำร่องแทน มีการส่งเรือเล็กตรวจสอบหยั่งความลึกของน้ำ ฝ่ายไทยจึงให้สัตตยานุฎ “เตรียมพร้อม”

๑๘.๕๐ น. หมูเรือฝรั่งเศสเดินทางมุ่งเข้าปากน้ำเจ้าพระยา โดยมีเรือเซย์ (เรือสินค้า) นำหน้า ตามด้วยเรือแองคองสตังค์ และเรือโคเมต ทั้งระยะห่าง ๔๐๐ เมตร ขณะนั้นมีเรือสินค้าอังกฤษแล่นสวนออกจากปากน้ำ เมื่อมาถึงทუნดำ (แสดงจุดเลี้ยวของร่องน้ำ) ป้อมพระจุลจอมเกล้าได้ยิงปืนไม่มีการสุ่นเดือน ๒ นัด เรือรบฝรั่งเศสยังคงแล่นเข้ามา จึงยิงนัดที่ ๓ และนัดที่ ๔ ตกที่หน้าเรือรบฝรั่งเศส ในขณะที่เรือรบฝรั่งเศสให้สัตตยานุฎ “ประจำสถานีรบ” เช่นกัน เรือแองคองสตังค์มุ่งตรงไปยังกระโจมไฟ (ไลท์เฮาส์) ปืนทุกระบอกของไทยเล็งเป้าหมายเรือทันที

รูป ๕๕ ปืนใหญ่เสือหมอบเมื่อทำการยิง สังเกตนายทหารที่ยืนอยู่ด้านข้าง ทำให้ทราบว่าป็นปืนขนาดใหญ่เอากาง

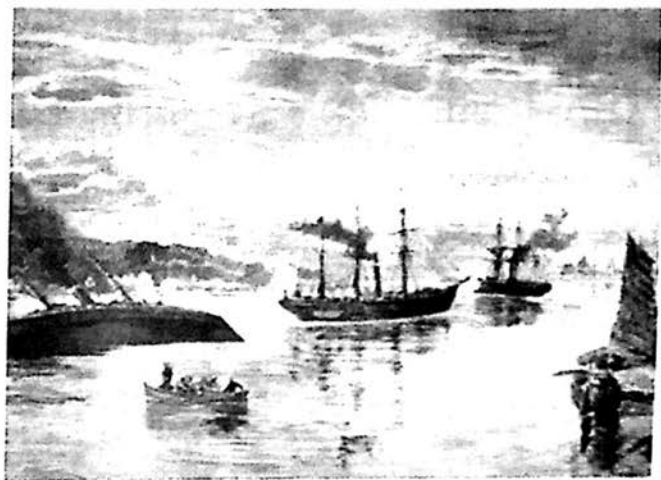
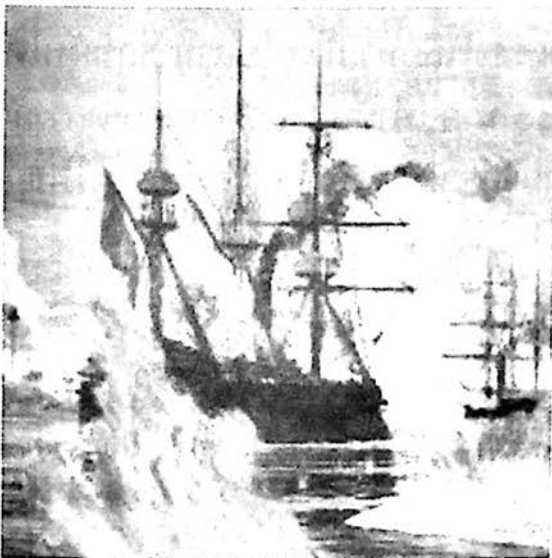

เปิดฉากยิง

- ป้อมพระจุลฯ เริ่มยิงระยะ ๔,๐๐๐ เมตร ประมาณ ๑๘ นาที ถูกเรือเซย์ ๑ นัด จึงเบนหัวหุยนต์นำร่อง เรือแองคองสตังค์ถูกยิง ๑ นัด ทหารฝรั่งเศสตายทันที ๑ นาย เรือฝรั่งเศสจึงยิงตอบโต้แต่ไม่ได้ผลเท่าที่ควรสูง-ต่ำเกินไป จนแล่นเข้าใกล้เรือมกุฎราชกุมาร และเรือมูรธาวิสิทส์ ซึ่งเป็นจุดที่ป้อมพระจุลฯ หมดมูมยิง เกิดการยิงต่อสู้กันระหว่างเรือทันที เรือฝรั่งเศสใหญ่กว่าจึงยิงกราดเรือไทยได้อย่างสบาย เรือมูรธาวิสิทส์ถูกปืนและถูกชนเสียหายไป ๑ ลำ ทหารตายเป็นจำนวนมาก เรือยิงทูนระเบิด

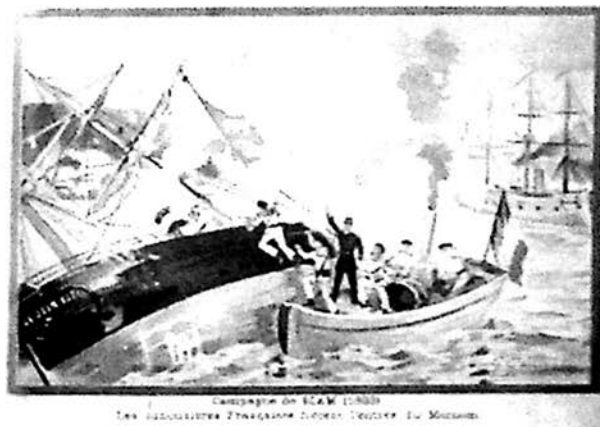
ของไทย นำโดยร้อยเอกเวนสเดนไฮได้ยิงทุ่นระเบิดไป ๑ ลูกแต่ไม่เป็นผลอย่างที่
 ซ้อม (เข้าใจว่าพวกฝรั่งต่างรู้จักัน)

- เรือหาญศัตรูยิงปืนใหญ่ได้เพียง ๒ นัดเท่านั้น นัดหนึ่งถูกเรือเซย์ ตรงหัวเรือจน
 ต้องแล่นไปเกยตื้นที่แหลมลำพูราย
- **เรือนฤเบนทร์และเรือทูลกระหม่อม** ได้ยิงปืนทองเหลือง ปืนเล็กยาว ไปที่เรือโคเมต
 ซึ่งเข้ามาใกล้กันเพียง ๑๐๐ เมตร ถูกทหารฝรั่งเศสตาย ๒ นาย เรือทูลกระหม่อม
 ถูกยิง ๑ นัด ช้างเรือทะเล
- **ป้อมผีเสื้อสมุทร** ตอนหัวค่ำ ความมืดทำให้ไม่สามารถแยกฝ่ายของเรือออก จึงไม่
 กล้ายิง (รับคำสั่งไม่ให้อิง) ส่วนเรือแองคองสตังค์ก็ไม่ได้ยิงมาที่ป้อม ส่วนเรือโคเมต
 ซึ่งเคยมาจอดที่สมุทรปราการจึงรับรู้สถานที่ของป้อมผีเสื้อสมุทรดี จึงยิงมาที่ป้อม ๕
 นัด ถูกทหารไทยบาดเจ็บ ทางป้อมผีเสื้อสมุทรจึงยิงตอบระยะหนึ่งได้ผลเล็กน้อย
 (ตอนหลังมาทราบว่ามีนายทหารฝรั่งที่ถูกจ้างให้คุ้มป้อมผีเสื้อสมุทร เป็นผู้สั่งไม่ให้
 ยิงในตอนแรก ถูกทหารไทยรุมทำร้ายด้วยหาว่าเข้าข้างฝรั่งด้วยกัน)

รูป ๑๐๑ เรือแซร์ เรือนำร่องของฝ่ายฝรั่งเศสที่ถูกปืนจากป้อม
 พระจุลจอมเกล้าระดมยิง จนเกยตื้นที่ฝั่งตรงข้าม (บริเวณแหลมลำพูราย)

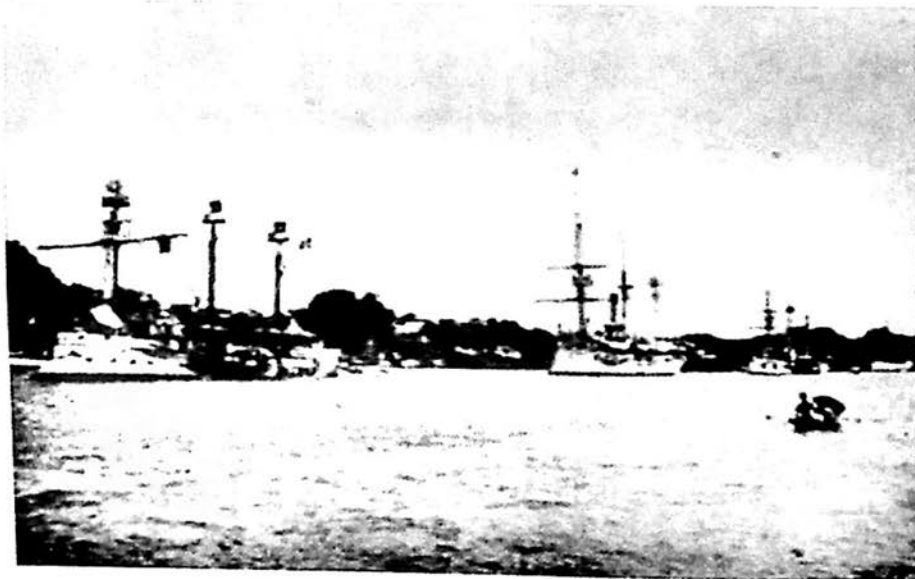
รูป ๑๐๐ ภาพวาดลงหนังสือพิมพ์
 ฝรั่งเศส การสู้รบกันที่ปากน้ำ

รูป ๑๐๒ สภาพเรือแซร์
 ที่ทหารฝรั่งเศสกำลังสละเรือ

ในที่สุดเรือรบฝรั่งเศสก็ฝ่าความมืดเข้ามาแม่น้ำเจ้าพระยา และจอดทอดสมอที่หน้าสถานทูตฝรั่งเศสในเวลา ๒๑.๐๐ น. ในขณะที่พระยาชลยุทธโยธิน ให้เรือมกุฎฯ และเรือมูรธาฯ ไปจอดฟังคำสั่งที่สถานีโทรเลขสมุทรปราการ (หน้าศาลาว่าการเมือง) ท่านไปดูป้อมผีเสื้อสมุทร เคลือบพื้นที่รื้อบ้านเรือนไม่ให้ขวางทางปืน แล้วคิดจะนำเรือทั้งสองเข้าพุ่งชนเรือรบฝรั่งเศสให้จมไปด้วยกันในเวลาค่ำมืด ส่วนตัวเองได้นั่งรถไฟสายปากน้ำเข้ากรุงเทพฯ เตรียมนำเรือพระที่นั่งมหาจักรีพุ่งชนเรือรบฝรั่งเศสอีกเช่นกัน แต่ได้รับการทัดทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยทรงคาดการณ์ว่าจะเป็นการทำให้สถานการณ์ย่ำแย่ลงจนไม่สามารถควบคุมได้ทางการทูต

นาวาโท โบรี ประชุมผู้การเรือโคแแบตและลูแดง หรือการปฏิบัติการต่อไปกับฝ่ายไทย และได้ตกลงกันว่าเช้าวันรุ่งขึ้นจะเรือรบทั้ง ๓ ลำ ออกไประดมยิงเรือพระที่นั่งมหาจักรีให้จม แล้วจอดที่ท่าราชวรดิษฐ์เพื่อให้ไทยปฏิบัติการตามข้อเรียกร้องขั้นแรกให้ฝ่ายไทยยอมจำนน และจัดการรื้อป้อมปราการที่ปากน้ำเสียก่อนสิ่งอื่นถ้ามิเช่นนั้น จะระดมยิงพระบรมมหาราชวัง แต่แผนนี้ได้รับการทัดทาน ด้วยทราบว่าชาวไทยมีความรักและเทอดทูลสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมากเกรงว่าจะเกิดการจลาจลขึ้นในกรุงเทพฯ ทรัพย์สินสมบัติของชาวฝรั่งเศสจะเสียหายโดยไม่สามารถระงับได้ เพราะมีกำลังเรือรบเพียง ๓ ลำ ทหารเรือเพียง ๓๐๐ นาย เท่านั้น และหลังจากเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ นี้ ก็เป็นจุดเริ่มต้นของหลากหลายวิธีการกดดันเรียกร้องผลประโยชน์และดินแดนของฝรั่งเศสต่อทางฝ่ายไทย

รูป ๑๐๓ ในที่สุดเรือฝรั่งเศสก็เดินเรือเข้ามาทอดสมอ ตรงหน้าสถานทูตฝรั่งเศส เพื่อเตรียมการข่มขู่เรียกร้องค่าเสียหาย เป็นช่วงเวลาที่ตึงเครียดมาก

ข้อเสนอที่ฝรั่งเศสเรียกร้องแก่รัฐบาลสยาม

๑. ให้เคารพสิทธิของญวนและเขมร ในดินแดนเหนือฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและเกาะต่างๆในลำน้ำนี้
๒. ให้ถอนทหารที่ตั้งมั่นอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้เสร็จสิ้นภายใน ๑ เดือน
๓. ให้เสียค่าปรับไหมแก่ฝ่ายฝรั่งเศสในเหตุการณ์ที่ทุ่งเชียงคำและทุ่งคำมวน
๔. ลงโทษผู้กระทำผิดและเสียค่าทำขวัญแก่ครอบครัวผู้เสียชีวิต
๕. ให้ชดใช้เงิน ๒,๐๐๐,๐๐๐ ฟรังก์ ค่าที่ทำความเสียหายแก่ชนชาติฝรั่งเศส
๖. จ่ายเงิน ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาททันที เป็นค่ามัดจำการที่จะชดใช้ค่าเสียหายและค่าทำขวัญรายต่างๆ

ให้รัฐบาลสยามแจ้งให้ทราบภายใน ๔๘ ชั่วโมง หากไม่มีตอบ หรือผิดเพี้ยน จะทำการปิดปากอ่าวโดยทันที

ฝ่ายไทยนั้นเมื่อพิจารณาแล้ว ได้ตอบข้อเสนอในเชิงตั้งท่าไม่เห็นด้วยบางประการ ทั้งด้านสิทธิการครอบครองดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และการเรียกร้องค่าเสียหายที่มากมายเกินความเป็นจริง แล้วคำตอบนี้เองที่ทำให้ฝรั่งเศสสั่งการให้ทูตฝรั่งเศสรีบกลับเข้าไปประจำการในที่ปลอดภัย พร้อมประกาศปิดอ่าวไทยโดยทันที มีการส่งเรือรบ ๒ ลำคุมเชิงอยู่นอกสันดอนเจ้าพระยา และส่งกองกำลังทหารหนึ่งกองร้อยขึ้นบกตั้งกองกำลังที่เกาะสีชัง ใช้ทำเรือที่พระเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง เตรียมเป็นที่จอดเรือประจำการ

ประกาศปิดอ่าว

ตั้งแต่วันที่ ๒๖ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๙๓ เวลา ๑๑.๐๐ น. บรรดาเมืองท่าตามทางเรือเข้าออกชายฝั่งและเกาะต่างๆของประเทศสยาม.....จะเป็นเขตที่กองเรือในบังคับของข้าพเจ้า (ฝรั่งเศส) ทำการปิดอ่าวอย่างแท้จริง บรรดาเรือของชาติที่เป็นมิตรกัน ให้เวลาอีก ๓ วัน เพื่อถอยไปจากดินแดนที่ปิดอ่าวนี้

เรือใดๆก็ตามที่พยายามฝ่าฝืนการปิดอ่าวนี้ จะถูกจัดการตามนัยแห่งกฎหมายระหว่างประเทศ และสัญญาทางไมตรีที่ใช้อยู่กับประเทศที่เป็นกลาง ณ ปัจจุบันนี้

เรือฟอร์แพต์ ณ สันดอน ปากน้ำเจ้าพระยา (ลงนาม) อา. เรอกูลูซ์

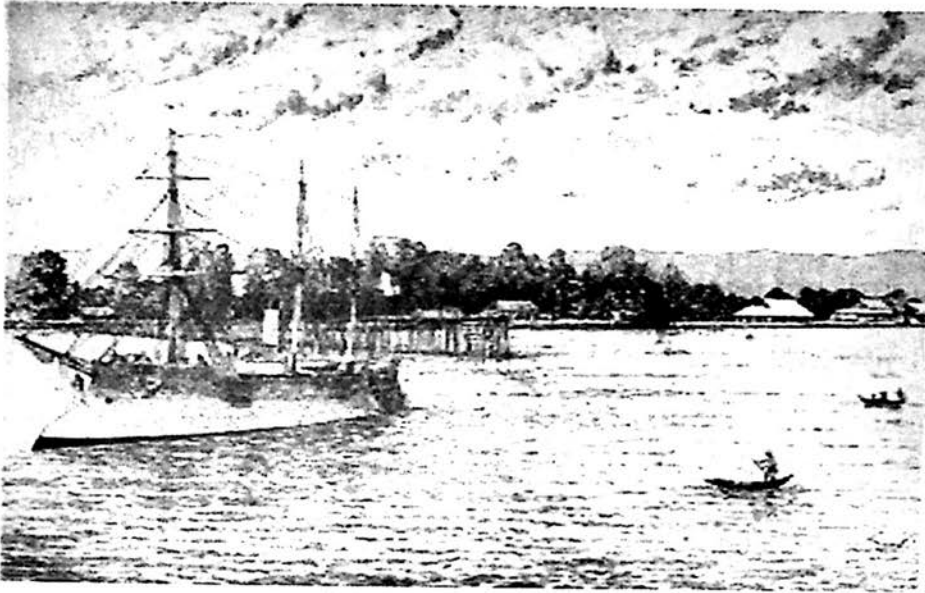
วันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ฝ่ายไทยต้องยอมทำสัญญาถอนทหารจากฝ่งซ้ายแม่น้ำโขง สั้งลงโทษและเสียค่าปรับในกรณีเหตุการณ์ต่อสู้ของพระยอดเมืองขวาง เสียค่าทำขวัญต่อครอบครัวทหารฝรั่งเศสผู้เสียชีวิต จ่ายเงินมัดจำ ๓ ล้านบาททันที และชดใช้เงินถึง ๒ ล้านฟรังก์ เหตุวิฤติครั้งนี้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและยืดเยื้อถึง ๑๓ ปี ก่อนที่จะมีการถอนทหารออกจากการครอบครองดินแดนบางส่วนของประเทศไทย

- หลังเหตุการณ์ ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรีเป็นประกันประมาณ ๑๑ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖-๒๔๔๖ ฝ่ายไทยต้องทำสัญญาเสียผลประโยชน์มากมาย
- ฝรั่งเศสยังไม่ยอมถอนกำลังออกจากจันทบุรี จนในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ จึงได้ขอ ดินแดนไทยอีก ๖๒,๕๐๐ ตารางกิโลเมตร เพื่อแลกเปลี่ยนกับการถอนทัพ แต่เมื่อได้ ดินแดนดังกล่าวนั้นแล้ว ก็ยังไม่มีการถอนกำลังออกไปจากดินแดนไทย แต่กลับ ขยับทหารไปตั้งทัพยื้อไว้ที่เมืองตราด
- ปี พ.ศ. ๒๔๔๙ เพื่อให้ได้ดินแดนตราดคืน ไทยจึงต้องทำสัญญายกพื้นที่มณฑล บุรพาซึ่งประกอบด้วยพระตะบอง เสียมราช และศรีโสภณให้ฝรั่งเศส เสียดินแดน คราวนี้อีก ๕๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร

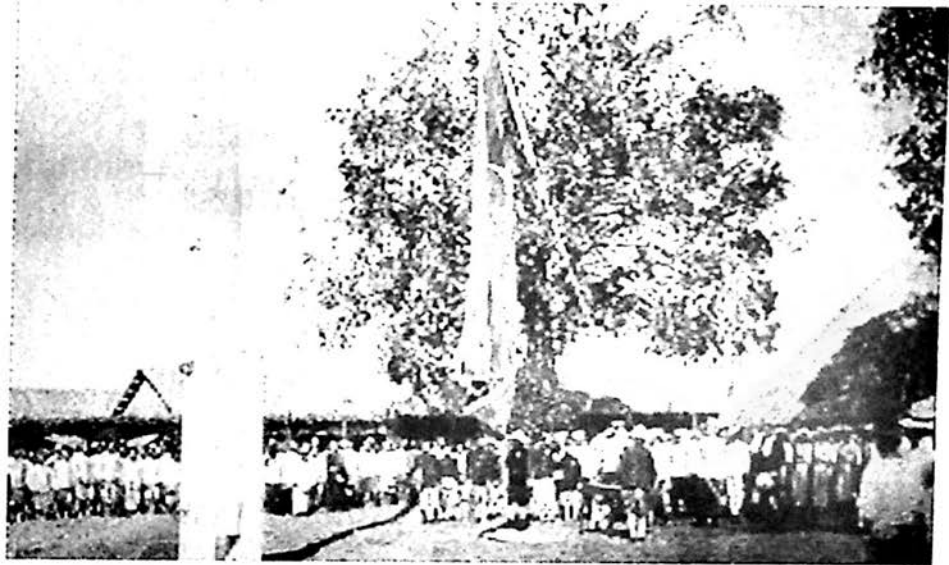
รูป ๑๐๕ การขนเงินที่ข่มขู่ได้มาของทหารฝรั่งเศส เพื่อขึ้นเรือ เตรียมส่งกลับประเทศที่ทำเรือเกาะสีชัง

รูป ๑๐๔ แผนที่แสดงเขตแดนไทยที่ถูกเรียกร้องให้ยอมสละให้ ฝรั่งเศสทีละน้อย

รูป ๑๐๖ เรือฝรั่งเศส
มุ่งหน้าไปทางเมืองจันทบุรี
พร้อมเงินดุงแดงของไทย

รูป ๑๐๗
การชักธงชาติไทย
ในพิธีคืนจันทบุรี

เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโทรมนัสและตรอมพระราชหฤทัย จนถึงทรงพระประชวร ทรงพระราชนิพนธ์โคลงกลอนที่ล้วนแสดงความเศร้าหมอง ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์คำฉันท์ที่นักวิชาการหลายท่านตีความว่า เป็นพระราชนิพนธ์ลาตายเลยทีเดียว

“...เจ็บนานนี้กหน่าโยนิตย์
ส่วนจิต บ่มีสบาย
ตรีแต่จะถูกริ่ง
กลัวเป็นทวิราช
เสียเมืองต้องนินทา
คิดใดจะเก็ยงแก้
สบหน้ามุษย์อาย

มานะเรื่องบำรุงกาย
ศิระกุ่มอุราตริง
อุระรัตและอัตรา
บตรีป้องอยุธยา
บ่ละวันดูวางวาย
ก็พบซึ่งเงื่อนสาย
จึงจะอุคและเลยสูญ...”

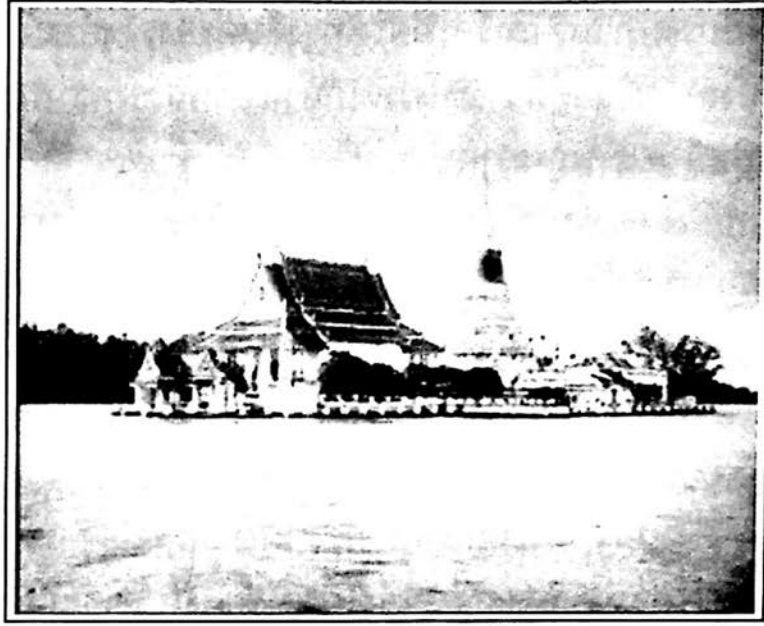
ด้านคดีพระยอดเมืองขวางนั้น ด้วยความเป็นวีรบุรุษของไทย พระยอดเมืองขวาง จึงได้รับการปกป้องจากชาวไทยเป็นอย่างมาก มีการใช้ทั้งหลักกฎหมายของนักเนติไทย และวิธีการทางการทูต จนที่สุดก็มีการพิพากษาจำคุกพระยอดเมืองขวางเป็นเวลา ๒๐ ปี แต่การจำคุกจริงนั้นได้เป็นไปอย่างสบายและสามารถออกมาเที่ยวเล่นข้างนอกได้บ้าง ครั้งเมื่อมีเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสมาตรวจสอบก็ให้กลับเข้ามาจองจำ จนกระทั่งติดคุกได้ ๔ ปี ก็มีพระราชทานอภัยโทษ และมีบำเหน็จตลอดชีวิต

ส่วนประชาชนชาวไทยนั้น เหตุการณ์ความ ปวดร้าว ร.ศ. ๑๑๒ ครั้งนี้ได้สร้างความกดดัน เครียดแค้นต่อชาติฝรั่งเศสอย่างใหญ่หลวง ไม่ว่าจะมีความเห็นใดที่เป็นไปได้ทำการต่อต้านกองทัพฝรั่งเศส เช่น สงครามโลกครั้งที่ ๒ ในช่วงแรก (ก่อนเกิด ขบวนการเสรีไทย) หรือในสงครามที่ฝรั่งเศสพ่ายแพ้ เวียดนามที่เดียนเบียนฟู ชาวไทยคนแก่คนแก่หลายคน ต่างจะรู้สึกพอใจอย่างยิ่ง จนแม้ในเวลาต่อมา เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ครั้งนั้นก็ยังคงอยู่ในความทรงจำ อันขมขื่นของชาวไทยมาตลอดจนถึงปัจจุบัน

รูป ๑๐๘ นายทหารเรือผู้รับใช้ชาติ ต่างสักขั้ความที่ควเพื่อเตือนใจให้รักชาติและรำลึกความแค้น ด้วยข้อความ “ร.ศ. ๑๑๒ ทรยศ” บุคคลในภาพคือ พลเรือตรี พระยาหาญกลางสมุทร ลูกศิษย์เอกของท่านกรมหลวงชุมพร เขตอุดมศักดิ์

ตามรอยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

รูป ๑๐๘ พระเจดีย์กลางน้ำ

ตามรอยพระสมุทรเจดีย์

ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ ๑) เจ้าเมืองญวน ชื่อ อาตังกง ได้เร่งทำการขุดคลองจากทะเลสาบเขมร ออกไปจนถึงเมืองบันทายมาศ ใกล้เขตแดนไทยเข้ามาเรื่อยๆ พอเริ่มเปลี่ยนรัชกาล ช่วงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์จึงมีพระราชดำริว่า กองทัพญวนอาจจะใช้เส้นทางคลองขุดใหม่นี้ยกทัพมารุกรานไทยก็ได้ จึงทรงเห็นว่าเราควรที่จะสถาปนาเมืองสมุทรปราการขึ้นใหม่ ให้มีป้อมปราการอย่างแข็งแรงสำหรับการป้องกันศัตรู ครั้นหลังจากที่ทรงสร้างเมืองสมุทรปราการเสร็จแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างศาสนสถานขึ้นเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระราชกรณียกิจดังกล่าวนี้ให้ปรากฏเป็นพระเกียรติยศต่อไป

การสร้างพระสมุทรเจดีย์เริ่มต้นเมื่อครั้งพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็น **เกาะหาดทราย** อยู่บริเวณห่างจากเกาะที่เป็นที่ตั้งของป้อมผีเสื้อสมุทรที่กำลังก่อสร้างเล็กน้อย จึงโปรดให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ กับ เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) เป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง ทรงพระราชทานนามว่า พระสมุทรเจดีย์ เพื่อให้เป็นคู่อารมย์กับเมืองสมุทรปราการ แต่ยังไม่ทันได้ทอดพระเนตรองค์พระสมุทรเจดีย์สมพระราชหฤทัย พระผู้ดำริสร้างพระสมุทรเจดีย์ก็มาเสด็จสวรรคตเสียก่อนในปี พ.ศ. ๒๓๖๗

กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เมื่อได้ทรงขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระสมุทรเจดีย์ต่อไปจนแล้วเสร็จ เมื่อวันพุธที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ รวมเวลาก่อสร้าง ๗ เดือน ๔ วัน สิ้นพระราชทรัพย์ ๑๓๓ ชั่งเศษ โปรดเกล้าฯ อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ โดยขบวนเรือแห่จากพระบรมมหาราชวังมาบรรจุไว้ในองค์พระสมุทรเจดีย์และได้จัดงานสมโภชในครั้งนั้น ๕ วัน ๕ คืน ต่อมาก็เกิดเรื่องไม่เป็นอันมงคลเมื่อมีโจรขี้แอบปีนขึ้นไปเจาะองค์พระเจดีย์ขโมยพระบรมสารีริกธาตุไป

จนในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระประสงค์ให้เรือของชาวต่างประเทศที่จะเข้ามาในสยามประเทศได้เห็นองค์พระสมุทรเจดีย์แต่ไกล และเพื่อให้ชาวต่างชาติได้ประจักษ์ว่ากำลังเข้าสู่อาณาเขตแห่งพุทธศาสนา จึงโปรดให้ช่างไปถ่ายแบบลอมฟางมาจากกรุงศรีอยุธยา แล้วนำมาสวมทับองค์เดิมจนมีความสูงถึง ๑๙ วา นอกจากนี้ยังทรงโปรดสร้างศาลาแก่งจิ้น หอเทียน หอระฆัง พระวิหาร พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร หลักรูปเรือริมแม่น้ำรอบองค์พระเจดีย์ พร้อมอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ๑๒ องค์จากพระบรมมหาราชวังมาบรรจุแทนองค์เก่าที่ถูกคนร้ายลักไปในสมัยรัชกาลที่ ๓

มาถึงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงดำริให้มีการบูรณะครั้งใหญ่ โปรดเกล้าฯ ให้รื้อถอนวิหารน้อยสองหลังเนื่องจากทรุดโทรมมาก และให้สร้างศาลาโถง ๕ ห้องทรงยุโรปทรงโค้งมน เพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ จนเกิดพระสมุทรเจดีย์กลางแม่น้ำที่สมบูรณดังที่เราเคยได้รับฟังมาแต่โบราณ จนชาวบ้านทั้ง ๒ ฝั่งปากแม่น้ำเจ้าพระยาเรียกกันติดปากว่า “พระเจดีย์กลางน้ำ”

ปัจจุบันจะมีงานสมโภชองค์พระสมุทรเจดีย์ โดยกำหนดให้เป็นวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปีเป็นวันเริ่มงาน มีการสมโภชกันนานถึง ๙ วัน ๙ คืน (เดิมมีเพียง ๕ วันบ้าง, และแม้แต่ ๓วันก็ยังคงเคยปรากฏ)

พระเจดีย์กลางน้ำ ?

หลังจากที่ได้ศึกษาข้อความเรื่องราวที่ได้รับการบอกเล่า และเรียนมาจากในหลักสูตรสังคมศึกษา เรื่องท้องถิ่นของเรา หลายคนที่ท้องถิ่นมาอย่างขึ้นใจ ถ้าได้เดินทางไปนมัสการยังสถานที่จริงก็คงจะมีความคิดอย่างเดียวกันเกี่ยวกับพระสมุทรเจดีย์หรือพระเจดีย์กลางน้ำ สรุปได้ว่า

- ไม่มีหลักฐานอันเชื่อได้ว่าองค์พระเจดีย์นั้น เดิมอยู่กลางน้ำจริงา
- พื้นที่ก่อสร้าง คือ เกาะหาดทราย ที่ได้กล่าวไว้มีจริงหรือไม่

๒ คำถามข้างต้นนี้ นอกจากหลักฐานที่ได้เพียงรับคำบอกเล่าจากคนเฒ่าคนแก่แล้ว ยังไม่เคยมีใครสามารถแสดงความเป็นเหตุเป็นผลให้เด็กรุ่นใหม่เชื่อถือได้อย่างสนิทใจ ยิ่งเมื่อมีการศึกษาในหลักสูตรใหม่ที่ต้องการให้เด็กเป็นศูนย์กลางด้วยแล้ว เด็กทุกคน ก็จะต้องตั้งคำถาม ว่าที่คุณครูสอนมานั้นถูกต้องหรือไม่ คำถามที่ไม่มีคำตอบ บัดนี้ได้นำ มาสู่การที่คนรุ่นใหม่มีความคิดที่ผิดๆ ในการเข้าร่วมสมโภชงานพระสมุทรเจดีย์ (งานเจดีย์ ตามภาษาชาวปากน้ำ สมุทรปราการ) เพราะในปัจจุบัน หลายคนคิดแค่การแห่ผ้า จับกลุ่ม เดินดูซื้อขายเสื้อผ้า ดูการแสดงคอนเสิร์ต แล้วก็จบด้วยการยกพวกตีกันของกลุ่มวัยรุ่น โดยไม่มีความคิดที่จะข้ามไปกราบนมัสการองค์พระเจดีย์ที่เป็นวัตถุประสงค์ในการจัดงานด้วยซ้ำ

ผู้เขียนได้พยายามรวบรวมหลักฐาน ทั้งจากข้อเขียน รูปภาพ แผนที่ และที่สำคัญ ก็คือจดหมายเหตุที่ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ได้มีการบันทึกไว้เกี่ยวกับการเดินทางมาปากน้ำ สมุทรปราการ เพื่อจะได้ขอแสดงเหตุผลที่ได้มาอยู่หลายส่วน ให้เพียงพอที่จะสามารถตอบ คำถามและสร้างความภาคภูมิใจให้กับชาวปากน้ำให้ควรร่วมกันรักและหวงแหนในความยิ่งใหญ่ ขององค์พระสมุทรเจดีย์ของเรา ด้วยเหตุที่ไผ่ผืนไว้ว่า เราทุกคนจะได้ร่วมกันคิดที่จะมา มีส่วนร่วมสมโภชงานเจดีย์ของเราให้ยิ่งใหญ่และน่าชื่นชมกว่าเดิมที่เป็นอยู่

ตำริ ก่อสร้าง ปรับปรุงแบบ โดยในหลวง ๔ รัชกาล

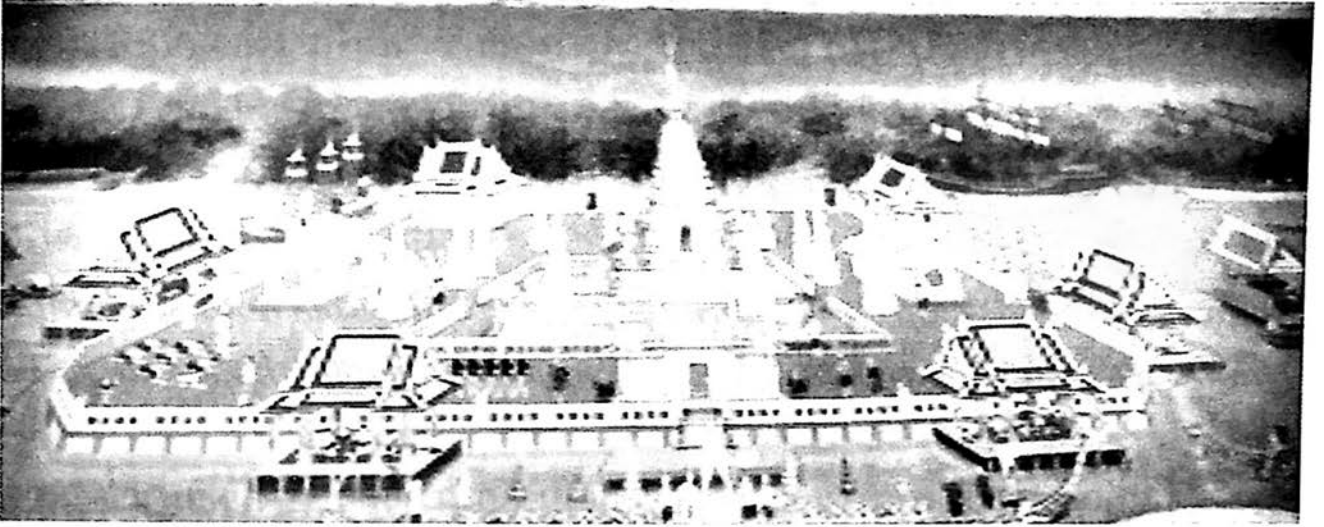
ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ นอกจากการก่อตั้งและสร้างเมืองให้เป็นปึกแผ่นแล้ว ศาสนสถานก็เป็นสิ่งที่องค์พระมหากษัตริย์ต่างก็มีพระประสงค์ในการทะนุบำรุงเพื่อ เป็นการบำรุงขวัญของประชาราษฎร์ที่ต่างก็ยิ่งเสียไปช่วงกรุงแตก มีการเริ่มต้นการ บูรณะวัดต่างมากมายที่อยู่รอบๆ และฝั่งตรงข้ามพระบรมมหาราชวัง แต่สิ่งที่ได้ทรงปฏิบัติ ส่วนใหญ่ จะไม่ใช่การสร้างขึ้นใหม่ โดยมากจะเป็นในรูปของบูรณะวัดเก่าให้ดีขึ้น สมัยรัชกาลที่ ๑ การสร้างวัดขึ้นใหม่มีเพียง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมัยรัชกาลที่ ๒ ก็มีวัดอรุณราชวราราม ส่วนในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระอารามที่ทรงบูรณะจากวัดเดิมมีถึง ๓๓ วัด วัดแรกที่ทรงบูรณะ คือ วัดราชโอรส ซึ่งแต่เดิมมีชื่อว่า วัดจอมทอง ส่วนวัดที่ทรงสร้าง ขึ้นใหม่จริงๆ ๓ วัดคือ วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดเทพธิดาราม และวัดราชนันทาราม ล่วงมาถึงรัชสมัยของรัชกาลที่ ๔ ผู้ทรงเป็นปราชญ์ในพระพุทธศาสนา ทรงให้เสรีภาพ

ในการนับถือศาสนาแก่ประชาชน ศาสนสถานต่างๆจึงเกิดขึ้นมากมาย ตลอดจนเกิด
คณะ ธรรมยุติกนิกาย

การสร้างอนุสรณ์ใดๆ ในสมัยเดิมช่วงต้นราชวงศ์จักรี นอกจากการสร้างวัด
แล้วก็มีอีกอย่างที่เป็นสมัยนิยมก็คือ การสร้างพระเจดีย์ แล้วก็บุญของชาวปากน้ำ
จริงๆที่พระสมุทรเจดีย์นั้น ในหลวงรัชกาลที่ ๒ ทรงริเริ่มดำเนินการก่อสร้าง โดยมีผู้ที่
ควบคุมการก่อสร้าง คือ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ผู้ซึ่งต่อมาเสวยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่
๓ ความยิ่งใหญ่ที่เราควรน้อมใส่เกล้าที่สำคัญอีกอย่างก็คือ รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงดูแล
การก่อสร้างตั้งแต่เริ่มต้นตามพระประสงค์ของพระบิดา จนเสร็จในเวลาต่อมา
ด้วยพระองค์เอง จนมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงเอา
พระทัยใส่ โดยเพิ่มความเป็นศิลปะแห่งเจดีย์สมัยอยุธยา ครอบเติมให้สูงสง่าขึ้น
ในช่วงปลายรัชกาล มีผู้จับภาพฝั่งขวาของแม่น้ำที่แสดงให้เห็นว่าเป็นเกาะจริงๆ
อยู่ด้านขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อครั้งเกิดการทรุดโทรมตามกาลเวลาในสมัยรัชกาลที่ ๕
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ทรงบูรณะปรับปรุงก่อสร้างให้สมบูรณ์แบบยิ่งขึ้นอย่างที่เรา
ได้เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน

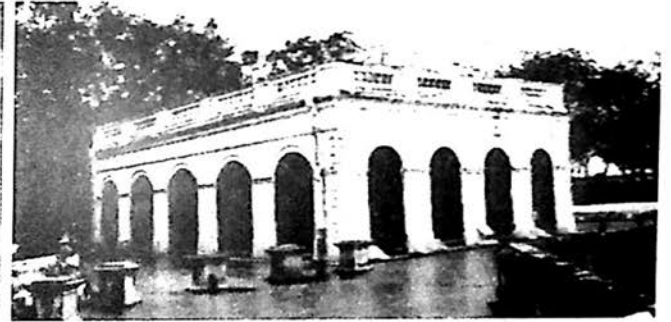
รูป ๑๑๐ รัชกาลที่ ๒ ดำริการก่อสร้างศาสนสถานคู่บ้านคูเมืองสมุทรปราการ

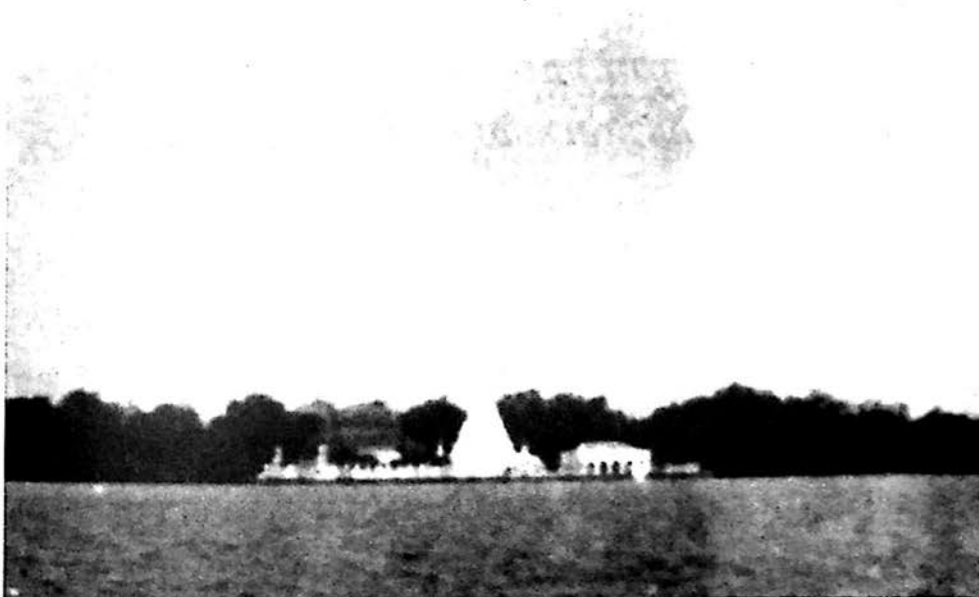
รูป ๑๑๑ รัชกาลที่ ๓ ทรงควบคุมการก่อสร้างจนแล้วเสร็จ

รูป ๑๑๓ รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ สร้างพระเจดีย์ใหญ่ครอบ
สร้างพระวิหารหลวง หอระฆัง และบูรณะส่วนต่างๆ

รูป ๑๑๒ รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ สร้างศาลาทรงยุโรป

รูป ๑๑๔ พระสมุทรเจดีย์ ที่สร้างเสร็จสมบูรณ์แบบ

คำถามเรื่อง พระบรมสารีริกธาตุ

ดังที่ได้มีการบันทึกไว้ในบทเรียนว่า

“...หลังจากที่ได้มีการก่อสร้างพระสมุทรเจดีย์แล้วเสร็จ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พร้อมกับมีงานสมโภชกันใหญ่โต พระบรมสารีริกธาตุก็ถูกโจรขี้แอบปีนขึ้นไปขุดเจาะและขโมยออกไป...”

บันทึกในประวัติศาสตร์และในแบบเรียนนั้นได้กล่าวไว้ค่อนข้างน้อยมาก จนเกิดข้อสงสัยขึ้นมาเหมือนกันว่าเกิดอะไรขึ้นกับพระบรมสารีริกธาตุชุดแรกกันแน่ มีบันทึกอยู่ฉบับหนึ่งที่จัดทำและเรียบเรียงโดยจังหวัดสมุทรปราการ เป็นหนังสือที่พิมพ์แจกขึ้นเมื่อคราวพิธีเปิดอาคารองค์การบริหารส่วนจังหวัดหลังใหม่ในปี ๒๕๓๑ มีการขยายความเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุชุดที่ ๑ เอาไว้ว่า

“.....ในประวัติศาสตร์งานมัสการพระสมุทรเจดีย์ สมัยรัชกาลที่ ๓ ตอนปลายนั้น ชาวเมืองปากน้ำ สมุทรปราการ ต่างก็รำลึกกันมานานแล้วว่า องค์พระเจดีย์ที่ชาวบ้านต่างไปกราบไหว้กันในขณะนั้น เป็นองค์พระเจดีย์เปล่าที่ไม่มีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ ทั้งนี้เพราะปรากฏว่า มีคนร้ายได้ลอบปีนขึ้นไปขุดเจาะและขโมยเอาพระบรมสารีริกธาตุกับพระพุทธรูปออกไปแล้ว แต่ก็ด้วยความเกรงกลัวพระราชอาญาของนายทหารรักษาการณ์ที่เฝ้าอยู่รอบองค์พระสมุทรเจดีย์ จึงได้มีการปีนขึ้นไปใช้ปูนโบกทับแล้วทาสีทับเอาไว้ ชาวบ้านที่รำลึกกันต่างก็ไม่มีใครกล้าขึ้นไปขุดพิสูจน์ ด้วยกลัวจะเป็นเรื่องใหญ่ที่ไม่มีใครอยากที่จะไปขัดใจกันกับพวกทหารที่รักษาการณ์อยู่ พระสมุทรเจดีย์จึงถูกตั้งอยู่โดยไม่มีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่เป็นเวลานานนับ ๑๐ ปี.....”

ความเพ็งจะมาทราบถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๔ เมื่อมีชาวบ้านในตลาดปากน้ำเข้ากราบทูลให้ทรงทราบ ในระหว่างเมื่อครั้งพระองค์เสด็จมาในงานกฐินหลวงที่วัดกลางวรวิหารในปี พ.ศ. ๒๔๐๑ แล้วจึงเป็นที่มาของการที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่พร้อมกับการสร้างพระเจดีย์ครอบองค์เดิม ก่อสร้างวิหาร พร้อมหล่อพระรูปปางห้ามสมุทร สิ่งต่างๆรอบองค์พระเจดีย์ และได้ทรงพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุชุดใหม่จากพระบรมมหาราชวังมาประดิษฐานไว้ ณ องค์พระสมุทรเจดีย์องค์ใหม่ เพื่อให้ชาวสมุทรปราการได้กราบไหว้กันจนถึงปัจจุบัน

หมายเหตุ ตามความในพระราชพงศาวดารนั้นได้บันทึกถึงความผูกพันของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีต่อเมืองสมุทรปราการและองค์พระสมุทรเจดีย์เป็นอย่างมาก แม้ในขณะทรงผนวชก็ได้เสด็จมานมัสการองค์พระสมุทรเจดีย์หลายครั้งจนได้ดำริว่าเป็นเจดีย์เก่าที่มีความสำคัญมาก และเมื่อครั้งได้เสด็จครองราชย์แล้วก็ยังเสด็จมาเมืองปากน้ำทรงงานทั้งการพระราชทานกฐินหลวงและนมัสการองค์พระเจดีย์ไม่เคยขาดถึงกับโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้าง **“วังสมุทรปราการ”** (ดังได้กล่าวไว้แล้ว)ไว้เพื่อเป็นสถานที่แปรพระราชฐาน ดากอากาศไว้บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตรงข้ามองค์พระสมุทรเจดีย์

เทียนบูชา ๘ เล่ม ไปทะเล ไม่เคยขาดเลยสักครั้ง

ศรัทธาของคนสองฝั่งปากแม่น้ำเจ้าพระยาต่อความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระสมุทรเจดีย์ และองค์พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรในวิหารหลวงได้ก่อเกิดมากขึ้นเรื่อยๆ หลังการก่อสร้างเสร็จจนเกิดงานสมโภชครั้งใหญ่จนเป็นประเพณีในเวลาต่อมาเหล่าประชาชนชาวปากน้ำ ชาวฝั่งตรงข้ามจนถึงนครเขื่อนขันธ์ และราษฎรที่อยู่ใกล้เคียงต่างก็เกิดความหวงแหน เคารพนับถือในองค์พระสมุทรเจดีย์เป็นอย่างมาก สมดังพระดำริรัชกาลที่๒ ที่ต้องการให้เป็นพระเจดีย์คู่เมืองสมุทรปราการในเวลาต่อมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ จนเกิดการปฏิสังขรณ์ของในสมัยรัชกาลที่ ๔ และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระสมุทรเจดีย์ก็ยังเป็นสถานที่ๆใครก็ตามที่ต้องการเดินทางออกทะเล ทาปลาหรือขนส่งสินค้า ต่างก็ต้องมานมัสการองค์พระเจดีย์ทุกครั้งก่อนการเดินทาง แม้องค์ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ก็ยังทรงดำเนินการเป็นแบบอย่าง

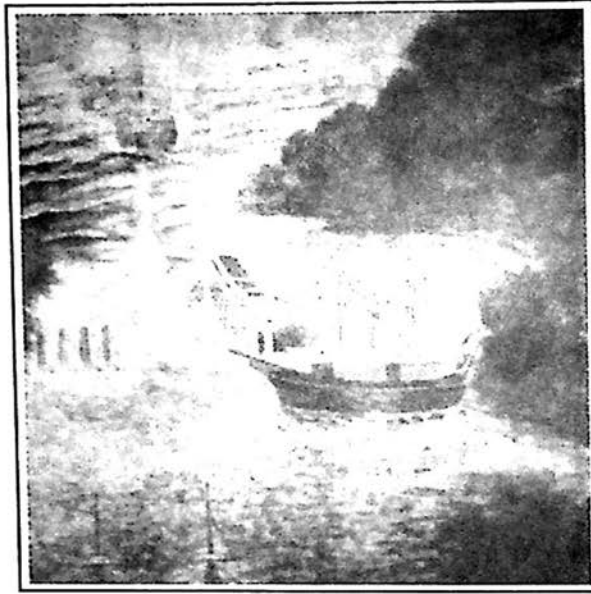
ในหนังสือจดหมายเหตุ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กล่าวไว้ในช่วงที่จะเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี (พ.ศ. ๒๔๑๙))

“เรือผ่านหน้าบ้อมเสื่ออ่อนเล็บ มาทอดตรงพระสมุทรเจดีย์ พระสมุท มาหาได้พูดกันด้วยเรื่องโทรเลขปากน้ำ แล้วมอบเทียนไปบูชาพระสมุทรเจดีย์ ๘ เล่ม เพราะจะไปทะเลแต่เดิมนั้น ก็ยังไม่เคยขาดเลยสักครั้งหนึ่ง ต้องบูชาทุกเที่ยว”

พระสมุท ในที่นี้เป็นราชทินนามย่อจากนามเต็มของ พระสมุทบุรานุรักษ์ (เนตร) ผู้ว่า

ราชการจังหวัดคนแรกของเมืองสมุทรปราการ ต่อมาได้รับพระราชทานราชทินนาม เป็น
พระยาอรรคราชนารณภักดี

โทรเลขปากน้ำ ปี พ.ศ. ๒๔๑๙ เป็นช่วงเวลาที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มวางแนวสายโทรเลข
จากกรุงเทพฯ-วังสมุทรปราการ-กระโจมไฟ (ไลท์เฮ้าส์)

รูป ๑๑๕ เรือพระที่นั่งรัชกาลที่ ๕ ที่ทอดสมอหลังองค์พระเจดีย์เพื่อเตรียมนมัสการพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร

อีกครั้งหนึ่งก็เห็นจะเป็นความในจดหมายเหตุ ภายหลังเสด็จพระราชดำเนิน
กลับจากการประทับ ณ เกาะสีชัง ได้เสด็จโดยเรือพระที่นั่งเข้าสู่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา
เมืองสมุทรปราการในวันพฤหัสบดีที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๔๓๐ ดังที่พระราชนิพนธ์
จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ ๒๔
บันทึกไว้ความว่า

“...วันพฤหัสบดี ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีชวด นพศก ศักราช ๑๒๔๙ เวลาเช้า ๒ โมงครึ่ง
เรือพระที่นั่งถึงสมุทรปราการ ทอดเรือพระที่นั่งตรงพระสมุทรเจดีย์ นมัสการพระสฎูปและ
พระปฏิมาในพระวิหาร ทอดพระเนตรการต่างๆ.....”

จะเห็นได้ว่าทรงดำเนินการนมัสการพระสมุทรเจดีย์ทุกครั้งที่เดินทางออกจากอ่าวจริง ๆ
โดยมิได้ขาดตั้งข้อความในจดหมายเหตุที่ทรงบันทึกเอาไว้เมื่อ ๑๑ ปีที่แล้ว (ปี พ.ศ. ๒๔๑๙)

เมื่อเป็นดังนั้น หลายคนที่จะต้องทำพิธีใดก็ตาม เพื่อเป็นการกราบไหว้เคารพต่อ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในเขตปากน้ำ เมืองสมุทรปราการ ก็ไม่ควรที่จะละเว้นการเข้าไป
นมัสการองค์พระสมุทรเจดีย์ และพระรูปปางห้ามสมุทรสักหน่อย ก่อนออกเดินทาง
ก็นับเป็นสิริมงคลยิ่ง

โคลงพระราชทาน

ในการเสด็จประพาสครั้งเดียวกันนี้ ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงเรียกหาปราชญ์ ท้องถิ่นที่เป็นข้าหลวงประจำการอยู่ที่ป้อมปืนปากน้ำผู้หนึ่ง ซึ่งพระพุทธรเจ้าหลวง ได้ทอดพระเนตรโคลงที่ข้าหลวงผู้นี้ได้แต่งไว้ เมื่อเสด็จมาปากน้ำครั้งก่อน คือ หลวงอินทรอาวุธ (เจ้ากรมทหารปืนใหญ่) สำนวนที่ถวายครั้งก่อนที่ยังทรงจำได้มีอยู่ว่า

“ <u>พระ</u>	บำรุงอุทิศยศแก่นัน	เมืองอมร
<u>เดช</u>	จบขจายจร	เจ็ดจำ
<u>พระ</u>	เลี้ยงรักษาราษฎร	ดลสุข ทั่วแฮ
<u>คุณ</u>	พระผ่านภพเหล่า	ปกเกล้าเหล่าทหาร
<u>อยู่</u>	พึ่งพระเดชด้วย	บารมี
<u>เย็น</u>	ทั่วประชาชี	ชุ่มช้อย
<u>เปน</u>	ข้าละอองธุลี	ปวบาท พระยา
<u>ศุข</u>	กระหม่อมใ้่น้อย	รุ่งเรืองเริงใจ”

ครั้งนั้นทรงพอพระทัยในการแต่งถวายโคลงนี้มาก จนทรงนึกสนุกอยากตั้งกระทู้ สดในการมาปากน้ำครั้งนี้ด้วย จนเป็นที่มาของโคลงพระราชทานที่จะกล่าวต่อไป พระพุทธรเจ้าหลวงทรงตั้งกระทู้ว่า “พระสมุทรเจดีย์” หลวงอินทรอาวุธ ก็ได้แก้กระทู้ถวาย อย่างทันท่วงที่ว่า

“ <u>พระ</u>	ผู้ผ่านภพเกล้า	กรุงทวาร วดี
<u>สมุทร</u>	ปรากฏนั้ดรา	แรกตั้ง
<u>เจ</u>	สัวอิกนานา	ประเทศ อื่นเอย
<u>ดี</u>	มโนทั่วทั้ง	ไพร่ฟ้าประชาน”

เจ้านายหลายท่านในเวลานั้น ต่างก็ตั้งใจในความสามารถทางภาษา และการแก้กระทู้สดถวายของหลวงอินทรอาวุธเป็นอย่างมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว ทรงรับฟังก็พอพระทัย แต่ก็ทรงดำริแนะนำไว้ว่า เนื้อความออกจะไม่เกี่ยวข้อง กับสถานที่องค์พระสมุทรเจดีย์ที่ทรงดำริไว้ในพระทัย แต่ออกไปทางสรรเสริญ เยินยกกัน เสียมากกว่า จึงตรัสตอบว่า

“ความยังไม่กินกระทุ้ เป็นคนละทาง แต่ต้องยกโทษให้ เพราะเปนปัจจุบันจริงา”

(คำว่า เบนปัจจุบัน ก็คือ การโต้ตอบโดยทันที)

แล้วก็ได้พระกรุณาทำโคลงแก้กระทุ้ประวัติศาสตร์แต่ชาวสมุทรปราการว่า

<u>พระ</u>	สถูปิราชสร้าง	ในสถาน
<u>สมุท</u>	ปรากฏตรง	เกาะนี้
<u>เจ</u>	ดียุทิสไพศาล	ทรงเพิ่ม ใหม่แะ
<u>ดีย</u>	ลกพระเกียรติชี้	เชิดให้บูชา”

โคลงบรรทัดที่ ๒ ทรงกล่าวถึงสถานที่ก่อสร้างพระเจดีย์ไว้ว่า “สมุท ปรากฏตรงเกาะนี้” ก็พอจะเริ่มเป็นข้อพิสูจน์ได้ว่า พระสมุทรเจดีย์ตั้งอยู่บนเกาะจริงา

เกาะพระสมุทรเจดีย์

รูป ๑๑๖ เกาะพระสมุทรเจดีย์

(ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ โดย คุณเอนก นาวิกมูล ผู้บริจาค)
ตั้งได้กล่าวมาแล้วว่าในครั้งสมัยรัชกาลที่๔ ได้มีผู้จับภาพด้านหลังขององค์

พระเจดีย์เอาไว้ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่สามารถสืบหาผู้ที่ถ่ายภาพนี้ได้ ภาพนี้ชี้ให้เห็นว่า การเดินทางข้ามไปเกาะพระสมุทรเจดีย์นั้นจะต้องอาศัยเรือ หรือการว่ายน้ำข้ามไปเท่านั้น ก็ไม่ทราบว่าจะบรรพบุรุษทั้งสองท่านที่พายเรืออยู่นี้จะคิดอย่างไรถ้าได้ทราบว่า พื้นที่ที่ท่าน ล่องเรืออยู่ถูกสร้างเป็นลานจอดไปแล้ว (เราไม่เห็นกำแพงรอบเกาะและศาลาทรงยุโรปที่สร้างสมัย ร.๕ จึงพอยืนยันว่าเป็นช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔)

บนเกาะที่มีหาดทราย ?

ต่อคำถามที่ว่า มีทรายขาวอยู่บริเวณรอบเกาะ มีผู้หลักผู้ใหญ่ในตลาดปากน้ำได้เล่าเอาไว้ว่า ในสมัยก่อนช่วงสมโภชกึ่งพุทธกาลปี ๒๕๐๐ ก็ยังมีหาดทรายขาวอยู่รอบองค์พระเจดีย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในงานประจำปีที่มีการก่อกองทรายรอบองค์พระนั้น นอกจากทรายบนเกาะพระเจดีย์แล้ว บนเกาะข้างๆที่เป็นเขตป้อมผีเสื้อสมุทรนั้นก็ยังมีชาวบ้านว่ายน้ำข้ามไปโกยทรายข้ามมาเพื่อร่วมในงานก่อกองทรายนี้ด้วย แต่ถ้าเรากลับไปดูสถานที่จริงในปัจจุบัน ก็ปรากฏแต่เพียงเกาะที่ล้อมรอบไปด้วยดินเลนสีดำ ไม่เหลือหลักฐานแห่งทรายขาวให้เห็นเลย ยิ่งตรวจสอบบริเวณใกล้เคียงก็เห็นจะมีแต่น้ำครำและดินเลนดำทั้งสิ้น ทรายที่ว่านี้หายไปไหน หรือคนเฒ่าคนแก่ที่ให้ข้อมูลมาจะทักท้วงเอาเพื่อให้เป็นไปตามเรื่องเล่าและตำราที่มีการเขียนเอาไว้เท่านั้น

บังเอิญว่าผู้เขียนได้ค้นพบการบันทึกในจดหมายเหตุฉบับหนึ่ง มีความตอนหนึ่งที่พอจะอธิบายเกี่ยวกับทรายบนเกาะพระสมุทรเจดีย์ได้ เป็นหลักฐานการขออนุญาตการก่อสร้างถนนหน้าเมืองตัดต่อไปถึงศาล (ถนนตั้งแต่หน้าศาลว่าการเมืองสมุทรปราการจนถึงศาล) เมื่อครั้งที่พระสมุทรบรมนุรักษ์ เจ้าเมืองสมุทรปราการ ได้ทำจดหมายขออนุญาตรื้อตึกเก่าร้าง ๒ หลัง บริเวณริมปลับปลา หน้าเมืองมาขายเพื่อหาเงินซื้อปูน ความตอนหนึ่งมีว่า

“....ถนนนี้ยังไม่ได้ทำเพราะต้องหาเงินสำหรับซื้อปูนขาว ประมาณ ๔๐๐ บาทก็เห็นจะพอด้วยทรายนั้นไม่ต้องซื้อ ข้าพระพุทธเจ้าให้นักโทษไปขุดมาจากหลังพระสมุทรเจดีย์ในเวลาแล้งนี้....”

ศาลว่าการเมืองสมุทรปราการ วันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๘

ในที่สุดก็เริ่มพบทรายแล้ว และก็คงจะต้องมีมากจนสามารถที่จะต้องใช้เกณฑ์ นักโทษไปขุดมาสร้างถนนได้ทั้งสาย ส่วนเรื่องที่เป็นสาเหตุของการหายไปของหาดทราย นั้นก็ยังไม่หาสาเหตุไม่ได้ว่า อาจจะเป็นเพราะการสกปรกของตะกอนสันดอนที่ไหลมาจาก แม่น้ำเจ้าพระยาตลอดสาย หรืออาจจะมีการไปขุดทรายจำนวนมากเพื่อก่อสร้างขยายเมือง สมุทรปราการไปเรื่อยจนหมดก็เป็นได้

สภาพรอบเกาะนอกจากทราย

มีหลายคนคงอยากทราบถึงสภาพความเป็นไปรอบๆเกาะองค์พระสมุทรเจดีย์ ว่านอกจากทรายขาวรอบองค์พระเจดีย์แล้วยังมีสิ่งน่าสนใจอะไรอีก ก็บังเอิญได้อ่านพบ ข้อความในจดหมายเหตุของในหลวงรัชกาลที่ ๕ อีก ความตอนหนึ่งว่า

“.....เวลาเที่ยงครึ่งมาถึงคลองบางปลาจืด ที่เราไปเล่นจะเข้แต่ก่อน แต่เสียทีเพราะมาช้าไป จึงหลุดไปเสียก่อน....”

จดหมายเหตุเรื่อง ระยะเวลาเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี รศ. ๙๕ (พ.ศ. ๒๔๑๙)
ที่ปากน้ำ มีจระเข้

ความเดิมใช้ “หลุด” จริงๆ หมายความว่าถึง จระเข้หลุดรอดไปได้

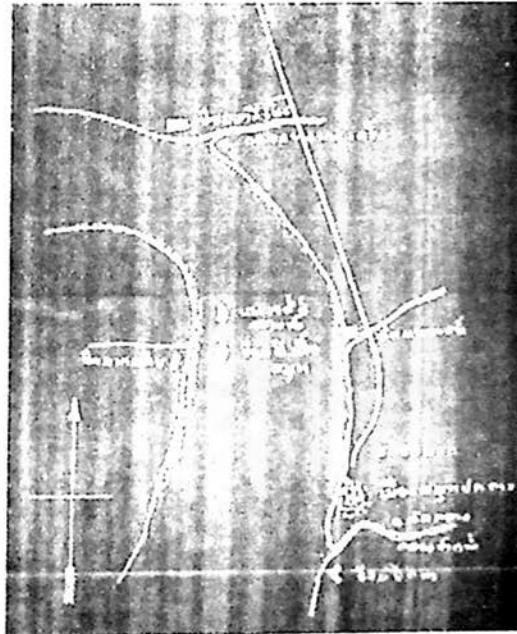
อีกเรื่องหนึ่งเป็นข่าวเกี่ยวกับการแจ้งเป็นจดหมายเหตุเรื่อง “มีคนตกน้ำตาย” ๑๗ มกราคม ศก. ๑๑๘(พ.ศ. ๒๔๔๒) ว่า

“อำแดงตุ้มภรรยาจันจูตั้งบ้านเรือนอยู่ท้ายบ้านเข้ริต ลงเรือสำปั้นจะไปบางนางเกร็งแล้ว ตกน้ำหายไป จันจูเที่ยวติดตามพบแต่เรือลอยอยู่บ่อมณีเสื่อสมุทร,,,,, พบศพเป็นหญิง ลอยน้ำอยู่.....อำเภอดำรงสุจริตปลีกศพ เป็นศพหญิง ตามตัวเหลือจะวิเคราะห์เพราะ ถูกสัตว์น้ำกัดกินตามร่างกายทั่วไป”

คำว่า “ท้ายบ้านเข้ริต” หมายถึง พื้นที่บางส่วนของ ตำบลท้ายบ้าน เป็นบริเวณที่อาศัยของ ชาวบ้านผู้นับถือศาสนาคริสต์ประจำวัดเข้ริต (วัดอัครเทวดาราฟาแอล) เข้ริต คือ การเปลี่ยนศาสนา ผู้เขียนพบข้อความในจดหมายเหตุหลายฉบับที่ได้เขียนลงที่อยู่เป็น “ท้ายบ้านเข้ริต” เมืองสมุทรปราการ

ขอขยายความส่วนที่หนึ่งเกี่ยวการ “เล่นจระเข้” ตามความในจดหมายเหตุ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๙ ในที่นี้ หมายถึง การรุมกันจับจระเข้ ที่อยู่แถวบางปลาคนั่นเอง ส่วนการพบศพอำแดงต้อม ลอยในสภาพศพที่เหลือจะวิเคราะห์ เพราะถูกสัตว์น้ำกัดกิน ตามร่างกาย ก็พอจะจินตนาการสภาพน้ำรอบๆพระสมุทรเจดีย์ในสมัยนั้น ได้ว่ามี ความสมบูรณ์เพียงใด ถ้าเป็นเหตุการณ์ในปัจจุบันก็คงจะนึกสภาพไม่ออกว่า จะเป็นไปได้ อย่่างไรกับสภาพน้ำที่เห็นเป็นน้ำครำที่อยู่บนเลนดินที่ตื้นเขิน ไม่น่าจะมีจระเข้ หรือสัตว์น้ำจำนวนมากที่จะกัดกินศพอำแดงต้อมจนไม่เหลือสภาพได้

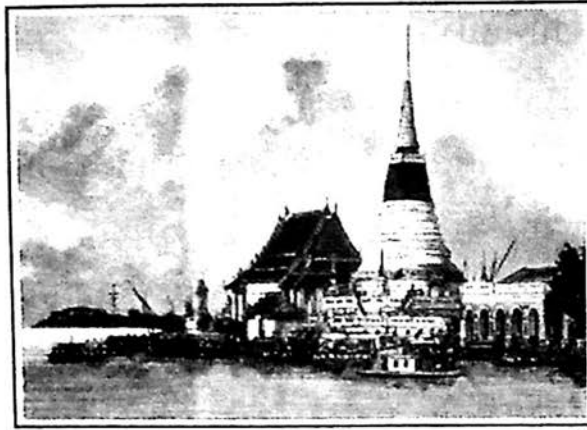
เอกสารต่อไปนี้จะขอให้ผู้อ่านลองช่วยกันวิเคราะห์ เป็นแผนผังของเกาะพระสมุทรเจดีย์ ที่ได้ร่างกันขึ้นเพื่อเตรียมการบูรณะครั้งใหญ่ในปี รศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙)

รูป ๑๑๗
ผังการบูรณะของเกาะพระสมุทรเจดีย์
ร.ศ. ๑๒๕

เกาะพระสมุทรเจดีย์ กับ เกาะป้อมผีเสื้อสมุทร

ปัจจุบันจะเห็นสภาพของทั้ง ๒ เกาะนี้ว่าเป็นเกาะที่อยู่ใกล้กัน โดยไม่มีสิ่งใดที่จะเกี่ยวข้งกันอย่างสิ้นเชิง แต่ในอดีตนั้นความสัมพันธ์ของทั้งเกาะนี้มีความใกล้ชิดกันมาตลอด ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในยามที่มีการจัดงานก่อกองทราย ซึ่งมีหลักการเพื่อเป็นการคืนสภาพแวดล้อมแก่องค์พระเจดีย์ หลังจากที่มีชาวบ้านจำนวนมากเข้าไปกราบไหว้ ขากลับก็จะเหยียบย่ำฐานทรายจนเป็นร่องหลุมและมีทรายติดเท้าออกจากเกาะพระเจดีย์ไปคนละเล็กคนละน้อยจนค่อยๆเกิดความเสียหาย

รูป ๑๑๘ ภาพวาดเกาะองค์พระสมุทรเจดีย์ เคียงข้างเกาะป้อมผีเสื้อสมุทร

การจัดงานให้ชาวบ้านหอบทรายข้ามมาท่อมพระเจดีย์ทรายก็เป็นการนำทรายกลับมาคืนสู่ฐานองค์พระเจดีย์นั่นเอง ส่วนแหล่งทรายที่อยู่ใกล้พระเจดีย์กลางน้ำที่สุดก็เห็นจะเป็นเกาะป้อมผีเสื้อสมุทรที่จะมีคนผูกเชือกห้อยกระบุงว่ายน้ำข้ามไปขุดทรายจากบริเวณป้อม แล้วว่ายน้ำข้ามมาท่อมพระเจดีย์ด้วยกัน ส่วนทหารเรือที่ประจำอยู่ที่ป้อมผีเสื้อสมุทรก็มักจะข้ามมากราบไหว้องค์พระเจดีย์และองค์พระในวิหารหลวงเพื่อความเป็นสิริมงคลในยามปฏิบัติหน้าที่ พร้อมกับเป็นหน่วยดูแลเกาะพระเจดีย์ไปด้วยทั้งชาวบ้าน ทหารบนป้อมผีเสื้อสมุทร และเกาะองค์พระสมุทรเจดีย์จึงมีความสัมพันธ์ที่ต่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันมาตลอด

สิ่งที่ทั้ง ๒ เกาะนี้จะต้องเกิดความสัมพันธ์ต่อกันอีกอย่างเห็นจะเป็นไปในทางลบสักหน่อย ที่เกี่ยวกับการที่จะต้องจัดการเรียกรงเงินเพื่อทำการบูรณะพระสมุทรเจดีย์อยู่เสมอ ดังรายงาน วันที่ ๑๗ ก.ค. ๒๔๔๙

“บัดนี้ เก่งจีนหลังด่านใต้ระหว่างหอร่มังได้ฟังลงมาด้วยความกระเทือนเมื่อคราวป้อมผีเสื้อสมุทรยิงปืนสุดรับเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถกลับจากประเทศยุโรป”

ทั้งนี้ไม่ว่าจะมีการเสด็จของสมาชิกราชวงศ์จากต่างประเทศ ผู้แทน หรือผู้นำต่างประเทศ ในสมัยที่ยังไม่มีการผลิตเครื่องบินใช้ ทุกพระองค์ หรือทุกๆท่านเหล่านั้นก็ต้องลงเรือใหญ่ผ่านเข้ามาทางปากน้ำ สมุทรปราการทุกลำ แล้วนายทหารที่ป้อมผีเสื้อสมุทรก็ต้องทำการยิงปืนสุดเป็นการต้อนรับและแสดงความเคารพ แต่การยิงปืนสุดทุกครั้งก็จะเกิดความสะเทือนถึงองค์พระสมุทรเจดีย์ และสิ่งก่อสร้างอื่นๆจนเกิดการทรุดตัวอยู่ตลอด

งานบูรณปฏิสังขรณ์

พื้นดินในอาณาเขตเมืองสมุทรปราการในสมัยก่อนนั้นคงไม่ต่างอะไรกับในปัจจุบันมากนัก ที่จะพบปัญหาการทรุดของแผ่นดินอยู่ตลอดเวลา ยิ่งเป็นพื้นที่เกาะกลางแม่น้ำเจ้าพระยาด้วยแล้วก็ยิ่งสร้างปัญหาแก่องค์พระเจดีย์ กับสิ่งก่อสร้างรอบองค์อยู่เสมอ การที่จะตั้งจัดสรรเงินเพื่อบูรณะปฏิสังขรณ์จึงเป็นงานหลักที่มีอยู่ทุกปีผู้สนับสนุนในสมัยก่อนนอกจากจะเป็นพวกพ่อค้า และข้าราชการ โดยมีผู้สนับสนุนหลักที่สำคัญที่สุดก็เห็นจะเป็น บริษัทรถไฟปากน้ำ (รถไฟสายแรกของประเทศไทย) ที่จะได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการที่มีชาวบ้านที่อยู่ไกลออกไปต้องอาศัยเดินทางมาเที่ยวงานเจดีย์โดยขบวนรถไฟสายนี้ ส่วนรายได้หลักจากการจัดงานนมัสการพระสมุทรเจดีย์นั้นถือว่าน้อยมาก ทั้งนี้เป็นเพราะประชาชนที่เดินทางมานั้นไม่ใช่คนมั่งมี เป็นเพียงชาวบ้านธรรมดาเท่านั้น

ปี พ.ศ. ๒๔๔๐ (รศ. ๑๑๖) พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ เจ้าเมืองสมุทรปราการได้จัดให้มีพนักงานนั่งเทียนเรียรายเงินในงานนมัสการพระสมุทรเจดีย์เพื่อใช้ในการปฏิสังขรณ์องค์พระสมุทรเจดีย์ที่ทรุดโทรมลง ได้เงินมาเพียงเล็กน้อยไม่เกิน ๔๐ บาท รวมกับเงินส่วนใหญ่ที่ได้จากการบรรดาข้าราชการและราษฎรในเมือง ๔๐๐ บาท ดังนั้น ถ้าไม่มีการจัดสรรเงินมาให้จากทางพระราชวังแล้ว การบูรณะองค์พระเจดีย์ก็จะเป็นลักษณะค่อยๆ ทำในสิ่งจำเป็นตามเงินที่จัดหามาได้เท่านั้น ตามรายงานที่ทางพระยาสมุทรฯ ได้แจ้งไปทางกระทรวงนครบาลที่กรุงเทพฯ เรื่องการปฏิสังขรณ์องค์พระเจดีย์ในปี ๒๔๔๐ มีใจความว่า

“.....เงินเหล่านี้ข้าพระพุทธเจ้าได้จ้างช่างหล่อระฆัง ๒ ใบสำหรับแขวนไว้ในหอรระฆัง ทั้ง ๒ ทางมุขด้านใต้ เพราะแต่เดิมมีแต่หอเปล่าไม่มีระฆัง เงินเหลือจากการหล่อระฆัง ข้าพระพุทธเจ้าได้จ้างช่างปั้นศิษะนาคนช่อฟ้าอุโบสถที่ชำรุด และฉาบปูนใหม่จนสิ้นเงินที่เหลือในการเรียรายครั้งนั้น.....สำหรับเงินที่ใช้ในการจัดงานประจำปี จะเป็นค่าใช้จ่ายสอยต่างๆ คือซื้อผ้าห่มองค์พระสมุทรเจดีย์ และค่าน้ำมันตามประทีปแลของอื่นๆตลอดงานปีหนึ่งต้องใช้เงินประมาณ ๕๐๐ บาท.....”

ศาลาว่าการเมืองสมุทรปราการ

ข้อความนี้ทำให้เราทราบว่าระฆัง ๒ ใบนั้นหล่อขึ้นมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ส่วนเรื่องน้ำมันตามประทีปนั้น ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากในสมัยนั้น ด้วยเหตุที่ยังไม่มี ไฟฟ้าใช้ ทางกรจึงต้องจัดเตรียมความสว่างไว้ตลอดทาง โดยเฉพาะการจุดไฟที่อยู่บนหอเทียนเพื่อให้ความสว่างในยามค่ำคืน

การปฏิสังขรณ์ ปี ๒๔๔๙

การซ่อมแซมครั้งนี้ต้องใช้งบจำนวนมาก เพราะมีการปล่อยให้มีการชำรุดและทรุดตัวเป็นอันมาก เมื่อเวลาน้ำเกิด (น้ำขึ้น) น้ำจะทำมเข้าไปบนเกาะได้ตลอด ยิ่งเวลามีคลื่นลมแรงจะซัดเข้ามาถึงฐานองค์พระเจดีย์จนเกิดความเสียหาย ในปีนี้เองจึงมีการเสนอให้ก่อสร้างกำแพงล้อมรอบพื้นที่และถมขึ้นมาให้สูงพ้นน้ำ พร้อมกับบูรณะส่วนต่างๆขึ้นอีก ๔ รายการ รวมต้องใช้งบถึง ๔๓,๔๐๐ บาท ซึ่งเหลือกำลังของเมืองสมุทรปราการ ที่จะจัดหามาได้ จึงต้องทำการขอจากงบบางหลวงตั้งรายการต่อไปนี้

- เก่งด้านล่างที่พังลงมา ต้องทำตอมบนให้เหมือนดังรูปเดิม เป็นเงิน ๓๐๐๐ บาท
- เก่งเล็ก ๒ เก่งด้านตะวันตกและตะวันออกของพระเจดีย์ชำรุดมาก ต้องซ่อมโดยเร็ว คิดเป็นเงิน ๑,๔๐๐ บาท
- ศาลาใหญ่ด้านเหนือทรุดลงมา ผนังตอนเหนือแตกออกจากกัน ต้องรีบซ่อมโดยด่วน เป็นเงิน ๔,๐๐๐ บาท
- ตัวโบสถ์ด้านใต้ทรุดแตกกร้าว ถ้าไม่ซ่อมก็อาจจะชำรุดได้ทั้งตัวโบสถ์ ถ้าวางเสาต้นใหญ่ด้านหน้าจะพังลงมา ค่าซ่อมเป็นเงิน ๕,๐๐๐ บาท
- ก่อสร้างกำแพงรอบโบสถ์ด้วยซีเมนแข็งแรงทนคลื่นได้ พร้อมถมดินให้สูงพ้นน้ำ คิดค่าก่อสร้าง ๓๐,๐๐๐ บาท

รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๔๓,๔๐๐ บาท

นอกจากนี้ก็ยังมีการปรับปรุง ทาสี ขุดรอกดินตะกอนที่ถูกรน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาพัดพาเข้ามาสะสมอยู่หลายครั้ง เพื่อคงไว้ซึ่งความสง่างามของเกาะองค์พระสมุทรเจดีย์ แต่ข้อมูลการบูรณะในช่วงปีหลังๆนั้น ไม่มีความเห็นใดๆที่จะแจ้ง ทั้งนี้เมื่อเห็นสภาพร้านค้า ร้านอาหาร ตลอดจนลานจอดและกัลป์รถที่สร้างทับบนผิวแม่น้ำเดิม ด้วยเหตุผลใดนั้น ผู้ไม่มีความรู้จริงเรื่องนี้จึงไม่ขอแสดงความคิดเห็น

วัดพระสมุทรเจดีย์

เดิมเมื่อแผ่นดินเกิดการสะสมของดินเลนและตะกอนจนค่อยๆ ยื่นเข้าใกล้องค์พระสมุทรเจดีย์ ด้านข้างองค์พระเจดีย์ได้มีก่อการตั้งสำนักสงฆ์ขึ้น ซึ่งตามหลักฐานของทางวัดพระสมุทรเจดีย์ก็ยืนยันว่ามีการลงบันทึกตามสถิติของกรมการศาสนาขึ้นทะเบียนเป็นวัดแล้วเมื่อปี ๒๔๔๕ อีกทั้งยังมีโรงเรียนวัดพระสมุทรเจดีย์ตั้งอยู่ด้านหลังของศาลา ๕ ห้องทรงยุโรป แต่ด้วยเหตุที่องค์พระสมุทรเจดีย์นั้นตั้งอยู่บนเกาะ การดูแลเอาใจใส่และพัฒนาจึงเป็นไปได้ด้วยความลำบาก หากพระที่จะมาอยู่ประจำก็ยากเต็มที มีชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาฝั่งปากน้ำร่วมกันพัฒนาบ้างก็ค่อนข้างติดขัด

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ทางราชการที่เห็นความสำคัญของวัดนี้จึงได้นิมนต์พระครูไพศาลสมุทรคุณ เจ้าอาวาสวัดคลองพระราม เจ้าคณะตำบลปากคลองบางปลากดมาเป็นเจ้าอาวาสและได้รับตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรปราการ มีความคิดที่จะร่วมกันพัฒนาวัดให้เจริญยิ่งขึ้น แต่พื้นที่รอบองค์พระสมุทรเจดีย์นั้นเป็นที่คับแคบเกินไปทางจังหวัดโดยท่านผู้ว่าราชการจังหวัดในสมัยนั้นจึงได้จัดซื้อที่ดินที่อยู่ไม่ห่างไกลกันนักแล้วนำเงินรายได้จากงานนมัสการพระสมุทรเจดีย์ร่วมก่อสร้างพระอุโบสถจนแล้วเสร็จ ส่วนโรงเรียนวัดพระสมุทรเจดีย์ก็ได้รับการย้ายออกจากรอบองค์พระเจดีย์ไปอยู่บริเวณติดกับวัดพระสมุทรเจดีย์นั่นเอง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ตามหลักฐานการก่อสร้างองค์พระสมุทรเจดีย์นั้นไม่มีการกล่าวถึงความเป็นวัดของพระสมุทรเจดีย์ แต่จะเรียกขานและใช้คำว่า “ศาสนสถาน” หรือ “องค์พระสมุทรเจดีย์” แทน เพื่อให้เกิดการแยกแยะการครอบครองและรับผิดชอบต่อศาสนสถานให้ชัดเจนว่า เป็นคนละส่วนกับวัดพระสมุทรเจดีย์ เรื่องนี้ค่อนข้างจะเป็นเรื่องละเอียดอ่อนในการแสดงความคิดเห็น แต่โดยรวมในปัจจุบันนั้นองค์พระสมุทรเจดีย์อยู่ในความคุ้มครองดูแลของจังหวัดสมุทรปราการ โดยกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุสถานและประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๖ ตอนที่ ๗๕ ลงวันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๘

ครอบครัว “รุ่งแจ้ง” ผู้ป็นขึ้นห่มผ้าแดงองค์พระเจดีย์

ช่วงก่อนสมโภชงานนมัสการพระสมุทรเจดีย์ ชาวบ้านจะพร้อมใจกันช่วยเย็บผ้าแดงผืนใหญ่สำหรับพิธีแห่และห่มองค์พระสมุทรเจดีย์ ผ้าแดงผืนนี้ในวันแรม ๕ ค่ำเดือน ๑๑ คณะกรรมการและผู้มีจิตศรัทธาจะนำเรือมาโยงกับเรือผ้า ตั้งต้นที่หน้าจวนผู้ว่าราชการเมืองตั้งแต่เที่ยง เมื่อจัดขบวนเรียบร้อยก็จะได้แห่เข้าคลองปากน้ำ คลองตะเค็ดผ่านวัดกลางวรวิหาร วัดใน(เดิม)สองวิหาร และวัดชัยมงคล แล้วย้อนกลับออกมาแห่ไปเกาะพระสมุทรเจดีย์ วนรอบองค์พระเจดีย์แล้วแห่ขึ้นห่มองค์พระสมุทรเจดีย์ต่อไป วัดอุประสงค์หลักของการแห่ผ้านั้น นอกจากการห่มผ้ารอบองค์พระเจดีย์แล้ว เป้าหมายอีกอย่างก็เห็นจะเป็นความต้องการเดิมของพระผู้ดำริ และพระผู้ดำเนินการก่อสร้างที่ต้องการให้ชาวต่างชาติที่เดินเรือเข้ามาทางปากแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากจะเห็นการชักธงแดงข้างเผือกที่ป้อมผีเสื้อสมุทรตั้งธงชาติสยามรุ่นแรกแล้ว ยังได้เห็นผ้าแดงพร้อมองค์พุทธสถานของพระสมุทรเจดีย์เด่นเป็นสง่าอยู่บนเกาะกลางแม่น้ำเจ้าพระยาอีกด้วย

เดิมในสมัยรัชกาลที่ ๓ นั้นองค์พระเจดีย์เป็นแบบย่อเหลี่ยมไม้ ๑๒ ฐานเป็นรูปบัวหงายหน้ากระดานซ้อนกันเป็นชั้นๆบรรจุพระบรมธาตุที่ง่าย ๆ ไม่แน่นหนา จึงเกิดคนร้ายปีนขึ้นไปขูดเจาะลักเอาไปได้โดยง่าย เมื่อมีการบูรณะขึ้นใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึงมีการแก้ไข ปรับปรุงองค์พระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุชุดใหม่ให้ใหญ่โตและสูงส่ง่าครอบพระเจดีย์องค์เดิมไว้ แต่ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้คนร้ายปีนยากขึ้นนี้เอง ก็เป็นอุปสรรคสำหรับการขึ้นไปทำการห่มผ้าแดงนี้เช่นกัน แต่เดิมการปีนก็หาคนทำยากอยู่แล้ว ต้องอาศัยคำสั่งถึงบังคับนักโทษจากเรือนจำปากน้ำ สมุทรปราการ ขึ้นทำการปีนอยู่ทุกปี

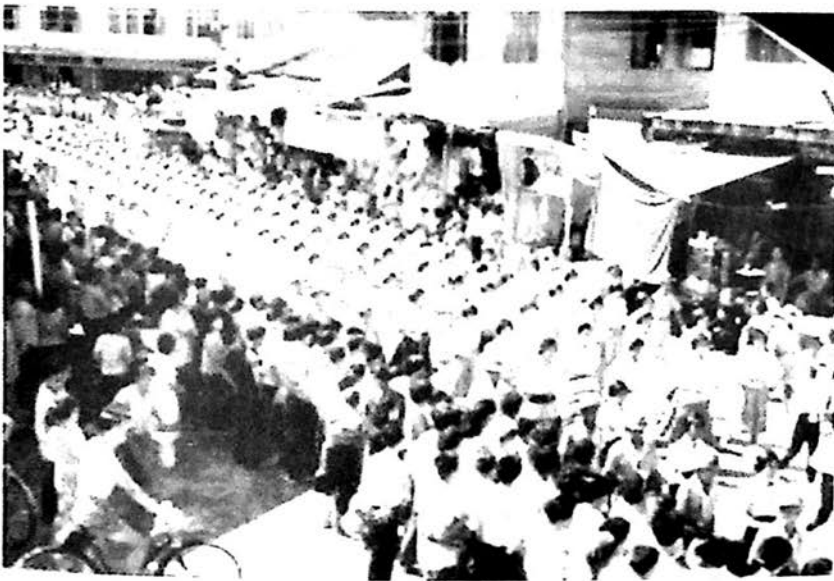
แต่พระเจดีย์องค์ใหม่ที่ทั้งกว้างใหญ่ขึ้นและสูงขึ้นตามแบบลอมฟางรูปทรงสมัยอยุธยา นี้ ไม่ว่าจะบังคับขู่เข็ญอย่างไรก็ไม่มีใครกล้าที่จะเสี่ยงปีน จนแล้วจนรอดก็ไม่สามารถหาคนมาทำการขึ้นไปห่มผ้าแดงองค์พระสมุทรเจดีย์ได้ พิธีการสมโภชองค์พระสมุทรเจดีย์ เห็นทีจะไม่สำเร็จสมบูรณ์ได้แน่ถ้าไม่มีการห่มผ้าที่ชาวบ้านอุตส่าห์ร่วมกับเย็บแล้วแห่มาถึงขนาดนี้แล้ว แล้วในที่สุดก็เกิดผู้กล้าอาสาที่จะปีนขึ้นไปทราบชื่อนายรอด รุ่งแจ้ง นายรอด คือชาวบ้านคนแรกที่ได้ปีนขึ้นไปบนองค์พระสมุทรเจดีย์และทำการห่มผ้าแดงองค์พระเจดีย์จนสำเร็จ

ต่อมานายรอด รุ่งแจ้ง ได้ฝึกผู้ช่วยอาสาสมัครที่เป็นลูกชายอีก ๒ คน คือนายบาง รุ่งแจ้ง และนายจรัส รุ่งแจ้ง ทั้ง ๓ ท่านผู้กล้าหาญนี้ได้ใช้ความสามารถในการร่วมกัน

เป็นที่ม้วนผ้าแดง แล้วป็นขึ้นไปทำการห่มรอบองค์พระเจดีย์จนสำเร็จทุกครั้ง ได้รับการแสดงความเคารพนับถือจากชาว ๒ ผังปากแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นอย่างมาก และตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา ครอบครัวรุ่งแจ้ง ก็จะได้รับเกียรติในการทำพิธีขึ้นห่มผ้าแดงรอบองค์พระสมุทรเจดีย์ตั้งแต่ครั้งนั้นจนถึงปัจจุบัน เมื่อนายรอด นายบาง และนายจรัส รุ่งแจ้ง เสียชีวิต ก็ได้ฝึกฝนทฤษฎาติฐานหลานและเหลนของนายรอด รุ่งแจ้ง กระทำการแทนจนเป็นประเพณีของงานเจดีย์ในปัจจุบัน ได้แก่

- * นายสำอองศ์ รุ่งแจ้ง (หลานนายรอด ถึงแก่กรรมแล้ว)
- * นายบุญธรรม รุ่งแจ้ง (หลานนายรอด อายุ ๖๓ ปี)
- * นายพนม รุ่งแจ้ง (หลานนายรอด อายุ ๖๐ ปี)
- * นายฉันท์ รุ่งแจ้ง (หลานนายรอด อายุ ๕๘ ปี)
- * นายวิษณุ รุ่งแจ้ง (อายุ ๓๖ ปี) เหลนของนายรอด
- * นายสมศักดิ์ รุ่งแจ้ง (อายุ ๓๐ ปี) เหลนของนายรอด

และทุกครั้งก่อนที่จะทำการป็นขึ้นสู่องค์พระเจดีย์ สมาชิกในครอบครัวที่จะทำการป็นก็ต้องทำพิธีกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พร้อมดอกไม้ ธูป เทียน และปิดทอง ขอให้องค์พระคุ้มครองให้ทำงานประสบความสำเร็จและให้แคล้วคลาดปลอดภัยลงมาทุกปี

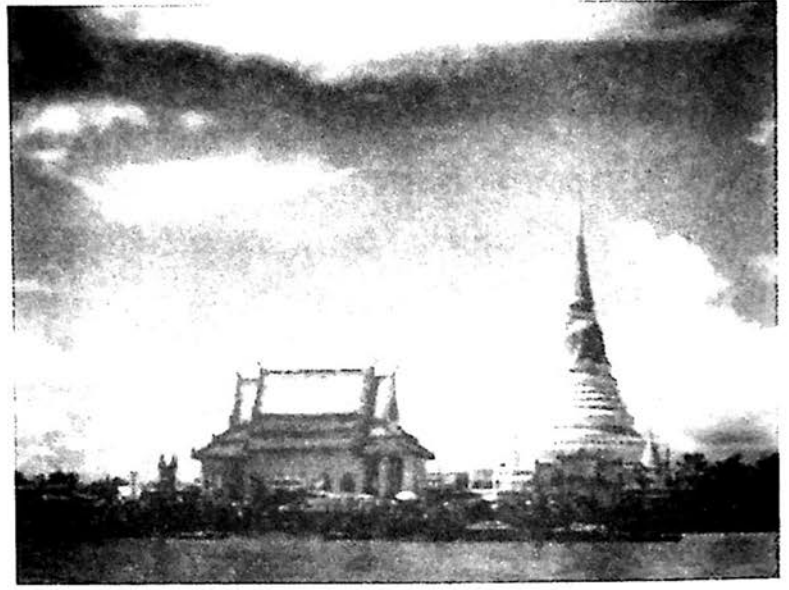
รูป ๑๑๕ ขบวนแห่ผ้าแดงในงานนมัสการพระสมุทรเจดีย์ ๒๕๐๕

รูป ๑๒๐ ครอบครัวรุ่งแจ้ง กับการทำพิธี
ก่อนห่มผ้าแดงองค์พระเจดีย์

รูป ๑๒๑ ดำเนินการห่มผ้าแดง

รูป ๑๒๒ พระสมุทรเจดีย์หลังทำพิธีห่มผ้าแดง

งานเจดีย์เมื่อวันวาน

ประกาศงานพระสมุทรเจดีย์ รศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓)

มีประกาศการจัดเตรียมงานสมโภช นมัสการพระสมุทรเจดีย์ ประจำปี รศ. ๑๒๙ กำหนดวันที่ ๒๕ - ๒๖ ตุลาคม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

บ่าย วันที่ ๒๔ ตุลาคม เชิญผ้าสำหรับห่มองค์พระเจดีย์ลงเรือแห่ ผู้มีศรัทธาดังเคย ให้นำเรือมาโยงเรือผ้า ณ. ที่พักผู้ว่าราชการการเมือง แห่เข้าคลองปากน้ำแล้ว ย้อนกลับเข้ามา แห่ไปห่มพระสมุทรเจดีย์ต่อไป

บ่าย วันที่ ๒๕ ตุลาคม ตรงกับวันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๑ มีการละเล่นต่างๆ ช่วงบ่าย

- เด็กผู้ชายนุ่งกระสอบวิ่งแข่ง
 - ขึ้นเสาน้ำมันเอาสิ่งของ
 - ก้มหน้ามสิ่งของในอ่างแป้ง
 - เด็กผู้ชายปิดตาชกมวย
 - เด็กผู้ชายผูกบันเอว ๓ คนพวงหนึ่ง ยื้อแย่งเงิน
 - ปล่อยบอลลูก (ลูกโป่ง) ขึ้นอากาศ
- การละเล่นในช่วงค่ำ

- ที่หน้าเมือง (ศาลากลาง) ออกร้านขายสิ่งของ
 - ที่หน้าเมืองมีสี่เกแต่งตัว
 - ที่วัดกลางมีเพลงและออกร้านขายสิ่งของ
 - บนเกาะพระเจดีย์มีเครื่องสาย และกลองยาว
- สมควรจุดดอกไม้เพลิงต่างๆ ที่พระสมุทรเจดีย์ (กลับบ้าน)

รุ่งขึ้น ๒๖ ตุลาคม

มีการละเล่นเวลาย่ำรุ่งดังนี้

- แข่งเรือพายหลายคน
- แข่งเรือแจวตอนหัวเรือลำละ ๑ คน
- แข่งเรือพายหัวเรือใส่หัวโชนลำละ ๑ คน
- ไต่ราวไม้ไผ่ไม่ให้ตกน้ำ
- ว่ายน้ำแข่งทาง ๑๕ วา
- ปล่อยบอลลูน (ลูกโป่ง) ปิดงาน

ผู้ใดจะนำเรือมาแข่งขันหรือจะสมัครมาแข่งขันดังกล่าวแล้ว ก็ให้เตรียมเรือไปที่เรือ
ทูนเจ้าพนักงานต่อไป เป็นการเสร็จในงานประชุมนมัสการพระสมุทรเจดีย์

ผู้รั้งเมืองสมุทรปราการ

อนึ่ง เงินรายได้ ด้วยมีบริษัท รถไฟปากน้ำ ออก ๓๐๐ บาท และจะเก็บรายได้จากค่าเช่า
ร้าน แฉงลอย ค่าเรือจ้างอีกราว ๑๐๐ บาท ก็จะคิดเฉลี่ยให้เป็นการเพียงพอให้สนุก
ครีกครื้นต่อไป

คัดย่อและปรับข้อความให้พอเข้าใจตามสมัย จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

นับแต่พระดำริการก่อสร้างองค์พระสมุทรเจดีย์ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๒ จวบจน
สมบูรณแบบในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระสมุทรเจดีย์ก็ยังคงเป็นสัญลักษณ์คู่บ้านคู่เมือง
สมุทรปราการมาตลอด แม้ในสมัยรัชกาลต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ยังได้ทรงอุปถัมภ์องค์พระสมุทรเจดีย์ต่อเนื่องมาไม่เคยเปลี่ยน พระองค์ยังทรงนิพนธ์ไว้ใน

ภาพย์เห่เรือ แห่งมระยะทางไปปากน้ำ ความตอนหนึ่งว่า

“ผีเสื้อสมุทรป้อม	หนึ่งนั้นย่อมนดุแข็งขลัง
ยิงปืนครึนครึนดัง	ค้ำบองค้พระทรงศร
สมุทรเจดีย์	ปูชนีย้ประณมกร
เอี่ยมโอ้สโมสร	กลางวิมลชลธาร”

(เราจะยังคงเห็นสัญลักษณ์แห่งองค์พระเจดีย์ พร้อมกับการยิงสลุตทำความเคารพแก่เจ้านายราชวงศ์และแขกเมืองสำคัญอยู่เสมอ)

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ความสำคัญคูบ้านคูเมืองปากน้ำของพระสมุทรเจดีย์ก็ได้กลายไปเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ เมื่อครั้งได้รับการคัดเลือกให้นำรูปองค์พระสมุทรเจดีย์ตราไว้บนธนบัตรรัฐบาลฉบับ ๑ บาท และยังมีการใช้กันถึงรัชกาลปัจจุบัน จนกระทั่งธนบัตร ๑ บาทได้ถูกเปลี่ยนมาใช้เป็นเหรียญบาทแทนในเวลาต่อมา

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ก็ยังมีผู้เขียนบทกลอนเกี่ยวกับองค์พระเจดีย์ ใน นิราชเตหลี โดยพลเรือตรีจวบ หงสกุล มีใจความดังทหารหาญว่า

“เรือแล่นผ่านพระเจดีย์ที่เคารพ	ประนมพนจบศิริย์เป็นที่หมาย
ช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย	ถึงตัวตายขอให้ชาติได้ปราศภัย”

ท่านยังได้กล่าวถึงผู้ที่ฉ้อราษฎร์ ทรมศต่อชาติในสมัยนั้นด้วยว่า

“ขอบนบานศาลกล่าวท่านเหล่านี้	พระเจดีย์ช่วยสดับตรัสสรรเสริญ
หากกลับตัวกลัวกรรมจงเจริญ	แม้หมางเมินมิกลับให้ยับไป”

สุดท้ายข้อปิดท้ายด้วยพระราชนิพนธ์อีกบทหนึ่งทีกล่าวถึงเมืองสมุทรปราการ และองค์พระสมุทรเจดีย์คูเมือง ไว้ว่า

“เรือใบใช้จักรกว้าง	คือปานลมเฮย
ถึงสมุทรปรากการ	ปากน้ำ
พระสมุทรเจดีย์	ที่นมัส การเฮย
ขอเดชพระช่วยคำ	คู่คำ คีนครอง”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

เมื่อพระเจดีย์ไม่อยู่กลางน้ำ

มีบันทึกในหนังสือ “เปิดกรุภาพเก่า” โดยคุณเอนก นาวิกมูล ได้อ้างอิงข้อความในหนังสือสวนกุหลาบวิทยาลัย ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑๒ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ (ปลายสมัยรัชกาลที่ ๖) หน้า ๗๕๑ กล่าวว่า เมื่อคณะลูกเสือของโรงเรียนไปเที่ยวที่นี้ พระสมุทรเจดีย์ในสมัยนั้นกลายเป็นที่รกร้าง ขนาดมีลิงป่ายกพวกมารื้อกระเบื้องมุงหลังคาเล่น และยังมีผู้ร้ายพาผู้หญิงมาทำอนาจาร ภายในโบสถ์เต็มไปด้วยค่างควา ช่างไม่เหลือภาพความงามขององค์พระเจดีย์กลางน้ำอย่างภาพที่เห็นใน ส.ค.ส. ที่ถ่ายไว้ครั้งสมัยรัชกาลที่ ๕ อีกเลย

พระสมุทรเจดีย์ได้หมดความเป็นเกาะในปีใดไม่มีหลักฐานเป็นที่ปรากฏแต่ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้มีรายงานชาวบ้านทั้งสองฝั่งปากแม่น้ำเจ้าพระยาที่เกิดความเสียหายความเป็น “พระเจดีย์กลางน้ำ” ได้พยายามที่จะกู้ความเป็นเกาะขององค์พระสมุทรเจดีย์กลับคืนมา มีผู้ยกที่ดินในบริเวณใกล้เคียงให้พระสมุทรเจดีย์ ทางการจึงได้จัดงบประมาณในการปรับปรุงภูมิทัศน์และซุดคูโดยรอบองค์พระสมุทรเจดีย์ ถมดินบริเวณฐานองค์พระเจดีย์เพื่อป้องกันน้ำท่วม .๕๐ เมตร ซุดคูกว้าง ๘ เมตรโดยรอบ สร้างทำน้ำ ศาลาหน้าวิหาร ก่อฐานต้นโพธิ์ใหม่ (มีรายงานการสร้างกุฏิพระด้านหลังฐานต้นโพธิ์ด้วย) ใช้เวลา ๑ ปีจึงแล้วเสร็จจนเกิดเป็นพระเจดีย์กลางน้ำอีกครั้ง เพื่อให้ทันงานสมโภชองค์พระสมุทรเจดีย์ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ซึ่งเป็นปีที่องค์พระสมุทรเจดีย์กำลังจะได้รับเลือกให้ประกอบภาพในธนบัตรฉบับ ๑ บาท

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ แม่น้ำเจ้าพระยาเกิดการเปลี่ยนทิศทางการไหล ก่อให้เกิดแผ่นดินตลิ่งงอกอย่างรวดเร็วจนถึงเกาะ แม้จะมีความตั้งใจที่จะป้องกันไม่ให้ตลิ่งงอกออกมาจนถึงองค์พระเจดีย์อีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งครั้งนี้ถือเป็นความพยายาม

ครั้งสุดท้ายที่จะคงความเป็นเกาะขององค์พระเจดีย์เอาไว้ แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขได้ทันท่วงที ด้วยเพราะดินตะกอนจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่เกิดจากความเขี้ยวมากขึ้นของลำน้ำเข้ามากองบนคูที่ขุดไว้อย่างรวดเร็ว คุณลุงเชือน ดีสุคนธ์ อายุ ๘๖ ปี ชาวบ้านสาขลา ตำบลนาเกลือ (เขตอำเภอพระสมุทรเจดีย์) ผู้ที่อาศัยเดินทางระหว่างสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณนี้ มาตั้งแต่จำความได้ กล่าวด้วยความเสียดายว่า

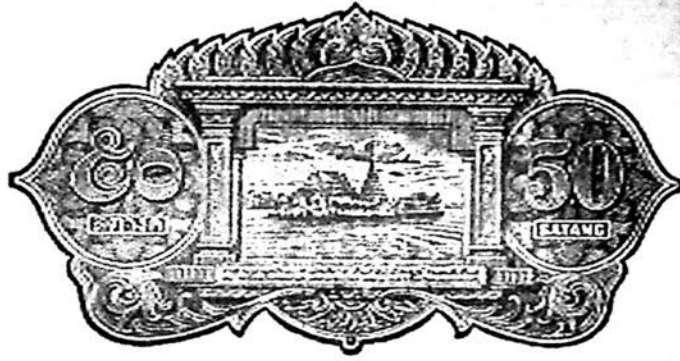
“หลังจากที่ได้มีการขุดร่องน้ำเจ้าพระยาเพื่อให้เรือใหญ่สามารถล่องผ่านสันดอนตรงปากอ่าวไทย เข้าสู่ท่าเรือกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ กระแสน้ำเจ้าพระยาได้ไหลออกสู่ทะเลเขี้ยวกรากขึ้นทันตา เปลี่ยนทางเดินของดินตะกอนเข้ามาทับถมประชิดเกาะองค์พระสมุทรเจดีย์กันวันต่อวัน นั้นหมายความว่า วันใดที่ขุดรอกดินออก ภายในเวลาเพียงข้ามวัน ก็จะมีตะกอนดินกลับเข้ามากองจนเต็มรอบเกาะองค์พระเจดีย์”
(เรื่องผลกระทบจากการขุดร่องน้ำเจ้าพระยา จะอธิบายให้กระจ่างในบทต่อไป)

ปัจจุบัน คูที่ขุดไว้ในสมัยปี พ.ศ. ๒๔๗๖ มีให้เห็นเพียงด้านข้างองค์พระสมุทรเจดีย์ ซึ่งไหลอ้อมพระเจดีย์ไปออกโรงเรียนป้อมนาคราช แนวคูนี้ก็คือริมตลิ่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่เริ่มตั้งแต่สมัยเริ่มสร้างองค์พระสมุทรเจดีย์

ภาพพระสมุทรเจดีย์บนธนบัตร

ในการเร่งรัดทำการบูรณะองค์พระสมุทรเจดีย์ครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ก็ด้วยเหตุผลว่า กำลังมีการคัดเลือกภาพสถานที่สำคัญของประเทศ เพื่อนำมาประกอบเป็นภาพที่ปรากฏในธนบัตรรัฐบาล แต่แรกนั้นภาพองค์พระเจดีย์มีให้เห็นบนธนบัตรทุกฉบับ ต่อมาก็ปรากฏเพียงธนบัตรใบละ ๑ บาท มีการคัดเลือกภาพที่ควรค่าแก่การเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติไว้เคียงข้างภาพองค์พระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งต่อมาภาพเกาะองค์พระสมุทรเจดีย์ ก็ได้รับการคัดเลือกให้ปรากฏเคียงข้างองค์พระประมุขของไทยบนธนบัตรดังกล่าว ประกาศใช้ครั้งแรกในวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ โดยปรากฏอยู่เคียงข้างภาพพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์บนธนบัตร ๑ บาทในรุ่นต่อมาถึง ๓ พระองค์ (รัชกาลที่ ๗ รัชกาลที่ ๘ และรัชกาลที่ ๙) จนกระทั่งมีการผลิตเหรียญ ๑ บาทขึ้นมาใช้แทน รัฐบาลจึงได้ประกาศยกเลิกการใช้ธนบัตรดังกล่าว ธนบัตรใบละ ๑ บาทรุ่นสุดท้ายที่มีภาพ

องค์พระสมุทรเจดีย์อยู่ คือ ฉบับที่ประกาศใช้ในวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๑
(นับจำนวนได้ ๑๔ ครั้ง)

รูป ๑๒๓ ธนบัตรใบละ ๕๐ สตางค์

รูป ๑๒๔ ธนบัตร ๑ บาท ร. ๘

รูป ๑๒๕ ธนบัตร ๑ บาท ร. ๘

เรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่ปากน้ำ

เรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่ปากน้ำ

กำแพงชายทะเล

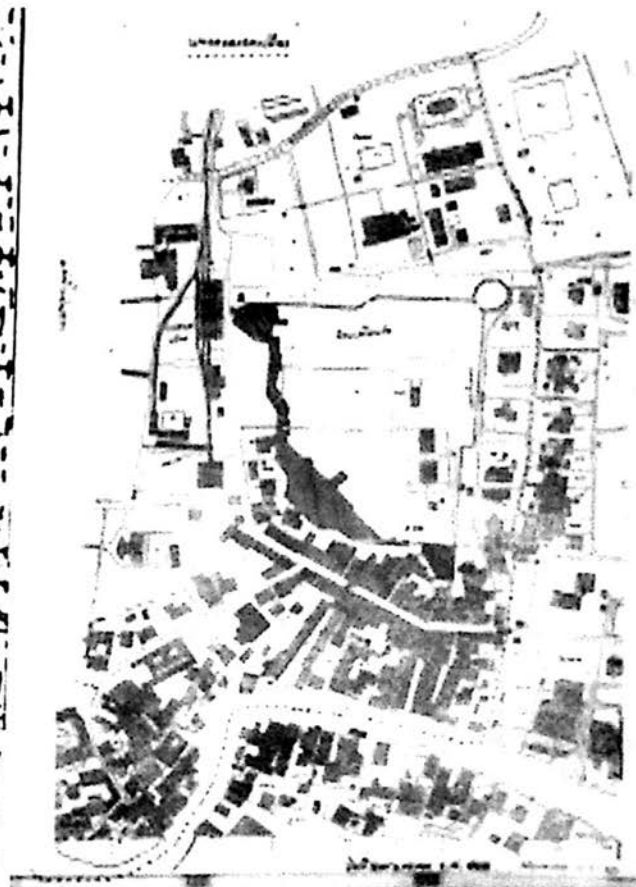
“...เห็นเมืองสมุทรปราการอันชาญชัย
 คูสง่าหนาแน่นแสนสาหัส
 มีเชิงเทินเดินพอรณรงค์
 มีปืนใหญ่ใส่ประจำไว้ทุกช่อง
 ถึงเมืองไทยจะราบท่าหาญอีก
 แต่ถูกปืนปากน้ำจะคว่ำทรุด
 ไม่ต้องรบยี่ดยาวให้กราวเกรียว

พระภูวไนยสร้างสรรค์ไว้มั่นคง
 เห็นถนัดหอคอยลอยระหง
 กำแพงวงป้อมประตูคูพิลึก
 จะคอยป้องกันผลาญสังหารศึก
 มิได้นึกพรั่นจิตสักนิดเดียว
 คงม้วยมุดเป็นผลงประเดี้ยว
 พริบตาเดียวก็จะสิ้นไพบรินราญ...”

บันทึกการพรรณนาป้อมปราการที่ปากน้ำ ของผู้พบเห็นคือ นายมี ผู้เขียนหนังสือ “นิราศกลาง” แต่ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๒ ปัจจุบัน ลักษณะแนวกำแพงที่มีป้อมปราการ ยังมีเหลือให้เห็นอยู่ คือ ป้อมผีเสื้อสมุทร กับ ป้อมนาคราช

รูป ๑๒๖ แผนที่แสดงป้อมปราการที่ทหารฝรั่งเศสสร้างไว้ในสมัยพระเพทราชา ป้อมเหล่านี้อาจสลายไปตามกาลเวลา หรือเป็นไปได้หรือไม่ว่าป้อมปราการที่สร้างใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๒ อาจสร้างทับป้อมเดิมเหล่านี้

รูป ๑๒๗ แผนที่สมัย ร.ศ. ๑๒๒ (๒๔๔๖) แสดงป้อมประโคนชัย กลองรอบเมือง และสถานีรถไฟสายปากน้ำ

กำแพงเมือง แนวกำแพงเมืองสมุทรปราการเกิดจากการนำดินที่ขุดได้จากคลองคูเมืองมาก่อนเป็นเนินแล้วสร้างเป็นแนวกำแพง ถ้าเราเดินตั้งต้นจากด้านหลังศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ตรงไปตามถนนไปที่แนวถนนมะขามแถว หักมุมเลี้ยวซ้ายไปยังลำแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วเลี้ยวขวาอีกครั้งไปทางหน้าวัดพิชัยสงคราม เลี้ยวซ้ายไปตามแนวคลองโพรงพาง หรือบางคนเรียก คลองวัดนอก จากแนวคลองโพรงพางตรงออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา กำแพงจากแนวคลองโพรงพางจะต่อเชื่อมกับแนวกำแพงยาวติดศาลจังหวัด ขนานริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหลังสถานีรถไฟสายปากน้ำ (แนวกำแพงอิฐริมแม่น้ำเจ้าพระยาคนเก่าแก่ในตลาดปากน้ำเล่าว่าอยู่ใต้พื้นตลาดวิบูลย์ศรี)

๑. ป้อมทางด้านฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา

- ป้อมประโคนชัย ป้อมนารายณ์ปราบศึก ป้อมปราการ และป้อมกายสิทธิ์ สร้างสมัยรัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๖๒) อยู่ในตัวเมืองทั้งหมด สมัยรัชกาลที่ ๓ ได้มีการชักปีกกาตลอดขึ้นมาถึงฉางพริกไทย ก่อเป็นเสมาวางปืนใหญ่ทุกช่อง
- ป้อมปีกกา สร้าง พ.ศ. ๒๓๗๑ อยู่ปากคลองปากน้ำฝั่งซ้ายบ้าน
- ป้อมเสือซ่อนเล็บ สร้างปี พ.ศ. ๒๓๙๓ สมัยรัชกาลที่ ๓ สำหรับเหล่าแม่ทัพนายกองได้พักอาศัย
- ป้อมตรีเพชร สร้างสมัยรัชกาลที่ ๓ อยู่บริเวณใกล้คลองบางนางเก็ง

๒. ป้อมตรงเกาะกลางลำน้ำเจ้าพระยา

ป้อมผีเสื้อสมุทร เป็นป้อมเดียวที่ตั้งอยู่กลางแม่น้ำเจ้าพระยา มีการก่อสร้างเป็นพื้น ๒ ชั้น ภายในติดตั้งปืนใหญ่ที่ทันสมัย แต่ก็ไม่มีโอกาสได้ใช้งานเต็มที่ในช่วงรบกับกองเรือฝรั่งเศสสมัย ร.ศ. ๑๑๒ ด้วยเพราะฝนตกและท้องฟ้ามืดเสียก่อน

หลังเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ป้อมผีเสื้อสมุทร ยังมีบทบาทในคราวเกิดอหิวาตกโรคระบาดหนักสมัยรัชกาลที่ ๕ โรคภัยได้ลามไปถึงทหารจนล้มป่วยและเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก เหล่าทหารต่างกลัวจนหลบหนีออกจากกรมกอง เนื่องจากหาที่ปลอดภัย สุดท้ายจึงมีการตัดสินใจขนทหารหนีโรคหายไปรวมกันบนเกาะป้อมผีเสื้อสมุทรกลางแม่น้ำเจ้าพระยาจนกระทั่งการระบาดสงบลง

๓. ป้อมที่สร้างทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา

- ป้อมพระจุลจอมเกล้า สร้างเสร็จปี ๒๔๓๖ สมัยรัชกาลที่ ๕
- ป้อมนาคราช เป็นเพียงป้อมปราการโบราณป้อมเดียวที่สร้างอยู่ทางฝั่งคลองบาง-ปลากรด (ก่อนที่จะมีการสร้างป้อมพระจุลฯ) สร้างปี พ.ศ. ๒๓๖๒

- นอกจากนี้ยังมีการก่อสร้างฐานเล็กๆที่เป็นแนวป้องกันแต่ไม่มีแนวกำแพง คือ ป้อมแหลมฟ้าผ่า ป้อมพระสมุทรร ป้อมคกงระพัน

ป้อมปราการที่เหลือ

ป้อมต่างๆที่เคยเป็นด่านป้องกันประเทศมาแต่โบราณ บริเวณภายในป้อมปราการ มักจะมีการปล่อยให้เป็นที่ทำกินปลูกผักทำสวนตามใจชอบ ต่อมายิ่งเมื่อหมดสิ้นภารกิจการป้องกันข้าศึกก็ถูกปล่อยทิ้งร้าง ไม่มีการรับผิดชอบใดๆ ทั้งทางฝ่ายทหาร ที่เป็นกรมทหารเรือ และแม้แต่เมืองสมุทรปราการเองต่างก็เห็นว่า ป้อมแต่ละป้อมมีแต่จะเป็นเรื่องของการสร้างภาระ เป็นแหล่งซ่องสุมสิ่งสกปรกและไม่เห็นประโยชน์อันใดที่จะเก็บมารับผิดชอบ ต่างโยนความรับผิดชอบให้กันและกัน

ต่อเมื่อมีการก่อสร้างระบบการขนส่งทุกระบบตรงเข้าสู่เมืองปากน้ำ มีการขยายพื้นที่ตลาดในปากน้ำที่เริ่มมีความเจริญขึ้นมารองรับผู้คนต่างถิ่นอย่างรวดเร็ว ที่ดินต่างๆ เริ่มมีค่ามีราคา ป้อมต่างๆที่ถูกปล่อยร้างจึงเริ่มมีการแย่งกันจับจองเป็นเจ้าของหรือเป็นผู้รับผลประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินตรงป้อมที่อยู่ในตัวตลาดอย่างเช่น ป้อมประโคนชัย ต่างก็มีการแย่งชิงจนเกิดความขัดแย้งเป็นความกันของหลายหน่วยงานรัฐ ถึงขนาดความเป็นที่ระคายเคืองเบื้องพระยุคลบาท เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าได้มีพระราชกระแสค่อนข้างรุนแรงต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จนทรงมีบัญชาให้พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงนครสวรรค์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล เป็นผู้นำคำตัดสินการรับผิดชอบของป้อมต่างๆในปากน้ำ แจ้งต่อผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ และกรมทหารเรือ

ทรงพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยเด็ดขาดให้ป้อมในปากน้ำที่ทางทหารรักษาการณ์ และคิดที่จะจัดการรักษาสืบไป ให้กรมทหารเรือเป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งได้แก่ ป้อมปราการ ๓ ป้อม ที่ปัจจุบันยังคงเป็นเขตที่อยู่ในความดูแลของทางกองทัพเรือคือ **ป้อมพระจุลจอมเกล้า ป้อมผีเสื้อสมุทร และป้อมเสือซ่อนเล็บ**

โดยให้ป้อมต่างๆ ที่อยู่นอก จากนี้ อันได้แก่ ป้อมประโคนชัย ป้อมปีกกา ป้อมนารายณ์ปราบศึก ป้อมปราการ ป้อมนาคราช ป้อมกายสิทธิ์ ป้อมตรีเพชร ป้อมคกงระพัน ป้อมนารายณ์กางกร ให้กรมทหารเรือส่งมอบให้กรมการเมืองสมุทร-ปราการ เป็นผู้รับผิดชอบและเป็นผู้จัดเก็บผลประโยชน์ โดยเมืองสมุทรปราการจะต้องทำรายการชี้แจงการจัดเก็บ ผลประโยชน์ทั้งหมด แจ้งต่อศาลว่าการนครบาล

ร่องน้ำเจ้าพระยา

สายโซ่ และ ร่องน้ำโยลนทวาร

การเดินทางจากแนวสันดอนตรงปากอ่าวเข้าสู่ลำน้ำเจ้าพระยา นับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีจะต้องมีผู้ชำนาญนำทางเข้ามา เนื่องจากเรืออาจติดโคลนสันดอนจนไม่สามารถเดินทางต่อได้ ทางกรุงศรีอยุธยาจึงเริ่มมีการจัดระบบการนำร่องเพื่อให้เรือสินค้าที่กำลังนิยมเข้ามาทำธุรกิจการค้า เดินทางเข้ามาโดยสะดวก การนำร่องของไทยเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๒๑๘ โดยกัปตัน George White อดีตนายทหารเรืออังกฤษร่วมกับกลุ่มชาวต่างชาติยึดอาชีพการนำร่องเรื่อยมา โดยรับรายได้เป็นค่าจ้างเมื่อสามารถนำทางเรือสินค้าจากแนวสันดอนเจ้าพระยาเข้าสู่ลำแม่น้ำใหญ่ได้อย่างปลอดภัย

อย่างไรก็ตาม กิจการนำร่องดังกล่าวจะต้องดำเนินการภายใต้ข้อบังคับทางความมั่นคงของประเทศสยามด้วย ทั้งนี้เพราะทางกรุงศรีอยุธยาก็มีการสร้างแนวระวางข้าศึกที่อาจเข้ามาทางทะเลได้สะดวกเกินไป มีการสร้างแนวกีดขวางตามลำแม่น้ำป้องกันไม่ให้ข้าศึกเข้าสู่พระนครโดยง่าย ในขณะที่เดียวกันก็ยังเป็นแนวกีดขวางป้องกันไม่ให้โจรโจด หรือผู้ก่อการไม่สงบในพระนครให้เดินเรือหลบออกนอกพระราชอาณาจักรได้สะดวกเช่นกัน การเข้าออกของชาวต่างชาติในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงต้องมีการกำหนดยุทธศาสตร์เอาไว้อย่างค่อนข้างระมัดระวัง ตั้งแต่การเดินทางจากแนวสันดอนเจ้าพระยาเรื่อยมาจนถึง “ขนอนบางกอก” ก่อนเข้าสู่ “กรุงศรีอยุธยา”

ปี พ.ศ. ๒๒๒๓ สมัยกรุงศรีอยุธยา ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์โปรดเกล้าฯ ตามการถวายคำแนะนำของเจ้าพระยาวิไชยเนตรเตรียมการจำกัดแนวเข้าออกของข้าศึกจากปากน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา โดยให้มีการผูกโซ่ขนาดใหญ่ไว้บริเวณป้อมบางกอก (ป้อมบางกอก อยู่ประมาณ ๑๘ กิโลเมตรจากปากน้ำเจ้าพระยา) ซึ่งกั้นลำน้ำเจ้าพระยา เมื่อครั้งเกิดเหตุการณ์ก่อกบฏโดยแขกมกกาซ่า (กบฏมังกะสัน) สายโซ่นี้ก็มีส่วนช่วยในการกักกันกองกำลังกบฏแขกมกกาซ่าไม่ให้หนีออกนอกประเทศได้ จนถูกกองทัพไทย (สยาม) นำโดยนายทหารชาวฝรั่งเศสฆ่าตายทั้งหมดบริเวณแนวโซ่นี้เอง

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ปี พ.ศ. ๒๓๕๘ เมื่อครั้งมีการเร่งพัฒนาแนวป้องกันศัตรูเข้าสู่กรุงเทพมหานครอย่างต่อเนื่องในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ก็ยังมีบันทึกไว้ว่า ได้โปรดเกล้าฯ ให้ทำ “ลูกทูนสายโซ่” สำหรับซึ่งกันแม่น้ำ เจ้าพระยาเอาไว้ โดยนำท่อนซุงทำเป็นตันโกลนร้อยเกี่ยวเข้ากระหนาบเป็นตอหนา เข้าไปปักหลักระหว่างตันโกลนทุกช่องร้อยโซ่ผูกทูนไว้อย่างมั่นคงแข็งแรงไว้

ที่บริเวณหน้าเมือง พระประแดง เราจึงพอจะสรุปได้ว่า แนวทางการสร้างสิ่งกีดขวางเข้าสู่พระนครในสมัย ก่อน เป็นเรื่องของการบังคับเส้นทางเดินเรือของศัตรู เพื่อความได้เปรียบในการระวางศึก มากกว่าที่จะเป็นการให้ความสะดวกในการเดินทาง

การสร้างแนวกีดขวางเป็นเส้นทางบังคับร่องน้ำเพื่อป้องกันข้าศึก ได้เกิดขึ้นอย่างจริงจังอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๓๘๘ ระหว่างการปรับปรุงป้อมปราการที่ปากน้ำเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้นำศิลาก้อนใหญ่ๆ มาถมปิดปากอ่าวที่ตำบลแหลมฟ้าผ่าถึง ๕ กอง เพราะแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงนั้นกว้างขวางมาก (ถ้าเราลองนึกภาพพระสมุทรเจดีย์ที่ยังอยู่กลางลำแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณริมฝั่งแม่น้ำตรงบางปลาจจะต้องเลยไปอีกไม่ต่ำกว่า ๒๕๐ เมตรจากริมแม่น้ำปัจจุบัน) เรือจากต่างชาติจึงสามารถแล่นเข้ามาได้โดยง่าย เมื่อมีการถมศิลาก้อนใหญ่ดังกล่าวแล้ว ก็กลายเป็นร่องน้ำเดินเรือในแม่น้ำเจ้าพระยาโดยเฉพาะ เพื่อเป็นการบังคับให้เรือขนาดใหญ่กินน้ำลึกในสมัยนั้น (ปัจจุบัน ถือเป็นเรือขนาดกลาง ค่อนข้างเล็ก) ต้องเดินเรือตามร่องน้ำที่กำหนด ซึ่งสะดวกต่อไทยในการควบคุมให้เรือเดินอยู่ในแนวที่สามารถดูแลได้ทั่วถึง และยังอยู่ในแนวกระสุนป้อมปราการที่เราสร้างเอาไว้ สะดวกในการป้องกันภัยหากเกิดเหตุการณ์ฉุกเฉินที่ต้องมีการประทะกัน ร่องน้ำที่เกิดจากการถมหินนั้น เรียกว่า “ร่องน้ำโชนทวาร”

กิจการนำร่องที่เริ่มมีการบริหารอย่างเป็นระบบ เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ผู้เชี่ยวชาญชาวอังกฤษมาช่วยวางรากฐาน มีการก่อสร้างสถานีนำร่องกลางทะเล (ไลต์เฮาส์) และสถานีบนบกริมปากแม่น้ำเจ้าพระยา พร้อมหอสูงส่องเรือแจ่งข้าว ณ แหลมลำพูราย สมุทรปราการ สถานีร่องน้ำในสมัยนั้นมีหน้าที่ในการตรวจสอบการเข้าออกของเรือต่างชาติ พร้อมให้บริการนำทางเข้าสู่ร่องน้ำธรรมชาติ ซึ่งเรือขนาดกลางและเล็กที่กินน้ำตื้นเท่านั้นจึงสามารถเดินเรือเข้าออกร่องน้ำตรงแนวสันดอนได้

ร่องน้ำในสมัยใหม่ (การขุดแม่น้ำใต้ทะเล)

มีเรื่องที่น่าสนใจที่มักจะทราบว่า แม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบันมีความยาวที่แท้จริง ๓๘๘ กิโลเมตร ไม่ใช่ ๓๗๐ กิโลเมตรอย่างที่เรารู้กัน ถ้าเราเปรียบเทียบในการเดินทางทางอากาศ มีภานิตที่นักบินหลายคนมักกล่าวกันสนุกๆว่า บนฟ้ามีถนน (สำหรับเครื่องบิน) ในขณะที่เจ้าหน้าที่กรมเจ้าท่าหลายคนก็กล่าวเช่นกันว่า ใต้ทะเลอ่าวไทยนั้นมีแม่น้ำ เป็นแม่น้ำที่ถูกขุดต่อออกไปในทะเลอีกถึง ๑๘ กิโลเมตรแต่ก็มีเหตุที่ไม่คาดฝัน

ต่อการขุดร่องน้ำนี้ ที่ไม่เหมือนกับการขุดคลองทั่วไปที่อยู่ตามลำน้ำจืด ซึ่งไม่ค่อยมีผล กระทบมากนัก แต่การขุดครั้งนี้เป็นการเปิดร่องน้ำให้น้ำเค็มจากอ่าวไทยไหลเข้ามา จึงค่อนข้างจะต้องเปรียบกันว่าผลประโยชน์ที่ได้นั้นคุ้มค่าหรือไม่

สมัยโบราณมาเราเคยได้ยินแต่เรื่องการขุดคลอง และขุดลอกขยายลำคลอง แต่มาในช่วงหลังรัชกาลที่ ๔ ก็เริ่มมีการถมคลองเพื่อสร้างถนน จนการเดินทางที่เคยอาศัยการแจวเรือไปหาสู่กันก็เริ่มมีการเข้ามาแทนที่ของถนน ตรอก ซอก ซอยต่างๆ กิจการขุดคลองโดยแรงงานชาวจีนต่างก็ต้องถูกยกเลิกลงในที่สุด เนื่องจากไม่มีการว่าจ้างให้มีการขุดคลองเหมือนแต่ก่อน กระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๗ จึงมีความคิดดำเนินการโครงการใหญ่ในการริเริ่มขุดร่องน้ำขนาดยักษ์ ไม่ใช่ขนาดของคลองที่มักขุดกัน ๓ วา ๖ วา อย่างที่เคยทำกัน แต่เป็นการต่อความยาวของแม่น้ำเจ้าพระยาด้วยความกว้างของคลอง ๕๐ ถึง ๗๕ วา (๑๐๐ ถึง ๑๕๐ เมตร) เลยทีเดียว ทั้งนี้เพื่อเป็นการรองรับโครงการก่อสร้างท่าเรือภายในกรุงเทพฯ ซึ่งประกอบไปด้วยท่าเรือที่เป็นทั้งของเอกชนและของรัฐ ที่จะก่อตั้งกระจายอยู่ลึกเข้าไปในแม่น้ำเจ้าพระยาถึงกว่า ๔๐ กิโลเมตร

ในอดีตมีเพียงเรือขนาดเล็กที่กินน้ำไม่ลึกนัก ที่จะสามารถผ่านเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ทั้งนี้จะต้องผ่านด่านตรวจสอบและการนำร่องที่อยู่ตรงกระโจมไฟสำนักงานนำร่องที่เรียกกันว่า โลท์เฮาส์ ถ้าเป็นเรือในโลกยุคใหม่ที่ลำใหญ่ และกินน้ำลึกมากๆ ก็จำเป็นต้องถ่ายสินค้าลงที่บริเวณเกาะสีชัง (เดิมเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสมุทรปราการ) ซึ่งอยู่ห่างกรุงเทพฯ ถึง ๘๐ กิโลเมตร ปัญหาเหล่านี้ทำให้รัฐบาลตัดสินใจที่จะขุดลอกสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาที่ปากน้ำสมุทรปราการ และสร้างท่าเรือกรุงเทพขึ้นที่คลองเตย

โครงการขุดร่องน้ำ และ สร้างท่าเรือคลองเตย

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ มีการว่าจ้างคณะที่ปรึกษาทำการสำรวจการก่อสร้างท่าเรือขนาดใหญ่ ที่ได้ตั้งเป้าเอาไว้แล้วว่าจะต้องทำการก่อสร้างที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณ “คลองเตย” ซึ่งหลังจากได้ทำการสำรวจแล้วต่างลงเห็นว่าความลึกตรงบริเวณสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยานั้นเป็นปัญหาใหญ่ในการขัดขวางการเดินทางเรือขนาดใหญ่ ด้วยเพราะมีทรายเลนดินดำทับถมอยู่มากจนวัดความลึกเฉลี่ยได้เพียง ๑-๒ เมตรเท่านั้น ในขณะที่ภายในลำน้ำเจ้าพระยามีความลึกโดยธรรมชาติอยู่แล้วที่ความลึก ๑๐-๑๒ เมตร จึงได้แนะนำให้ขุดเฉพาะร่องสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อให้เรือใหญ่แล่นตรงเข้าไปถึงท่าเรือคลองเตยได้ โดยกำหนดการขุดรอกเฉลี่ยความลึกที่ ๘.๕๐ เมตร ตลอดแนวจาก

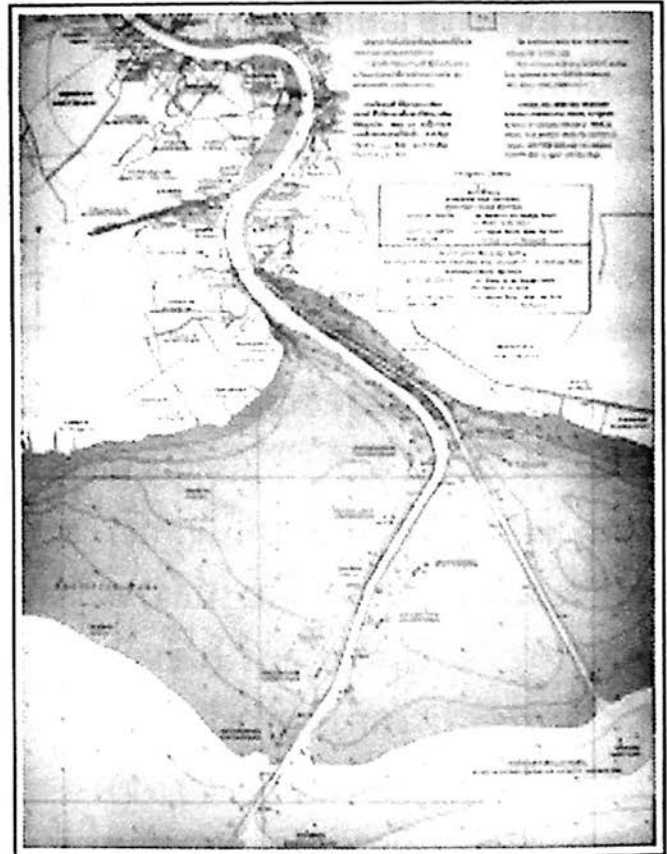
ปากน้ำเจ้าพระยาออกไปสู่อ่าวไทย ๑๘ กิโลเมตร จนถึงสถานีร่อนน้ำที่จะต้องสร้างขึ้นใหม่ แทนที่กระโจมไฟสำนักนาร์องเดิม ที่อยู่กลางทะเล เลยแนวสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาจากปลายทางร่อนน้ำใหม่ไปอีกประมาณ ๒ กิโลเมตร

- พ.ศ. ๒๔๘๒ ตั้งสำนักงานท่าเรือและสำนักงานสำรวจร่อนน้ำ ภายใต้การบังคับบัญชาของกระทรวงเศรษฐการ
- พ.ศ. ๒๔๘๓ เรือชุดสันดอนลำแรก คือ เรือสันดอน ๑ จากประเทศฮอลแลนด์เดินทางถึงกรุงเทพฯ และเริ่มชุดลอก
- พ.ศ. ๒๔๘๕ เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทำให้การสร้างท่าเรือต้องหยุดชะงัก
- พ.ศ. ๒๔๙๐ โอนสำนักงานสำรวจร่อนน้ำ ซึ่งเดิมฝากการบังคับบัญชาไว้กับกรมอุทกศาสตร์ ไปขึ้นกับกรมการขนส่ง กระทรวงคมนาคม
- พ.ศ. ๒๔๙๔ จัดตั้งการทำเรือแห่งประเทศไทย และโอนกองการสำรวจร่อนน้ำให้มาขึ้นกับฝ่ายการช่าง
- พ.ศ. ๒๕๐๐ มีการแบ่งฝ่ายการร่อนน้ำขึ้นใหม่ ประกอบด้วย กองการสำรวจร่อนน้ำ และกองการชุดร่อนน้ำดำเนินการชุดตลอด ๒๔ ชั่วโมง

โดยสรุปร่อนน้ำเจ้าพระยานี้ มีความยาว ๑๘ กิโลเมตร นับจากกิโลเมตรที่ศูนย์ตรงบริเวณหน้าป้อมพระจุลจอมเกล้า ความลึก ๘.๕ เมตร กว้าง ๑๕๐ เมตรในแนวตรง และกว้าง ๒๕๐ กิโลเมตรในทางโค้ง เพื่อให้เรือใช้พื้นที่ทางโค้งได้ปลอดภัยขึ้น ส่วนท่าเรือกรุงเทพนั้น อยู่ลึกเข้าไปในแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่าง ๒๖-๒๙ กิโลเมตร ณ ตำบลคลองเตย

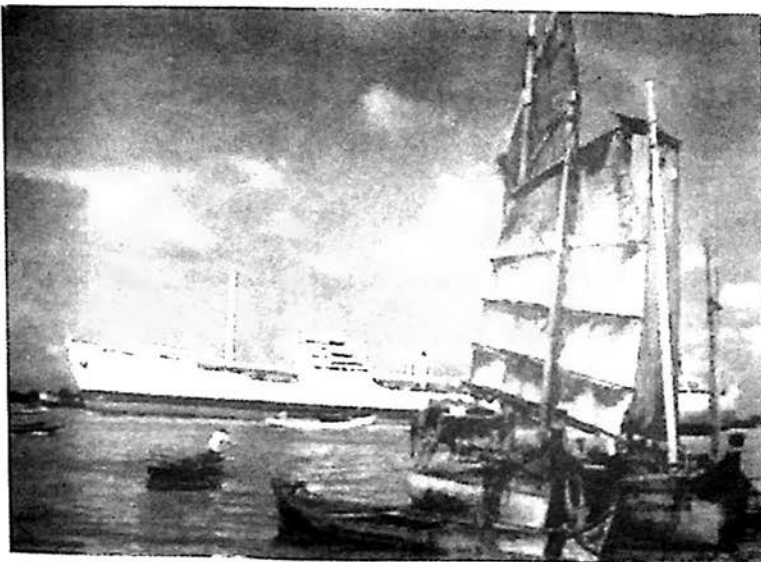
ต่อมามีการชุดร่อนน้ำขนาดย่อมตรงปากน้ำสมุทรปราการอีกครั้ง เพื่อเป็นแนวเดินเรือขนาดเล็กที่มักขวางทางเรือใหญ่ที่เข้ามาทางร่อนน้ำใหญ่ และเมื่อมีการสร้างเรือที่ยิ่งใหญ่ และกินน้ำลึกขึ้นในยุคสมัยใหม่ จนปัจจุบัน ท่าเรือน้ำลึกที่แหลมฉบัง จังหวัดชลบุรีนั้น รัฐบาลต้องชุดร่อนน้ำเข้าไปถึงท่าเรือน้ำลึกแห่งใหม่ที่ต้องมีขนาดความกว้าง ๕๐๐ เมตร ยาว ๑๕๐๐ เมตร และต้องชุดร่อนที่มีความลึกถึง ๑๔ เมตร และเพื่อประโยชน์ต่อการเดินทางเรือ กรมอุทกศาสตร์ได้จัดทำเป็นหนังสือทำนายน้ำขึ้นลงสูงสุดที่สันดอนแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งหนังสือนี้ได้มีการเริ่มต้นเล่มแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๑ มีการพัฒนาการทำนายจนสามารถตรวจสอบระดับน้ำได้เป็นรายชั่วโมงเลยทีเดียว หนังสือมีจำหน่ายที่กรมอุทกศาสตร์

รูป ๑๒๘ แผนที่ร่องน้ำเจ้าพระยา

วิถีชีวิตชาวปากน้ำที่เปลี่ยนไป

เมื่อเราได้ประโยชน์จากการขุดร่องน้ำเจ้าพระยาเพื่อให้เรือใหญ่สามารถแล่นเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาสู่ท่าเรือคลองเตย ขณะเดียวกันร่องน้ำนี้ก็ก็ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวปากน้ำที่ยากจะกลับไปสู่การดำรงชีพแบบโบราณได้ เล่ากันว่า เมื่อมีเรือใหญ่สามารถเดินทางผ่านเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาได้ ก็ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชาวบ้านที่อาศัยในปากน้ำอย่างใหญ่หลวง

รูป ๑๒๙ ชีวิตริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่เริ่มเปลี่ยนไป เมื่อเรือใหญ่ผ่านเข้าปากน้ำได้ หลังจากการขุดร่องน้ำ

คุณ น. ณ ปากน้ำ ได้บันทึกไว้ในหนังสือที่ระลึกในงานฌาปนกิจคุณแม่คือนางคำน้อย อุตุชาฎะ เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๒๓ ท่านได้เล่าตอนหนึ่งเกี่ยวกับการเดินเรือใหญ่ผ่านคลองมหาวงศ์ กับสภาพธรรมชาติเดิมเมื่อสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก่อนจะค่อยๆมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมครั้งใหญ่ไว้ว่า

“.....สมัยเด็กข้าพเจ้าจะไปนั่งที่สะพานข้ามคู (คลองมหาวงศ์) ดูสายน้ำและปูเปี้ยวกับปูต่างๆสีเขียวสีแดงสวยงาม มันไต่กันบนเลนคูด้วยความพิศวง ขณะน้ำนิ่งอยู่นั้นเมื่อได้เห็นระลอกคลื่นไหลเข้ามา แล้วน้ำก็จะสูงขึ้นอย่างกระทันหัน ทั้งในคลองมหาวงศ์กับในลำคู ข้าพเจ้ารู้สึกดีว่าเรือสินค้าของฝรั่งลำใหญ่จนคับแม่น้ำเข้ามาแล้ว ก็วิ่งไปยืนดู ตรงสะพานคลองมหาวงศ์จะเห็นเรือใหญ่โตสูงยิ่งกว่าตึก ๕ ชั้นลำยาวเหยียดมีเสากระโดง ๔ เสา เราเรียกกันว่าเรือ ๔ เสา เรือแบบนี้เข้ามาคลื่นลูกใหญ่จะวิ่งเข้าลำคลองจนน้ำขึ้น กระทันหันพอเรือคล้อยหลังสักครู่ก็จะดูน้ำแห่งจนแทบเกลี้ยงคลองสักพักหนึ่ง จึงจะเข้าสู่ระดับเดิม.....”

ผู้เขียนได้ขออนุญาตสอบถามเพื่อขอความรู้เพิ่มเติมจากบุคคลที่เคยผ่านชีวิตในช่วงนั้นกับท่านพระอาจารย์เปี้ยก เจ้าอาวาสวัดมหาวงศ์ ท่านได้เล่าเสริมเกี่ยวกับเหตุการณ์ครั้งนั้นไว้ว่า

“ที่คลองมหาวงศ์หลังเปิดร่องน้ำ ในขณะที่เรือใหญ่ผ่านจะคล้ายเหตุการณ์เกิดคลื่นขนาดยักษ์ น้ำในคลองจะถูกดูดออกสู่ลำน้ำเจ้าพระยา พวกแจวเรือริมแม่น้ำจะถูกลากวูบออกจนเริ่มเสียการทรงตัว หลังจากนั้นก็จะเกิดคลื่นเรือใหญ่ซัดกลับโคลมใหญ่ เข้าหาฝั่ง และเข้าไปในลำคลอง เรือที่เสียหลักจะถูกพัดหายจมลงทันที ไม่ว่าจะป็นหม้อไพพานขามที่ตากไว้ริมตลิ่ง ตลอดจนเรือที่จอดเอาไว้ชานเรือนก็จะถูกคลื่นซัดจนจมเสียหาย ชาวบ้านที่แจวเรือในลำคลองก็ได้รับอันตรายจนเรือล่มบ้างก็มี เรือของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในคลองมหาวงศ์ถึง ๑๐๐๐ เมตร ก็ยังได้รับความเสียหาย”

ตัวอย่างความสูญเสียชีวิตดั้งเดิมของชาวปากน้ำที่เห็นได้ชัดที่สุด ได้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านริมคลองมหาวงศ์ ชาวบ้านที่อยู่ริมคลองนี้เดิมอพยพหนีภัยโจรผู้ร้ายเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๓ มาจากเมืองนนทบุรี แม้เมื่อเข้ามาอยู่ในแถบปากน้ำ

นี่แล้ว ชาวเมืองนนท์เหล่านี้ก็ยังรักษาสภาพชีวิตความเป็นอยู่และประกอบอาชีพตาม ถนัดดั้งเดิม นั่นคือ การทำสวนผลไม้ ไม่ว่าจะเป็นมะม่วง กล้วยหอม ส้มเขียวหวาน ส้มโอ ละมุดหวาน และแม้แต่การทำนาข้าว ที่ซื้อขายกันอยู่ในตลาดปากน้ำ ต่างก็ไม่ต้องขนส่งมาจาก แดนไกล แต่จะซื้อกันจากชุมชนคลองมหาวงศ์ที่อยู่ใกล้ๆ นี้เอง แต่เมื่อหลังจากมีการขุด ร่องน้ำเจ้าพระยาขึ้นจนน้ำทำเลทะเลลักเข้ามาในคลอง การทำนา และทำสวนผลไม้ดังที่ ได้กล่าวมานี้ได้หายไปจากเมืองปากน้ำอย่างสิ้นเชิง ปากน้ำที่เคยเป็นเมืองที่มีความ อุดมสมบูรณ์จนสามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง กลับต้องเป็นเมืองที่ต้องนำเข้าข้าวและผลไม้ เหล่านี้จากเมืองอื่นมากิน

ประตูกันน้ำเค็ม

ปัญหาเรื่องภาวะน้ำเค็มหนุนขึ้นมาในเมืองปากน้ำนั้น ไม่เคยสร้างความเดือดร้อนกับชาวบ้านมาก่อน Mr. John Crawford ชาวอังกฤษผู้ที่เข้ามาสำรวจแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้บันทึกสภาพน้ำบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ว่า

“...เป็นโชคดีของชาวสยามที่เกิดแนวสันดอนเจ้าพระยา ทั้งนี้ทำให้ชาวบ้านในที่นี้ ไม่ประสบปัญหาเรื่องแหล่งน้ำจืด เพราะแม้แต่น้ำบริเวณที่อยู่ห่างปากแม่น้ำเจ้าพระยา ไปถึง ๑ ไมล์แนวสันดอนก็ยังคงกักกันให้น้ำบริเวณนี้ยังคงจืดและใช้ประโยชน์ได้.....”

มาในยุคที่เกิดร่องน้ำเจ้าพระยา ปัญหายิ่งหนักหนากว่าเดิมมาก น้ำทะเลไหลแรงเข้าสู่ลำน้ำเจ้าพระยาทางร่องน้ำลึก ทั้งยังได้ไหลเลี้ยวเข้าคลองต่างๆริมแม่น้ำเจ้าพระยา ไม่ว่าจะเป็นคลองปากน้ำ คลองมหาวงศ์ คลองตาเค็ด คลองบางปิ้ง และแพรกต่างๆ เช่นเดียวกัน และเมื่อน้ำเค็มเหล่านี้ทำให้ไร่นา สวนผัก ตลอดจนที่นาที่ทำกันอยู่ในบริเวณริมคลองต้องได้รับความเสียหาย จึงต้องระดมชาวบ้านช่วยกันก่อกำแพงกันน้ำ และต้องทำประตูน้ำกันทุกคลองต่างๆในบริเวณปากน้ำ เมื่อมีการสร้างประตูน้ำกันคลอง การเดินทางด้วยเรือแจวเพื่อล่องไปจากคลองหนึ่งทะลุอีกคลองที่ใช้กันมาแต่โบราณ ก็ไม่สามารถทำได้อีกต่อไปเพราะคลองได้ถูกประตูน้ำกันไว้เสียแล้ว

ในเวลาเพียง ๒๐ ปีหลังจากการขุดร่องน้ำ สภาพการเดินทางของชาวปากน้ำด้วยเรือแจว ก็ค่อยๆถูกแทนที่ด้วยการเดินทางบนถนน และเป็นถนนส่วนใหญ่ที่ถูกสร้าง

ด้วย การถมคูคลองต่างๆ ทำให้การไหลเวียนถ่ายเทของน้ำในเมืองปากน้ำผิดปรกติ จากโบราณ จนเกิดปัญหาน้ำท่วมสมุทรปราการซ้ำซากที่ต้องแก้ไขกันมาจนถึงปัจจุบัน

เรื่องของนกนางนวล

เป็นที่กล่าวกันมาช้านานเรื่องความงดงามของนกนางนวล ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณปากน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นฝูงนกนางนวลวัยรุ่นๆ ที่จะอพยพมาที่ปากน้ำในช่วงฤดูหนาว เติบโตและทำการจับคู่จนตั้งท้อง แล้วกลับออกไปวางไข่ยังประเทศในเขตหนาว ทางตอนเหนือของทวีปเมื่อฤดูร้อนมาถึงเมืองไทย นกน้อยที่ฟักออกมาเป็นตัวเมื่อเติบโตขึ้นก็จะอพยพกลับมาเริงรำที่ปากน้ำนี้อีกในช่วงหน้าหนาวของปีถัดไป ในจดหมายเหตุครั้งรัชกาลที่ ๕ กล่าวไว้เรื่อง ระยะเวลาเสด็จประพาสจันทบุรี ได้ทรงบรรยายและแต่งบทกวีในคราวเสด็จผ่านมาที่ปากน้ำเจ้าพระยาเอาไว้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๙ ความว่า

รูป ๑๓๐ นกนางนวล

“....ในแม่น้ำตั้งแต่หน้าป้อมผีเสื้อสมุทรมาจนถึงปากอ่าว มีนกนางนวลชุมกว่าแต่ก่อน ลอยมาใกล้ๆ เรือ....ดูงามนัก.... คราวนี้เห็นปลาชุมมากกว่าแต่ก่อน นกจึงชุมขึ้น ที่จริงนกนางนวลนี้งามจริงๆ ดีกว่านกยางมาก มีคำในกาพย์เห่เรือว่าไว้ว่า

นางนวลนวลน่ารัก
แก้วพีนี้สุดนวล

ไม่นวลพัศตร์เหมือนทราวมสงวน
ตั้งนางฟ้าหน้าใยยง

เราอยากช่วยเติมโคลงท่อนเข้าอีกบท แต่ไม่เคยทำกาพย์ท่อนโคลงเลย จะถูกฤาไม่ถูกไม่ทราบ

นางนวลนางปีกแฉ่ว	พิ้งรัก
ไม้พ่องเหมื่อนนวลพัคตร์	น่มน้อง
แก้วพิพิมลลักษณ์	ลออเอี่ยม องค์กร้อย
ตั้งอนงค์ในห้อง	หกฟ้ามาปูนฯ

จากนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยังได้พระราชทานโคลงอักษรล้วน เป็นของแถมให้อีกบท

“.....นางนวลนิกหนึ่งหน้า	นางนวล
ชายชิดแซมช้อยชวน	ชื่นชู
ใส่สีสังเสียงสรวล	สวยสุด
ริร่ำร่าร้ายรู้	เรื่องร้อง เริงรมย์ฯ”

พระนิพนธ์โดย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (๒๔ ธันวาคม ๒๔๑๙)

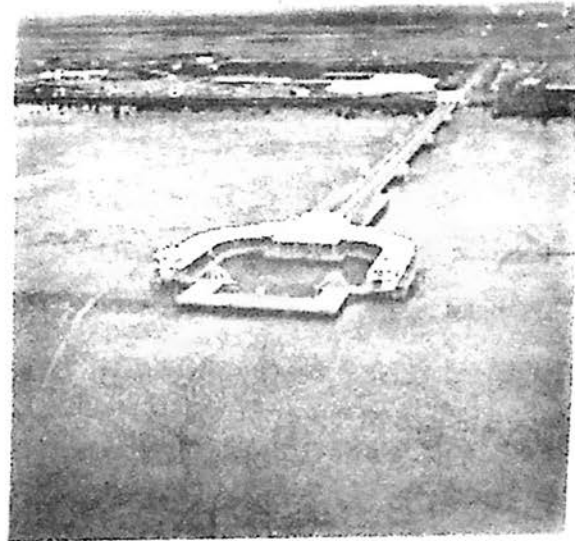
หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อมีการขุดร่องน้ำเจ้าพระยาให้ลึกจนเรือขนาดใหญ่สามารถล่องเข้าไปยังท่าเรือคลองเตยได้ การจราจรที่มากขึ้นของเรือขนาดใหญ่ที่สร้างคลื่นและทำลายความสงบรอบบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นวงกว้าง ทำให้เป็นการรบกวนชีวิตความเป็นอยู่ของนกนางนวลตรงบริเวณหน้าเมือง จนฝูงนกนางนวลทั้งหลายต่างก็ต้องดิ้นรนหาแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์และปลอดภัยตามชายทะเลแห่งใหม่ ซึ่งก็เป็นการโชคเข้าข้างเมื่อทางกองทัพบกได้ก่อสร้างสถานตากอากาศแห่งใหม่ที่บริเวณบ้านบางปู ซึ่งก็เป็นที่แน่นอนว่ากิจการและที่ดินของกองทัพนั้นจะไม่มีชาวบ้านกล้าเข้าไปรบกวนพื้นที่ๆไม่มีการบุกรุกและรบกวนนี้จึงเป็นพื้นที่ที่มีคุณสมบัติเพียงพอ ที่ทำให้ในปีต่อมาฝูงนกนางนวลต่างก็ย้ายที่พักอาศัยยามเข้ามาอยู่เมืองไทย จากบริเวณหน้าเมืองสมุทรปราการไปสู่บริเวณสถานตากอากาศบ้านบางปูนับแต่นั้นเป็นต้นมา

สถานตากอากาศชายทะเลบางปู

อยู่บริเวณหลักกิโลเมตรที่ ๓๗ บนถนนสุขุมวิทสายเก่าเลยแหลมลำพูรายไปประมาณ ๓ กิโลเมตร ชายทะเลที่เงียบสงบภายในบริเวณพื้นที่ ๗๐๐ ไร่ นับเป็นป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยกุ้ง หอย ปู ปลา โดยเฉพาะปูทะเลจะมีให้เห็นชุกชุมมาก มีชุมชนอาศัยดั้งเดิมอยู่ใกล้ๆ ชื่อ บ้านบางปู อยู่ริมคลองเก่าแก่ชื่อ คลองบางปู นกนางนวลที่ย้ายถิ่นมาที่นี้มาจากทะเลสาบในธิเบตและมองโกเลีย เข้ามาหากินตามชายทะเลมหาสมุทรอินเดีย แปซิฟิกและอ่าวไทย สถานตากอากาศบางปูสร้างขึ้นในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม อดีตนายกรัฐมนตรีในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งโปรดปรานบางปูมาก ถึงกับสร้างบ้านพักส่วนตัวไว้ที่นี้ พื้นที่ส่วนที่มีชื่อเสียงจนมีการนำมาร้องกันเป็นเพลงและเป็นฉากของละครหรือภาพยนตร์อยู่บ่อยๆ ก็คือ สะพานสุขตา กับ ศาลาสุขาใจ

รูป ๑๓๑ ภาพถ่ายทางอากาศ บางปูในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒

รูป ๑๓๒ บางปู ในปี พ.ศ. ๒๔๘๘

นกนางนวลที่มีอยู่ในอ่าวไทย มีอยู่ ๒ จำพวก พวกหนึ่งเป็นนกนางนวลใหญ่เมื่อบินเหนี่ยวแล้วชอบลงมาลอยตัวอยู่บนผิวน้ำทะเล อีกพวกหนึ่งเป็นนกนางนวลเกลบซึ่งมีอยู่ในน่านน้ำไทยถึง ๑๕ ชนิด พวกนี้ชอบเกาะตามเสาหรือตามหลัก ไม่ชอบลงลอยบนผิวน้ำ ณ สถานตากอากาศบางปู เป็นนกที่ทำรังวางไข่อยู่รอบๆ ทะเลสาบในแถบธิเบตและมองโกเลียในช่วงฤดูร้อน (ตรงกับช่วงฤดูฝนในเมืองไทย) พอฤดูใบไม้ร่วงก็จะพากันบินลงมาหากินตามชายทะเลทางตอนใต้ บางฝูงที่ลงมาถึงอ่าวไทยในราว

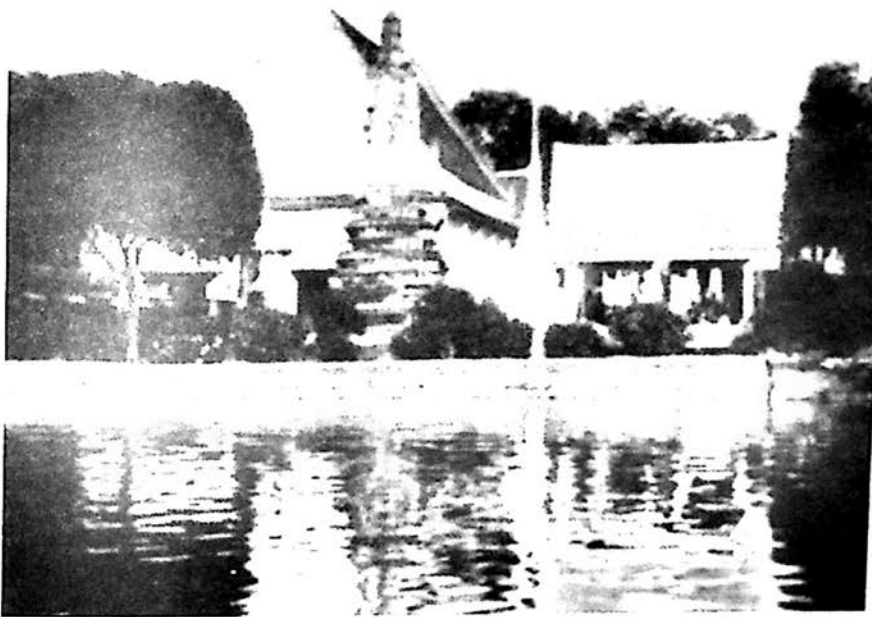
ปลายเดือนตุลาคม เวลาบินเข้ามาใหม่จะมีหัวสีขาว มีจุดน้ำตาลนิดหน่อย การดูนก นางนวลให้สังเกตดูภายในฝูงจะมีนกที่เลี้ยงที่ตัวใหญ่สีน้ำตาลคร้ำปะปนอยู่ฝูงละ ๔ ถึง ๕ ตัว ว่ากันว่าเป็นนางนวลรุ่นที่นำทางฝูงนางนวลรุ่นใหม่มา พอถึงปลายเดือนกุมภาพันธ์ นกนางนวลจะเปลี่ยนสีสำหรับการเลือกคู่ผสมพันธุ์ โดยเริ่มมีขนสีน้ำตาลดำที่หัว แล้วจะค่อยๆ พากันทยอยบินกลับไปวางไข่บนที่ราบสูงแถบธิเบตอีกครั้ง มักจะบินกลับไป จนหมดในราวเดือนเมษายน มักวางไข่รังละ ๒-๓ ฟอง แล้วพ่อนกแม่นกจะช่วยกันฟักจน ออกมาเป็นนกนางนวลที่จะโตแข็งแรงบินลงมาที่อ่าวไทยอีก

นกนางนวลชอบโฉบคาบเศษอาหารหรือเศษปลาที่ชาวเรือทิ้งลอยไปบนผิวน้ำ เป็นนกที่ทำให้วิวทิวทัศน์ตามชายทะเลดูสวยงามน่าท่องเที่ยวชมการมาถึงของฝูงนางนวลที่มาพร้อมกับความเย็นเบิกบานใจของฤดูหนาว ที่สถานตากอากาศบางปูจะจัดชุดอาหารเช้าที่อร่อยดี ซึ่งจะเป็นกากหมูที่มีการแยกเป็นชิ้นเล็กละเอียดกับส่วนที่เป็นกากหมูชิ้นใหญ่พอคำ แนะนำให้เลือกซื้อชิ้นใหญ่พอคำ ที่สามารถโยนชิ้นที่สูงให้นักโฉบคาบเข้าปากได้ คนที่เลี้ยงบ่อยๆ เมื่อมองดูนกก็จะทราบทันทีว่ามีการส่งสัญญาณว่า มันต้องให้โยนชิ้นฟ้าแล้วนกตัวนั้นก็แสดงฝีมือโฉบคาบให้เห็นอย่างแม่นยำ ส่วนนางนวลที่ไม่ขยันบิน แล้วคอยแต่ลอยตัวรอเศษอาหารก็ให้เป็นเศษกากหมูชิ้นเล็กๆ ก็ได้ นอกจากกากหมูแล้ว ผู้เขียนก็ยังเคยลองให้เป็นข้าวเกรียบ ข้าวโพดขี้ และแม้แต่ปลาหมึกอบกรอบก็เคยเห็นมันกินมาแล้ว นอกจากที่สถานตากอากาศบางปู ก็จะมีนกนางนวลบางกลุ่มที่ยังคงปักหลักอาศัยอยู่กลางลำน้ำเจ้าพระยาตรงบริเวณข้างศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการ ที่ซึ่งบรรพบุรุษของมันเคยมารวมตัวกันนับร้อยปี ก่อนที่จะย้ายไปที่บางปู นางนวลกลุ่มนี้เป็นฝูงขนาดย่อมที่คอยดักโฉบปลาเล็กบางลำน้ำเจ้าพระยาเป็นอาหาร จะเป็นกลุ่มที่ไม่ค่อยคุ้นเคยกับผู้คนมากนัก ด้วยเพราะจะมีทั้งเรือยนต์ เรือโดยสาร และเรือเดินทะเลแล่นผ่าน คอยรบกวนพวกมันอยู่เสมอจนมันไม่สามารถอยู่อย่างสงบได้ ในช่วงเช้าที่มันหิว เราก็สามารถลองเรียกด้วยอาหารที่มันชอบ ถ้าไม่มีผู้คนออกันมากทำให้มันตื่นกลัว ก็ยังหาความสุขกับการที่มันจะบินเข้ามาทักทายและโฉบกินอาหารที่เราให้ก็เคยได้ลองทำมาแล้วเหมือนกัน

พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

ทุกวันที่ ๑ เมษายน ซึ่งเป็นช่วงปีใหม่ของไทย จะมีพิธีการสำคัญสำหรับข้าราชการตามหัวเมืองต่างๆ เมืองสมุทรปราการเองก็อยู่ในข่ายที่จะต้องจัดเตรียมพิธีการนี้ คือ พิธีแสดงความจงรักภักดีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อความสะอาดแก่ข้าราชการที่อยู่ห่างไกล ไม่สะดวกในการเดินทางมาทำพิธีในเมืองหลวง จึงมีการจัดงานพิธีกันในเมืองสมุทรปราการ ประชานในพิธี คือ เจ้าเมืองสมุทรปราการ

ในบางสมัยเช่น ช่วงรัชกาลที่ ๕ ปรากฏพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาเป็นช่วงหนึ่งวันก่อนวันเฉลิมพระชนม์พรรษา พระสมุทรบรมราชร์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ รับผิดชอบเป็นแม่งาน โดยทางเมืองสมุทรปราการได้รับพระราชทานองค์พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งให้ถือเป็นพระบรมรูปรัชกาลที่ ๕ ประจำเมือง พิธีดังกล่าวจัดในวันที่ ๒๙ เดือนกันยายนของทุกปี (วันเฉลิมพระชนม์พรรษา คือ วันที่ ๓๐ กันยายน)

รูป ๑๓๓ โบสถ์วัดกลางวรวิหาร สถานที่ทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ข้าราชการเมืองสมุทรปราการ

พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาพระราชพิธีสาทร (ชื่อเต็มตามความในจดหมายเหตุ) วันที่ ๒๙ กันยายน ร.ศ. ๑๑๓ ที่โบสถ์วัดกลางวรวิหาร มีรายละเอียดการรายงานนำความขึ้นกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิเสนาบดีกระทรวงนครบาล ทรงทราบได้ฝ่าพระบาท ดังนี้

“.....กำหนดถือน้ำพิพัฒน์สัตยาพระราชพิธีสาทร ข้าพุทธเจ้าพระสมุทบุรานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ พร้อมพระหลวงขุนหมื่นกรมการกำนันอำเภอ เจ้าภาษีอากร ไปพร้อมกันที่หน้าพระอุโบสถวัดกลางเมืองสมุทรปราการ ได้อาราธนาพระภิกษุ ๕ รูป เจริญพระพุทธมนต์แล้วได้อาภระบี ซึ่งพระราชทานจุ่มลงในบาตรพระพุทธมนต์ ได้กราบถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมรูปซึ่งโปรดเกล้าฯ พระราชทานลงไป ได้ตั้งสัตยาธิฐานสาบาลตัวต่อหน้า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เจ้าแล้ว ได้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาธิฐาน เหมือนเคยมาแต่ก่อน พร้อมด้วยข้าพระพุทธเจ้ากับกรมการเมืองสมุทรปราการแล้ว ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ”

คุณวิเชียร โจนุตมะ ผู้ศึกษาและได้บันทึกเรื่องราวการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในสมัย ในสมัยต่อมา (รัชกาลที่ ๖) ซึ่งได้กลับมายึดถือวันขึ้นปีใหม่ไทยเป็นวันประกอบพิธี มีข้อความว่า

“.....พอถึงวันที่ ๑ เมษายนของปีใหม่ ข้าราชการทั้งจังหวัดสมุทรปราการ จะต้องแต่งตัว ด้วยเครื่องแบบเต็มยศ เราเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อยก็มุ่งผ้าม่วง สวมเสื้อชั้นนอกห้าตะเข็บ ถ้ามียศบรรดาศักดิ์ ขุน หลวง พระ พระยา ก็แต่งเต็มยศที่ได้รับ นอกจากนั้นมีทหาร ตำรวจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านไปรวมตัวกันที่โบสถ์วัดกลาง สมุทรปราการ เพื่อทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์ สัตยาประจำปี ภายในพระอุโบสถเบื้องหน้าพระประธาน ตั้งโต๊ะมีอ่างน้ำมนต์ใหญ่ตั้งอยู่ ซึ่งมีน้ำปลุกเสกในการทำพิธีมาแล้ว ณ วัดพระแก้วในพระบรมมหาราชวัง มีการแห่หอก ดาบ และพระแสงศาสตราวุธของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเจ้าหน้าที่กรมนครบาลได้ทูลเชิญ มามอบไว้ก่อนพิธี

ในเบื้องต้นจะมีข้าราชการผู้ใหญ่ ส่วนมากเป็นผู้พิพากษาของเมือง แต่งตัวเต็มยศ สวมเสื้อครุยดูน่าเกรงขาม ออกมาอ่านบทความว่า ข้าราชการทั้งหลายที่มาประชุมกัน ณ ที่นี้ จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริต ไม่คิดคดแต่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถ้าคิดมิชอบจะต้องตายด้วยคมหอก คมดาบ จากน้ำสาบาลเบื้องหน้านี้

หน้าอ่างน้ำมนต์ใหญ่ดังกล่าว มีโต๊ะตั้งบาตร ๔ บาตร พร้อมด้วยน้ำมนต์ มีถ้วยใส่ น้ำมนต์วางเรียงไว้ ซึ่งมีเจ้าหน้าที่คอยบริการ ให้ข้าราชการเดินเข้ามาครั้ง ละ ๔ คน คำนับ แล้วก้าวหน้าหนึ่งก้าว หยิบถ้วยน้ำมนต์ดื่ม เหลือก้นถ้วยเทรด ศีรษะ วางถ้วยลง ถอยหลัง หนึ่งก้าว กลับเดินเข้าที่เดิม ทำดังนี้จนหมด และเป็นการเสร็จพิธี.....”

หลังจากมีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎรในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในวันขึ้นปีใหม่ก็ถูกยกเลิกไป ปัจจุบัน กระบี่พระราชทาน และพระบรมรูปรัชกาลที่ ๕ ที่ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้เป็นพระบรมรูปประจำเมือง สมุทรปราการเมื่อครั้งยังทรงพระชนม์ชีพ ยังคงถูกเก็บรักษาไว้ที่วัดกลางวรวิหาร

โรคระบาด กับ สิ่งปฏิภูล ที่ปากน้ำ

สมัยรัตนโกสินทร์ มีการระบาดครั้งใหญ่ของโรคใหม่ที่มีต้นกำเนิดที่ปากน้ำ เจ้าพระยา คือ อหิวาตกโรค ซึ่งในสมัยแรกยังเรียกกันว่า ไขปวงใหญ่ อหิวาตกโรค เริ่มระบาดครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๒ เมื่อปี ๒๓๖๒ ครั้งเมื่อเริ่มก่อสร้างเมืองสมุทรปราการพอดี โดยมีต้นทางมาจากเรือต่างประเทศที่เดินทางมาจากเอเชียใต้ (แถบอินเดีย ผ่านปีนัง) มุ่งเข้ามาที่ปากน้ำ สมุทรปราการ เมื่อเริ่มระบาด ชาวเมืองปากน้ำ ตายลงเป็นอันมาก ครั้งนั้นทำให้การก่อสร้างเมืองสมุทรปราการต้องล่าช้าลง เพราะ ชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพหนีภัยโรคระบาดขึ้นไปที่กรุงเทพฯ ซึ่งก็เป็นการแพร่เชื้อต่อเข้าไป ถึงเมืองหลวงในปีถัดมา เชื้อได้ขยายอย่างรวดเร็ว เล่ากันว่าภายในเวลา ๑ สัปดาห์มีคนตาย กันมากจนเผาไม่ทัน ต้องทิ้งศพไว้เรียกราดตามวัด เป็นที่โปรดปรานของเหล่าอิเร้ง จนเป็นที่มาของคำ “เร้งวัดสระเกตุ” ที่รอคอยแกะเนื้อจากศพ การระบาดในครั้งนั้นมีคนตายร่วม ๓ หมื่นคนเลยทีเดียว

สมัยรัชกาลที่ ๓ ก็มีการระบาดอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๓๙๒ การระบาดครั้งนี้ชาวบ้านเริ่มเรียกว่าเป็นโรคห่า โดยประชาชนพากันเรียกว่า ห่าลงปีระกา มีคนตายกันเกือบหมื่นคน จนในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ยังปรากฏการแพร่ของโรคห่าครั้งใหญ่อีก ๒ ครั้ง จนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงพยาบาลชั่วคราวขึ้นหลายแห่งเพื่อดูแลโรคนี้ให้ทันการ มีการควบคุมและลงโทษการทิ้งขยะและการกำจัดขยะทั้งใน เมืองหลวงและในหัวเมืองต่างๆ ซึ่งเมื่อแรกเริ่มต้นนั้น ยังไม่เป็นที่เข้าใจของประชาชน จนหาได้รับความร่วมมือไม่

ในกรุงเทพฯ เองนั้น มีการคิดหาวิธีการกำจัดสิ่งปฏิภูล โดยเฉพาะอุจจาระ ทางกรมมีการว่าจ้างบริษัทของคนจีนชื่อ บริษัทองแหง เก็บสิ่งปฏิภูลจากบ้านเรือนราษฎรที่ปลดทุกข์ลงถังเมล์ตั้งไว้หน้าบ้านในตอนเช้า สมัยนั้นยังไม่นิยมสร้างห้องสุขาตามบ้าน แต่นิยมถ่ายลงไปถังเมล์ มีการใช้กุสิจีนรถลากทำการเทใส่รถลาก แล้ววิ่งลากไปใส่

เรือเล็กตามลำคลอง ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องตกลงไปตามพื้นถนนส่งกลิ่นไปทั่ว หลังจากนั้น เรือเล็กเหล่านี้ก็จะล่องไปเทใส่เรือใหญ่ที่จอดรออยู่ริมน้ำเจ้าพระยา **เพื่อนำไปเททิ้งที่ปากน้ำเจ้าพระยา** ดังนั้นทั้งโรคแปลกๆที่ติดมาจากเรือต่างชาติเมื่อจอดอยู่ที่แนวสันดอน และสิ่งปฏิกูลที่เรือจากกรุงเทพฯนำมาเททิ้งนี้แหละ ที่เป็นที่มาของโรคระบาดหลายโรค ที่มักเริ่มต้นเกิดขึ้นจากเมืองปากน้ำ

ในกรุงเทพฯ การขนส่งสิ่งปฏิกูลโดยบริษัทของหลวงที่ตั้งอยู่ที่ถนนราชวงศ์ ซึ่งเป็นย่านคนจีน ทำให้ชาวจีนที่อยู่ในเมืองไทยมักเรียกชื่อถนนแห่งนี้ติดปากเพียงสั้นๆว่า “บริษัท” ซึ่งคำจีนของการเป็นบริษัทที่มีหุ้นส่วนหลายคน จะใช้คำว่า “กงสี” หรือสำเนียงที่ถูกต้องในภาษาจีนแต้จิ๋วคือ กงซี สิ่งที่ชาวจีนเรียกบริษัท ของหลวงกันจนติด ปากว่า กงซี ตามการเรียกชื่อผู้มีหน้าที่กำจัดอุจจาระนี้เอง จึงเป็นที่มาของคำห้องส้วม ชาวจีนแต้จิ๋วในเมืองไทยจะเรียกห้องส้วมว่า กงซีล่ง (ล่ง คือ โรงงาน) ถึงแม้จะมีการพัฒนา ใช้ส้วมซีเมนต์กันตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว ชาวจีนแต้จิ๋วในเมืองไทย ก็ยังใช้ คำเรียกที่ติดปากเดิมว่า กงซีล่ง คำเรียกนี้ถ้าคนที่ไม่ไปเที่ยวเมืองจีน เมื่อเกิดความต้องการ ถ่ายท้องแล้วเรียกหา กงซีล่ง กับคนจีนที่แม่จะเป็นชาวจีนแต้จิ๋ว ก็ไม่ต้องแปลกใจ ว่าไม่มี ชาวจีนคนไหนรู้จัก

ปากน้ำ กับ สงครามโลกครั้งที่ ๒

ในระยะแรกของสงครามโลกครั้งที่ ๒ เหตุการณ์เกิดขึ้นเพียงที่ยุโรปเท่านั้น ประเทศไทยได้พยายามรักษาสถานภาพความเป็นกลาง แต่กลิ่นอายของสงครามก็เริ่มแผ่กระจายออกไปทั่วโลก ทางกองทัพไทยจึงเตรียมพร้อมที่จะป้องกันประเทศอยู่ตลอด แม้จะมีรายงานว่าทางประเทศญี่ปุ่นได้ลำเลียงกองทัพเรือรบ ๓๕ ลำ เรือลาดตระเวน ประมาณ ๘ ลำ เรือพิฆาต ๒๐ ลำ กำลังเคลื่อนขบวนผ่านข้ามอ่าวไทย แต่ประชาชนก็ไม่ได้คาดคิดว่าประเทศไทยจะต้องกระโดดเข้าร่วมสงครามโลกในครั้งนี้ด้วย ดังนั้นในตอนเย็นวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ประชาชนยังคงเตรียมมืองานฉลองรัฐธรรมนูญอย่างที่เคยมีมาเป็นประจำทุกปี โดยไม่คาดคิดว่าในอีกไม่กี่ชั่วโมงข้างหน้าจะมีเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้น แม้จะมีกระแสข่าวว่ากองทัพญี่ปุ่นกำลังจะบุกไทยเกิดขึ้นหนาหูมาก่อนแล้วก็ตาม

คืนวันนั้นได้มีรายงานว่าญี่ปุ่นลำเลียงทหารขึ้นบกที่สงขลาปัตตานีและได้มีการปะทะกันขึ้นกับทางฝ่ายไทย ต่อมาก็มีผู้รายงานว่าได้มีญี่ปุ่นนำรถยนต์ไปประมาณ ๑๔-

๑๕ คัน ไปทางสมุทรปราการ นัยว่าเพื่อไปรับญี่ปุ่นที่จะมาขึ้นบกที่ปากน้ำ เมื่อเจ้าหน้าที่ ทางฝ่ายไทยทราบเรื่องก็เริ่มเตรียมกองกำลังต่อต้าน ประมาณตี ๓ ก็มีคำสั่งปิดถนน สายกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ (ถนนสุขุมวิทสายเก่าที่กำลังก่อสร้าง) โดยการปิดถนนั้น ปิดที่ตรงสถานีตำรวจพระโขนง รอกการเจรจาระหว่างรัฐบาลทั้งสอง ขณะเดียวกันก็มี รายงานการต่อสู้ระหว่างทหารญี่ปุ่นกับกองกำลังฝ่ายไทยตลอดแนวทางภาคใต้ จนในที่สุด ก็มีแถลงการณ์รัฐบาลให้ดำเนินนโยบายผ่อนปรนแก่ญี่ปุ่นว่า

“ด้วยเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ตั้งแต่เวลาประมาณ ๐๒.๐๐ น. กองทหารญี่ปุ่น ได้เข้าสู่ประเทศไทยโดยทางทะเล ในเขตจังหวัดสงขลา ปัตตานี ประจวบคีรีขันธ์ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี (บ้านดอน) และบางปู สมุทรปราการ ส่วนทางบกได้เข้ามา ทางจังหวัดพระตะบอง และพิบูลสงครามเกือบทุกแห่ง ทางทหารและตำรวจได้ทำการ ต่อสู้อย่างเข้มแข็ง.....อยากขอให้ทุกคนยอมหวานอมขมกลืน พยายามที่จะผูกมิตร กับเขา ก็ขอว่าอย่าไปดูถูกคนญี่ปุ่น เราควรหลีกเลี่ยงไปเสียในทางที่เราจะทำการรบ ซึ่งเวลานี้ก็มีเสียงให้เชื่อว่า อยากจะรบ อยากจะรบการรบนั้นไม่ใช่เป็นการเข้าไป นั่งในร้านกาแฟแล้วเกิดทะเลาะแย่งเหล้ากันกิน ตีกระบานสลบฝ่ายนั้นก็เป็นฝ่ายแพ้ การรบสมัยนี้เป็นการทำลายกันทั้งชาติและเป็นสงครามที่เครียดแค้น.....”

วีรกรรมการต่อสู้กับทหารญี่ปุ่นในครั้งนั้น นอกจากทหาร ตำรวจ และฝ่ายปกครองแล้ว ยังมีกลุ่มเด็กหนุ่มที่ถูกฝึกในการตระเตรียมไว้เป็นกำลังสำรองที่ได้ร่วมต่อสู้เคียงบ่าเคียงไหล่ภายใต้ชื่อ ยุวชนทหาร ที่ปากน้ำในสมัยนั้นก็มีการฝึกยุวชนทหารสำหรับนักเรียน โดยครูฝึกที่ถูกส่งมาจากกรมยุวชนทหาร เป็นนายสิบทหารบก สถานที่ทำการฝึกก็อยู่ที่บริเวณโรงเรียนตรงวัดกลางนี้เอง คุณ น.ณ ปากน้ำ ได้เล่าเรื่องสมัยที่เป็นยุวชนทหารคืนวันญี่ปุ่นขึ้นบกที่บางปูไว้ว่า

“.....ข้าพเจ้ารู้ข่าวญี่ปุ่นบุกเมืองไทยตอนเช้ามีเสียงคน โจอ๊กกัน แม่มาปลุกบอกว่าญี่ปุ่นขึ้นที่บางปูแล้ว จึงรีบแต่งตัวยุวชนทหารตอนนั้นเรียนอยู่ชั้น ม.๓ ตัวยังเล็กอยู่สวมถุงเท้ารองเท้าบู๊ทหุ้มข้อออกวิ่งจากบ้านไปโรงเรียน แม่และพี่ป้า นำอาหารแห้งมาให้ด้วย ได้รับคำสั่งว่าเมื่อได้ข่าวศัตรูรุกกรานให้ไปรวมพลที่โรงเรียน อากาศกำลังหนาวเยือกเย็นมีหมอกลงด้วย.....”

“.....ข้าพเจ้าวิ่งไปตามถนนสองข้างมีต้นมะขามครีมนั้น เห็นทหารบกแต่งตัวสีเขียว ยืนอยู่สองข้างทางตรงโคนต้นมะขามทุกต้น ตอนนั้นนึกว่าทหารไทยแต่เอะใจว่า ทหารไทยทำไมใส่หมวกเหล็กมีร่างแหคลุมหน้ารุงรัง ทั้งทำยืนถือปืนก็แปลกตา ย่านรังปืนกลหนักตรงสามแยกเลยเข้าไปบางปูเห็นทหารชุดเขียวเต็มไปหมด วิ่งหนี้อยู่ก็เลยหยุดยืนหลบเพราะเป็นเด็กตัวกะเปี้ยก ยืนจ้องหน้าทหารเห็นหน้าสีแดงๆมีเคราเต็ม เขายิ้มให้แต่ไม่พูดจาเลย ทุกคนเงิบ ข้าพเจ้าใจหายวาบด้วยกำลังวิ่งฝ่าเข้าไปในกองทัพ อยู่นิ่งตลอดทาง.....”

บ้านของคุณ น.ณ ปากน้ำ อยู่ตรงปากคลองวัดมหาวงศ์ การวิ่งจากบ้านทำนนั้นจะต้องผ่านสามแยกที่เลียวย้ายไปบางปู (แยกหอนาฬิกา) ย่านรังปืนกลหนักตรงสามแยกนี้เป็นการเฝ้าระวังระหว่างปากทางเข้าตัวตลาดปากน้ำ ที่มีสถานีตำรวจ กับโรงเรียนชุมพลทหาร (โรงเรียนนายเรือในปัจจุบัน) ที่อยู่ข้ามสะพานคลองมหาวงศ์ไปหน่อยเดียว

“.....ปรากฏว่าเมื่อญี่ปุ่นบุกบางปูได้ ก็ส่งทหารชุดหน้าเข้ามายึดปากน้ำไว้ได้แค่สะพานมหาวงศ์ ไม่กล้าข้ามไป ด้วยข้างหน้าเป็นกองทหารเรือคือ โรงเรียนชุมพล ที่เรียกกันว่า โรงเรียนจ่า ถ้าลึกเข้าไปคงจะยิงกันแหลกแน่.....”

“.....ทางตลาดปากน้ำ ญี่ปุ่นไม่ได้เข้าไป คงยึดตลอดเส้นทางสายบางปู ดังนั้นชาวตลาด ที่ใจฮึกเหิมก็เริ่มกินเหล้าเตรียมยกทัพไปสู่กับญี่ปุ่น มีหอก ดาบ กับปืนพก พวกนี้ชุมนุม กันตั้งแต่เช้าจนเกือบเพลยังเคลื่อนกำลังไม่ได้ ข่าว่าญี่ปุ่นกับไทยกำลังเจรจา กองยุวชนทหารที่ชุมนุมกันในโรงเรียนวัดกลาง ซึ่งไม่มีอาวุธเลยก็ส่งกำลังไปสอดแนม มีข่าวว่าญี่ปุ่นมีรถขนทหารจากบางปูทยอยเข้ามาเรื่อยๆไม่ขาดสาย พวกชาวบ้าน เลือดร้อนมีแต่มีด พร้า ก็เมากัน จะยกกำลังกันไปต่อสู้แบบเลือดสุพรรณ ยกไปหลายหนก็ถอยกลับ ด้วยกองสอดแนมยุวชนรายงานว่า มีรังปืนกลหนักตั้งอยู่ ถ้าเข้าไปก็ตายหมด ยกเข้าไปแล้วก็เฮกลับเอะอะโกลาหลไปทั้งเมือง.....ทางราชการไทยประกาศว่าไทยกับญี่ปุ่น ลงนามเป็นมิตรกันและยินยอมให้ทหารญี่ปุ่นผ่านแดนเข้ามาตั้งอยู่ในดินแดนไทยได้.....”

เหตุการณ์อีกมุมหนึ่ง เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๕

บันทึกโดย คุณครูวิเชียร โจนุตมะ ผู้ดูแลยุวชนทหาร รั้วหน้าที่ป้องกันภัยทางอากาศ
วันญี่ปุ่นบุกปากน้ำ

วันนั้นเวลาประมาณ ๒.๐๐ น. พลตำรวจตรี รัชฎานนท์ กองเมืองสมุทรปราการ ซึ่งเคยเป็นศิษย์บ้านอยู่ใกล้กันได้ตบประตูเรียก “ครูครับญี่ปุ่นขึ้นบางปู” ข้าพเจ้าตื่นรู้สึกตกใจและตื่นเต้น แต่ก็โดยที่ได้เคยผ่านสงครามมาแล้วหลายครั้ง ทั้งสงครามโลกครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ และศึกไทยกับฝรั่งเศสในสงครามอินโดจีนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ข้าพเจ้าข่มจิตใจได้อย่างรวดเร็ว ปลูกเพื่อนคู่หูแล้วรีบแต่งตัวกราบพระบูชา แล้วเข้ากราบเท้ามารดา บอกภรรยาให้ดูแลแม่ บุตรให้ดี ก่อนที่จะออกจากบ้านสิ่งที่จะลืมไม่ได้คือ “ปืนพกคูชีพ” เดินทางพร้อมเพื่อนคู่ใจ นายมงคล พ่วงพงษ์ ผู้ช่วยศึกษาธิการจังหวัด ขณะนั้น ข้าพเจ้าเป็นครูโรงเรียนสมุทรปราการ (สมัยนั้นยังอยู่บริเวณวัดกลางวรวิหาร) ได้รับแต่งตั้งจากผู้ว่าราชการจังหวัดให้เป็นเจ้าหน้าที่ป้องกันภัยทางอากาศ

ข้าพเจ้าจับจักรยานมุ่งหน้าสู่สถานีตำรวจ กองเมืองฯ ผ่านตลาด ปากก็ร้องตะโกนบอกชาวบ้าน ร้านตลาด เพื่อให้ทราบทั่วว่า “ญี่ปุ่นขึ้นบางปู” คนกำลังนอนหลับสนิทอย่างสุขุขารมณ์ เพราะเป็นฤดูหนาวอากาศเย็นมาก ต่อจากนั้นข้าพเจ้ากับคุณมงคลได้ช่วยตำรวจชนอาวุธปืนเล็กยาวขึ้นรถบรรทุก “กรรมกรแก้ว” สำหรับขนปลาทุไปขายกรุงเทพฯ ของกำนันเฉลียว วาริตี ซึ่งเป็นศิษย์ ส่วนผู้กำกับคือ พ.ต.ต. เผื่อน ทองธิว และรองผู้กำกับ ร.ต.อ. จินดา โกมลสุด กำลังประชุมตำรวจในบังคับบัญชา ข้าฯ กับคุณมงคล ชุบชิบกันว่า “ประเดี๋ยวคงได้พันตุ๊กกันแน่”

ข้าพเจ้ากับคุณมงคลรีบจับเรือเร็วแล่นออกไปแจ้งเรือข้างน้ำช่วยรบของกองทัพเรือ ซึ่งจอดทอดสมออยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าศาลากลางจังหวัด และยังร้องให้ป้อมผีเสื้อสมุทร แจ้งต่อถึงป้อมพระจุลจอมเกล้าฯ เพื่อทราบด้วย เมื่อนำเรือเร็วตำรวจเข้าส่งแล้ว เห็นเวลาใกล้สว่าง คุณมงคล พ่วงพงษ์ แยกไปศาลากลางจังหวัดเพื่อฟังคำสั่ง ส่วนข้าพเจ้ามุ่งตรงไปโรงเรียนสมุทรปราการ

ประมาณเวลา ๙.๐๐ น. มียุวชนทหารมารายงานตัวประมาณ ๒๐๐ คน อาจารย์ใหญ่ จึงสั่งให้ข้าพเจ้าโทรศัพท์สอบถามไปยังกรมยุวชนทหาร ในกรุงเทพฯ ได้รับคำสั่งว่า “ให้นำยุวชนทหารเข้าร่วมกับกองที่อยู่ใกล้ที่สุด” ในขณะนั้นกองทหารที่อยู่ใกล้ที่สุด คือ โรงเรียนชุมพลทหารเรือ (โรงเรียนนายเรือในปัจจุบัน) ในขณะนั้นทหารไปฝึกภาคสนาม

ทางทะเลกัน คงมีทหารอยู่เพียง ๒๕ นาย โดยมีนาวาตรีจำเริญ ชโลธร เป็นผู้รักษาการ แทนผู้บังคับบัญชา ข้าพเจ้าจึงรายงานอาจารย์ใหญ่ให้ทราบ ท่านให้ดำเนินการด่วน

กองทหารญี่ปุ่นได้ยกกองมาประจำอยู่ปากทางถนนบางปู (ถนนสุขุมวิท) แยกหอนาฬิกาของจังหวัด หากจะนำยุวชนทหารสู่โรงเรียนชุมพลทหารเรือ จะต้องพบกับ กองทหารญี่ปุ่นซึ่งมีปืนเล็กยาว ปืนกล และปืนใหญ่สนามประจำครบครัน ข้าพเจ้าจึง เรียนอาจารย์ใหญ่ว่า สนามหลังศาลากลางจังหวัดกำลังเตรียมจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญ ประจำปี กันไว้สังกะสีไว้รอบสนาม หากจะลำเลียงยุวชนทหารไปโดยเรือทางแม่น้ำ รั้วสังกะสีในสนามจะเป็นฉากกันได้ดี ฉะนั้นอาจารย์ใหญ่จึงออกปากขอยืมเรือยนต์ ของอาจารย์สระ เหลืองอรุณ ทำการลำเลียงยุวชนทหาร ๒๐๐ นาย จากท่าเรือสะพานดำ ถนนมั่งมั่ง เลียบแม่น้ำขึ้นท่าเรือโรงเรียนชุมพลทหารเรือเป็นผลสำเร็จโดยรอดพ้นจาก สายตากองทหารญี่ปุ่น เมื่ออาจารย์ใหญ่และข้าพเจ้าได้มอบยุวชนทหารให้นาวาตรีจำเริญ ชโลธร (ผู้รักษาการโรงเรียนชุมพล)

ผู้รักษาการได้ทำการประชุมยุวชนทหาร แจ้งข้อบังคับและกลไกของการที่จะตั้งรบ ทหารญี่ปุ่นไว้ให้ทราบ แล้วทำการมอบอาวุธปืนเล็กยาว และกระสุนคนละ ๒๐ นัด และขอให้ฟังคำสั่งผู้รักษาการเพียงคนเดียว บรรดายุวชนทหารทั้ง ๒๐๐ นาย ที่ได้นำไป มอบผู้รักษาการโรงเรียนชุมพลในครั้งนี้ ทุกคนเข้าใจเรื่องการใช้อาวุธปืนเล็กยาว มาก่อนแล้ว หลังจากนั้นอาจารย์ใหญ่ต้องเดินทางกลับโรงเรียนสมุทรปราการ เพราะเป็นช่วงเวลาประกาศใช้กฎอัยการศึก หัวหน้าส่วนราชการจะละทิ้งสถานที่ราชการ ไม่ได้ ข้าพเจ้าจำเป็นต้องเดินทางไปส่งท่านด้วย เพราะเป็นคนท้องที่รู้จักภูมิประเทศดี แต่การเดินทางกลับโรงเรียนครั้งนี้เรือไม่มี เพราะเมื่อนำยุวชนทหารขึ้นท่าเรือหมดแล้วก็ เดินทางกลับ ครั้นจะพาอาจารย์ใหญ่กลับทางถนน ก็จะต้องผ่านตากองทหารญี่ปุ่น ซึ่งตั้งอยู่ปากทางถนนบางปูบริเวณหอนาฬิกาดังกล่าวแล้ว ผู้ชำนาญทางเจ้าของพื้นที่ จึงจำเป็นต้องพาอาจารย์ใหญ่นุกโคลนเลนข้างตลิ่งริมแม่น้ำเจ้าพระยามาอย่างทุลักทุเล เพราะแต่ละก้าวเท้าจมโคลนเกือบถึงเข่า ต้องถอดรองเท้าหัวกัน พอบุกถึงแยกปากคลอง มหาวงศ์ลึกมากถึงเอน ทั้งสองคนนั่งต่อต้านกองทัพพระเจ้าจักรพรรดิจึงต้องลุยโคลนเลน กันเป็นที่น่าสังเวชนัก

จนบรรลุดสะพานด้านศุลกากรและไปรษณีย์โทรเลข พอขึ้นจากชายเลนมายืนอยู่ที่ข้างต้นไม้ มีเด็กและฝูงชนยืนออกส้นขวัญแวงกรณิทหารญี่ปุ่นเข้าเมือง พอเห็นเรา สองคนเสือกางเกงเประอะโคลนเลนถึงบันเอน เขาประหลาดใจ บางคนทำท่าสงสัย บ้างก็

หัวเราะ เราสองคนรีบลงล่างโคลนเลนออก แล้วไม่ยินยอมเป็นตัวตลกให้เขาดูเล่นกันอีกต่อไปพากันเดินทางสู่โรงเรียนทันที เฉพาะข้าพเจ้าเอนตัวลงนอนบนชานหน้าโรงเรียนเพราะความอ่อนเพลียประมาณ ๕ นาที จึงลุกขึ้นขออนุญาตอาจารย์ใหญ่กลับไปดูแลยุวชนทหารที่โรงเรียนชุมพล เพราะเป็นเวลาใกล้ ๑๓.๐๐ น. แล้ว ยุวชนทหารยังไม่ได้รับประทานอาหารตั้งแต่เช้า พอเดินทางกลับถึงโรงเรียนชุมพลทหารเรือทราบว่า ท่านผู้รักษาการได้ให้ทหารของกองลงมุ้ง ปลา หอย ที่กองได้ดักไว้มาปรุงเป็นอาหารมื้อเช้าร่วมกับมือกลางวัน มีกุ้งต้มเค็ม ปลาอย่างเค็ม ปลาอย่างจิ้มน้ำปลา หอยกระพงผัดเต้าเจี้ยวไม้ใส่ใบโหระพาเพราะไม่มี ล้วนแต่เค็มๆทั้งนั้น ทราบว่ายุวชนทหารกินอาหารมือนั้นกันอย่างเอร็ดอร่อย เฉพาะข้าพเจ้าก็พลอยผสมโรงกับกับยุวชนทหารด้วย เมื่อรับประทานกันเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าได้เรียกแถวยุวชนทหารระบบหน้ากระดาน ทำความเคารพท่านผู้รักษาการฯ ที่ได้กรุณาจัดอาหารเลี้ยงในมือนั้น ต่อจากนั้นท่านผู้รักษาการได้สั่งกำหนดการปฏิบัติงานในหน้าที่ที่จะตั้งรับกองทหารญี่ปุ่นที่จะเดินทัพเข้ากรุงเทพฯ โดยรายละเอียดดังนี้

- ตำรวจมีกำลัง ๓ รถโกดัง พร้อมปืนเล็กยาวและกระสุน พอยกกำลังเกือบจะถึงสถานตากอากาศบางปู กองทหารญี่ปุ่นพร้อมอาวุธหนัก-เบาออกมาคุมรถตำรวจไว้หมด พอเวลาล่วงเลยถึง ๑๖.๐๐ น. จึงปล่อยให้เป็นอิสระภาพและเดินทางกลับกอง
- ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอเมือง ได้เรียกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นัดหมายประชาชนพร้อมอาวุธตามแต่จะหาได้ เช่น ปืน หอก ดาบ มีด พร้า ฉมวกแทงปลา ตามแต่จะนำมาห่มหั้นทหารจักรพรรดิในวันนั้น และยกขบวนออกจากสนามศาลากลางมุ่งหน้าไปตั้งรับที่เชิงสะพานสำโรงฝั่งเหนือ ตลอดแนวถึงวัดด่านสำโรง ร่วมด้วยพลพรรคของอำเภอบางพลีและอำเภอพระประแดง

เฉพาะอำเภอพระประแดงในตอนเช้าวันนั้น นายอำเภอได้ระดมกำลังกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชน แจกเหตุให้ทราบและสั่งการว่า หากราษฎรคนใดไม่มีอาวุธให้ไปเอามีดพร้า หอก ดาบ ฯลฯ ในร้านตลาดได้ เมื่อเสร็จกิจแล้วปรากฏว่ามีดพร้าต่างๆ ที่ประชาชนนำเอาไปต่อต้านญี่ปุ่นไม่ได้เอามาคืน ๑๐๐ กว่าชิ้น จึงเป็นภาระของอำเภอต้องชดใช้ ทราบว่ากว่าจะหมดนายอำเภอถึงกลับครางเบาๆว่า “เซ็ดแล้ว”

ที่สมุทรปราการได้สังเกตเห็นทหารญี่ปุ่นออกเดินพร้อมอาวุธเบาเป็นหมู่ๆ แจกใบปลิวพิมพ์ด้วยกระดาษหลายสีแจกราษฎรตามหมู่บ้านและตามสวนใกล้ๆถนนสุขุมวิท ข้อความในใบปลิวมีว่า “รัฐบาลของพระเจ้าจักรพรรดิแห่งญี่ปุ่น ได้ทำความตกลงกับ

หลวงพิบูลสงครามแล้วว่า จะขอเดินทัพเข้าประเทศไทย” เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่ได้เก็บใบปลิวเหล่านั้นให้ดูกัน ตามปรกติสถานีวิทยกรรมประชาสัมพันธ์จะเปิดเฉพาะภาคเช้าและภาคค่ำ แต่ในวันนั้นเปิดตลอดทั้งวัน ข้อความมีแต่ห้ามขายสินค้าเกินราคาควบคุมและเพลงปลุกใจตลอดทั้งวัน

พอใกล้เวลา ๑๖.๐๐ น. วิทยกรรมประชาสัมพันธ์ประกาศว่า “ฟังข่าวสำคัญ กองทหารญี่ปุ่นเข้าประเทศไทยนั้น รัฐบาลไทยได้ทำความตกลงกับรัฐบาลญี่ปุ่นแล้ว ฉะนั้น ให้ประชาชน ชำราชากร ทหาร ตำรวจ ตั้งอยู่ในความสงบ” การประกาศครั้งนี้เฉพาะจังหวัดสงขลาโชคร้ายที่สุด ไม่ทราบประกาศของรัฐบาล จึงทำการต่อต้านกับทหารญี่ปุ่นจนรุ่งเช้าจึงหยุด เป็นเวลาต่อต้านนานที่สุดถึง ๒๔ ชั่วโมง คณะต่อต้านต้องล้มตายเป็นจำนวนมาก

ส่วนการเคลื่อนไหวทางสมุทรปราการ เมื่อรัฐบาลออกข่าวแล้ว เวลา ๑๘.๓๐ น. กองทหารญี่ปุ่นก็เคลื่อนกำลังพลบางส่วนตามถนนสุขุมวิท สู่กรุงเทพฯ ยุวชนทหาร ๒๐๐ นาย ได้รับการปลดปล่อยในเวลาเกือบ ๒๐.๐๐ น. พร้อมด้วยความอิดโรย

นายายขาว

ยายขาว (นามสกุลใหม่ ไกรกาญจน์) เป็นชื่อ หญิงจีนที่มีชีวิตตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งมีบันทึกของศิลปินแห่งชาติ น. ณ ปากน้ำ ได้กล่าวไว้ว่า ชาวเมืองปากน้ำต่างรู้จักยายขาวในด้านการเป็นเจ้าของที่ดินผืนใหญ่มหาศาลบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา ปลายพื้นที่ตำบลท้ายบ้าน ถนนสุขุมวิทตั้งแต่บ้านคลองหลวง (หมู่บ้านเก่าแก่ ปากซอยสุขุมวิท กม. ที่ ๒๙) เลยไปซอยฟอกหนัง ก.ม.๓๐ ซอยบางเมฆขาว ซอยตันสน จนถึงพื้นที่ซึ่งเป็นวัดโศการาม และสว่างคนิवासในปัจจุบัน (ที่ดินบริเวณสว่างคนิवास มาจากการแบ่งขายจากยายขาว) การที่ยายขาวมีที่ดินมากมายมหาศาลก็ด้วยความที่เป็นคนขยันและมองกาลไกล ขณะเดียวกันก็ต้องรู้จักวิธีการได้ที่ดินมาด้วยเหลี่ยมคมทางกฎหมายอยู่บ้าง

ในสมัยก่อนนั้น การจับจองที่ดินสามารถทำได้ เพียงแค่การทำเรื่องร้องการเป็นเจ้าของที่ดินทำกินมาที่เมืองสมุทรปราการ เมื่อมีการสอบสวนสรุปความว่าที่ดินดังกล่าวเป็นที่ดินที่ไม่มีผู้ร้องคัดค้านการเป็นเจ้าของ ทางการก็จะออกเอกสารสิทธิ์ให้การที่ยายขาวและสามี ต้องมีทั้งอำนาจทางการเงินและอิทธิพลพอสมควร จึงสามารถ

รวบรวมเป็นเจ้าของที่ดินมหาศาลนี้ได้ เล่ากันว่านอกจากการจับจองที่ดินจำนวนมากโดยไม่มีผู้ร้องค้านแล้ว การที่มีตึ๊งออกตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา ก็มีส่วนทำให้ที่ดินของยายขาว งอกขึ้นมามากกว่าปีละหนึ่งไร่เสียอีก

บริเวณหมู่บ้านคลองหลวง (ปัจจุบันเหลือเพียงโรงเรียนบ้านคลองหลวง ส่วนตัวหมู่บ้านถูกสร้างเป็นโรงงานและที่อาศัยของการเคหะหมดแล้ว) มีการแบ่งพื้นเป็นซอยใหญ่หลายซอย ที่ดินเดิมเป็นป่าลำพูและแสมลึกเข้าไปเกือบหนึ่งกิโลเมตรกว่าจะสุดทางที่ตรงปลายปากแม่น้ำเจ้าพระยาพอดี ที่ดินในแต่ละซอย ตั้งแต่ปากซอยยันท้าย ซอยเป็นที่ยายขาวทั้งสิ้น พื้นที่ตามซอยเหล่านี้เดิมมีโครงการที่จะจัดสรรค้เป็นพื้นที่ผังศพ (ฮวงซุ้ย) ของชาวจีน แต่โครงการมีอันต้องยกเลิกเพราะการเข้ามาของกลุ่ม โรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งถูกไล่ที่ออกมาจากกรุงเทพฯ เนื่องจากนโยบายของรัฐบาลสมัย จอมพลถนอม กิตติขจร ที่ไม่ต้องการให้มีโรงงานที่ก่อมลพิษในเมืองหลวง โดยเฉพาะโรงงานฟอกหนังต่างก็เข้ามาขอซื้อที่ดินต่อจากลูกหลานยายขาวเพื่อสร้างโรงงาน จนต้องมีการปรับเปลี่ยนจากการจัดสรรค้ทำพื้นที่ผังศพมาเป็นการแบ่งที่ดินขายให้แก่เจ้าของโรงงาน อุตสาหกรรมต่างๆ โดยมีการตั้งชื่อแต่ละซอยใหม่คือ ซอยวัดอโศการามซอยต้นสน ซอยฟอกหนัง ก.ม.๓๐ และซอยที่มีการตั้งชื่อเป็นเกียรติแก่ยายขาวคือ ซอยบางเมฆขาว

น.ณ ปากน้ำ ได้เล่าเรื่องนายยายขาวสมัยเมื่อครั้งยังเป็นนักเรียนลูกเสือช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่๒ เมื่อต้องออกเดินทางไกลจากโรงเรียนในตัวตลาดเมืองสมุทรปราการ ไปตามถนนสุขุมวิทผ่านบางบึงไปนายยายขาวไว้ว่า

“พอถึงที่หมายคือนายยายขาว ขบวนลูกเสือก็เลี้ยวขวามุ่งทางเดินบนคันดินแคบๆ ตรงนั้นเต็มไปด้วยดงสนและท้องทุ่งที่ปกคลุมด้วยต้นชะครามสีม่วง ที่นั่นลมแรงด้วยอยู่ใกล้ทะเลทางแคบระหว่างสนทอดยาวจนเห็นเรือสองชั้นเป็นคฤหาสน์ร้างอยู่ไกลๆ เราผ่านบ่ออัฐกลมกว้างและลึก เมื่อมองลงไปจะเห็นกบเต็มไปทั้งบ่อ ถัดไปดูเหมือนจะมีอีกบ่อหนึ่งก็กบเต็มบ่อล้วนแต่ตัวโตไม่เคยเห็นที่ไหน สวนสนนี้แผ่ไปจรดทะเลสลับกับดงชะคราม มันเป็นสถานที่อันแสนโรแมนติกแห่งหนึ่ง เดียวนี้ธรรมชาติกับสิ่งต่างๆ ที่พรรณนาได้เปลี่ยนไป ตรงนายยายขาวได้กลายเป็นวัดอโศการาม ส่วนถนนที่มีต้นสนอันเคยเป็นป่าละเมาะสองข้าง ก็กลายเป็นบ้านเรือนมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ไม่เหลือร่องรอยเก่าๆ ไว้เลย”

ลูกหลานยายขาว มีบทบาทการสร้างบุญกุศลครั้งยิ่งใหญ่ให้แก่ชาวปากน้ำ เมืองสมุทรปราการ ในด้านการบริจาคที่ดินจำนวน ๕๓ ไร่ เพื่อดำเนินการก่อสร้าง วัดแห่งใหม่ในสังกัดธรรมยุติกายชื่อ วัดอโศการาม ด้วยมีเรื่องว่า ท่านพ่อลี ธมฺมโร ได้เดินทางไปเยี่ยมดินแดนพุทธภูมิ และนมัสการเวชนียสถานต่างๆทางพุทธศาสนา ในประเทศอินเดียเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้อยู่จำพรรษาที่ตำบลสารนาถ (ปาอิสิปตน-มฤคทายวัน) เมืองพาราณสี ท่านได้เห็นพระเจดีย์และพระสถูปที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงสร้างไว้ทรวดโถมหักพัง ท่านจึงคิดจะสร้างพระเจดีย์เพื่อทดแทนไว้สักแห่งในประเทศไทย

ต่อมาประมาณเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ท่านพ่อลีได้ไปนั่งสมาธิที่วัดเขาพระงาม จังหวัดลพบุรี ท่านได้เล่าว่า

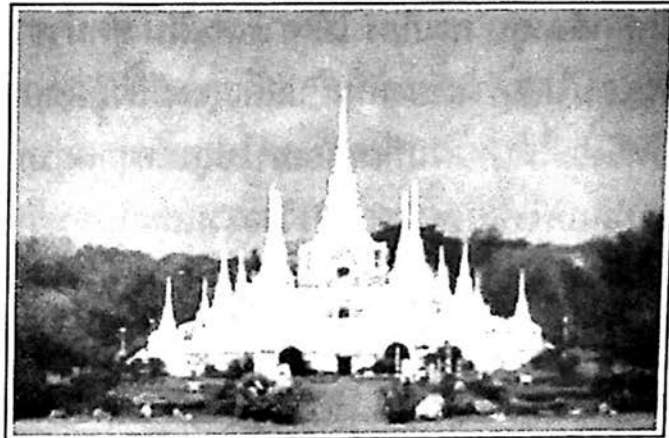
“คืนนั้นนั่งสมาธิตลอดสว่าง นั่งอยู่ด้วยกัน ๖ รูป และได้ยินเสียงแปลกประหลาดดังบน ศีรษะห่างๆ คล้ายฝนตก สักพักหนึ่งก็ได้เห็นพระรูปตกลงมาใกล้ๆ เป็นแก้วเจียรไน สีเหลืองโตประมาณนิ้วหัวแม่มือ”

พระรูปดังกล่าว คือ พระรูปพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นผู้ทะนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาอย่างใหญ่หลวง ทรงอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองในขณะที่พระองค์ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ ด้วยเหตุนี้ เมื่อท่านพ่อลีได้รับบริจาคที่ดินอย่างเป็นทางการจากนางกิมหงษ์ และนายสุเมธ ไกรกาญจน์ (ลูกสาวและลูกชายของยายขาว) เพื่อสร้างวัด ท่านพ่อลีจึงได้นำพระนามของพระเจ้าอโศกมหาราช มาตั้งเป็นชื่อวัด โดยให้ชื่อว่า วัดอโศการาม เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๗ ท่านพ่อลีได้ปรารภเรื่องการตั้งชื่อวัดอโศการาม เพิ่มเติมเอาไว้ว่า

“การตั้งชื่อวัดอโศการามนี้ มิใช่คิดขึ้นในคราวที่ตั้ง ได้คิดชื่อนี้ขึ้นตั้งแต่ปีที่จำพรรษา อยู่ในตำบลสารนาถ เมืองพาราณสี ได้เอาพระนามของผู้ที่มีคุณวุฒิ เป็นฉายาลักษณะของ ผู้ทรงคุณ ฉะนั้นจึงได้สร้างพระรูป (พระเจ้าอโศกมหาราช) นี้ ขึ้นประกอบในนามของวัด เพื่อเป็นสวัสดิมงคลสืบต่อไป”

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ท่านพ่อลีได้จัดงานสมโภช ๒๕ พุทธศตวรรษ ที่วัดอโศการาม และเมื่อจัดงานสมโภชสำเร็จไปด้วยดี ท่านจึงตั้งวัตถุประสงค์จะสร้างพระเจดีย์ไว้เป็น ที่ระลึกคือ พระธาตุังคเจดีย์ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นดวงตราขององค์การบริหารส่วนจังหวัด สมุทรปราการ ด้วยเหตุที่ท่านพ่อลี เป็นพระโสภิตบุตร เชี่ยวชาญใน ๓ ดงควัตร การสร้างพระธาตุังคเจดีย์จึงเกี่ยวเนื่องกันตามความหมายของการเป็นพระเจดีย์หมู่ รวมกลุ่มกัน ๑๓ องค์ สูง ๑๓ วา นั่นคือ ธุดงค์ ๑๓ ประการ ที่เป็นองค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส ดังต่อไปนี้

๑. ใช้แต่ผ้าบังสุกุล	๘. ถืออยู่ป่า
๒. ใช้ผ้าแต่เพียง ๓ ผืน	๙. อยู่โคนต้นไม้
๓. เทียบวิณฑบาตรเป็นประจำ	๑๐. อยู่กลางแจ้ง
๔. วิณฑบาตรตามลำดับบ้าน	๑๑. อยู่ป่าช้า
๕. ฉันทมือเดียว	๑๒. อยู่ในที่แล้วแต่จัดให้
๖. ฉันทเฉพาะในบาตร	๑๓. ถือนั่งอย่างเดียวไม่นอน
๗. ลงมือฉันทแล้วไม่ยอมรับเพิ่ม	

รูป ๑๓๔ พระธาตุังคเจดีย์ วัดอโศการาม

ท่านพ่อลี ได้มรณะภาพเสียก่อนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ จนเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๙ พระธาตุังคเจดีย์จึงก่อสร้างแล้วเสร็จ แล้วประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จมาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุสู่คอระฆังพระเจดีย์องค์ประธานอีกครั้ง เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๙ นอกจากพระธาตุังคเจดีย์แล้ว ภายในวัดอโศการาม ยังมีการก่อสร้างพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ พระวิหารหลวงพ่อเศียร พระวิหารสุกัทธิธรรมรังสี หอระฆัง

โรงยาฝิ่น

เรื่องฝิ่นเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของพวกยุโรปในอันที่กีดกร่อนสมองคนเอเชียให้มัวเมาอยู่ในเรื่องของยาเสพติด เมืองไทยเราก็มีปัญหาเกี่ยวเนื่องกับการปราบปรามการซื้อขายฝิ่นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ แต่ก็ยังมีการลักลอบซื้อขายและเสพกันเนื่องมาสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการปราบปรามจับยึดฝิ่นแล้วนำมาเผาครั้งใหญ่ที่หน้าพระที่นั่งสุทธานาวรรย์ แต่ในรัชกาลต่อมาเมื่อมีการบีบคั้นทางการเมืองจากต่างชาติ เมืองไทยจึงต้องมีการอนุโลมให้มีการเปิดโรงยาฝิ่นอย่างถูกกฎหมาย เมืองสมุทรปราการก็มีการขออนุญาตเปิดโรงยาฝิ่นในเขตที่มีชาวจีนอพยพอาศัยอยู่รวมกันมาก ๆ เช่น โรงฝิ่นในเขตท้ายบ้าน แต่โรงยาฝิ่นที่ใหญ่และเป็นที่ยอมรับมากที่สุดนั้น ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ด้านขวาข้างศาลเจ้าพ่อหลักเมือง

กลุ่มผู้เสพฝิ่นในปากน้ำนั้นต่างกับพวกที่เสพยาในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะชาวจีนผู้เสพฝิ่นในสมัยก่อนนั้นจะเป็นการเสพเพื่อผ่อนคลายความเครียดจากการทำงานหนัก เป็นพ่อค้าในเมืองผู้ที่พอมีอันจะกินซึ่งต้องการหาความสงบพักผ่อนในตอนกลางวัน พอช่วงบ่ายๆ ลูกค้าในร้านเริ่มซาก็จะเริ่มทยอยกันเข้ามาใช้บริการ พนักงานก็จะจัดถาดชุดประกอบด้วยฝิ่น กล้องสูบ ตะเกียง ไม้เคาะเศษฝิ่น ชุบน้ำชา และหมอนกระเบื้องรูปสี่เหลี่ยมไว้หนุนหัวนอนไกว่ห้างเรียงกันเป็นแถว จะมีลิ้นล้อคอยช่วยให้บริการน้ำชา ร้อนๆ อยู่ด้านข้างเพื่อหวังจะได้เศษฝิ่นที่เหลือเอาไปสูบเอง กลุ่มนี้ต่างหากที่จะเป็นตัวสร้างปัญหาในสังคม ที่ก่อให้เกิดการฉกชิงวิ่งราวและปล้นทรัพย์เกิดขึ้นจนรัฐบาลต้องเริ่มทำการปราบปรามอย่างจริงจัง

การกวาดล้างฝิ่นครั้งใหญ่เกิดขึ้นอีกครั้งในสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี โดยประกาศให้วันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๒ เวลา ๒๔.๐๐ น. เป็นวันและเวลาสุดท้ายที่จะมีการสูบฝิ่นในประเทศไทย เข้าใจว่าคงเป็นวันที่ด้านข้างศาลเจ้าพ่อหลักเมืองอันเป็นที่ชุมนุมของนักเสพยาฝิ่นชาวจีนต้องโกลาหลกันพอสมควร มีการเก็บเอากล้องยาฝิ่นทั้งหมดมาเผาที่สนามหลวงในช่วงบ่ายของวันถัดไป มีการบันทึกไว้ว่า เป็นการเผาครั้งใหญ่รองลงมาจากครั้งสมัยรัชกาลที่ ๓

รูป ๑๓๕ ชาวจีนที่ใช้เวลาวางमानอนสูบนานตามโรงพยาบาลต่างๆ

วิธีการเสพฝิ่น

- ฝิ่นที่ใช้สูบเป็นฝิ่นดิบ ลักษณะเป็นของเหลวเหนียวสีดำ
- ใช้ใบลานป่ายด้วยฝิ่นดิบ (ตามภาพ) ไว้อังกับตะเกียงเพื่อให้ฝิ่นค่อยๆแห้งกลายเป็นก้อนกลม
- นำก้อนฝิ่นบรรจุใส่อุปกรณ์สูบฝิ่น จุดด้วยไฟตะเกียง
- ส่วนใหญ่จะมีบรรดาลูกมือคอยจัดการบริการอังจุด ชงน้ำชา นวด
- กากฝิ่นดิบที่ติดใบจาก เรียก ‘ขี้ฝิ่น’ หรือ ‘ขี้ยา (ฝิ่น)’ พวกลูกมือจะได้เป็นค่าจ้างในการรับใช้ โดยรวบรวมเป็นก้อนไว้เสพ กลุ่มลูกมือเหล่านี้ชาวบ้านเรียก ‘ไ้พวกขี้ยา’ วันๆไม่ทำอะไร เอาแต่เกะกะระรานเก็บขี้ฝิ่นเสพ

จระเข้ที่ปากอ่าว

เรื่องจระเข้ที่ปากน้ำเจ้าพระยา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นที่รำลึกกันมากในเรื่องความใหญ่โตและดุร้าย ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ตามคลองต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามคลองฝั่งบางปลาจอก แม้ขบวนเสด็จของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเอง ก็ทรงเคยประสบเหตุมาแล้ว

“เวลาเที่ยงครึ่งมาถึงคลองบางปลากรด ที่เราไปเล่นจระเข้แต่ก่อน แต่เสียทีเพราะมาช้าไป จึงหลุดไปเสียก่อน”

จดหมายเหตุเรื่อง ระยะเวลาเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี รัช. ๙๕ (พ.ศ. ๒๔๑๙)
ที่ปากน้ำ มีจระเข้

ตามจดหมายเหตุบันทึกของเมืองสมุทรปราการในช่วง ร.ศ. ๑๒๐ ปราบกฏมีการเล่าเรื่อง ตื่นเต้นเกี่ยวกับจระเข้ตัวใหญ่ที่ออกไล่ล่าชาวบ้านริมคลองบางปลากรดที่ลงอาบน้ำตามตลิ่ง อยู่เนืองๆ จนชาวบ้านไม่กล้าลงมาอาบน้ำแต่ล่าพัง ยิ่งตกกลางคืนต่างก็ต้องรีบพากัน ขึ้นเรือน เตือดร้อนทางการต้องช่วยกันไล่ล่าก็ไม่สำเร็จ จนต้องไปเชิญหมอจระเข้ชื่อดัง ให้ใช้อาคมเรียกจระเข้ตัวนั้นขึ้นมาจัดการฆ่าเสีย ดังข้อความในจดหมายเหตุ

“มาแต่ เมืองสมุทรปราการ
ลงชื่อ นายสมุท

รับวันที่ ๑๒ ตุลาคม ศก ๑๒๐
เปนจดหมาย เรื่องจระเข้กัด

.....นายจำปากรรมการอำเภอยื่นรายงานว่า เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ อำแดงสีลาเป็นคนเสียจริต ภรรยานายทิมผู้ใหญ่บ้านอยู่คลอง บางปลากรด ได้ลงท่อน้ำในคลองบางปลากรด มีจระเข้คาบอำแดงสีลาไป.....

..... กำนันท้องที่ แลผู้ใหญ่บ้านได้ช่วยกันออกเที่ยวตามหาศพ...หาพบไม่ ครั้นวันที่ ๔ เดือนตุลาคม ๑๒๐ ขุนประสิทธิ์กำนันท้องที่ (กำนันประสิทธิ์) ได้จัดหาหมอจระเข้มาวาง สายตะกางดัก จระเข้ได้กัดสายตะกางขาดเสีย ๒ ครั้ง.....

.....ต่อมาเมื่อวันที่ ๖ เดือนนี้ (ตุลาคม) หมอได้ทำอาคมเรียกจระเข้ ปราบกฏจระเข้ขึ้นมา หมอจึงเอาชนกแกง จับจระเข้ตัวที่กัดอำแดงสีลาได้ วัดตัวจระเข้ยาว ๑๑ ศอก (๕.๕๐ เมตร) คีตะ (คีระชะ) ยาว ๑ ศอก คีบ ๔ นิ้ว (๖๐ เซนติเมตร).....

.....จึงได้ทำรายงานขอเงินเป็นรางวัลให้แก่กำนันกับหมอจระเข้ ด้วยเห็นว่า ที่ปราบกฏจระเข้ขึ้นเช่นนี้ ก็ยอมเปนที่หวาดเสียวแก่ชาวบ้านริมคลอง แลเรือที่ผ่านไปมา ในลำคลองไม่มีที่สุด ข้าพเจ้าจึงได้จ่ายรางวัลให้แก่ขุนประสิทธิ์ผู้มีความชอบส่วนหนึ่ง แลหมอกับผู้ช่วยจับจระเข้รวม ๖๖ บาท เพื่อกำนันจะได้มีใจจัดการปกครองท้องที่ ให้เปนที่เรียบร้อย ดังมีรายชื่อ จำนวนเงินแจ้งต่อไปนี้

ขุนประสิทธิกำนัน	๒๐	บาท
นายกรานหมอที่ ๑	๒๐	บาท
นายหมองหมอที่ ๒	๘	บาท
นายจำหมอที่ ๓	๘	บาท
นายบุญหมอที่ ๔	๘	บาท

เสนอเมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐

ให้รายงานมูลในที่ประชุมเสนาบดีพระยาเพชรธานี.....๑๘ ต.ค. ๑๒๐”

เนื้อสมัน ที่ปากน้ำ

นอกจากจะเข้ สัตว์อันตรายที่ปรากฏอยู่ที่ปากน้ำเจ้าพระยาแล้ว บริเวณ ๒ ฝั่งปากแม่น้ำยังมีบันทึกการล่าเนื้อสมัน สัตว์ประเภทกวางที่มีเขาสวยที่สุดในโลก แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ความงามของเขาเนื้อสมันนี่เองที่เป็นอุปสรรคในการดำรงชีวิตของมัน ให้มันไม่สามารถอาศัยหลบภัยในป่าได้ นักล่าทั้งหลายมักจะไล่ล่าจนเขาของมันไปติดกับกิ่งไม้หรือเถาวัลย์ และเมื่อมันต้องอาศัยอยู่ในป่าโปร่งทุ่งโล่ง ก็เป็นเหตุให้ต้องถูกล่าโดยง่ายยิ่งขึ้น ซึ่งอันที่จริงเนื้อสมันที่มีเขาแฉ่เป็นกิ่งก้านสวยงามนั้น เป็นแต่เพียงตัวผู้เท่านั้น ส่วนตัวเมียไม่มีเขา

สมัยรัชกาลที่ ๕ ยังปรากฏแหล่งที่อยู่ของเนื้อสมันในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง โดยเฉพาะที่บริเวณปากแม่น้ำต่างๆของสมุทรปราการ ตั้งแต่ฝั่งซ้ายที่คลองบางปู ฝั่งขวาบริเวณหลังป้อมพระจุลจอมเกล้า เลยไปจนถึงคลองมหาชัย สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม จนเมื่อทั้งสามจังหวัดดังกล่าว ถูกความเจริญของมนุษย์ทำการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำนาข้าว และนาเกลือ เนื้อสมันในเขตนี้จึงถูกชาวบ้านรบกวนไล่ล่าจนสูญพันธุ์ไปในที่สุด

ไม่ทราบเหมือนกันว่าระหว่างจะเข้กับเนื้อสมันที่ปากน้ำนั้น ใครเป็นสัตว์ (ธรรมชาติ) ที่ถูกไล่ล่าจนหมดก่อนกัน ทราบเพียงแต่ว่า สมันตัวสุดท้ายที่คนไทยได้มีโอกาสเห็นเป็นเนื้อสมันที่ถูกนำมาเลี้ยงโดยสมภารวัดแถวสมุทรสาคร แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่มันได้ถูกพวกซีเมา (ชาวมอญ) ฆ่าตายเสียเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๑ หลังจากนั้นก็ไม่มียังบันทึกการปรากฏของเนื้อสมันที่ยังมีชีวิตอีกเลย ส่วนทางด้านราชการไทยนั้นก็เห็นจะเคลื่อนไหวช้าเกินไป มีการออกพระราชบัญญัติคุ้มครองสัตว์ พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งเป็นเวลากว่า ๒๒ ปีที่เนื้อสมันตัวสุดท้ายได้ถูกตีตายไปเสียแล้ว

สามล้อถีบ

รถสามล้อที่ใช้แรงคนถีบไปให้เคลื่อนที่ เป็นประดิษฐ์กรรมจากมันสมองของคนไทยเรานี่เอง สามล้อคันแรกในเมืองไทยเริ่มมีขึ้นในราวปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ที่จังหวัดนครราชสีมาโดย นายเลื่อน พงษ์โสภณ (ต่อมาได้รับพระราชทานยศเป็นนาวาเอก) ได้มีการปรับปรุงหลายครั้งจึงนำมาจดทะเบียนถูกต้องในกรุงเทพฯ ได้ ช่วงแรกๆ ของการทดลองถีบให้คนดูนั้น ยังไม่เป็นที่สนใจมากนัก ด้วยคนยังนิยมที่จะนั่งรถลาก (รถเจ๊ก) ของชาวจีน ต่อมาเมื่อมีผู้โดยสารที่นั่งแล้วชอบใจก็บอกต่อไปเรื่อยๆ จนเริ่มเป็นที่ถูกใจของผู้โดยสารทั่วไป ในขณะที่ชาวจีนที่วิ่งรถเจ๊กอยู่นั้นก็เริ่มให้ความสนใจกิจการสามล้อเช่าของนายเลื่อนอยู่เหมือนกัน จนมีการขอเช่าสามล้อนายเลื่อนมาถีบ

คนจีนไม่ว่าจะยุคไหนๆ ถ้าเป็นเรื่องการค้าขายนั้นช่างแสนจะมีลูกเล่นมากมาย เพราะเริ่มปรากฏในไม่ช้าว่าพวกวิ่งรถเจ๊กเขาไม่ได้เช่าสามล้อนายเลื่อนไปขี่ แต่กลับเอาไปทำเป็นตัวอย่างเลียนแบบ กว่านายเลื่อนจะทราบเรื่องจากจังหวัดนครราชสีมา ก็มีกิจการจักรยานสามล้อถีบวิ่งบริการกันเต็มกรุงเทพมหานครแล้ว สุดท้ายนายเลื่อนผู้ไม่มีทุนรอนมากนักจะแข่งขันด้วยได้ ในที่สุดก็เลิกกันไป

สามล้อได้ถูกใช้เป็นพาหนะที่สำคัญในกรุงเทพฯ เป็นเวลาช้านาน จนถึงรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีได้มีบัญชาแก้ไขปัญหาสามล้อถีบที่กีดขวางทางจราจรในเมืองหลวง โดยให้ตำรวจยกเลิกการจดทะเบียนจักรยานสามล้อในกรุงเทพฯ ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นต้นไป นับจากนั้นมา จักรยานสามล้อจึงถูกระบายส่งออกไปยังจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศไทย จังหวัดสมุทรปราการซึ่งเดิมมีสามล้อถีบวิ่งไม่มากนักก็เป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับสามล้อจากกรุงเทพฯ มาใช้จนเป็นที่แพร่หลาย

รูป ๑๓๖ สามล้อถีบ
ที่เคยเป็นผู้ครองถนนตาม
สายต่างๆ

อุ้งจักรยานสามล้อที่เจ้าของนำมาปล่อยเช่าในระยะแรกของสมุทรปราการนั้นก็ไม่ใช่ชาวจีนผู้เป็นนักดัดแปลงทั้งหลาย เจ้าของอุ้งต่างๆจึงมีชื่อตันเป็นเจ๊กกันทั้งนั้น เช่น เจ๊กจอก เจ๊กแล เป็นต้น ส่วนผู้ที่เช่ามาถีบก็จะเป็นคนไทยพื้นเมืองปากน้ำบ้าง แล้วก็เริ่มจะเป็นคนอีสานเข้ามาเช่าถีบประปราย จนต่อมาเมื่อคนจีนเริ่มแก้ตัวลูกหลานเริ่มเป็นอาเสี้ยนน้อยๆจึงคิดเลิกรา ทั้งกิจการให้ลูกน้องเก่าๆดูแลสืบทอดกันไป จากคนจีนก็เริ่มกลับมาเป็นของคนไทยชาวปากน้ำ และเมื่อคนปากน้ำดั้งเดิมคิดเลิกรา กิจการอุ้งสามล้อเช่าเมืองปากน้ำในปัจจุบันจึงเริ่มอยู่ในมือเจ้าของอุ้งรุ่นใหม่ที่ใหญ่เป็นชาวอีสาน

จังหวัดสมุทรปราการมีการส่งเสริมและจดทะเบียนจักรยานสามล้อในลักษณะพาหนะล้อเลื่อน พร้อมเก็บค่าธรรมเนียมนายอยู่ยาวนาน มีการจัดงานอนุรักษ์สามล้อเป็นครั้งคราว จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ก็เริ่มมีการยกเลิกการต่อใบอนุญาตจักรยานสามล้อซึ่งก็ทำให้หลายคนเริ่มเป็นห่วงอยู่ลึกๆว่ากิจการสามล้อถีบในปากน้ำกำลังจะถูกทำให้ลดจำนวนลง จนต้องสูญหายไปไม่ช้า และก็เป็นที่น่าเสียดายที่ผู้ประกอบการอุ้งสามล้อถีบหลายคนก็เริ่มระบายรถออกขายทิ้งในลักษณะที่เป็นของสะสมบ้าง ส่งออกไปต่างประเทศที่ยังคงเห็นความสำคัญของรถถีบโบราณบ้าง รถเก่าๆที่หากคนเช่าถีบได้ยากขึ้นก็ถูกทิ้งกองไว้รอนักสะสมมาซื้อ เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

สมควรที่ลูกหลานชาวปากน้ำทั้งหลายจงช่วยกันอนุรักษ์ประติมากรรมอันทรงคุณค่าจากมันสมองของนายเลื่อน พงษ์โสภณ คนไทยผู้เป็นเจ้าของจักรยานสามล้อคนแรกของประเทศ เพื่อให้ลูกหลานได้เห็นและได้ลองใช้บริการแบบเก่าๆที่ชาวปากน้ำรุ่นปู่รุ่นพ่อเคยใช้บริการกันจนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน

มะขามแฉะ

ถนนฝั่งตรงข้ามสถานีรถไฟปากน้ำ ตรงศาลาซ้อปั้ง เลี้ยวผ่านไปตรงสี่แยกธนาคารกรุงเทพ สาขาสมุทรปราการ ไปออกข้างวัดพิชัยสงคราม (วัดนอก) สุดทางก่อนออกโรงพยาบาลเมืองสมุทร เดิมเป็นถนนที่ปลูกต้นมะขามไว้ตลอดแนวสองข้าง ชาวปากน้ำเรียกทางสายนี้ว่า “มะขามแฉะ”

ไม่พบหลักฐานว่าเหตุใดจึงนิยมการปลูกต้นมะขามไว้ริมถนน แต่ผู้เขียนได้อ่านบันทึกของคุณ ส. พลายน้อย ตอบคำถามเกี่ยวกับเหตุผลที่มีการปลูกต้นมะขามรอบสนามหลวง โดยท่านได้สังเกตจากพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ ๕ พบว่าถ้าเป็น

ต้นไม้ชนิดมีดอก มีผล ต้องมีคนดูแล โปรดให้ปลูกในเขตพระราชฐาน ส่วนต้นไม้ใหญ่ ทนแดด จะอยู่ตามถนน และต้นไม้ต่างานั้นจะมีผู้น้อมเกล้าฯ ถวาย เช่น ต้นมะขาม ก็มีคนถวายถึง ๒๐๐ ต้น จึงเข้าใจว่ามะขามที่มีมากเช่นนี้จะเหมาะสำหรับปลูกรอบ สนามหลวงและตามถนนราชดำเนิน เพราะจะหาต้นไม้อย่างอื่นมาทำได้ยาก และต้น มะขามเป็นต้นไม้ที่ทนแดดทนความแห้งแล้งได้ดีกว่าต้นไม้ชนิดอื่น และหาได้ง่าย เมืองสมุทรปราการก็คงรับความคิดเช่นเดียวกันนี้ รัชกาลที่ ๕ ทรงรับสั่งให้ผู้ว่าราชการ จังหวัดปลูกต้นมะขามไว้ตลอดแนวสองข้างถนนทั้งเมือง ประโยชน์ที่ได้รับจากการ ปลูกต้นมะขามอีกอย่างก็คือ การได้ร่มเงาข้างทางเป็นที่พักพิงระหว่างทาง

นอกจากการหาที่มาในการปลูกต้นมะขามริมถนนนี้แล้ว ที่น่าสนใจก็เห็นจะเป็นเรื่องราวของผู้คนริมถนนตรงมะขามแถวเสียมมากกว่า เพราะเดิมสองข้างทางมะขามแถวจะประกอบไปด้วยสถานที่ขายขนมชาวปากน้ำได้ท่องเที่ยวการค้าคั้น นั่นคือช่องโสเภณี ทั้งๆที่เป็นพื้นที่ข้างวัดนอกนี้เอง เป็นที่ๆหนุ่มน้อยหนุ่มใหญ่ในเขตปากน้ำและเขตใกล้เคียงทั้งหลายต่างก็หาโอกาสได้เข้ามาเที่ยว โดยเฉพาะกลุ่มชาวประมงลัดม้นทั้งหลายที่ออกเรืออยู่กลางทะเลมาหลายวันกลับมาขึ้นฝั่งที่ปากน้ำก็ถือเป็นลูกค้าสำคัญของสำนักโสเภณีเหล่านี้

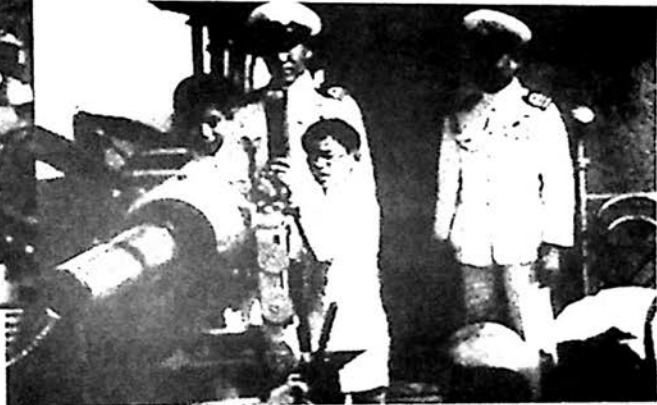
เป็นความโชคร้ายของคนในสมัยก่อนที่ยังไม่ปรากฏโรคร้ายมากนักเกี่ยวกับการสำส่อนทางเพศ แต่ก็มีโรคเกี่ยวกับผิวหนังและทางสายเลือดอย่างหนองใน เริม และซิฟิลิส โดยมีคลินิกแพทย์ตั้งอยู่ใกล้ๆซึ่งก็ให้บริการฉีดยารักษาโรคเหล่านี้ด้วย ยิ่งไปกว่านั้นทางการเองก็ไม่นิ่งนอนใจ เพราะในเวลาต่อมาก็ได้อาศัยที่ดินฝั่งตรงข้ามสถานีรถไฟ (บริเวณห้างอินฟินิท ในปัจจุบัน) จัดตั้งสำนักงานอนามัยเพื่อการนี้โดยเฉพาะ เรียกเป็นทางการว่า “โรงพยาบาลกามโรค” เหล่าช่องโสเภณีในเขตมะขามแถวได้ซบเซาลง เมื่อรัฐบาลมีนโยบายกวาดล้างและปราบปรามอย่างหนัก จนกระทั่งหมดลงในที่สุด เหลือไว้เพียงตำนานเล่าขานกันสนุกครึกครื้นของเหล่าชายที่อายุเกิน ๕๐ ปีขึ้นไป ที่เคยผ่านประสบการณ์ในวัยหนุ่มจากมะขามแถวแห่งนี้

เมื่อในหลวงรัชกาลที่ ๙ เสด็จนิวัตประเทศไทย

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๑ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอภูมิพลอดุลยเดช ได้ตามเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล กลับมาเยือนประเทศไทย เป็นครั้งแรก ภายหลังจากที่ทั้งสองพระองค์ได้ทรงประทับและศึกษาอยู่ ณ ประเทศ สวิตเซอร์แลนด์ การเสด็จกลับประเทศไทยครั้งนี้ทั้งสองพระองค์ได้ทรงประทับอยู่ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต เป็นเวลาประมาณ ๒ เดือน และก็เป็นโอกาส อันมหัศจรรย์ที่ชาวเมืองปากน้ำได้มีโอกาสรับเสด็จในหลวงรัชกาลที่ ๘ และ องค์ในหลวง รัชกาลที่ ๙ (ในอนาคต) ครั้งนั้นถือว่าในหลวงทั้งสองยังอยู่ในช่วงที่ยังทรงพระเยาว์ ทรงเสด็จพระราชดำเนิน ณ วัดกลางวรวิหาร ทรงมีพระราชเกษมสำราญกับสระเต่าและ ปลาที่ก่อสร้างอยู่บริเวณวัดเป็นเวลาครู่ใหญ่ พร้อมทั้งยังเสด็จฯ ออกเยี่ยมราษฎร ในตลาดปากน้ำ เริ่มจากวัดกลางออกสู่บริเวณถนนหน้าศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ระหว่างทาง ก็ยังทรงแวะร้านขนมไทย “วิธนาพานิช” (เขียนในสมัยนั้น) พร้อมทรงชิมขนมไทย หลายอย่างในร้านนี้ ก่อนที่จะเสด็จกลับ

รูป ๑๑๗ รัชกาลที่ ๘ กับพระอนุชา (รัชกาลที่ ๙)
เมื่อครั้งเสด็จนิวัตพระนครครั้งแรก

จนปี พ.ศ. ๒๔๘๘ หลังจากที่สงครามโลกสงบลงแล้ว รัฐบาลได้กราบบังคม ทูลอัญเชิญเสด็จ ทั้งสองพระองค์นิวัตประเทศไทย โดยทางเครื่องบินพระที่นั่งถึง กรุงเทพมหานครเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ซึ่งครั้งนี้เสด็จฯ ไปประทับ ณ พระที่นั่งบรมพิมานในพระบรมมหาราชวัง ทรงปฏิบัติพระราชกิจต่างๆ ตลอดจนเสด็จ ออกเยี่ยมเยียนราษฎรทั้งในเขตพระนครและจังหวัดใกล้เคียง จนเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ซึ่งเป็นวันก่อนเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อตามหมายกำหนดการเพียง ๔ วัน

เหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันก็บังเกิดขึ้น เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงถูกลอบปลงพระชนม์ด้วยพระแสงปืน เสด็จสวรรคต ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวังนั่นเอง

คราวเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเสด็จขึ้นครองราชฎีร์เป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๙ แห่งราชวงศ์จักรี มีพระชนมายุเพียง ๑๙ พรรษา จึงยังทรงมีพระราชภารกิจในด้านการศึกษา ต้องทรงอำนวยการประชาชนชาวไทย เสด็จพระราชดำเนินกลับไปยังประเทศสวีเดนอีกครั้งเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ โดยก่อนเดินทางได้เสด็จฯไปถวายบังคมลาพระบรมศพรัชกาลที่ ๘ ที่พระบรมมหาราชวัง และขณะประทับรถยนต์พระที่นั่งเสด็จฯกลับ ได้มีประชาชนร้องตะโกนขึ้นว่า “อย่าทิ้งประชาชนไป” พระองค์ทรงหันมาทออดพระเนตรและรับสั่งอยู่ในพระทัยว่า “ข้าพเจ้าจะละทิ้งประชาชนไปได้อย่างไร หากประชาชนไม่ละทิ้งข้าพเจ้า”

ระหว่างที่ทรงเสด็จฯ ประทับอยู่ที่ประเทศสวีเดน ทรงโปรดที่จะขับรถยนต์พระที่นั่งจากเมืองโลซานน์ ไปยังกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ทรงได้พบกับหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร เกิดต้องพระราชอัธยาศัย แม้ทางครอบครัวหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ที่เป็นเอกอัครราชทูตจะได้รับคำสั่งจากรัฐบาลไทยให้ย้ายไปดำรงตำแหน่งที่ประเทศอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จมาเยี่ยมเยียนด้วยทรงขับรถยนต์พระที่นั่งด้วยพระองค์เองอย่างไม่เคยขาด แต่แล้วในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ ประชาชนชาวไทยทั้งประเทศก็ต้องตกใจเป็นอย่างยิ่ง เมื่อได้ทราบข่าวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ ได้รับบาดเจ็บสาหัส โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่พระพักตร์และพระเศียร

ระหว่างที่ประทับรักษาพระองค์อยู่ที่โรงพยาบาลในตำบลมาร์เซสแน้น สมเด็จพระชนนีศรีสังวาลย์ (พระอิสริยยศในเวลานั้น) ได้รับสั่งให้ราชองครักษ์ติดต่อกับหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ทั้งสอง คือ หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ และหม่อมราชวงศ์บุษบา ไปเข้าเฝ้าฯ เยี่ยมพระอาการที่โรงพยาบาลเป็นประจำทุกวัน ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า

“เมื่อทรงฟื้นฟูพระสติครั้งแรกทรงระลึกถึงบุคคลเพียงสองคนเท่านั้น คือ สมเด็จพระราชชนนี และ หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์”

เสด็จฯ นิวัติประเทศไทยครั้งที่สาม

การเสด็จฯ นิวัติประเทศไทยครั้งนี้ เพื่อร่วมถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล แล้วก็ถือเป็นบุญครั้งยิ่งใหญ่ของชาวปากน้ำอีกครั้ง เมื่อทางรัฐบาลได้แจ้งข่าวว่า เป็นการเสด็จทางชลมารค เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะประหยัสดงบประมาณแผ่นดิน การเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคแต่เดิมนั้นถือว่าเป็นเรื่องปกติที่ชาวปากน้ำสมุทรปราการจะได้พบเห็นเป็นประจำ แต่เมื่อเป็นการเสด็จสมัยในหลวงรัชกาลที่ ๙ ครั้งนี้ ชาวเมืองปากน้ำจึงถือว่าเป็นการเสด็จทางชลมารคครั้งสุดท้าย ก่อนที่การเสด็จในครั้งต่อไปจะทรงใช้เครื่องบินพระที่นั่ง ซึ่งจะต้องใช้สนามบินดอนเมืองเป็นหลัก

ประชาชนชาวไทยในขณะนั้น ต่างก็ได้รับข่าวอันแสนเศร้า และน่าตกใจมาหลายปีเกี่ยวกับพระราชวงศ์ ตั้งแต่เรื่องความคิดเห็นไม่ตรงกันระหว่างคณะราษฎรกับองค์ในหลวงรัชกาลที่ ๗ จนถึงกับทรงสละราชสมบัติ ต่อมาจนถึงการเสด็จสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ ๘ ประชาชนมีความรู้สึกขาดที่พึ่งจากสถาบันพระมหากษัตริย์มานาน ต้องเฝ้ารอการกลับมาขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังนั้น การเสด็จนิวัติสู่พระนครของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครั้งนี้จึงเป็นข่าวที่นำความตื่นเต้นแต่ประชาชนเป็นอย่างมาก และเมื่อได้รับทราบข่าวการที่สมเด็จพระราชินีในอนาคต ได้ทรงเสด็จมาด้วย ก็ยิ่งทำให้ทุกคนหัวใจพองโตอยากได้ร่วมกันรับเสด็จพระราชดำเนินผ่านเมืองสมุทรปราการในครั้งนี้

หลังจากการเสด็จฯ ออกจากพระตำหนักวิลลาวัฒนาโดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังท่าเรือที่ประเทศฝรั่งเศส ผ่านมายังศรีลังกาและสิงคโปร์ เทียบท่าที่เกาะสีชัง

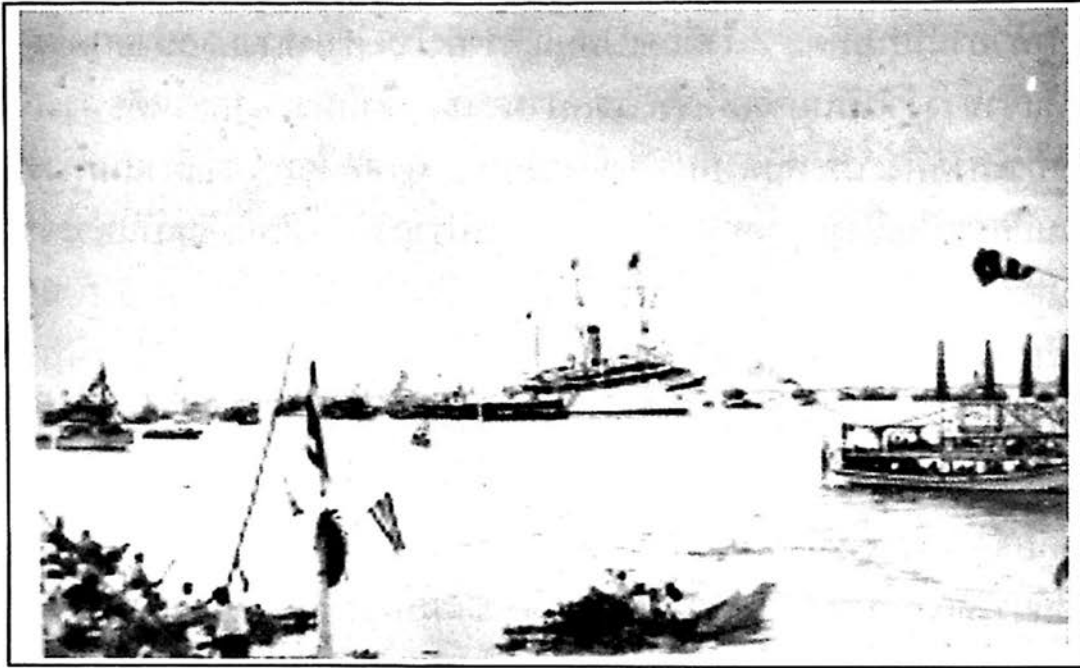
วันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๓

กองเรือรบจัดขบวนเรือรับเสด็จฯ ซึ่งประกอบด้วย (ร.ล. คือ เรือรบหลวง)

- ร.ล. ศรีอยุธยา เป็นเรือพระที่นั่งทรง
- ร.ล. สุราษฎร์ เป็นเรือพระที่นั่งรอง
- ร.ล. อาตัง เป็นเรือรับพระราชสัมภาระ

เวลา ๐๓.๓๐ จัดขบวนนำเข้าสู่สันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา ร.ล. รัตนโกสินทร์ และ ร.ล. สุโขทัย ยิงสลุตถวายคำนับ ๒๑ นัด

เวลา ๐๘.๐๐ เรือ ต. ๔ เข้าเทียบกานขวา เรือซีแลนเดีย เพื่อเชิญเสด็จฯ ขึ้น ร.ล. สุราษฎร์ เครื่องบินของกองทัพเรือ ๓ หมู่ บินทักษิณาวรรตไปรยพวงดอกไม้และ ข้าวตอก ดอกไม้ ลงบน ร.ล. สุราษฎร์

รูป ๑๓๘ ขบวนเรือชาวประมงต่างพากันมารอรับเสด็จ

เวลา ๐๘.๓๐ ร.ล.สุราษฎร์ ซึ่งเป็นเรือพระที่นั่งรองออกเรือ เมื่อจวนถึงป้อมพระจุลจอมเกล้า ทางป้อมพระจุลจอมเกล้ายิงสลุตถวายการคำนับ ๒๑ นัด เมื่อ ร.ล. สุราษฎร์ มาถึงใกล้ ร.ล. ศรีอยุธยา ทาง ร.ล. ศรีอยุธยา ก็ยิงสลุตถวายการคำนับ ๒๑ นัด

เวลา ๑๐.๐๐ ร.ล. สุราษฎร์ ทอดสมอต่อท้าย ร.ล. ศรีอยุธยา แล้วเรือ ต. ๔ เทียบ ร.ล. ศรีอยุธยา ส่งเสด็จฯ เจ้าพนักงานพระแสงต้นเชิญพระแสงฝักทองเกลี้ยงน้อมเกล้าฯ ถวาย

เวลา ๑๐.๓๐ ทำพิธีทูลเกล้าฯ ถวายพระยศจอมพลเรือ ๓ ห้องโถงนายทหาร ร.ล. ศรีอยุธยา จอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม อ่านคำกราบบังคมทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องยศจอมพลเรือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับ แล้วมีพระราชดำรัสตอบ

เวลา ๑๑.๓๐ ร.ล. ศรีอยุธยา ออกเรือเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เมื่อถึงบริเวณหน้าจังหวัดสมุทรปราการ กระบวนเรือหยุดลอยลำ ข้าหลวงประจำจังหวัดสมุทรปราการได้ขึ้นเฝ้าละอองธุลีพระบาทบน ร.ล. ศรีอยุธยา รับเครื่องสักการะพระสมุทรเจดีย์ เมื่อข้าหลวงลงจาก ร.ล. ศรีอยุธยาแล้ว กระบวนเรือรับเสด็จฯ ออกเดินทางต่อไป ระหว่างนี้ตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามีประชาชนรอรับเสด็จมิดฟ้ามัวดิน บริเวณรอบเรือพระที่นั่งก็มี พสกนิกรล่องเรือพยายามเข้าไปรับเสด็จให้ใกล้ที่สุด ขบวนเรือพระที่นั่งต้องชลอ

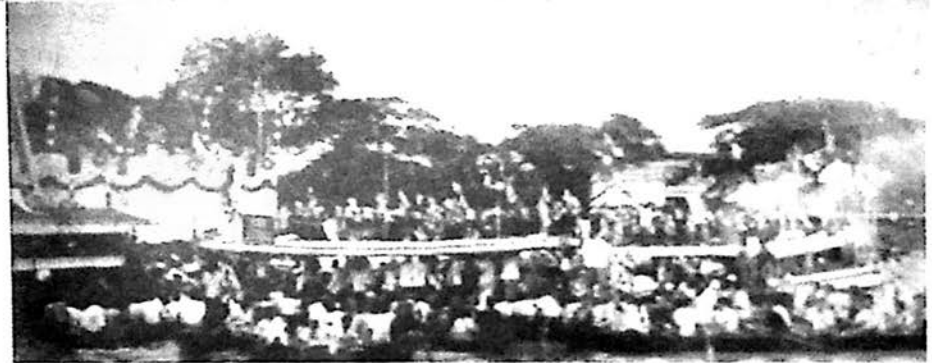
การเดินทางเรืออย่างช้าๆ ด้วยความระมัดระวัง ด้วยมีเรือราษฎรคอยรับเสด็จจำนวนมาก แต่ละลำก็มีประชาชนนั่งเบียดกันแน่นขนัด

เวลา ๑๕.๐๐ ร.ล. ศรีอยุธยา เข้าเทียบท่าราชวรดิษฐ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และคณะองคมนตรี ขึ้นทูลละอองธุลีพระบาท บน ร.ล. ศรีอยุธยา ร.ล. แม่กลอง ยิ่งสุดถวายน้ำ ๒๑ น้ด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ โดยรถยนต์พระที่นั่ง เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

รูป ๑๓๘ ขบวนเรือชาวประมง
ต่างพากันมารอรับเสด็จ

รูป ๑๔๐ พสกนิกรที่ริมแม่น้ำ
เจ้าพระยา

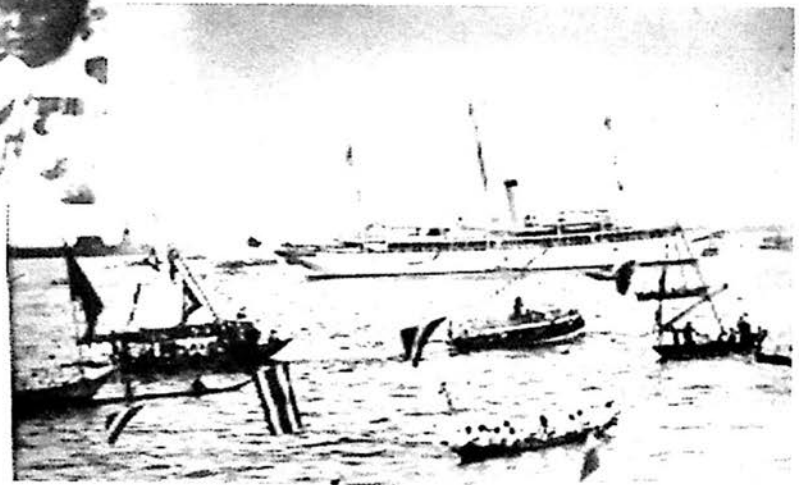

ช่วงระหว่างเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระคู่หมั้นทรงเสด็จพระราชดำเนินทางเรือออกจากป้อมพระจุลจอมเกล้าฯ เพื่อเสด็จพระราชดำเนินผ่านเข้ามาทางปากน้ำเจ้าพระยานี้เอง เหล่าชาวเมืองสมุทรปราการไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่ เด็กนักเรียน หรือคนชรา ต่างก็พร้อมใจกันออกมารอรับเสด็จทั้งทางบกและทางเรือจนมีดฟ้ามั่วดิน หน่วยงานทั้งทางราชการและเอกชนต่างก็ประดับประดาบริเวณริมน้ำเจ้าพระยาให้สวยงาม ชาวบ้านนับร้อยต่างแจวเรือเข้าหาเรือพระที่นั่งเหมือนดั่งไม่กลัวเรือรบหลวงจะทับเอา ต่างโบกไม้โบกมือพร้อมได้ยลโฉมพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงเจริญวัยพร้อมพระคู่หมั้นที่เปี่ยมด้วยความงาม เป็นภาพที่เด่นเป็นสง่าเป็นที่ประทับใจประชาชนชาวปากน้ำ สมุทรปราการ ที่ได้มีโอกาสอันเป็นบุญในการรับเสด็จก่อนใครๆ ในประเทศ

จนกระทั่งทุกวันนี้ และหลังจากเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งนั้นแล้ว เมื่อการเดินทางออกสู่ ต่างประเทศได้เปลี่ยนแปลงจากทางเรือกลายเป็นการเดินทางทางอากาศ ปากน้ำเจ้าพระยา ก็เริ่มห่างหายจากการจัดพิธีรับเสด็จพระเจ้าแผ่นดิน และต้อนรับ เจ้านายต่างๆจนถึงปัจจุบัน

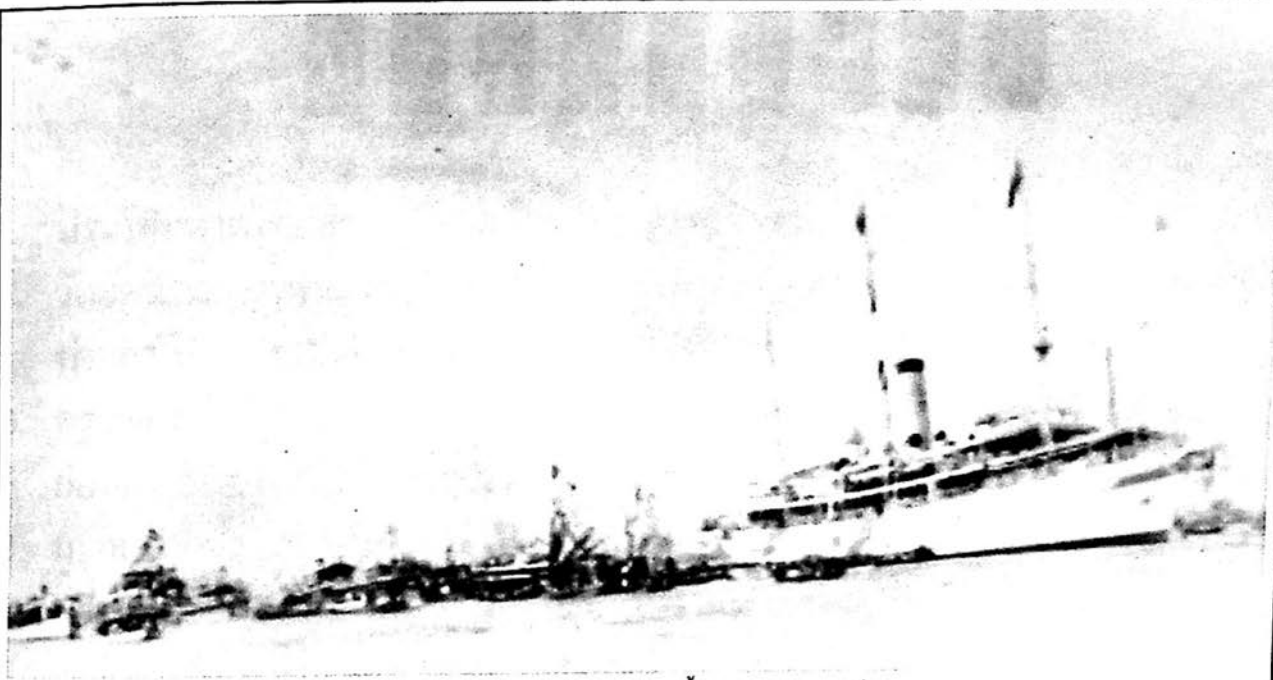
รูป ๑๔๑ ร. ๕ กับพระคู่หมั้น

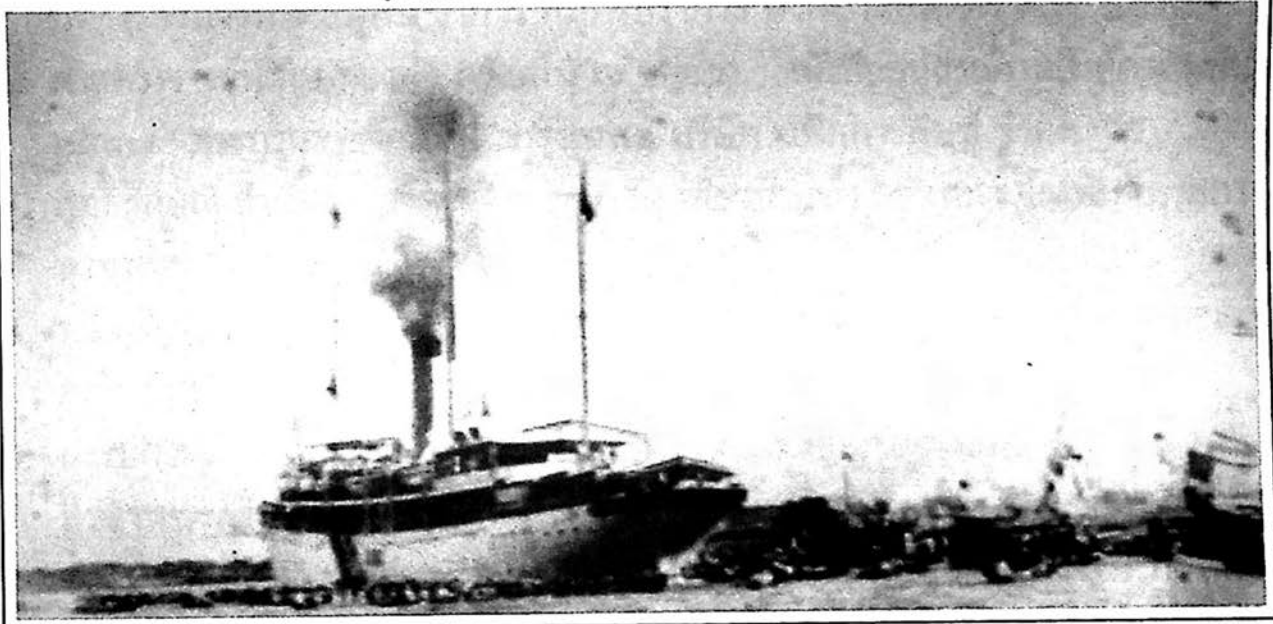
รูป ๑๔๒ เรือผ่านพระเจดีย์

รูป ๑๔๓ พสกนิกรหน้า
ศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการ

รูป ๑๔๔ ขบวนเรือชาวปากน้ำเขายามตามเสด็จ

บรรณานุกรม

1. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดสมุทรปราการ
2. วัดอัครเทวดาราฟาแอล (วัดปากน้ำ) , เอกสารแปลจดหมายเหตุมิสซัง ของ ฯพณฯ ท่านลาโน A.M.E เล่ม ๘๗๖ หน้า ๘๙๘ ฉบับวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๒๑๗
3. ครูวิเชียร โจนุตมะ , เอกสารเป็นลายมือ “ปากน้ำเมื่อ ๙๐ ปี” เขียนไว้ในปี ๒๕๔๐ ก่อนเสียชีวิต ได้รับความอนุเคราะห์จากท่านอาจารย์มลิวรรณ พบศิริ (บุตรสาว)
4. น. ณ ปากน้ำ , หนังสือที่ระลึกในงานฌาปนกิจ นางค่าน้อย อุตุชาฎะ ณ วัดมหาวงศ์ “เรื่องราวของแม่กับปากน้ำ” วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๒๓
5. องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ , อนุสรณ์เนื่องในวันเปิดอาคารองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ สมุทรปราการ ปากน้ำอ้อฟเซท พ.ศ. ๒๕๓๑
6. ศาสตราจารย์พิเศษ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา , หนังสืออนุสรณ์งานสิงห์ดำสัมพันธ์ ๒๕๔๗ “พระบรมราชจักรีวงศ์” กรุงเทพฯ บริษัท บพิศการพิมพ์ จำกัด
7. สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์ , ชุดพัฒนาเยาวชน เทียวปากน้ำ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว พ.ศ. ๒๕๓๓
8. ทวี ศรีสุวรรณ , แบบเรียนวิชาสังคมศึกษา ส 071 ท้องถิ่นของเรา จังหวัดสมุทรปราการ กรุงเทพฯ คุรุสภา พ.ศ. ๒๕๒๑
9. กรรมการจัดทำประวัติป้อมพระจุลจอมเกล้า , คณะ ป้อมจุลจอมเกล้า กรุงเทพฯ ธีรนาทพรพรินดี เพรส พ.ศ. ๒๕๓๑
10. เฉลิม สุขเกษม , “สมุทรปราการ” กรุงเทพฯ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๕
11. เชื้อน ดีสุคนธ์ , เอกสาร “ประวัติตำบลนาเกลือ (สาขลา) และวัดสาขลา” ภูมิปัญญาชาวบ้าน สมุทรปราการ
12. Arnold Wright and Oliver T. Breakspear , Twenty Century Impressions of Siam , Bangkok , White Lotus Co., Ltd. 2003
13. ยืนหยัด ใจสมุทร , ๘ คดีดั่งข้ามศตวรรษ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ธรรมสาร จำกัด ๒๕๔๐
14. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ , อยุธยา กรุงเทพฯ มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทย ๒๕๔๖
15. พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร , สำเนาสยาม ตำนานเจ๊กบางกอก กรุงเทพฯ บริษัท นานมีบุ๊คส์ จำกัด พ.ศ. ๒๕๔๔

นางนวน นวลน่ารัก
แก้วพี น้สุดนวน

ไม่นวลภักดร เหมือนนทราวมสงวน
ดั่งนางฟ้า หน้ายองโย

นางนวน นึกหน้หน้า
ชายชิด แซ่มช้อยชวน
ใสสีสง เสียงสรवल
ร้ร้รำ ร้ร้รู้

นางนวน
ชั้นชู
สวยสุด
เรื่งร้อง เรื่งรม

พระราชนิพนธ์ครั้งเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระเกษมสำราญ กับ คู่ขนกนางนวลหน้าป้อมผีเสื้อสมุทร
ในจดหมายเหตุ "ระยะทางเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี" ร.ศ. ๕๕ (พ.ศ. ๒๔๑๕)
(บันทึกตามตัวอักษรเดิม)